

УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОПИС

2019

ПЕРЕДМОВА

Мова — запорука тривкої ідентичності нації, основа її етнокультурної цілісності. Однією з найсуттєвіших ознак такої цілісності є функціонування в різних суспільних сферах літературної мови, яка має кодифікований правопис. Правописна кодифікація мови завжди вписана в соціолінгвістичний контекст. Коли разом з тоталітарним періодом нашої історії відійшов у минуле адміністративний контроль над дотриманням правописних стандартів, ціла низка засобів масової інформації, видавництв, освітніх закладів і т. ін. стали користуватися орфографічними правилами, відмінними від офіційних. Це дезорієнтує широке коло користувачів української мови, спричиняє непевність у власній мовній компетенції, перешкоджає розширенню суспільних функцій української мови і врешті розхитує мовну норму.

Завдяки сучасним ЗМІ сьогодні маємо змогу почути усне українське слово не тільки з різних куточків України, а й з усього світу. Чуємо розмаїття акцентів, вимов, інтонацій, бо це *усне* українське мовлення з його природними територіальними, соціальними, віковими особливостями. На противагу некодифікованому усному мовленню, правопис — це еталон *писемної* літературної мови, яка, за слушним спостереженням Ю. В. Шевельова, є штучним витвором високорозвиненого суспільства, а не відтворенням почутого «з уст народу».

Правопис складається з трьох підсистем: графіки (букв, якими позначають найтипівші звуки), орфографії (закономірностей поєднання букв для передавання на письмі звукового образу української мови) і пунктуації (розділових знаків, за допомогою яких позначають змістове й інтонаційне членування висловленої думки). Кожна з цих підсистем, як і кожний з розділів правопису, мають свою історію.

Українська графіка бере початок від старослов'янського письма. У нинішньому українському алфавіті є буква, якої не було в традиційній кирилиці, — це **г**, що відома з кінця XVI ст. і набула поширення в XVII ст. Буква **ї** в українських текстах спочатку вживалася замість колишньої **ѣ** та на місці **е** в новозакритому складі, а згодом перебрала на себе функції позначення сполучення **ј + і**. Зазнала специфікації в українському правописі й буква **є**, що вживається на позначення йотованого **е (ј + е)** та **е** з м'якістю попереднього приголосного (**ь + е**); її немає в інших сучасних кириличних правописах.

З розвитком нової української літературної мови, яку пов'язують з виходом у світ «Енеїди» Івана Котляревського, письменники, які писали живою українською мовою, шукали засобів передавати справжнє звучання слів, а не йти за їхнім давнім традиційним написанням. Цей пошук був великою мірою стихійним: від 1798 до 1905 року нараховується близько 50 різних (більш і менш поширених, іноді суто індивідуальних) правописних систем. Найпомітнішими серед них були правописні системи Олексія

Павловського, «Русалки Дністрової», Пантелеймона Куліша, Євгена Желехівського, Михайла Драгоманова. У становленні українського правопису брали участь науковці й культурні діячі і східних, і західних українських земель: Володимир Антонович, Павло Житецький, Костянтин Михальчук, Павло Чубинський, Євген Желехівський, Степан Смаль-Стоцький, Василь Сімович та ін.

У 1876 році російський імператор Олександр II ухвалив акт, згідно з яким українська графіка опинилася під заборонаю. Українські тексти, навіть дозволені урядовою цензурою, слід було друкувати з використанням російської абетки. Після скасування цієї заборони в 1907 — 1909 роках вийшов друком знаменитий словник української мови за редакцією Бориса Грінченка, у якому застосовано принцип фонетичного українського правопису. У 1918 році опубліковано проєкт офіційного українського правописного кодексу, запропонований професором Іваном Огієнком, у доопрацюванні якого згодом узяли участь академік Агатангел Кримський і професор Євген Тимченко. У 1919 році цей проєкт був виданий під назвою «Головніші правила українського правопису». Цього ж року спільне зібрання Української академії наук схвалило «Найголовніші правила українського правопису» — перший в історії України офіційний загальнодержавний правописний кодекс. В умовах складних геополітичних змін, війн і соціальних катаклізмів він справляв визначальний вплив на формування української мови як національного, а не етнологічного феномену. Його творці орієнтувалися, по-перше, на специфіку історичної й діалектної основи української мови, на її характерні ознаки порівняно з іншими слов'янськими мовами, і, по-друге, на мовну практику визначних українських письменників і перекладачів.

У 1925 р. уряд УСРР створив при Народному комісаріаті освіти Державну комісію для впорядкування українського правопису, а в 1927 році за наслідками роботи Всеукраїнської правописної конференції, що відбулася в Харкові, комісія підготувала проєкт всеукраїнського правопису, в опрацюванні якого взяли участь мовознавці з Наддніпрянщини й західноукраїнських земель. Від імені держави 6 вересня 1928 року цей Український правопис, який отримав неофіційну назву «харківський», затвердив нарком освіти УСРР Микола Скрипник. Та вже за кілька років після згортання політики «українізації» й самогубства Миколи Скрипника за вказівкою влади до «харківського» правопису внесли суттєві зміни, скасувавши низку його норм як націоналістичних і таких, що «покликані штучно відірвати українську мову від великої братньої російської». У 1933 р. Народний комісаріат освіти УСРР схвалив інший правопис, який з незначними змінами й доповненнями (упродовж 1930-х рр., 1946 р., 1960 р.) діяв до 1989 р. З алфавіту було свавільно вилучено букву ґ, що вплинуло на функціонування графічної й фонетичної систем мови. Репресований «харківський» правопис з деякими змінами й доповненнями залишався чинним на західноукраїнських землях поза Українською РСР і в переважній частині української діаспори.

У 1989 р. затверджено і в 1990 р. опубліковано нову редакцію Українського правопису, у якій поновлено букву г, уточнено й доповнено окремі правописні норми. У 2015-2018 рр. Українська національна комісія з питань правопису, до якої увійшли фахівці мовознавчих установ Національної академії наук України та представники закладів вищої освіти з різних регіонів України, розробила проєкт нової редакції Українського правопису. Після громадського обговорення його схвалено на спільному засіданні Президії Національної академії наук України та Колегії Міністерства освіти й науки України 24 жовтня 2018 року.

Сучасна редакція Українського правопису повертає до життя деякі особливості правопису 1928 р., які є частиною української орфографічної традиції і поновлення яких має сучасне наукове підґрунтя. Водночас правописна комісія керувалася розумінням того, що й мовна практика українців другої половини ХХ ст. — початку ХХІ ст. вже стала частиною української орфографічної традиції. Поділяючи думку про злочинний характер репресивних дій тоталітарного режиму щодо «харківського» правопису і його творців, кодифікатори мови не можуть знехтувати тим, що мову народу творить його історія: мова змінюється, і правопис має відображати насамперед її сучасний стан. Нинішня українська мова — це багатофункціональна мова з розвиненою різноплановою стилістикою, сучасною науковою термінологією, це мова, яка взаємодіє з багатьма світовими мовами.

У сучасній редакції Українського правопису збережено підхід до мови як до знакової системи й суспільного явища. Правописна норма, з одного боку, ґрунтується на тісних зв'язках елементів сучасної мовної системи, що відображається на письмі, а з другого боку, — на дотриманні мовної традиції і на залежності від неї. Здебільшого традиція відображає вчорашні або позавчорашні параметри системи. Так само, як і система, традиція є закономірним регулятором мовної норми.

Сучасна українська мова — відкрита й динамічна. Змінюється словник, з'являються нові терміни в різних сферах суспільної комунікації, виникає потреба адаптації загальних і власних назв до раніше сформульованих орфографічних правил. Для чого переглядати ці правила? Для того щоб відреагувати на зміни в сучасній мовно-писемній практиці, визначити правила написання нових запозичених слів, нових власних назв, усунути застарілі формулювання та спростити й, де це можливо, уніфікувати орфографічні норми. Хоч уточнення й корегування орфографічних правил — це завдання насамперед професійних мовознавців, співтворцями Українського правопису є також широке коло освічених українців, чия писемна практика узвичаює те чи те написання.

Кожна мова засвоює іншомовні елементи, і вони здебільшого відрізняються від питомих елементів за своїми системними ознаками. В історії правопису написання слів іншомовного походження було й залишається предметом гострих дискусій. Ці слова значною мірою

зберігають свій іншомовний колорит. Намагання передати звукову форму запозичуваних слів або особливості їхнього оригінального написання веде до проникнення в українську мову нових звуків і їхніх поєднань, екзотичних граматичних явищ. Водночас, стаючи частиною української мовної системи ці слова поступово адаптуються до української фонетики, морфології, орфографії. При цьому вони не завжди вкладаються в традиційні українські парадигми й нерідко потрапляють до категорії невідмінюваних: *ательє, кафе, буржуа, какао, мадам, радіо, таксі, ханум* і т. ін.

Одні запозичення приходять в українську мову писемним, інші — усним шляхом. У мові-джерелі звучання слова часто не збігається з прочитанням сукупності букв, з яких воно складається (*Carlisle — Карлайл, Hermes — Ерме, Worcester — Вустер, billet — білет, pioneer — піонер* і т. ін.). В українській, так само, як і в багатьох інших мовах, і транскрибування, яке передає звукову форму іншомовного слова, і транслітерування, яке відтворює його графічну форму, і комбіноване застосування цих підходів, і орфографічна адаптація слова були й залишаються природними й легітимними способами поповнення національного лексикону.

Реагуючи на виклики мовної практики, сучасна редакція правопису розширила межі використання орфографічних варіантів. Кожний історичний період розвитку мови має свою варіантну динаміку. Пропонуючи в новій редакції правопису низку орфографічних варіантів, кодифікатори виходили з того, що варіативність — це органічна частина правописного кодексу і тією чи іншою мірою вона притаманна кожній мові на різних етапах її історичного розвитку. Відповідь на те, який з варіантів залишиться в минулому, зможе дати лише майбутнє.

Якою має бути «правильна українська мова»? Чи загрожують їй іншомовні впливи, а якщо загрожують, то в якій частині мовної системи й наскільки? Яку мову ми передамо нащадкам? Ці й подібні питання, що десятиліттями не втрачають своєї актуальності, спонукають до періодичного оновлення, перегляду й доопрацювання правописного кодексу, граматики й словників. Спадкоємність у мові — це зв'язок між поколіннями, які жили, живуть і житимуть в Україні. Пошук балансу між системними параметрами сучасної мови, з одного боку, й різночасовими прикметами української мовної традиції, з другого боку, — найскладніше із завдань, що поставали перед творцями національного правопису на кожному з етапів його розвитку. Нова редакція правопису є кроком до розв'язання цього завдання з позицій історичної й етнографічної соборності української мови й української нації.

Українська національна комісія
з питань правопису

I. ПРАВОПИС ЧАСТИН ОСНОВИ СЛОВА

БУКВЕНІ ПОЗНАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ГОЛОСНИХ ЗВУКІВ

§ 1. Правопис наголошених і ненаголошених Е, И

Наголошені голосні **е** та **и** у вимові виразні, тому їх передаємо тими самими буквами: *дале́ко, ви́соко*. Ненаголошені **е** та **и** невиразні у вимові. Їх передаємо тими самими буквами, що й під наголосом: *вели́кий, величез́ний, бо ве́лич; держу́, бо оде́ржати; клеко́тїти, бо кле́кіт; несу́, бо прине́сений; село́, бо се́ла; шепоті́ти, бо ше́піт; криве́, бо криво́; трима́ти, бо стрі́мувати, широ́кий, бо ши́роко* та ін.

У словах із постійним наголосом невиразний звук перевіряємо за словником: *лева́да, кише́ня, мину́лий*.

§ 2. Уживання І, И на початку слова

На початку слова звичайно пишемо **і** відповідно до вимови: *Іва́н, іграшка, ідо́л, ікати* ('вимовляти *і* замість *и*'), *іко́на, іменува́ти, ім'я́, індік, іноді́, іржа́, існува́ти, істина, іті́*.

Деякі слова мають варіанти з голосним **и**: *і́рій* і *і́рій*, *і́род* і *і́род* ('дуже жорстока людина').

И пишемо на початку окремих вигуків (*ич!*), часток (*ич який хитрий*), дієслова *ікати* ('вимовляти *и* замість *і*') та похідного від нього іменника *ікання*.

И на початку слова вживаємо в деяких загальних і власних назвах, що походять із тюркських та інших мов, відповідно до їх вимови в цих мовах: *ийбе́н, ир, Ич-оба́, Кім Чен Ин*.

§ 3. Ї

Букву **ї**, що позначає звуки **й** + **і**, пишемо:

1. На початку слова та після букви, що позначає голосний: *герої́зм, їжа́, їжа́к, їзде́ць, їзди́ти, їсти́, їх, їхати́, краї́на, мої́, наї́вний, твої́, руї́на*.

2. Після м'якого знака: *Ана́ньїн, Віньї́*.

3. Після апострофа: *в'ї́зд, з'ї́зд, об'ї́хати, під'ї́зд, Заха́р'їн*.

4. В іншомовних словах після букви, що позначає голосний: *архаї́чний, егої́зм, еліпсо́їд, мозаї́ка, проза́їк, целуло́їд* (див. ще § 126).

Примітка. **Ї** не пишемо після префікса або першої частини складного слова, якщо вони закінчуються буквою, що позначає голосний, а наступний склад або друга частина складного слова починаються з **і**: *доісторі́чний, заінтригува́ти, переіна́кшити, поінформова́ти; новоіра́ндський, староінді́йський*.

§ 4. Я, Ю, Є

Букви **я, ю, є** пишемо:

1. На початку слова, після голосного та після апострофа для позначення звукосполучень **й + а, й + у, й + є**: *якість, юродівий, єство; моя, знаю, твоє; п'ять, м'ята, в'юн, б'ють, п'ємо.*

2. Після букви на позначення приголосного звука для передання його м'якості: *дядько, люди, останнє, сюди, ряд, рясно, рюкза́к, рюш.*

БУКВЕНІ ПОЗНАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ

§ 5. Буква Г

Буква **г** передає на письмі глотковий щілинний приголосний звук як в українських словах (*берегти́, вогонь, гадка, гука́ти, дорогі́й, жага́, згин, крига, могутній, пагінець*), так і в загальних та власних назвах іншомовного походження (на місці **h, g**) (*абориге́н, агіта́ція, агрє́сія, бага́ж, болгарин, брига́да, газе́та, генерáл, геоло́гія, горизóнт, гра́мота, делега́т, кілогра́м, логопе́д, магази́н, педаго́г, фотогра́фія; Єва́нгеліє, Гоме́р, А́нглія, Гаа́га*) (див. ще § 122).

§ 6. Буква Г

Буква **г** передає на письмі задньоязиковий зімкнений приголосний:

1. в українських та в давно запозичених і зукраїнізованих словах: *а́трус, та́ва, та́зда, тандж, та́нок, тату́нок, твалт, те́гати, те́дзь, телготáти, телготіти, тергелі, терготáти, терготіти, ті́гнути, тирлі́га, тлей, тні́т* (у лампі), *то́гель-мо́тель, тонт(а), трасува́ти, гра́ти* (іменник), *трéчний, тринджо́ли, трунт, гудзик, гу́ля, гуральня, джигу́н, дзі́га, дзі́глик, дрига́ти і дрі́гати, реміга́ти* тощо та в похідних від них: *а́трусовий, таздува́ти, твалтува́ти, те́ргіт, тратча́стий, трунтови́й, трунтува́ти(ся), гудзиковий, гу́лька, про́гавити* і под.

2. у власних назвах — топонімах України: *Горга́ни* (гірський масив), *Горо́нда, У́гтя* (села на Закарпатті), у прізвищах українців: *Галага́н, Галятовський, Ге́ник, Герза́нич, Герда́н, Гжицький, Гі́га, Го́га, Го́йдич, Гонта, Грі́га, Гудзь, Гу́ла, Лома́га.*

§ 7. Апостроф

Роздільність вимови **я, ю, є, ї** та попереднього твердого приголосного на письмі позначаємо апострофом.

Апостроф пишемо перед **я, ю, є, ї**:

1. Після букв на позначення губних приголосних **б, п, в, м, ф**: *б'ю, п'ять, п'є, в'язи, солов'ї, м'ясо, рум'яний, (на) тім'ї, жираф'ячий, мерэф'янський; П'яста, В'ячесла́в, Дем'ян, Максим'ю́к, Стеф'ю́к.*

Примітка. Апостроф не пишемо, коли перед буквою на позначення губного звука є інша буква (крім **р**), що належить до кореня (основи): *дзв'якнути, духмя́ний, мавпя́чий,*

медвя́ний, морквя́ний, різдвя́ний, свято́, тьмя́ний, цвях, але: арф'я́р, ве́рб'я, торф'я́ний, черв'я́к. Коли така буква належить до префікса, то апостроф пишемо, як і в спільнокоренових словах без префікса: *зв'язо́к, зв'ялі́ти, підв'язáти, розм'я́кнути, сп'яні́ти.*

2. Після **р**: *бур'я́н, міжгі́р'я, пі́р'я, ма́тір'ю, кур'е́р, (на) подві́р'ї; Валер'я́н, Мар'я́н, Мар'я́на.*

Примітка. Апостроф не пишемо, коли **ря, рю, ре** означають сполучення м'якого **р** із наступними **а, у, е**: *бу́ряк, бу́рянний, кря́кати, ря́бий, рю́мсати, крю́к.*

3. Після **к** у слові *Лу́к'я́н* і похідних від нього: *Лу́к'я́ненко, Лу́к'я́ню́к, Лу́к'я́нець.*

4. Після префіксів та першої частини складних слів, що закінчуються на твердий приголосний: *без'яде́рний, без'язи́кий, від'і́зд, з'е́днаний, з'і́хати, з'яві́тися, напів'європе́йський, об'е́м, під'і́хати, під'ю́дити, роз'ю́шити, пан'європе́йський; дит'я́сла, камер'ю́нкер, Мін'ю́ст.*

Примітка 1. Після префіксів із кінцевим приголосним перед наступними **і, е, а, о, у** апостроф не пишемо: *безіме́нний, зініцію́вати, зеконóмити, загіту́вати, зорієнту́вати, зумі́ти.*

Примітка 2. Про апостроф у словах іншомовного походження див. § 138, у прізвищах та географічних назвах див. §. 144, 151.

§ 8. ЙО, БО

1. **ЙО** передає звукосполучення **й + о**:

1) на початку слова та після букви, що позначає голосний: *йо́го, йому́, завойо́ваний, привілейо́ваний, райо́н, чийо́го;*

2) після букви на позначення приголосного, переважно на початку складу: *бата́льйо́н, бу́льйо́н, ви́окати, Воро́бийо́в, ку́рйо́з, мі́льйо́н, Соло́війо́в.*

2. **БО** пишемо після букви на позначення м'якості приголосного перед **о**: *всьо́го, Ковальо́в, Линьо́в, льон, льох, сьогóдні, сьо́мий, трьо́х, тьо́хкати, цьо́го.*

Чергування голосних

§ 9. Чергування О — І, Е — І

1. У сучасній українській мові звуки **о, е** у відкритих складах чергуються з **і** в закритих складах:

1) під час словозміни:

а) *води́й — водо́ю, дохі́д — дохо́ду, кінь — коня́, ка́мінь — ка́меня, лі́д — льо́ду, мій — мого́, сі́м — семи́, у́стрій — у́строю; ніч — но́чі — ні́ччю,*

пéвність — пéвності — пéвністю, радість — радості — радістю, віселок — вісілка, óсінь — óсені — óсінню, (у) вели́кому — (у) вели́кім;

б) гір — гора́, ніг — нога́, осіб — особа́, слів — сло́во, сіл — село́;

в) ба́тьків — ба́тькового, ба́тькова; бра́тів — бра́тового, бра́това; Васи́лів — Васи́левого, Васи́лева; ковалі́в — ковалéвого, ковалéва; Петро́в — Петро́вого, Петро́ва; шевці́в — шевце́вого, шевце́ва;

г) Ка́нів — Ка́нева, Ки́їв — Ки́єва, Фа́стів — Фа́стова, Ха́рків — Ха́ркова, Черні́гів — Черні́гова;

г) вівса́ — овéс, вівця́ — овéць, вісь — о́сі;

д) бійся́ — бою́ся, стій — сто́яти;

е) вів, ві́вши — велá (весті́); замі́в, замі́вши — замелá (заместі́); міг, мі́гши — мо́жу (могла́, могли́); ніс, ні́сиши — несú (несла́, несті́); плів, плі́вши — плелá (плесті́), а також ріс, рі́сиши — росла́, рості́.

2) під час словотворення: *будівні́к (пор. будóва), ві́льний (пор. во́ля), кі́лля (пор. кола́), підні́жжя (пор. нога́), подві́р'я (пор. двора́), робітні́к (пор. робо́та); зі́лля (пор. зелéний), сі́льський (пор. село́) та ін.*

О, Е, що не переходять в І

2. **О, е** не переходять в **і** в закритому складі за таких умов:

1) коли ці звуки вставні або випадні: *ві́кно — ві́кон, земля́ — земéль, ка́зка — казо́к, со́тня — со́тень; ві́тер — ві́тру, ві́тер — ві́тру, вогонь — вогню́, день — дня́, розде́р — розідра́ти, смúток — смúтку, сон — сну, тра́вень — травня́.*

Примітка 1. У формах окремих слів **о, е** не випадають: *лоб — лóба, мох — мо́ху, рот — ро́та, лев — ле́ва.*

Примітка 2. За аналогією до форм *книжо́к, казо́к* маємо **о** між приголосними в родовому множині й у деяких іншомовних словах: *а́рка — а́рок, ма́рка — ма́рок, па́пка — па́пок* тощо, але: *парт, форм, сакль* та ін.

2) у групах **-ор-, -ер-, -ов-** між приголосними: *торг — то́ргу, хорт — хорта́, смерть — сме́рті, вовк — во́вка, шовк — шóвку, але погі́рдний (пор. пого́рда);*

3) у групах із повноголоссям **-оро-, -оло-, -ере-,** а також **-еле-:** *горо́д, моро́з, подо́рож, поро́х, сто́рож; во́лос, со́лод; бе́рег, пе́ред, се́ред, че́рез; зе́лень, пе́лех, ше́лест* та ін., але: *морі́г, оборі́г, порі́г, сморі́д;*

4) у родовому відмінку множини іменників середнього роду на **-енн(я):** *зна́чень (зна́чення), поло́жень (поло́ження), тве́рджень (тве́рдження), тво́рень (тво́рення);*

5) в аббревіатурах і в похідних утвореннях: *соцтра́х, соцтра́хівський, спецвипуск, спецо́р, спецо́рівський, спецодяг, торгфлòт* та ін.;

б) у словах іншомовного походження: *агроно́м, інжене́р, студéнт, том* та ін.

Примітка. За аналогією до слів української мови, де є чергування **о, е** з **і**, таке чергування з'явилося й у деяких давно засвоєних словах іншомовного походження: *Антін* — *Антónа*, *гніт* — *гнотá*, *кóлір* — *кóльору*, *Прóкiп* — *Прóкóпа*; *курiнь* — *куреня*, *папiр* — *папéру*.

Відхилення в чергуванні **О — І, Е — І**

3. Є багато позицій, коли чергування **о, е** з **і** у відкритих і закритих складах немає всупереч наведеним правилам:

1) **і** наявне у відкритому складі в словах з основою, вирівняною за іншими відмінками чи формами:

а) у формах називного відмінка однини: *гребiнець* (*гребiнця*), *дзвiнок* (*дзвiнка*), *камiнець* (*камiнця*), *кiготь* (*кiгтя*), *кiлок* (*кiлка*), *кiнець* (*кiнця*), *нiготь* (*нiгтя*), *олiвець* (*олiвця*), *ремiнець* (*ремiнця*), *рiвень* (*рiвня*), *стiжок* (*стiжка*), *торгiвець* (*торгiвця*), *фахiвець* (*фахiвця*) та ін.;

б) у формах родового відмінка множини: *вiкон* (*вiкно*), *вiчок* (*вiчко*), *гiлок* (*гiлка*), *зiрок* (*зiрка*), *кiлець* (*кiльце*), *лiжок* (*лiжко*), *нiжок* (*нiжка*), *плiток* (*плiтка*);

в) у формах іменників зі значенням зменшеності за аналогією до таких форм, як *кiл* — *кiлка*, *мiст* — *мiстка*, *гiрка* (де **і** в закритому складі): *кiлочок*, *мiстóчок*, *нiженька*, *гiронька*, але *слiвце* — *словéчко*;

2) у групах **-оро-**, **-оло-**, **-ере-** **о, е** переходять в **і**:

а) у родовому відмінку множини іменників жіночого роду (здебільшого з рухомим наголосом) **і** в похідних від них іменниках на **-к-(а)** зі значенням зменшеності: *бородá* — *борiд* — *борiдка*, *боронá* — *борiн* — *борiнка*, *головá* — *голiв* — *голiвка* (і *голóвка* — з іншим значенням), *сторонá* — *сторiн* — *сторiнка*, *чередá* — *черiд* — *черiдка*;

б) у родовому відмінку множини іменників здебільшого середнього роду й відповідних іменниках зі значенням зменшеності: *болóто* — *болiт* — *болiтце*, *ворóта* — *ворiт* — *ворiтця*, *долотó* — *долiт* — *долiтце*, але: *дéрево* — *дерéв* — *деревце*, *джерелó* — *джерéл* — *джерельце*;

в) у деяких похідних іменниках середнього роду з подовженим приголосним: *бездорiжжя*, *Запорiжжя*, *пiдборiддя*, *роздорiжжя* (але: *лiвоберéжжя*, *узберéжжя*), а також без подовження: *безголiв'я*, *поголiв'я*, хоч *безголóсся*, *повноголóсся*;

3) **і** в закритому складі маємо у формах чоловічого роду однини дієслів минулого часу й дієприслівників з повноголоссям, якщо відповідні форми жіночого та середнього роду однини й форма множини мають наголос на кінцевому складі: *волiк*, *волiкии* (*волокти*), *зберiг*, *зберiгии* (*зберегти*), *стерiг*, *стерiгии* (*стерегти*), бо: *волоклá*, *збереглá*, *стереглá*; *волокло*, *зберегло*, *стерегло* та ін., але: *борóв*, *колóв*, *молóв*, *полóв*, *порóв*; *борóла*, *колóла*, *молóла*, *полóла*, *порóла* та ін.;

4) у віддієслівних іменниках середнього роду на **-нн-(я)** **і** звичайно буває тільки під наголосом, а без наголосу — **е**: *носiння*, *ходiння*; *врáження*,

завершення, збільшення, значення, пояснення, але: варення (і варіння, варення — процес), вчення. Так само **-ення**, а не **-іння** мають іменники, похідні від слів з основою на **-ен**: *імення, наймення*;

5) **о, е** наявні в закритому складі:

а) у непрямих відмінках іменників чоловічого роду з вирівняною за називним відмінком основою: *борець — борця (борцеві, борцем та ін.), виборець — виборця, ловець — ловця, творець — творця; моток — мотка, носок — носка, паросток — паростка; водень — водню; котел — котла, орел — орла*;

б) у повноголосних формах **-оро-, -оло-** зі сталим наголосом іменників переважно жіночого роду: *колód (колóдка), долóнь (долóнька), сорóк, огорóж, морóк, нагорóд* (від них немає зменшених форм з **і**). Але: *доріг, доріжка, корів, корівка, беріз, берізка* (проте *березка* — виткий бур'ян);

в) у родовому відмінку множини деяких іменників переважно жіночого роду: *будóв, вод, істóт, оснóв, підпóр, проб, субóт, топóль, шкод; лелék, меж, озéр, потрéб*, але: *осі́б, підкíв*;

г) у прикметниках, утворених від власних імен на **-ов (-ьов, -йов), -ев (-єв)**: *Мáлишев — мáлишевський, Пáвлов — пáвловський*. Але в прикметниках, утворених від власних імен на **-ів (-їв)**, зберігаємо **і (ї)**: *Гаврíлів — гаврíлівський, Демíдів — демíдівський, Андрíїв — Андрíївський* (див. ще § 153, п. 2.);

г) у префіксальних безсуфіксних іменниках на зразок: *затóн, переóр, потóп* (під впливом родового відмінка однини: *затóну, переóру, потóпу*), але звичайно *поті́к, розгíн, удíй*.

Зрідка, навпаки, під впливом називного відмінка однини **і** поширене на решту форм: *о́пик* (родовий однини *о́пику*);

д) під наголосом у словотворчих компонентах **-вод, -воз, -нос, -роб** складних слів, що означають людей за професією, видом занять та в похідних від цих слів: *екскурсовóд, ляльковóд; водовóз; дровонóс; хліборóб, хліборóбство, чорнорóб* та ін. Проте в словах, що означають предмети, та в похідних від них утвореннях такої **о**, незалежно від наголосу, переходить в **і**: *водопровíд, газопровíд, газопровíдний, електропрóвíd, трубопрóвíd*; у словах зі складником **-воз о** здебільшого зберігаємо: *електровóз, лісовóз, тепловóз*. Незалежно від семантики слова в словотворчих компонентах **-хід, -ріг** уживаємо тільки **і**: *всюдихíд, місяцехíд, пішохíд, пішохíдний, самохíд, самохíдний, стравохíд, швидкохíд, швидкохíдний; козерíг і Козерíг* (сузір'я), *носорíг* та ін.;

е) у деяких словах книжного й церковного походження та в похідних від них: *Бог, верхóвний, виробні́цтво, ві́рок, закóн, закóнний, нарóд, нарóдний, основні́й, потóп, пра́пор, прорóк, словні́к*, а також за традицією в деяких прізвищах: *Артемо́вський, Боровико́вський, Грабо́вський, Котляре́вський, Пісемський* та ін. Але: *Верикі́вський, Желехі́вський, Минькі́вський*.

§ 10. Чергування Е — О після Ж, Ч, Ш, ШЧ, ДЖ, Й

1. Після **ж, ч, ш, шч, дж, й** перед м'яким приголосним, а також перед складами з **е** та **и** (яке походить від давньоукраїнського **и**) пишемо **е**: *вечéря, ви́шень, джерелó, жені́ти, ні́женька, пи́ни́ця, ста́ень, увéчері, у́чень, черне́тка, четве́ртий, шестидéнка, щемі́ти, щети́на*.

Після **ж, ч, ш, шч, дж, й** перед твердим приголосним, а також перед складами з **а, о, у** та **и** (яке походить від давньоукраїнського **ы**) пишемо **о**: *бджолá, буді́ночок, вечорі́* (пор. *вечéря*), *жона́тий* (пор. *жені́ти*), *іграшóк, копійóк, пино́* (пор. *пи́ни́ця*), *чолові́к, чому́сь, чо́рний* (пор. *черне́тка*), *чоти́ри* (пор. *четве́ртий*), *шо́стий* (пор. *шесті́*), *щокá*.

Примітка. У словах *лóжечка* — *лóжечок*, *кні́жечка* — *кни́жечóк*, *лі́чка* — *лі́чок* і под. зберігаємо **е** (**є**), бо приголосний **ч** у наступному складі в давні часи був м'яким.

2. **О** вживаємо замість сподіваного **е** після шиплячих та **й** перед м'яким приголосним:

1) в іменниках жіночого роду III відміни в суфіксі **-ост-(і)/(и)**: *безкра́йості* (*безкра́йости*), *мéншості* (*мéншости*), *пеку́чості* (*пеку́чости*), *сві́жості* (*сві́жости*) та ін. (відповідно до *ві́чності* (*ві́чности*), *ра́дості* (*ра́дости*)) й т. ін., де **о** стоїть не після шиплячих);

2) у давальному й місцевому відмінках однини деяких іменників: *бджолі́*, (на) *бджолі́*, *вечорі́*, *пино́*, (у) *пино́*, *щоці́*, (на) *щоці́* (відповідно до більшості відмінкових форм із наступним твердим приголосним: *бджолá, бджолу́, вечора, вечорі́* та ін.);

3) у закінченнях родового та орудного відмінків прикметників і займенників та числівників прикметникового типу жіночого роду: *безкра́йої, безкра́йою, гарячо́ї, гарячо́ю, на́шої, на́шою, пéршої, пéршою* та ін. (відповідно до *безкра́його, безкра́йому, на́шого* та ін. або до *дру́гої, молодóї* тощо, де **о** закономірне);

4) у похідних утвореннях *вечорі́ти, вечорі́є* (відповідно до *вечора, вечорові́* й т. ін.), *чорні́ти, чорні́с, чорні́ці, чорні́ти, чорні́ло* та ін. (відповідно до *чо́рний, чо́рного* тощо).

Примітка. У прислівниках *воро́же, гáрячé* після шиплячих пишемо **е**, але: *тво́рчо, законода́вчо, хі́жо* та ін.

Чергування голосних у дієслівних коренях

§ 11. Чергування О — А

1. Це чергування відбувається в коренях дієслів і змінює їхні значення. Дієслова з **о** звичайно позначають тривалу, нерозчленовану дію або одноразову, закінчену, дієслова з **а** — повторювану, багаторазову дію: *допомогти* — *допомага́ти*, *гоніти* — *ганя́ти*, *котіти* — *кача́ти*, *крóйти* —

кра́яти, ломі́ти — ламáти, скóчити — скака́ти, схопі́ти — ханáти; стоя́ти—ста́ти.

Проте багато дієслів має кореневий **о**, який не чергуємо з **а**: *ві́мовити — вимовля́ти, ві́ростити — вирóщувати, прості́ти — проща́ти, вино́шувати, відгорóджувати, договóрювати, заспоко́ювати, перекóнувати, устанóвлювати* та ін., але *ві́провадити — випроводжа́ти.*

Е (невипадний) — І (невипадний)

2. Це чергування також відбувається в коренях дієслів і змінює їхні значення: **е** вживаємо в префіксальних дієсловах доконаного виду, **і** — в утворених від них дієсловах недоконаного виду: *ві́гребти — вигриба́ти, ві́коренити — викорі́нювати, ви́пекти — випіка́ти, заместі́ — заміта́ти, зберегти́ — зберіга́ти, перелеті́ти — переліта́ти, наректі́ — наріка́ти, спостерегти́ — спостеріга́ти, причепі́ти — причіпля́ти* (так само *ві́волокти — виволіка́ти*, де **о** чергуємо з **і**).

Е чергуємо з **і** також у дієсловах із суфіксом **-ува- (-юва-)**, коли наголос падає на кореневий **і**, та в похідних від цих дієслів іменниках на **-нн-(я)**: *брехáти — набрі́хувати, ві́коренити — викорі́нювати, заверті́ти — заві́рчувати, теса́ти — заті́сувати, чека́ти — очі́кувати; ві́коренення — викорі́нювання, чекáння — очі́кування; так само ві́полоскати — випо́ліскувати* (де **о** чергуємо з **і**). Але: *виве́ршувати, заве́ршувати, переве́ршувати, потребува́ти, прище́плювати.*

Е (випадний) — И Випадний **е** чергуємо з **и** перед **л, р**: *беру́ — бра́ти — вибира́ти, вистелю́ — ві́слати — вистила́ти, завме́р — замри́ — завмира́ти, запе́р — запри́ — запира́ти, стер — зі́три — стира́ти* та ін.

Чергування приголосних

У сучасній українській мові під час утворення форм слів та нових слів відбуваються зміни (чергування) приголосних, спричинені різними історичними законами її фонетичної системи.

Чергування приголосних під час словозміни

До найпоширеніших чергувань приголосних звуків під час словозміни належать такі:

§ 12. Чергування Г, К, Х із м'якими З, Ц, С

1. У давальному на місцевому відмінку однини іменників жіночого роду першої відміни: *дугá — дузі́, (на) дузі́; перемо́га — перемóзі, (у) перемóзі; кві́тка — кві́тці, (на) кві́тці; сва́ха — сва́сі, (на) сва́сі.*

2. У місцевому відмінку однини іменників чоловічого та середнього роду другої відміни: *терпу́г* — (на) *терпузі́*; *байра́к* — (у) *байра́ці*, *дру́к* — (у) *дру́ці*; *кожу́х* — (у) *кожу́сі*, *вухо* — (у) *вусі*.

§ 13. Чергування Г із м'яким З: у давальному на місцевому відмінку однини іменників жіночого роду першої відміни: *дзи́га* — *дзи́зі*, (на) *дзи́зі*, *гирли́га* — *гирли́зі*, (на) *гирли́зі*, *Лома́га* (прізвище) — *Лома́зі*, (на) *Лома́зі*.

§ 14. Чергування Г, К, Х із Ж, Ч, Ш

1. В іменниках перед суфіксами **-к-, -ок, -ин-** зі значеннями зменшеності та пестливості: *нога́* — *ні́жка*, *плуг* — *плужо́к*; *рука́* — *ру́чка*, *крюк* — *крючо́к*; *му́ха* — *му́шка*, *горо́х* — *гороши́на*.

2. У кличному відмінку іменників чоловічого роду другої відміни перед закінченням **-е**: *дру́г* — *дру́же*, *лу́г* — *лу́же*; *коза́к* — *коза́че*, *юна́к* — *юна́че*; *пасту́х* — *пасту́ше*.

3. В усіх особових формах дієслів теперішнього часу і майбутнього часу доконаного виду, формах наказового способу та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом **-ен-**: *берегти́* — *бережу́*, *бережеш*, *бережеш́е*, *бережемó*, *бережете́*, *бережуть*; *бережи́*, *бережі́мо*, *бережіть* *хай* (*нехай*) *бережуть*; *зберегти́* — *збережу́*, *збережеш*, *збережеш́е*, *збережемó*, *збережете́*, *збережуть*; *збережи́*, *збережі́мо*, *збережіть*, *хай* (*нехай*) *збережуть*; *збереш́ений*; *пекти́* — *печу́*, *печеш*, *печеш́е*, *печемó*, *печете́*, *печуть*; *печи́*, *печі́мо*, *печіть*, *хай* (*нехай*) *печуть*; *печеш́ений*; *спекти́* — *спечу́*, *спечеш*, *спечеш́е*, *спечемó*, *спечете́*, *спечуть*; *спечи́*, *спечі́мо*, *спечіть*, *хай* (*нехай*) *спечуть*; *спечеш́ений*; *колиха́ти* — *колишу́*, *колишеи*, *колише́*, *колишемо*, *колишете*, *колишуть*; *колиши́*, *колиші́мо*, *колишіть*, *хай* (*нехай*) *колишуть*; *поколиха́ти* — *поколишу́*, *поколишеи*, *поколише́*, *поколишемо*, *поколишете*, *поколишуть*; *поколиши́*, *поколиші́мо*, *поколишіть*, *хай* (*нехай*) *поколишуть*.

§ 15. Чергування Д із ДЖ у першій особі однини дієслів теперішнього часу і майбутнього часу доконаного виду та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом **-ен-**: *сади́ти* — *саджу́*; *посади́ти* — *посаджу́*, *поса́джений*; *ра́дити* — *ра́джу*; *схо́дити* — *схо́джу*, *схо́джений*;

§ 16. Чергування Т із Ч; З із Ж; С із Ш; ЗД із ЖДЖ; СТ із Щ у першій особі однини дієслів теперішнього часу й майбутнього часу доконаного виду та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом **-ен-**: *крути́ти* — *кручу́*, *кру́чений*; *леті́ти* — *лечу́*; *ла́зити* — *ла́жу*; *косі́ти* — *кошу́*, *ко́шений*; *покосі́ти* — *покошу́*, *поко́шений*; *їзди́ти* — *їжджу́*, *їждж́ений*; *пусті́ти* — *пущу́*; *пу́щений*.

§ 17. Чергування СТ із Щ у формі першої особи однини теперішнього часу й майбутнього часу доконаного виду та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом -ен-: *запустіти — запу́щу, запу́щений; мостіти — мо́щу, мо́щений; простіти — про́щу, про́щений.*

§ 18. Чергування Б із БЛ; П із ПЛ; В із ВЛ; М із МЛ; Ф із ФЛ, причому звук Л у названих звукосполученнях м'який: у першій особі однини та третій особі множини теперішнього часу і майбутнього часу доконаного виду та в пасивних дієприкметниках перед суфіксом -ен-: *любіти — люблю́, люблять; ліпіти — ліплю́, ліплять, ліплений; зловіти — зловлю́, зловлять, зловлений; стоміти — стомлю́, стóмлять, стóмлений; розграфіти — розграфлю́, розграфля́ть, розгра́флений.*

Зміни приголосних перед наступним приголосним під час словотворення

§ 19. Зміни приголосних перед -СЬК-(ИЙ), -СТВ-(О)

1. Під час утворення нових слів деякі приголосні перед -ськ-(ий), -ств-(о) зазнають звукових змін, що зафіксовані й на письмі, а саме:

1) **к, м'який ц, ч + -ськ-(ий), -ство-(о) → -цьк-(ий), -цтв-(о):** *гірнік — гірні́цький — гірні́цтво; коза́к — коза́цький — коза́цтво; па́рубok — па́рубо́цький — па́рубо́цтво; молодéць — молодéцький, молодéцтво; стріле́ць — стріле́цький; ткач — тка́цький — тка́цтво;*

2) **г, ж, з + -ськ-(ий), -ств-(о) → -зьк-(ий), -зтв-(о):** *Пра́га — пра́зький; убо́гий — убо́зтво; Запорі́жжя — запорі́зький; Зба́раж — зба́разький; боягу́з — боягу́зький — боягу́зтво, але ге́рцог — ге́рцогський;*

3) **х, ш, с + -ськ-(ий), -ств-(о) → -ськ-(ий), -ств-(о):** *воло́х — воло́ський; чех — че́ський; залі́сся — залі́ський; това́риш — това́риський — това́риство; але: ша́х — ша́хський, Цю́рих — цю́рихський.*

2. Решту букв на позначення приголосних перед суфіксами -ськ-(ий), -ств-(о) на письмі зберігаємо: *агент — агéнтство; бага́тий — бага́тство; брат — бра́тський — бра́тство; заво́д — заво́дський; інтеліге́нт — інтеліге́нтський; люд — людський — лю́дство; сирота́ — сирі́тський — сирі́тство; пропаганді́ст — пропаганді́стський; студéнт — студéнтський — студéнтство.*

Примітка. Про творення прикметників за допомогою суфікса -ськ-(ий) від географічних назв і назв народів див. § 150.

§ 20. Зміни приголосних у прикметниках і прислівниках вищого ступеня порівняння

Під час творення прикметників і прислівників вищого ступеня порівняння **г, ж, з** змінюємо на **жч**, а **с** — на **щ**: *дорогий* — *дорóжчий* (*дорóжче*); *дужий* — *дóжчий* (*дóжче*); *вузький* — *вóжчий* (*вóжче*); *низький* — *ни́жчий* (*ни́жче*); *високий* — *ви́щий* (*ви́ще*), але: *легкий* — *лéгший* (*лéгше*).

§ 21. Зміни приголосних перед суфіксом -Н-

Приголосні звуки **к**, м'який і твердий **ц** перед суфіксом **-н-** змінюємо на **ч**: *безпека* — *безпéчний*; *вік* — *ві́чний*; *рік* — *рі́чний*; *місяць* — *мі́сячний*; *околиця* — *око́личний*; *пшениця* — *пшени́чний*; *серце* — *сердéчний*; *сонце* — *со́нячний*; *яйце* — *я́чня*, а звуки **г, х** перед цим суфіксом — на **ж, ш**: *дорога* — *дорóжній*, *перемога* — *перемóжний*, *пиха* — *пи́шний*. Приголосний твірної основи **ч** зберігаємо в похідних словах *помі́чний* (від *пóмич*); *ні́чний* (від *ніч*); *я́чний*, *ячмі́нний* (від *ячмінь*).

Виняток становлять слова *двору́шник*, *мірóшник*, *рушні́к*, *рушні́ця*, *сердéшний* (зі значенням 'бідолашний'), *со́няшник*, *торі́шний*.

§ 22. Зміни приголосних перед суфіксальним голосним під час словотворення

Під час словотворення зазнають змін такі звукосполучення та окремі приголосні перед суфіксальним голосним:

1) буквосполучення —**цьк-** змінюємо на —**чч-**, а —**ськ-** — на **ч** в іменниках перед суфіксом **-ин-**: *вояцький* — *воя́чина*; *козацький* — *Коза́чина*; *німецький* — *Німе́чина*; *турецький* — *Туре́чина* (але: *галицький* — *Галичина́*); *рекрутський* — *ре́крутина*; *солдатський* — *солда́тина*;

2) буквосполучення **-ськ-, -ск** змінюємо на **щ** в іменниках перед суфіксом **-ин-**: *полтавський* — *Полта́вщина*; *віск* — *во́щина*; *пісок* (*піску́*) — *піщи́на*;

3) буквосполучення **-ск, -шк-** змінюємо на **щ** у прикметниках перед голосним **а** суфікса **-ан-**: *віск* — *во́щаний*; *дошка* — *до́щаний*, *пісок* (*піску́*) — *піща́ний*;

4) буквосполучення **-ськ-, -зьк-** змінюємо відповідно на **щ, жч** у прізвищах перед суфіксами **-енк-, -ук**: *Васько́* — *Ва́щенко* — *Ващу́к*; *Ісько́* — *Іще́нко* — *Іщу́к*, *Онисько́* — *Они́щенко* — *Онищу́к*, *Водолáзький* — *Водолáжченко*; *Кузько́* — *Кужче́нко*.

Примітка. У присвійних прикметниках від власних імен із буквосполученнями — **ск-, -ськ-** букву **с** на письмі зберігаємо, а букву **к** змінюємо на **ч**: *Парáска* — *Парáсчин*, *Ониська́* — *Онисьч́ин*; **-шк-** змінюємо на **щ**: *Мелáшка* — *Мелáщин*.

5) приголосні **г, к, х** змінюємо на **ж, ч, ш** у присвійних прикметниках перед суфіксом **-ин**: *О́льга — О́льжин; На́талка — На́талчин, Ода́рка — Ода́рчин, дочка́ — доччи́н; Дома́ха — Дома́шин, сва́ха — сва́шин* та у відіменних дієсловах перед суфіксами **-и-, -а-**: *ба́тіг — батожі́ти, друг — дружі́ти, крик — крича́ти, сухий — суши́ти.*

§ 23. Позиції вживання прийменників і префіксів **У** та **В**

1. Щоб уникнути збігу букв на позначення приголосних звуків, що є важкими для вимови, та щоб досягти милозвучності, в українській мові вживають на письмі прийменник **у** та префікс **у-** на початку слів у таких позиціях

1) між буквами, що позначають приголосні: *Де́сь у житі́ кричав перепел; Наш учи́тель;*

2) на початку речення або слова перед буквою на позначення приголосного: *У лісі пахло кві́тами; Угори́ яскраво ся́яло сонце; Унаслідок зливи пошко́джено доро́ги;*

3) на початку речення або слова перед двома чи трьома буквами, що позначають приголосні: *У при́мерку літають ласті́вки низько; У структу́рі слова таких морфе́м немає; Утроє́ склали папі́р; Упруту́л підійшли до юрби;*

4) незалежно від кінця попереднього слова перед наступними **в, ф**, а також перед буквосполученнями **льв, зв, св, дв, тв, гв, хв** і под.: *Сидимо у ваго́ні; Не спита́вши броду, не лізь у воду* (Укр. прислів'я); *Хлопчик уво́лю награвся; Велике значення у формува́нні характеру має самовихова́ння; Забіг у фоє; Діти побу́вали у Льво́ві; Він жив у Льво́ві; Порину́ти у звучан́ня пі́сні; Ліка́р гляну́в у зву́жені о́чі хворо́го; Прожи́ли рік (роки) у свої́й хати́; Постука́ли у двері́; Юна́к переми́г у двобо́рстві; Корі́ння вросло у твёрду́ землю́; Чужинці́ живу́ть у твоє́му будинку́; Хлопці́ служи́ли у гварді́ї; Ліка́р побу́вав у Гвіне́ї; Схили́ гори одя́гнені у хво́ю; Промі́нчик загра́в у хви́лях.*

Примітка. Після слова, що закінчується на голосний, у деяких дієсловах, прикметниках (дієприкметниках), прийменниках та прислівниках перед **в** пишемо префікс **в-**: *Дослі́дниця вва́жає експеримент успі́шним; Гости́ ввійшли́ до зали́; Діти́ вві́чливі́; Дитина́ вві́ сні́ посміха́ється; Вони́ вві́сьмох вийшли́ на Го́верлу.*

5) після паузи, що на письмі позначена комою, крапкою з комою, двокрапкою, тире, дужкою й крапками, перед буквою, що передає приголосний: *До мене за́йшла товари́шка, учи́телька із сусі́днього села́; Стої́ть на видноко́лі мати́ — у не́ї вчи́сь* (Б. Олійник); *Це було... у Киє́ві.*

2. Щоб уникнути збігу букв, що передають голосні, та щоб досягти милозвучності, в українській мові на письмі вживають прийменник **в** між словами та префікс **в-** на початку слів у таких позиціях:

1) між буквами на позначення голосних: *У нього в очах засвітилась відрада* (Панас Мирний); *Вона побувала в Одесі*;

2) на початку речення перед буквою, що позначає голосний: *В очах дівчини бриніла сльоза*; *В Антарктиді працюють наукові експедиції*;

3) після слова, яке завершує буква на позначення приголосного, перед словом, яке починає буква, що передає голосний: *Вартовий поглянув в отвір*.

4) перед аббревіатурою, у назві першої букви якої вимовляють голосний: *В НБУ* (*В ен бе у*), *В МВФ* (*В ем ве еф*);

5) після скороченого слова на приголосний, яке вимовляють повністю з кінцевим голосним: *1990 р. в місті сталася незвичайна подія*;

б) після букви на позначення голосного перед більшістю букв, що передають приголосні (крім **в, ф, льв, зв, св, дв, тв, гв, хв** і под.): *Пішла в садок вишневий* (Т. Шевченко); *Люди врозкид розляглися в траві* (К. Гордієнко); *Вона повернула вбік*.

Примітка. Трапляються відхилення від цих правил уживання **у, в**, що спричинено вимогами ритмомелодики або мовними вподобаннями автора.

3. Деякі слова української мови — загальні та власні назви в будь-якій позиції вживаємо або тільки з **у** (*ува́га, уверту́ра, уда́рник, узберéжся, ука́з, ультимáтум, умо́ва, уста́лення, устанóва, уто́пія, уя́ва; Уго́рщина, Удовичéнко, Ура́л*), або тільки з **в** (*взаéмини, вла́да, власний, властиві́сть, вплив, впливо́вий; Владивосто́к, Вру́бель* та ін.). У кількох словах уживання **в, у** залежить від їхнього значення, пор.: *вда́ча і уда́ча, вклад і укла́д, впра́ва і упра́ва, вступ і уступ*.

Примітка. У поезії, крім узвичаєної назви *Украї́на*, уживали і вживають *Вкраї́на*: *Як сонях той до сонця, до Вкраї́ни свій погляд я з любов'ю повертав* (Ф. Малицький).

§ 24. Позиції вживання сполучників і часток **І, Й** та **І, Й** на початку слів

1. Щоб уникнути збігу букв, що позначають важкі для вимови приголосні звуки, та для досягнення милозвучності, на письмі вживаємо **і** в таких позиціях:

1) між буквами на позначення приголосних: *Вірю в пам'ять і серце людське* (Б. Олійник); *Він іде*; *Тут ідеться про народні звичаї*;

2) після паузи, що на письмі позначена крапкою, комою, крапкою з комою, двокрапкою, крапками, перед словом або складом, які починає буква, що передає приголосний звук: *Нема вже тієї хатини. І я в сивині, як у сні* (Д. Павличко); *Він, імовірно, нічого не зробить*;

3) на початку речення: *І долом геть собі село Понад водою простяглось* (Т. Шевченко); *І приковують [гори] до себе очі, і ваблять у свою далечинь імлісту* (М. Коцюбинський); *Імовірно водопілля цього року*.

2. Щоб уникнути збігу букв, що передають голосні, уживаємо **й** у таких позиціях:

1) між буквами на позначення голосних: *У садку співали Ольга й Андрій; Оце й уся врода* (Панас Мирний); *Квітли вишні й одцвітали* (Ф. Малицький);

2) між буквами, що передають голосний і приголосний: *Навчає баєчка великого й малого* (Л. Глібов); *На траві й квітках росинки, шелестіння й гомін гілки, щебетання й пісня пташки* (Я. Щоголів); *Висока ймовірність захворіти; Вона йде; Високе ймення — патріот.*

Примітка. Трапляються відхилення від цих правил уживання **і, й**, що спричинено вимогами ритму або мовними вподобаннями автора.

3. Тільки **і** вживаємо:

1) якщо зіставляємо поняття: *Дні і ночі; Батьки і діти; Правда і кривда; Просте і складне речення;*

2) перед словом, на початку якого стоять букви **й, є, ї, ю, я**: *Ольга і Йосип — друзі; Світлана і Єва навчаються в коледжі; Василь і Юрій повернулися додому; Куди, для чого, хто і як?* (М. Рильський).

4. Після букв **й, я, ю, є, ї** вживаємо єднальні сполучники **і** або **та**, пор.: *Неподалік вони побачили зелений гай і широку долину і неподалік вони побачили зелений гай та широку долину; Теорія і практика перекладів і Теорія та практика перекладів; Студенти вивчили морфологію і синтаксис і Студенти вивчили морфологію та синтаксис; Висловити свої найпотаємніші мрії і обережні прогнози і Висловити свої найпотаємніші мрії та обережні прогнози.*

§ 25. Позиції вживання прийменника **з** та його варіантів **із, зі** (ЗО)

1. **З** уживаємо:

1) на початку речення перед буквою, що позначає голосний: *З одним рибалкою він дуже подружив* (Л. Глібов); усередині речення перед такою самою буквою незалежно від закінчення попереднього слова чи паузи: *Диктант з української мови; Контрольна робота з української мови; На додаткових заняттях учитель працює по-різному: з усіма учнями або з одним-двома;*

2) на початку речення перед буквою, що позначає приголосний (крім свистячих **з, с, ц** та шиплячих **ч, ш, шч**): *З лісу потягло прохолодою; З її приїздом якимось повеселіла хата* (Леся Українка); рідше — перед початковим буквосполученням чи буквосполученням наступного слова, якщо попереднє слово закінчує буква, що передає голосний: *З другого боку простяглися поля; Вона відвідала з друзями Київ; Плугатарі з плугами йдуть* (Т. Шевченко);

3) між двома буквами, перша з яких позначає голосний, а друга — приголосний: *Як сонях той до сонця, до України свій погляд я з любов'ю повертав* (Ф. Малицький).

Варіанти **із, зі (зо)** вживаємо перед буквами, що передають важкі для вимови збіги приголосних, та для досягнення милозвучності.

2. **Із** уживаємо переважно перед буквами, що позначають свистячі та шиплячі звуки (**з, с, ц, ч, ш, шч**) незалежно від закінчення попереднього слова та між буквосполученнями (після них або перед ними): *Перстень виготовлено із золота; Родина із семи душ; Гнат... запряг коні й так їх гнав із села, що вони із шкури вилазили* (М. Стельмах); *Із шовку виготовили вітрила; А вже весна, а вже красна! Із стріх вода капле* (Нар. пісня); *І місив новий заміс із тіста старого* (І. Драч); *Тихович разом із сходом сонця зірвався на рівні ноги* (М. Коцюбинський); *Лист із Бразилії* (І. Франко).

3. **Зі** вживаємо, якщо буквосполучення наступного слова має початкові **з, с, ш, шч** та ін., незалежно від закінчення попереднього слова чи паузи: *Ви зустріли ворога... зі зброєю в руках* (Ю. Яновський); *Балада зі знаком запитання* (І. Драч); *Бере книжку зі стола* (Леся Українка); *Зі школи на майдан вивалила дітвора* (А. Головка); *Прибув зі Львова*.

У позиції перед деякими буквосполученнями варіанти **із** та **зі** можуть бути взаємозамінними, пор.: *Устав разом із сходом сонця* і *Устав разом зі сходом сонця*.

Примітка. Трапляються відхилення від поданих правил уживання прийменника з та його варіантів **із, зі**, що спричинено вимогами ритмомелодики або мовними вподобаннями автора.

Зо як фонетичний варіант прийменника **зі** завжди вживаємо із числівниками *два, три*: *Позичив зо дві сотні; Проснав зо три години* та із займенником *мною*: *Він був зі (зо) мною*.

УЖИВАННЯ М'ЯКОГО ЗНАКА (Ь)

§ 26. Коли пишемо Ь. Буквою **ь** позначаємо на письмі м'якість приголосних звуків.

1. **Ь** пишемо:

1) після букв **д, т, з, с, дз, ц, л, н** у кінці слова та складу: *мідь, суть, наморозь, вісь, тедзь, палець, крохмаль, кінь; дядько, молотьба, близько, восьмий, Грицько, кільце, ганьба*;

2) після перелічених у п. а) букв та **р** усередині слова перед **о**: *дьоготь, дзьоб, тьохкати, сьомий, льон, ларьок, трьох, царьок*;

3) після **л** перед наступною буквою на позначення приголосного: *Га́льченко, Гуцу́льщина, іда́льня, кільце́, кова́льський, па́льці, рибáльство, сільський, спі́льник.*

Примітка. Не пишемо **ь** після **л** у буквосполученнях **лц, лч**, коли вони походять із **лк**: *ба́лка — ба́лці, га́лка — га́лці, галченя́, монго́лка — монго́лці, Натáлка — Натáлці, Натáлчин, рибáлка — рибáлці, рибáлчин, спі́лка — спі́лці, спілчáнський, але: гу́лька — гу́льці, ку́лька — ку́льці, шпилька́ — шпильці.*

2. Також пишемо **Ь**:

1) у словах на:

а) **-зьк-(ий), -ськ-(ий), -цьк-(ий); -зькість, -ськість, -цькість; -зько, -ськ-(о), -цько; -зькому, -ському, -цькому; -зьки, -ськи, -цьки**: *близький, вузький, волинський, донецький; близькість, людськість; близько, військо, багацько; по-французькому (по-французьки), по-українському (по-українськи), по-німецькому (по-німецьки).*

Примітка. У словах *баский, боязкий, в'язкий, дерзкий, жаский, ковзкий, плаский (плоский), порський, різкий* і похідних утвореннях *боязкість, в'язкість, баско, різко* тощо **ь** не пишемо.

б) **-еньк-(а), -еньк-(о), -оньк-(а), -оньк-(о); -еньк-(ий), -есеньк-(ий), -ісіньк-(ий), -юсіньк-(ий)**: *рученька, ба́тенько, голівонька, соколóнько; гарне́нький, малéсенький, свіжісі́нький, тонюсі́нький* (див. ще § 32);

2) у родовому відмінку множини іменників жіночого роду м'якої групи першої відміни на **-я**: *гриве́нь, друкáрень, іда́лень, пісе́нь, ста́ень; крамні́ць, ма́триць, робітні́ць* та середнього роду другої відміни на **-нн-(я), -ц-(е)**: *бажа́нь, зна́нь, кілець, місець, серде́ць і серце́, але бур, зір, Мотр* (після **р**);

3) у дієслівних формах дійсного та наказового способу: *бу́дить, бу́дять, ко́сить, ко́сять, ро́бить, ро́блять, хо́дить, хо́дять; будь, бу́дьте, бу́дьмо, лізь, лі́зьте, лі́зьмо, кинь, кіньте, кіньмо, трать, тра́тьте, тра́тьмо* (див. ще: § 118, прим. 1).

Примітка. Про вживання **ь** в словах іншомовного походження див. § 139. у прізвиськах — § 144, у географічних назвах — § 151.

§ 27. Коли не пишемо **Ь**

Ь не пишемо:

1. Після **р** у кінці складу або слова: *ві́р, ві́рте, гі́рка, гі́ркий, кобза́р, ларка́, лі́кар, монасти́р, переві́р, секретáр, тепе́р, тюрма́, школя́р, Ха́рків, царка́* (від *царьо́к*).

2. Після **н** перед **ж, ч, ш, щ** та перед суфіксом **-ськ-(ий)**: *кінчик, промінчик, ме́нший, то́нший, Ўманщина; волинський, громадянський,*

освіт'янський, селянський; але: *бриньчати, доньчин, няньчин, няньчити* та ін., бо у твірних основах між буквами на позначення приголосних є **Ь**: *бринькати, донька, нянька*.

3. Після всіх букв на позначення приголосних звуків, крім **Л**, якщо за ними стоять інші букви, що передають м'які або напівпом'якшені приголосні: *Бершадь — бершадський, вінця, дзвякнути, кінцівка, користю, ланцюжок, Прип'ять — прип'ятський, радість, різдвяний, світ, свято, слід, сміх, сніг, сніп, сьогодні, танцювати, цвах, щастя*, але: *різьбяр (і різьбар), тьмяний* і похідні від них.

Примітка. Коли **Ь** наявний у формі називного відмінка іменника, то його зберігаємо в усіх інших відмінках; коли ж у називному відмінку його немає, то й в інших відмінках його не пишемо; пор.: *кулька — кульці, дівчінонька — дівчіноньці, письмо — (на) письмі, рідька — рідьці*, але: *гálка — гáлці, гíлка — гíлці, сторінка — сторінці, пáсмо — (у) пáсмі*.

4. Після **Л** в іменникових суфіксах **-алн-(о), -илн-(о)**: *дérжално, пужално, ціпільно* та ін., але в іменниках зі значенням зменшеності **Ь** пишемо: *дérжальце, пужальце* й под.

5. Між двома однаковими буквами, що позначають м'які приголосні: *буття, волóсся, галуззя, гіллястий, життя, каміння, ллётсья, приладдя, сіллю*.

6. Після букв **Д, Н, Т** перед суфіксами **-ченк-(о), -чук, -чишин**: *Федченко; Пánченко, безбáтченко; Радчúк, Степанчúк; Федчiшин, Гринчiшин*, але після **Л** пишемо **Ь**: *Гальченко, Гальчук; Михальченко, Михальчúк, Михальчiшин*.

7. Після букви **Ц** у деяких вигуках (звуконаслідуальних словах): *бац, буц, гоц, клац* та в кінці іменників чоловічого роду іншомовного походження: *кварц, палац, паяц, Суец, шприц* (див. ще § 139).

Спрощення в буквосполученнях

§ 28. -ЖДН-, -ЗДН-, -СТН-, -СТЛ-

У буквосполученнях **-ждн-, -здн-, -стн-, -стл-** випадають **Д** і **Т** на письмі: *тіждень — тіжня — тижневий; виїздити — виїзний; проїзд — проїзний; вість — вісник; користь — корисний; перстень — персня; честь — чесний; якість — якісний; лестоці — улєсливий; стеліти — слати; щастя — щасливий*. Але в словах *зап'ястний, кістлявий, пестлівий, хвастлівий, хвастнути, шістнадцять, дев'яностники* букву **Т** зберігаємо.

Примітка. У прикметниках, утворених від іменників іншомовного походження на **-ст**, букву **Т** у буквосполученні **-стн-** зберігаємо, хоч відповідний звук не вимовляємо: *аванпóст — аванпóстний, балáст — балáстний, компóст — компóстний, контра́ст — контра́стний, форпóст — форпóстний*.

-ЗКН-, -СКН-

У буквосполученнях **-зкн-**, **-скн-** перед дієслівним суфіксом **-ну-** випадає **к**: *брізки* — *брізнути*, *брязк* — *брязнути*, *блиск* — *бліснути*, *писк* — *піснути*, *плюск* — *плюснути*, *тріск* — *тріснути*, але: *віпуск* — *випускний*, *виск* — *віскнути*.

-СЛН-

У буквосполученні **-слн-** випадає **л**: *ма́сло* — *масний*; *ми́сль* — *умісний*, *навмі́сне*; *ремесло́* — *ремісник*.

Подвоєння букв

§ 29. Подвоєння букв як наслідок їх збігу

1. Подвоєння букв на позначення приголосних звуків маємо, якщо збігаються однакові приголосні:

1) префікса й кореня: *ввіч*, *ввічливий*, *відда́ти*, *відді́л*, *завві́шки*, *зза́ду*, *беззвучний*, *оббі́ти*, *роззбро́їти*, *роззя́ва*.

Примітка. Немає подвоєння букв у таких словах, як *ото́й*, *оту́т*, *ота́к*, *ота́м*, *отепе́р*, *отоди́*, а також *оце́й* тощо.

2) кінця першої та початку другої частини складноскорочених слів: *військкома́т* (військовий комісаріат), *міськко́м* (міський комітет), *юнна́т* (юний натураліст);

3) кореня або основи і суфіксів прикметників чи іменників: *де́нь* — *де́нний*, *зако́н* — *зако́нний*, *кінь* — *кі́нний*, *осі́нь* — *осі́нний*, *тума́н* — *тума́нний*; *баи́танник*, *годи́нник*, *письме́нник*, *свяще́нник*; *віко́нниця*, *Ві́нниця*; дві букви **н** зберігаємо й перед суфіксом **-ість** в іменниках та прислівниках, утворених від прикметників із двома **н**: *зако́нний* — *зако́нність* — *зако́нно*, *тума́нний* — *туманність* — *тума́нно*;

2. Якщо збігається буква **с** основи дієслова минулого часу і постфікса **-ся**: *віні́сся*, *па́сся*, *розрі́сся*, *тря́сся*.

3. Подвоєння букв на позначення приголосних маємо також:

1) у наголошених суфіксах **-анн-(ий)** (**-янн-(ий)**), **-енн-(ий)** прикметників, що вказують на більшу, ніж звичайна, міру якості або на можливість чи неможливість дії: *невблагáнний*, *недоторканний*, *нездола́нний*, *незрівня́нний*,

несказаний; височений, здоровений, нездійснений, незлічений, непримирений, нескінчений, силенний, страшений, числений;

2) у суфіксах **-енн-(ий)**, **-янн-(ий)** прикметників старослов'няського походження зі значенням можливості або неможливості дії: *благословений, блажений, мерзений, огнений, окаянний, священий, спасений*, а також у прикметникові *божественний*; дві букви **н** зберігаємо також в іменниках та прислівниках, утворених від таких прикметників: *недоланність, недоланно, численність, численно* тощо.

Примітка. Немає подвоєння **н** у дієприкметниках: *вівершений, віхований, зроблений, поораний, сказаний, спечений*, у прикметниках на **-ен-(ий)**, співвідносних із відповідними дієприкметниками (що мають інший наголос): *варений* (пор. дієприкметник *варений*), *печений* (пор. дієприкметник *печений*), а також у прикметниках віддієприкметникового походження: *довгожданний, жаданий, навіжений, скажений, шалений*.

Треба розрізнати такі слова, як *здійснений* (який може здійснюватися — прикметник) і *здійснений* (який здійснився — дієприкметник), *недоланий* (непереможний) і *недоланий* (якого не подолали), *незлічений* (представлений у дуже великій кількості) і *незлічений* (не порахований) та ін.

4. Маємо подвоєння приголосних у словах *бовван, Ганна, лянній, овва, ссати*, а також у похідних від них словах *бовваніти, Ганнин, виссати, ссавці* та ін.

§ 30. Подвоєння букв як наслідок подовження приголосних

1. Приголосні **д, т, з, с, л, н, ж, ш, ц, ч** подовжуються (на письмі їх позначаємо двома буквами), коли вони вжиті після голосного:

1) перед **я, ю, і, є** в усіх відмінкових формах іменників середнього роду другої відміни (крім форми родового множини): *знаряддя, знаряддю*, (на) *знарядді* та ін.; *життя, життю*, (у) *житті*; *мотуззя, (у) мотуззі*; *колосся, колоссю*, (у) *колоссі*; *гілля, гіллю*, (на) *гіллі*; *знання, знанню*, (у) *знанні*; *збіжжя, збіжжю*, (у) *збіжжі*; *сторіччя, сторіччю*, (у) *сторіччі*; *піддашшя, піддашшю*, (на) *піддашші*; а також у похідних словах: *гілля — гіллястий, гіллячка*; *життя — життєвий* (і *життьовий*), *життєпис* та ін., але: *знань, знарядь, піддаш, сторіч, угідь*; якщо в родовому відмінку множини іменники середнього роду закінчуються на **-ів**, подовження зберігаємо: *відкриття — відкриттів, почуття — почуттів*;

2) перед **я, ю, і, є** в усіх відмінкових формах деяких іменників чоловічого та жіночого роду першої відміни (за винятком родового множини на **-ей**): *суддя, судді, суддю, суддів* і т. д.; *стаття, статті, статтею* (але в родовому множини — *статей*); *рілля, ріллі, ріллю, ріллею*; *Ілля, Іллі, Іллю, Іллею, Ілле* та ін.;

3) перед **ю** в орудному відмінку іменників жіночого роду однини третьої відміни, якщо в називному відмінку їхня основа має один м'який або

шиплячий приголосний: *молодь* — *молоддю*, *мить* — *міття*, *мазь* — *маззю*, *вісь* — *віссю*, *міць* — *міццю*, *сіль* — *сіллю*, *тінь* — *тінню*, *пóдорож* — *пóдорожжю*, *ніч* — *ніччю*, *рóзкіш* — *рóзкішию*.

Примітка. Якщо основа закінчується на два приголосні, губний або **р**, їх подовження немає: *молодість* — *молодістю*, *прія́знь* — *прія́зню*, *пóвість* — *пóвістю*, *кров* — *крóв'ю*, *ма́тір* — *ма́тір'ю*, *нехворо́щ* — *нехворо́щю*.

4) перед **я, ю** в прислівниках *зрáння*, *навманн'я*, *спросóння*; *попідвікóнню*, *попідтíнню*;

5) перед **ю, є** у формах теперішнього часу дієслів *літи*, *літис'я*: *лю*, *лєш*, *лємó*, *лєтє*, *лють*; *лєт'єс'я*, *лютьс'я*, а також у похідних від них: *ві́ллю*, *віді́ллю*, *на́ллю*, *розі́ллю*; *розі́ллєт'єс'я*, *розі́ллютьс'я* та ін.

Примітка. Немає подвоєння букв на позначення приголосних в іменниках *ку́тя*, *попа́д'я*, *свин'я́* та в порядкових числівниках *трéтя*, *трéтє* та ін.

ПРАВОПИС ПРЕФІКСІВ

§ 31. 3- (ІЗ-, ЗІ-)

1. Префікс **з-** перед буквами на позначення глухих приголосних **к, п, т, ф, х** переходить у **с-**: *ска́зати*, *спалахну́ти*, *стовкту́ти*, *сфотографува́ти*, *схили́ти*. Перед усіма іншими буквами пишемо **з** (зрідка **із**): *зба́вити*, *звесті́ти*, *зжї́тис'я*, *ззирну́тис'я*, *зса́дити*, *зці́пити*, *зчені́ти*, *зши́ток*; *і́зжóвкнути*, *і́знóв*, *і́зсерéдини*.

Префікс **з-** (**с-**) уживаємо переважно перед коренем, що починається голосним звуком або сполученням приголосного й голосного: *зеконóмити*, *зі́гнорувáти*, *зори́нтува́тис'я*, *зумовити*; *здри́бніти*, *зскри́бати*, *скла́сти*, *скри́пити* і под.

Коли ж корінь слова починають дві букви на позначення приголосних, пишемо здебільшого префікс **зі-**: *зі́бгати*, *зі́гнути*, *зі́грати*, *зі́драти*, *зі́знáтис'я*, *зі́псува́ти*, *зі́ста́вити*, *зі́ткнення*, *зі́цу́литис'я* та ін. Префікс **зі-** вживаємо також у словах із коренем, перший склад якого становить звукосполучення губний + **й**: *зі́в'я́лий*, *зі́м'я́ти*, *зі́п'я́стис'я* (і *сп'я́стис'я*) тощо. У деяких словах можна паралельно вживати префікси **зі-** та **зо-**: *зі́гривáти* і *зо́гривáти*, *зі́млівáти* і *зо́млівáти*, *зі́привáти* і *зо́привáти*, *зі́тлі́ти* і *зо́тлі́ти*.

БЕЗ-, ВІД-, МІЖ-, НАД-, ОБ-, ПЕРЕД-, ПІД-, ПОНАД-, РОЗ-, ЧЕРЕЗ-

2. У префіксах **без-**, **від-**, **між-**, **над-**, **об-**, **перед-**, **під-**, **понад-**, **роз-**, **через-** кінцевий дзвінкий приголосний перед наступним глухим не змінюємо:

безкорісливий, безкраїй, відкриття, відстань, міжконтинентальний, міжпланетний, надпотужний, обпаліти, обтрусити, передплатити, передчасний, підтримка, понадплановий, розтягнути, розчин, розхитати, черезплічник.

ПРЕ-, ПРИ-, ПРІ-

3. Префікс **пре-** вживаємо переважно в якісних прикметниках і прислівниках для вираження найвищого ступеня вияву ознаки: *прегáрний, презавзя́тий, прека́расний, прему́дрий, препога́но, пречудо́во*, а також у словах *презі́рливий, презі́рство* та словах старослов'янського походження: *преосвяще́нний, преподо́бний, престо́л.*

Префікс **при-** пишемо переважно в дієсловах, що означають наближення, приєднання, частковість дії, результат дії тощо, та в похідних від них словах: *прибі́гти, прибо́ркати, прибудува́ти, прива́бити, прикрути́ти, пришиві́дити; прибо́рканий, прибудова́ний, прива́бливий, прикру́чений, пришиві́дження*; в іменниках та прикметниках, утворених унаслідок поєднання іменників із прийменником **при** та суфіксом: *при́гірок, при́ярок; прибере́жний, прикордо́нний*; у прикметниках на означення неповноти ознаки: *приста́ркуватий.*

Префікс **прі-** вживаємо тільки в словах *прізви́ско, прізви́ще, прі́рва.*

АРХІ-

4. В іменниках і прикметниках уживаємо префікс **архі-**: *архіважли́вий, архімі́льйоне́р, архіскла́дний.*

Примітка. У назвах церковних звань, титулів та чинів уживаємо префікси **архи-** та **архі-**: *архимандри́т і архімандрит, архиєре́й і архієре́й, архистрати́г і архістрати́г* та ін.

АНТИ-, КВАЗІ-

5. Уживання голосного **и** в префіксі **анти-** та голосного **і** в префіксі **квазі-** не підпадає під правила вживання голосних **и, і** в загальних назвах іншомовного походження, пор.: *антиалкого́льний, антиарома́тний, антиаргуме́нт, антиесте́тичний, антиєвропе́йський, антиінфля́ційний, антинауко́вий, антиурадо́вий, антияде́рний; квазіглоба́льний, квазіоберта́ння, квазіопти́ка, квазіплоскі́й, квазіпру́жність, квазіри́нок, квазісті́йкість, квазічасті́нка.*

ПРАВОПИС СУФІКСІВ

Іменникові суфікси

§ 32. -ИК, -НИК / -ІВНИК, -ЛЬНИК

1. В українських суфіксах **-ик, -ник / -івник, -льник** пишемо **и**: *бра́тик, вузлик, коля́дник, лі́рник, мрі́йник, наста́вник; газі́вник, праці́вник; верста́льний, регулюва́льний, уболіва́льний.*

Примітка. Від українського суфікса **-ик** потрібно відрізнити іншомовні суфікси **-ик, -ік (-ік)**, у яких пишемо **и** або **і (ї)** відповідно до правил уживання **и** та **і (ї)** в словах — загальних назвах іншомовного походження: *істо́рик, ме́дик, рома́нтик, фі́зик*, але: *акаде́мік, меха́нік, проза́йк, хімік.*

У суфіксі **-льник** після **л** перед **н** завжди пишемо **ь**: *волочі́льний, масті́льний, полі́льний, постаचा́льний, уболіва́льний.*

-ИВ-(О)

2. У суфіксі **-ив-(о)**, що виражає збірні поняття, які означають матеріал або продукт праці, пишемо тільки **и**: *ва́риво, до́бриво, ку́риво, ме́ливо, мере́живо, мі́сиво, моро́зиво, па́ливо, пе́чиво, пряди́во*, але *ма́риво* — з іншим значенням.

-АЛЬ, -ЕНЬ, -ЕЦЬ (-ЄЦЬ), -ІСТЬ, -ТЕЛЬ

3. В усіх словах із суфіксами **-аль, -ень, -ець (-єць), -ість, -тель** пишемо **ь**: *кова́ль, скрипа́ль; ве́летень, уче́нь; боре́ць, італі́єць, мовозна́вець, перемо́жець; зда́тність, свіжі́сть; вихова́тель, люби́тель.*

-К-, -ИЦ-(Я), -ИН-(Я), -ЕС-

4. За допомогою суфіксів **-к-, -иц-(я), -ин-(я), -ес-** та ін. від іменників чоловічого роду утворюємо іменники на означення осіб жіночої статі. Найуживанішим є суфікс **-к-**, бо він поєднуваний з різними типами основ: *авторка, дизай́нерка, дире́кторка, реда́кторка, співа́чка, студе́нтка, фігури́стка* та ін.

Суфікс **-иц-(я)** приєднуємо насамперед до основ на **-ник**: *верста́льниця, набі́рниця, пора́дниця* та **-ень**: *учени́ця*.

Суфікс **-ин-(я)** сполучаємо з основами на **-ень**: *кравчи́ня, плавчи́ня, прода́вчи́ня*, на приголосний: *майстри́ня, філологі́ня; бойки́ня, лемки́ня*.

Суфікс **-ес-** рідковживаний: *дияконе́са, патроне́са, поете́са*.

-НН-(Я) / -ІНН-(Я), -АНН-(Я) (-ЯНН-(Я), -ЕНН-(Я)

5. Суфікси **-нн-(я) / -інн-(я), -анн-(я) (-янн-(я), -енн-(я)** пишемо з двома буквами **н**. Варіант суфікса **-інн-(я)** мають іменники середнього роду, утворені від дієслів із голосними основи **и** та **і**: *горі́ти — горі́ння, носі́ти — носі́ння*,

ходіти — *ходіння*, *шарудіти* — *шарудіння*; варіант суфікса **-анн-(я)** (**-янн-(я)**) — віддієслівні іменники середнього роду, утворені від дієслів із голосним основи **а (я)**: *гукати* — *гукання*, *гуляти* — *гуляння*, *зростати* — *зростання*, *сприяти* — *сприяння*; варіант **-енн-(я)** — віддієслівні іменники середнього роду, у яких наголос падає на корінь: *звернення*, *напруження*, *піднесення*, *удосконалення*.

-ИНН-(Я)

6. Суфікс **-инн-(я)** вживаємо в іменниках середнього роду, що означають збірні поняття: *бобовіння*, *гарбузіння*, *картопління*, *павутіння*.

-ЕН-(Я) (-ЄН-(Я))

7. Суфікс **-ен-(я)** (**-єн-(я)**) вживаємо в іменниках середнього роду, що означають малі істоти: *вовчєня*, *гусєня*, *совєня*, *чаєня*.

-ЕЧОК (-ЄЧОК), -ЕЧК-(А) (-ЄЧК-(А)), -ЕЧК-(О) (-ЄЧК-(О)), -ИЧОК-ИЧК-(А)

8. У суфіксах зі зменшено-пестливим значенням **-ечок (-єчок)**, **-ечк-(а) (-єчк-(а))**, **-ечк-(о) (-єчк-(о))** пишемо **е (є)**: *вершечок*, *мішечок*, *краєчок*; *діжечка*, *копієчка*, *Марієчка*, *річечка*; *віконечко*, *словечко*, *яєчко*. Ці суфікси потрібно відрізнити від суфіксів **-ичок**, **-ичк-(а)** у словах на зразок: *ножичок*, *травичка*.

-ЕНК-(О) (-ЄНК-(О)) і -ЕНЬК-(О, А)

9. Правопис цих суфіксів залежить від значень іменників, які вони утворюють: суфікс **-єнк-(о) (-єнк-(о))** вживаємо здебільшого в іменниках, що означають прізвища: *Адаменко*, *Кравченко*, *Мусієнко*, *Олексієнко*, зрідка — у загальних назвах: *безбатьченко*, *безхатченко*, *коваленко*; суфікс **-єньк-(о, а) (-єньк-(о))** — для утворення пестливих назв: *батьєнко*, *коничєнко*, *сєрдєнко*; *ніженєнка*, *тополєнка*; *заєнєнко*.

-ИСЬК-(О) (-ЇСЬК-(О)), -ИЩ-(Е) (-ЇЩ-(Е))

10. За допомогою суфіксів **-иськ-(о) (-їськ-(о))**, **-ищ-(є) (-їщ-(є))** утворені слова переважно з емоційно-негативним забарвленням від іменників усіх родів, причому після букви на позначення приголосного пишемо **и**, а на позначення голосного — **ї**: *гноїсько*, *дівчїсько*, *хлопчїсько*; *вогнище*, *побойще*.

-ОВИЧ (-ЬОВИЧ), -ІВН-(А) (-ЇВН-(А))

11. Суфікс **-ович (-ьович)** уживаємо тільки для утворення чоловічих імен по батькові: *Вікторович*, *Васільович*, *Іванович*, *Ігорьович*, *Микітович*, *Олексійович*, *Юрійович*.

Суфікс **-івн-(а)** (**-ївн-(а)**) вживаємо для утворення жіночих імен по батькові від особових імен відповідно на приголосний і на **-й**: *Борісівна, Васілівна, Ігорівна; Валеріївна, Гордіївна, Сергіївна, Юріївна.*

Від таких імен, як *Григорій, Ілля, Кузьма, Лука, Микола, Сава, Хома, Яків*, відповідні імена по батькові будуть: *Григорович, Григорівна; Ілліч, Іллівна; Кузьмович (і Кузьміч), Кузьмівна; Лукич, Луківна; Миколайович (і Миколович), Миколаївна (і Миколівна); Савович (і Савич), Савівна; Хомович (і Хоміч), Хомівна; Якович, Яківна.*

Примітка. В основі особового імені чергуємо **і** з **о** в імені по батькові: *Антін — Антонович, Антонівна; Федір — Федорович, Федорівна.*

-ІВК-(А), -ОВК-(А)

12. В іменниках жіночого роду, утворених від іменників та інших частин мови, уживаємо суфікс **-івк-(а)** (**-ївк-(а)**): *голівка, долівка, ножівка, полівка, спиртівка, частівка, шалівка, шихтівка.* У деяких іменниках маємо суфікс **-овк-(а)**: *голівка (капусти), духовка.*

-ОК

13. В іменниках чоловічого роду після приголосних уживаємо суфікс **-ок**, голосний **о** якого в непрямих відмінках випадає: *вершók, гайók, кийók, кілók, лужók, стручók*; після букв на позначення м'яких приголосних перед суфіксом **-ок** пишемо **ь**: *деньók, пеньók.*

-ИР, -ИСТ, -ИЗМ, -ІР, -ІСТ, -ІЗМ

14. **И** пишемо в іншомовних суфіксах **-ир, -ист, -изм**, ужитих після **д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р**: *бригадір, касір, командір; бандурист, пейзажист, хорист; класицизм, романтизм, педантизм, тероризм*; після решти приголосних пишемо **-ір, -іст, -ізм**: *банкір, пломбір; ідеаліст, піаніст, романіст; модернізм, реалізм*, зокрема **й** в утвореннях від українських коренів: *боротьбіст, побутовізм, речовізм* та ін.

Після букв на позначення голосних у цих суфіксах пишемо **ї**: *конвоїр, лицейст, героїзм.*

Прикметникові та дісприкметникові суфікси

§ 33. -Н-(ИЙ), -Н-(ІЙ)

1. За допомогою суфікса **-н-(ий)** від іменникових і дієслівних основ утворено основний склад якісних і відносних прикметників: *влучний, дружний (спів), західний, згубний, мільйонний, напускний, принадний, природний, холодний, народний.*

Суфікс **-н-** — один з основних прикметникових суфіксів, приєднаний до основ іншомовних іменників на **-ія**: *гармонійний, емоційний, категорійний, коаліційний, традиційний, пропорційний* та ін.

Суфікс **-н-(ій)** ужитий порівняно в небагатьох прикметниках, переважно відносних: *братній, всесвітній, горódній, давній, житній, задній, крайній, літній, майбутній, матері́ній; незабутній, освітній, пізній, ранній, само́бутній, субо́тній, хатній* та ін. Цей суфікс типовий для всіх прикметників відприслівникового та відіменникового походження, що мають перед ним **ж, ш**: *блі́жній, вчора́шній, да́внішній, дома́шній, дорóжній, дру́жній* (потиск руки), *зо́внішній, коли́шній, му́жній, поздо́вжній, порóжній, при́де́шній, ра́нішній, сіне́шній, спра́вжній, сього́днішній, туте́шній, худо́жній*, але — *пото́жній*.

-ичн-(ий), -ічн-(ий) (-їчн-(ий))

2. Після букв **д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р** у прикметниках, утворених від основ іншомовного походження, пишемо похідний суфікс **-ичн-(ий)**: *історі́чний, класи́чний, математі́чний, ортопеді́чний*; після решти приголосних — **-ічн-(ий)**: *академі́чний, анархі́чний, археологі́чний, епі́чний, ідилі́чний, органі́чний*; після
голосних —
-їчн-(ий): *архаї́чний, мозаї́чний, прозаї́чний*.

-ин, -ін

3. У присвійних прикметниках, утворених від іменників першої відміни, після букв на позначення приголосних (крім **й**) пишемо суфікс **-ин**: *ба́ба — ба́бин, ма́ма — ма́мин, Га́нна — Га́ннин, Ка́тря — Ка́трин, Мару́ся — Мару́син, свекру́ха — свекру́шин, ті́тка — ті́тчин*; після голосних — **-ін**: *Зо́я — Зо́їн, Марі́я — Марі́їн, Соломі́я — Соломі́їн, Софі́я — Софі́їн*.

-ин-(ий), -ін-(ий)

4. У прикметниках зі значенням присвійності, утворених від назв тварин, після букв на позначення приголосних (крім **й**) пишемо суфікс **-ин-(ий)**: *бджоли́ний, голубі́ний, горобі́ний, качи́ний, орлі́ний*; після букв, що передають голосний, та апострофа — **-ін-(ий)**: *змі́їний, солов'я́їний*.

-ист-(ий), -їст-(ий)

5. Ці прикметникові суфікси вказують на інтенсивний вияв ознаки. Суфікс **-ист-(ий)** пишемо після букв, що позначають приголосні: *барві́стий, голосі́стий, іскри́стий, пері́стий* (подібний до *пера*; але *пері́стий* — рябий), *промені́стий*, **-їст-(ий)** — після букв на позначення голосних: *виро́їстий, гно́їстий, олі́їстий, тро́їстий*.

-ев-(ий), -єв-(ий), -ов-(ий)

6. Суфікс **-ев-(ий)** уживаємо в прикметниках, що мають перед цим суфіксом букву на позначення м'якого або шиплячого приголосного і в яких наголос падає переважно на основу слова: *березне́вий, груше́вий, овоче́вий*,

ситцевий. Якщо перед суфіксом стоять букви на позначення м'яких **н, т** та **й**, то пишемо **-єв-(ий)**: *алюмінієвий, значеннєвий, мисленнєвий, життєвий, поняттєвий, суттєвий, дієвий, калієвий*.

Суфікс **-ов-(ий)** незалежно від наголосу вживаємо у прикметниках, що мають перед цим суфіксом букву, яка передає твердий приголосний: *вітровий, казковий, кварцовий, палацовий, святковий, службовий*. Крім того, суфікс **-ов-(ий)** пишемо у прикметниках, що мають перед ним букви на позначення шиплячих (**ж, ч, ш, шч**), м'яких приголосних або **й**, причому наголос у них падає на закінчення: *біржовий, речовий, грошовий, дощовий; нульовий, стильовий; бойовий, гайовий, крайовий*. За цими правилами пишемо суфікси **-ов-, -єв- (-єв-)** у присвійних прикметниках жіночого та середнього роду: суфікс **-ов-** уживаємо в присвійних прикметниках, утворених від іменників другої відміни чоловічого роду твердої групи: *ба́тько — ба́тькова, ба́тькове; ма́йстер — ма́йстрова, ма́йстрове; Петро́ — Петро́ва, Петро́ве; сусі́д — сусі́дова, сусі́дове; Шевче́нко — Шевче́нкова, Шевче́нкове*; суфікс **-єв-** (після голосного **-єв-**) уживаємо в присвійних прикметниках, утворених від іменників другої відміни чоловічого роду м'якої та мішаної груп: *Андрі́й — Андрі́єва, Андрі́єве; І́гор — І́горєва, І́горєве; кобза́р — кобзарéва, кобзарéве; пісня́р — пісняре́ва, пісняре́ве; скрипа́ль — скрипале́ва, скрипале́ве; сто́рож — сто́рожева, сто́рожеве; това́риш — това́ришева, това́ришеве*.

Голосні **о, е** суфіксів **-ов-, -єв- (-єв-)** чергуємо в закритому складі з **і**: *Василéва — Василі́в, ма́йстрова — ма́йстрів, Олексі́єва — Олексі́їв*.

-УВАТ-(ИЙ) (-ЮВАТ-(ИЙ), -ОВАТ-(ИЙ), -ОВИТ-(ИЙ)

7. Суфікс **-уват-(ий)**, а після букв на позначення м'яких приголосних звуків — **-юват-(ий)**, уживаємо в прикметниках на позначення неповного ступеня вияву ознаки: *білува́тий, горбува́тий, круглыва́тий, синюва́тий, темнува́тий*, а також властивості, подібності, схильності до чогось: *ду́плува́тий, злоді́йкува́тий, остю́кува́тий, піскува́тий*.

Суфікс **-оват-(ий)** з наголошеним **о** маємо в небагатьох прикметниках: *плиско́ватий, стовббо́ватий*.

Суфікс **-овит-(ий)** уживаємо у прикметниках на позначення високого ступеня вияву ознаки: *гордові́тий, грошові́тий, таланові́тий*.

Дієслівні суфікси

§ 34. -УВА- (-ЮВА-), -ОВА-

1. У багатьох дієсловах української мови пишемо суфікс **-ува- (-юва-)**: *будува́ти, гостюва́ти, керува́ти, міркува́ти; лікарюва́ти, учителюва́ти*. У віддієслівних іменниках та дієприкметниках **-ува- (-юва-)** пишемо тоді, коли на перший голосний цього суфікса не падає наголос: *викру́чувати — викру́чування, викру́чуваний; очі́кувати — очі́кування, очі́куваний; підсі́нювати — підсі́нювання, підсі́нюваний*; якщо на перший голосний суфікса падає наголос, то в дієприкметникові і зрідка в іменникові пишемо **-**

ова-: *друкувати* — *друкування*, але *друкований*; *малювати* — *малювання*, але *мальований*; *підпорядкувати* — *підпорядкування*, але *підпорядкований*; *риштувати* — *риштування*, але *риштовання* (предметне значення), *риштований*; *упакувати* — *упакування*, але *упаковання* (предметне значення), *упакований*.

-ОВУВА- (-ЬОВУВА-)

2. Суфікс **-овува-(-ьовува-)** уживаємо в дієсловах і похідних від них іменниках та дієприкметниках, його перший голосний завжди наголошений: *завойовувати* — *завойовування*, *завойовуваний*; *перемальовувати* — *перемальовування*, *перемальовуваний*; *скуповувати* — *скуповування*, *скуповуваний*.

-ІР-, -ИР-

3. Дієслова іншомовного походження, що мають у мові-джерелі суфікс **-ір-**, в українській мові звичайно втрачають цей суфікс у всіх формах: *дотувати* — *дотований*, *загітувати* — *загітований*, *закомпостувати* — *закомпостований*, *зареєструвати* — *зареєстрований*, *лобіювати* — *лобійований*, *поінформувати* — *поінформований*, *сконструювати* — *сконструйований*. Лише в деяких дієсловах для усунення небажаної омонімії зберігаємо суфікс **-ір-** (після **д, т, з, с, ц, ж, ч, ш, р** — **-ир-**): *буксірувати* (бо є *буксувати*), *парірувати* (бо є *парувати*), *полірувати* (бо є *полювати*), *репетірувати* (бо є *репетувати*). Суфікси **-ір-, -ир-** пишемо також у поодиноких дієсловах: *драгірувати*, *котірувати*, *лавірувати*, *марширувати*, *пікірувати*, *третірувати*, *солірувати*.

ПРАВОПИС СЛІВ РАЗОМ, ІЗ ДЕФІСОМ, ОКРЕМО

Загальні правила правопису складних слів

Складні слова можна утворювати з двох і більше основ (слів) за допомогою сполучних голосних звуків і без них.

§ 35. Складні слова зі сполучними голосними звуками О, Е (графічно Е та Є)

1. Коли перша частина складного слова — основа прикметника твердої групи, то сполучним звуком є **о**: *важкоатлét, гірничопромислóвий, чорно́зем, яснозо́рий*; якщо ж перша частина такого слова — основа прикметника м'якої групи, то перед **о** пишемо **ь**: *верхньо́лужицький, давньо́руський, задньо́язиковий, нижньо́гірський*,

передньо́бокови́й, ра́нньості́глий, се́редньові́ччя, се́редньодо́бови́й, синьоо́кий.

2. Коли перша частина складного слова — основа іменника, числівника або займенника, то сполучним звуком буває:

1) **о** після твердого приголосного, зокрема й шиплячого: *водоза́бір, Водохре́стя, грушопо́дібний, дощомі́р, душогу́б, кашова́р, країнозна́вство, одноде́нний, рибокомбіна́т, самовихова́ння, самовчи́тель, сирова́р, торфорі́з, цементова́з;*

2) **о** в числівниковій основі дво- перед наступним приголосним, голосним та **й** у прикметниках та іменниках: *двоа́ктний, двоеле́ктродний, двоєди́ний, двоо́кис, двоо́кисень, двоокси́д, двоопу́клий, двоосьо́вий, двоти́жне́вий, двоя́русний;*

3) **е** після м'якого приголосного (неподовженого), яким закінчується основа іменника м'якої групи: *бурело́м, земле́р, земле́тру́с, киснетерапі́я, краплепо́дібний, пра́цездатний, скеле́лаз, а в деяких словах — і після шиплячого: дружелю́бний, ножетри́мач, овочесхо́вище, Січесла́в, але традиційно: коно́в'язь, коноги́н, костогри́з, костопра́в, пові́троду́в, пові́троза́бірник, свиномáтка, свинопáс;*

4) **е** після **й**, яким закінчується основа іменника м'якої групи, та після м'якого подовженого приголосного першої частини графічно передаємо буквою **є**: *боєзда́тність, краєзна́вство, націєтвóрення, життєзда́тний, життє́пис, сміттєзби́ральний, хімістерапі́я.*

Роль сполучного звука у складних словах виконує також останній голосний першого невідмінюваного іменника чи першої незмінної основи іншомовного походження, переважно **о, а** (*автовокза́л, відеоза́пис, дискоклу́б, Євросою́з, Європарла́мент, кінофі́льм, наночастинки, радіокоміте́т, стереоапарату́ра; медіалінгві́стика, медіастилі́стика*), а також голосний, яким закінчується перше слово, зокрема **и** (*всюди́д, двадцятирі́чний, триа́томний, трикілометрóвий, трині́жок, трио́кисень, чотириба́льний, чотирикúтник, чотириосьо́вий, семиде́нний,*), **е** (*морепроду́кти, сонцестоя́ння*), **а** (*кількаразо́вий, кількаповерхóвий, півтораметрóвий, сім'ядо́ля, сім'япро́від, сорокарі́чний*), **о** (*дев'яносторі́чний, стометрові́й, сторі́ччя*), **у** (*двою́ридний, трою́ридний*).

Складні слова без сполучного голосного звука

3. Складні слова утворюємо без сполучного голосного звука, якщо:

1) перша основа закінчується на приголосний звук (*Болгра́д, Вішгоро́д, Мі́ргоро́д, Нова́горо́д, краіне́бо, пі́вдень, хлорбензо́л, хлорвіні́л*) та **-ох**, що є закінченням родового відмінка числівників **два** — **чотири** в порядкових числівниках і співвідносних із ними іменниках (*двохсо́тий, трьохті́сячний, чотирьохмі́льйо́нний, чотирьохмі́лья́рдний; двохсотрі́ччя, трьохсотрі́ччя, чотирьохсотрі́ччя*);

2) першу основу скорочено до приголосного: *артпóлк, будмайдáнчик, драмтеáтр, завкáфедри, лiтстудiя, медзáклад, мiськрада, педунiверситét.*

Складні слова пишемо разом і з дефісом

4. Разом пишемо:

1) складноскорочені слова (мішані та складові аббревіатури) й похідні від них: *адмінресурс, адмінреформа, академвідпустка, багатвечір, бухоблік, виконроб, власкор, держміто, держустанова, елітжитло, інвалюта, інофірма, інвестпроєкт, інтербригада, інформповідомлення, інформцентр, Кабмін, Київзеленбуд, комбат, лісгосп, медперсонал, мультфільм, Нацбанк, нардеп, ощадкніжка, епідемситуація, профспілка, Святвечір, соцзабезпечення, соцстрах, спецзавдання, спецвипуск, спортмайданчик, фармпрепарат; комбатівський, профспілковий, соцстрахівський;*

2) слова з першими регулярно вживаними іншомовними компонентами на голосний та приголосний: **абро-, авіа-, авто-** ('само', 'автоматичний'), **агро-, аеро-, аква-, алко-, арт-, астро-, аудіо-, біо-, боди-, боді-** (перед голосним), **веб-, геліо-, гео-, гідро-, дендро-, екзо-, еко-, економ-, етно-, євро-, зоо-, ізо-, кібер-, мета-, метео-, моно-, мото-, нарко-, нео-, онко-, палео-, пан-, пара-, поп-, прес-, псевдо-, соціо-, теле-, фіто-, фолк- (фольк-), фоно-** та ін.: *аброморфема, авіарейс, автовідповідач, агробізнес, аерометод, акватехніка, алкотест, артрінок, астрокорекція, аудіоальбом, біоцикл, бодибілдінг, бодіарт, вебсторінка, геліоцентр, геополітика, гідропарк, дендропарк, екопродукти, економклас, етногурт, єврозона, євроремонт, зоосад, кібермашина, метамова, метеостанція, моновістава, мотокрос, наркобізнес, неомодерніст, онколікарня, панамериканський, параолімпієць, попмузика, попгурт, пресконференція, псевдонаука, псевдогромадянський, соціосфера, телехроніка, фітотерапія, фолкгурт, фолькмузика, фоновізація; так само слова з питомими компонентами **іно- (іншо-, інако-), лже-**: *іновірець, іношівірець, інакодумець, іношодумець; лжеспророк, лжесвідок.**

Примітка. Якщо такі іншомовні компоненти приєднані до власного імені, то їх пишемо з дефісом: *пан-Європа, псевдо-Фауст.*

3) слова з першим іншомовним компонентом, що визначає кількісний (вищий від звичайного, дуже високий або слабкий, швидкий і т.ін.) вияв чого-небудь: **архі-, архи-, блиц-, гіпер-, екстра-, макро-, максі-, міді-, мікро-, міні-, мульти-, нано-, полі-, преміум-, супер-, топ-, ультра-, флеш-**: *архіскладний, архішахрай, архидиякон, блицновіни, блицопитування, гіперзвук, гіпермаркет, екстраклас, макромолекула, макроекономіка, максіодяг, мідіодяг, мікроорганізми, мікрохвилі, мікрочастинка, мініблук, мінідиск, мінікомп'ютер, мультимільйонер, нанокomp'ютер, наночастинки,*

полісахаріди, полімотивація, преміумклас, супермаркет, супермодель, супермодний, топменеджер, топмодель, ультразвук, ультрамодний, флешінтерв'ю.

Примітка 1. У компонентах **максі-, міди-** кінцевий **і** в позиції перед приголосним наступного слова не переходить в **и**: *максімода, максісукня, мідімода, мідіспідниця.*

Примітка 2. Компонент **топ-** із числівниками не поєднуваний.

4) слова з першим іншомовним компонентом **анти-, віце-, екс-, контр-, лейб-, обер-, штабс-, унтер-**: *антивірус, віцепрем'єр, віцеконсул, ексчемпіонка, ексміністр, експрезидент, контрадмірал, контрудар, лейбгвардієць, лейбмедик, обермайстер, оборофіцер, оберлейтенант, оберпрокурор, штабскapітан, унтерофіцер.*

Примітка 1. Із власною назвою (прізвиськом) такі компоненти пишемо з дефісом: *«Анти-Дюринг», екс-Югославія.*

Примітка 2. У компонента **анти-** кінцевий **и** в позиції перед голосним наступного слова не переходить в **і**: *антиелектрон, антиімперіалістичний, антиінфекційний, антиінфляційний, антиісторичний, антиокислювач, антиурядовий* (див.: § 31).

5) складні слова, першою частиною яких є кількісний числівник, записаний словом: *двадцятип'ятиповерховий, двобічний, двоокий, півтораметровий, п'ятсотдвадцятип'ятиріччя, сімдесятиріччя, сімсотсорокаріччя, сорокарічний, сторіччя, тривідсотковий, трикутник, триярусний, чотириактний, чотиримісячний.*

5. З дефісом пишемо:

1) слова, утворені повторенням того самого дієслова, що виражають інтенсивну дію: *писав-писав, робив-робив, ходив-ходив*; прикметника чи прислівника, що передають високий ступінь вияву ознаки: *білий-білий, багато-багато, далеко-далеко, легенький-легенький, ледве-ледве, сільно-сільно, тихо-тихо*;

2) складні слова, утворені внаслідок поєднання слів синонімів: *гидко-брудко, зроду-віку, тишком-нішком, часто-густо*; слів-антонімів: *більш-менш, видно-невидно, купівля-продаж*; близьких за значенням слів, що передають єдине поняття: *батько-мати* (батьки), *хліб-сіль* (їжа); слів із тим самим коренем, але з різними закінченнями, префіксами чи суфіксами: *великий-превеликий, з давніх-давен, з діда-прадіда, мало-помалу, повік-віки, радіий-радісінський, сила-силенна, тихий-тихесенький.*

Примітка. Два однакових іменники або числівники, один з яких має форму називного відмінка, а другий — орудного, пишемо окремо: *кінець кінцем, честь честью, чин чіном, одним одна.*

3) складні слова, що означають приблизність: *день-другий, година-дві, не сьогодні-завтра, три-чотири.*

Примітка. Поєднання слів зі значенням приблизності або певних числових меж можуть складатися й з двох числівників, позначених цифрами. У такому разі між ними ставимо тире: *3 — 4 дні, учні 8 — 10 класів.*

4) складні вигуки та звуконаслідування, утворені переважно повторенням того самого звукосполучення: *гей-гэй, ге-ге-гё, дзень-дзелень, йй-бóгу, йй-пράво, кру-кру́, ку-ку́, курлі-курлі, ого-го-го́, ой-ой-ой́, ох-хо-хо́, тук-тук, тьох-тьох́;*

5) скорочення з належними до них цифрами: *Ан-124, Ан-225, Б-17, БУ-1, ДС-3, ЖЕК-9, Зеленбóд-4, Су-53, Ту-154, Як-42;*

6) числівниково-літерні найменування класів, будинків, корпусів, поштових відділень тощо: *7-А клас, 10-В клас, будінок № 28-Г, кóрпус 3-А; Кійв-1;*

7) ініціальну абрєвіатуру, написану великими або малими літерами, з будь-яким словом: *ВІЛ-інфєкція, ДНК-аналіз, ДНК-експертіза, ВІП-зала, е-декларування, е-декларация;*

8) дві ініціальні абрєвіатури, написані великими літерами: *ВІЛ-СНІД;*

9) слова-терміни, до складу яких уходить літера алфавіту: *П-подібний, Т-подібний;*

10) за традицією *карт-блани, стáтус-кво* та ін.

§ 36. Складні іменники

1. Разом пишемо:

1) складні іменники, у яких поєднані за допомогою сполучного голосного звука дві основи, друга з яких — віддієслівного походження: *водопій, водолáz, газогін, глибиномір, глинокóп, дроворуб, лісосплав, ляльковód, металоріз, м'ясоїд, самохід, сінокіс, солевár, стрічкоріз, тепловóз, трубоклад, хлібодár, хліборіз;*

2) складні іменники, утворені поєднанням прикметникової та іменникової основ за допомогою сполучного голосного звука: *білокрівці, високогір'я, густолісся, дрібноліс, жовтоцвіт, синьоцвіт, червононіжка, червонопірка, чорнозем, чорноліс, чорнослив;*

3) складні іменники, утворені за допомогою сполучного голосного звука з двох іменникових основ: *верболіз, газобалóн, глинопісók, лісостép, людинодéнь, льонолавсán, металопласт, носоріг, сталєбетóн, тóннокілометр, торфогній, шлакоблók), а також іменники, першою частиною яких є незмінна основа іншомовного походження на **о**, **а**: *автомагістраль, агрокультура, велопробіг, відеофільм, дискомузика, кінозал, радіокомітет, стереоекран, фотосправа, єврорінок, нанодіагностика; медіалінгвістика;**

4) складні іменники, утворені з дієслова у формі другої особи однини наказового способу та іменника: *горі́цвіт, зірві́голова, перекоті́поле, пройди́світ; Ко́ливушко, Непі́йпиво, Непі́йвода, Перебі́йніс, Тягни́бік, Убі́йвовк* (прізвища);

5) складні іменники, утворені з кількісного числівника у формі родового відмінка (для числівників *дев'яносто, сто* — називного), іменникової основи та суфікса: *дванадцятито́нка, двохсотрі́ччя, дев'яностоп'ятирі́ччя, дев'яносторі́ччя, стоп'ятдесятирі́ччя, сторі́ччя, трьохсотп'ятдесятирі́ччя, шестиде́нка.*

Примітка. Якщо такий числівник у складних іменниках означає дво-, тризначне число і записаний цифрами, то його приєднуємо до другої частини за допомогою дефіса: *750-рі́ччя, 900-рі́ччя.*

б) складні іменники з першою частиною **напів-, полу-**: *напівавтомáт, напівімла́, напівку́щ, напівлюді́на, напівма́впа, напівпітьма́, напівпра́вда, напівфабрикат; полу́драбок. полу́кіпок, полу́мисок.*

Примітка. Невідмінюваний числівник **пів** зі значенням 'половина' з наступним іменником — загальною та власною назвою у формі родового відмінка однини пишемо окремо: *пів а́ркуша, пів ві́дрá, пів годі́ни, пів лі́тра, пів мі́ста, пів огі́рка, пів о́строва, пів я́блука, пів я́щика, пів я́ми; пів Євро́пи, пів Ки́єва, пів Укра́їни.* Якщо ж **пів** з наступним іменником у формі називного відмінка становить єдине поняття і не виражає значення половини, то їх пишемо разом: *півáркуш, півде́нь, півза́хист, півко́ло, півку́ля, півлі́тра* (розм. 'пляшка з горілкою або іншою випивкою ємністю 0,5 літра'), *півмі́сяць, піво́берт, півова́л, піво́стрів.*

7) складні іменники, утворені з трьох і більше основ: *автомотогу́ртóк, радіоспектрогеліогра́фія, світловодолікува́ння, термогідродина́міка.*

2. З дефісом пишемо:

1) складні іменники, утворені з двох самостійних іменників без сполучного голосного звука.

У них відмінюємо або обидва іменники, або тільки другий. Обидва іменники відмінюємо, якщо вони означають:

а) спеціальність, професію, наукові звання: *гінеко́лог-ендокринóлог, лі́кар-еко́лог, магніто́лог-астроно́м, худо́жниця-карикачу́ристка, член-кореспонде́нт;*

б) протилежні за змістом поняття: *купі́вля-прóдаж, рóзтяг-стиск;*

в) казкових персонажів: *За́йчик-Побіга́йчик, Лисі́чка-Сестри́чка, Цап-Відбува́йло;*

г) рослини: *брат-і-сестра́.*

2) другий іменник складного слова відмінюємо, якщо перший:

а) визначає певну прикмету чи особливість предмета, особи, явища, названих другим: *бізнес-план, бізнес-проєкт, блок-система, буй-тур, дизель-мотор, допінг-контроль, дур-зілля, жар-птиця, інтернет-видання, інтернет-послуга, козир-дівка, компакт-диск, крекінг-процес, піар-акція, піар-кампанія, розрив-трава, фан-клуб, фітнес-клуб, чар-зілля;*

б) є назвою літери грецького алфавіту, що лексикалізувалася: *альфа-промені, альфа-розпад, альфа-частінка, бета-промені, бета-розпад, бета-частінка, дельта-проміння, дельта-функція, дельта-частінка;*

в) разом із другим становить єдине найменування військового звання, державної посади (*генерал-капітан, генерал-лейтенант, генерал-майор, прем'єр-міністр*), одиниці вимірювання чого-небудь (*кіловат-година, мегават-година*), узвичаєних музичних понять (*до-дієз, мі-бемоль, сі-бемоль, соль-дієз* та ін.), проміжних сторін світу (*норд-вєст, норд-ост*), деяких рослин (*сон-трава, мати-й-мачуха*);

г) є невідмінюваним іменником іншомовного походження: *суші-бар, караоке-бар;*

3) складні іменники, утворені з двох самостійних слів за допомогою сполучного голосного **о**: *монголо-татари, угро-фіни, Австро-Угорщина;*

4) першу частину складного слова (написану разом або з дефісом), за якою вжите слово з такою самою, як у першій, другою частиною: *аудіо- та відеопродукція, кулько- й роликопідшипники, націє- й державотвірні процеси, радіо- й телеапаратура, тепло- й гідроелектростанції.*

§ 37. Прикладка

Між прикладкою та означуваним іменником ставимо дефіс або ж пишемо їх окремо, що залежить від їхнього значення та місця одне щодо одного.

Примітка. Про вживання розділових знаків із поширеними прикладками читай у § 121.

1. Дефіс ставимо:

1) якщо означальний (прикладковий) іменник ужито після означуваного іменника: *вовк-жаднюга, дівкі-чарівниці, дівчина-розумниця, земля-мати, козак-характерник, країна-інвестор, країна-кредитор, мова-джерело, мова-посередниця, очі-намистінки, хлопець-патріот, хлопчик-мізінчик, Україна-ненька.*

2) якщо означальним іменником є родова назва, ужита після іменника — видової назви: *Дніпро-ріка, звіробій-трава, Йордан-річка, Сапун-гора;*

3) якщо означуваний і означальний іменники можуть мінятися місцями, але означальну роль виконує другий іменник: *дівчина-грузинка і грузинка-*

дівчина, учитель-фізик і фізик-учитель, художник-пейзажист і пейзажист-художник;

4) якщо означальний іменник уходить до складу терміна, де він утратив своє значення, унаслідок чого постав складний іменник без сполучного звука: *гриб-паразит, жук-короїд, заєць-біляк, заєць-русак, льон-довгунець, льон-кучерявець, льон-сирець.*

2. Дефіс не ставимо:

1) якщо означальний іменник ужито перед означуваним: *ненька Україна:*

2) якщо означальний іменник є видовою назвою щодо першого іменника — родової назви: *гора Сапун, держава Україна, місто Київ, ріка Дніпрó, село Мóринці, трава звіробій.*

§ 38. Складні числівники

1. **Р а з о м** пишемо:

1) складні кількісні числівники: *одина́дцять, півторá, п'ятдеся́т, т́риста (трьохсо́т, трьомста́м, трьомастáми, (на) трьохста́х);*

2) складні порядкові числівники, останнім компонентом яких є **-сотий, -тисячний, -мільйонний, -мільярдний**: *дев'ятисо́тий, трьохсо́тий; двохті́сячний, десяти́тисячний, п'ятсоттри́дцятиті́сячний; чотирьохмі́льйо́нний, п'ятдеся́тимі́льйо́нний, ші́стдеся́тип'ятимі́льйо́нний; семимі́льяр́дний, трьохмі́льяр́дний.*

Примітка 1. Складені кількісні та порядкові числівники пишемо окремо: *ті́сяча п'ятсо́т, три́дцять ві́сім; мі́льйо́н трьохті́сячний, мі́льяр́д чотирьохмі́льйо́нний, ті́сяча дев'ятсо́т ві́сімдеся́т восьми́й.*

Примітка 2. Кількісні та порядкові числівники, до складу яких уходить форма з **половиною** й под., також пишемо окремо: *дві з полови́ною ті́сячі, три з полови́ною ті́сячний загі́н.*

2. **З дефісом** пишемо порядкові числівники, перша частина яких передана цифрами: *3-ті́сячний, 35-мі́льйо́нний, 4-мі́льяр́дний.*

§ 39. Складні займенники

1. **Разом** пишемо складні неозначені займенники, утворені від займенників інших семантичних груп за допомогою словотворчих часток **аби-, ані-, де-, -сь**: *аби́хто (аби́кого, аби́кому і т. д.), аби́який (аби́якого, аби́якому і т. д.), аби́чий (аби́чийого, аби́чийому і т. д.), ані́хто (ані́кого, ані́кому і т. д.), ані́що (ані́чого, ані́чому і т. д.), ані́який (ані́якого, ані́якому і т. д.), ані́чий (ані́чийого, ані́чийому і т. д.), де́хто (де́кого, де́кому і т. д.), де́що (де́чого, де́чому і т. д.), де́які (де́яких, де́яким і т. д.), хто́сь (когóсь, комúсь і т. д.), що́сь (чогóсь, чомúсь і т. д.) якій́сь (яко́гось, яко́мусь і т. д.), котр́ійсь (котро́гось, котро́мусь і т. д.).*

2. З дефісом пишемо складні неозначені займенники, що мають у своєму складі словотворчі частки **будь-, -будь, -небудь, казна-, хтозна-, бозна-**: *будь-хто*, (*будь-кого* і т. д.), *будь-що* (*будь-чого* і т. д.), *будь-чий*, *будь-який*; *котрій-будь*, *хто-б'удь*, *чий-б'удь*, *що-б'удь*, *який-будь*; *котрій-небудь*, *хто-небудь*, *чий-небудь*, *що-небудь*, *який-небудь*; *казна-хто*, *казна-чий*, *казна-що*, *казна-який*; *хтозна-який*; *бозна-що*. Але: *будь у ко́го*, *будь на чо́му*, *казна з ким*, *хто́зна при ко́му*, *бо́зна в ко́го*, бо між часткою і займенником ужито прийменник.

§ 40. Складні прикметники

1. **Р а з о м** пишемо складні прикметники зі сполучними голосними **о, е** (е після м'якого приголосного та графічно є після **й**); з першою іменниковою основою на приголосний; з першою числівниковою основою на **и, о, а**, що виконують роль сполучного голосного, та на приголосний. Вони охоплюють:

1) складні прикметники, утворені від складних іменників, які пишуть разом: *агрокульту́рний* (агрокульту́ра), *електросило́вий* (електросі́ла), *лісостепо́вий* (лісосте́п), *монокульту́рний* (монокульту́ра), *м'ясозаготіве́льний* (м'ясозаготі́вля), *радіофізі́чний* (радіофі́зика), *самохі́дний* (самохі́д), *сірково́дний* (сірково́день), *теплообмі́нний* (теплообмі́н), *хлібозаготіве́льний* (хлібозаготі́вля), *цементобето́нний* (цементобето́н), *чорнозе́мний* (чорнозе́м);

2) складні прикметники, утворені з іменника та узгодженого з ним прикметника: *високоврожа́йний* (висо́кий урожа́й), *внутрішньоо́чний* (вну́трішнє о́ко), *довгохви́льовий* (до́вгі хви́лі), *загальнодо́ступний* (зага́льний до́ступ), *загальноосві́тний* (зага́льна осві́та), *західноукраї́нський* (За́хідна Украї́на), *зовнішньополі́тний* (зо́внішня полі́тика), *короткостебло́вий* (коро́тке стебло́), *легкоатле́тний* (легка́ атле́тика), *мовностильо́вий* (мо́вний стиль), *молочнопромисло́вий* (моло́чна промисло́вість), *м'якопіднебі́нний* (м'яке́ піднебі́ння), *народногосподарський* (наро́дне господа́рство), *народнопоети́чний* (наро́дна пое́зія), *низкопродукті́вний* (низька́ продукті́вність), *первіснообщі́нний* (первісна общі́на), *правобере́жний* (пра́вий бе́рег), *сільськогосподарський* (сільське́ господа́рство), *східнослов'я́нський* (схі́дні слов'я́ни);

3) складні прикметники, утворені з дієслова і залежного від нього безсуфіксного іменника: *волелі́бний*, *деревобро́бний*, *машинобуді́вний*, *світлопоглина́льний*, *смі́ттеочисні́й*, *соломоподрі́бновальний*, *сталерозли́вний*, *струмовимі́рювальний*.

Примітка. Якщо друга частина походить від префіксального дієслова, то складний прикметник пишемо з дефісом: *ванта́жно-розванта́жувальний*, *контро́льно-вимі́рювальний*;

4) складні прикметники, перший компонент яких утворений від прислівника, а другий — від прикметника: *багатопрогінний, важкорозчінний, круглообертальний, легкозаймістий, малочутливий, сильнодійний, тонкомірний, тугоплавкий* чи від діеприкметника: *багатоспрямований, важкопрогнозований, високооплачуваний, густозаселений, довгоочікуваний, маловживаний, низькооплачуваний, новоутворений, новозаснований, різноспрямований, свіжозрубаний, свіжоскопаний, слабконатягнутий, тонкомелений, тонкорозпорошений*.

Примітка 1. Прислівники, утворені з відносних (зрідка — якісних) прикметників, здебільшого зберігають на собі логічний наголос і не зливаються в одне слово з наступним прикметником або діеприкметником: *абсолютно сухий, валентно пов'язаний, вільно конвертований, діаметрально протилежний, компетентісно орієнтований, науково обґрунтований, послідовно миролібний, професійно орієнтований, соціально активний, соціально свідомий, соціально небезпечний, суспільно корисний, суспільно необхідний, хімічно стійкий, чітко окреслений*.

Примітка 2. У складних термінах перший прислівниковий компонент, що уточнює значення другого прикметникового компонента, пишемо разом із ним: *видовженогутупоконічний, короткогрушоподібний, округляйцеподібний*;

5) складні прикметники (з двох або кількох компонентів), у яких основний, переважно термінологічний зміст передає останній прикметник, а попередні лише звужують, уточнюють його: *вужкодіалектне* (мобне явище), *глибокозадньоязиковий* (звук), *давньоверхньонімецька* (мова), *двовуглекислий* (газ), *лінгвостилістичні* (особливості), *середньоверхньонімецька* (мова), *середньонижньонімецька* (мова); також — *глухонімій, сліпоглухонімій*;

6) складні прикметники, першою частиною яких є іменник з основою на м'якій приголосній: *вуглецевмісний* та на й: *кальцієвмісний, натрієвмісний*;

7) складні прикметники з першою іменниковою основою на приголосній: *натрійорганічний, хлорфенольний*;

8) складні прикметники, першою частиною яких є числівник, написаний словом, з основою на и: *двадцятиповерховий, десятиметровий, п'ятдесятитонний, семиразовий, стодвадцятип'ятирічний, трипудовий, чотириколісний, о: двометровий, двоосьовий, столітровий, а: сорокагодинний, сорокаденний* та на приголосній: *піввідерний, півкілограмовий, півкілометровий, півлітровий*.

2. З дефісом пишемо:

1) складні прикметники, утворені від складних іменників, що їх також пишуть із дефісом: *генерал-губернаторський* (генерал-губернатор), *дизель-моторний* (дизель-мотор), *монголо-татарський* (монголо-татари), *націонал-патріотичний* (націонал-патріот), *норд-остовий* (норд-ост), *сі-бемольний* (сі-бемоль), *соціал-демократичний* (соціал-демократ), *соціал-патріотичний* (соціал-патріот), *соціал-пацифістський* (соціал-пацифіст), *угро-фінський*

(угро-фіни); *Івано-франківський* (Івано-Франківськ), *Пуща-водицький* (Пуща-Водиця);

2) складні прикметники, утворені за допомогою сполучного голосного **о** з двох прикметникових основ; вони об'єднують:

а) складні прикметники, основи яких називають незалежні поняття *аграрно-промислової, архітектурно-будівельний, військово-морський, військово-польовий, військово-спортивний, воєнно-промислової, воєнно-стратегічний, електронно-обчислювальний, киснево-водневий, крапково-штриховий, культурно-технічний, лінійно-стрічковий, лісопильно-стругальний, мовно-літературний, молочно-м'ясний, музично-танцювальний, м'яльно-тіпальний, навчально-виховний, навчально-науковий, науково-експериментальний, науково-прикладний, постачально-збутовий, свердлильно-довбальний, свердлильно-шліфувальний, свинцево-мідний, стінно-черевний, столярно-тепларський, судинно-капілярний, сушильно-сортувальний, суспільно-політичний, художньо-реставраційний*; між компонентами таких складних прикметників можна вставити сполучник **і**, пор.: *аграрний і промислової, навчальний і виховний*.

Примітка. Складні субстантивовані прикметники *військовозобов'язаний, військовополонений* пишемо разом;

б) складні прикметники, перша основа яких закінчується на **-ико** (**-іко**): *діалектико-матеріалістичний, історико-культурний, лірико-епічний, логіко-граматичний, медико-генетичний, механіко-математичний, політико-економічний, хіміко-бактеріологічний*;

в) складні прикметники, перша основа яких не має прикметникового суфікса, але за змістом вона однорідна з другою основою *золото-валютний, крохмале-патоковий, м'ясо-вовняний, м'ясо-молочний, м'ясо-сальний, м'ясо-яєчний, овоче-картопляний, овоче-молочний, цукро-протеїновий*.

Примітка. Складні прикметники такого зразка, уживані як наукові терміни, пишемо разом: *головонігі*;

г) складні прикметники, основи яких означають якість із додатковим відтінком, відтінки кольорів або поєднання кількох кольорів в одному предметі: *блакитно-синій, гіркувато-солоний, жовто-блакитний, жовтувато-рожевий, кисло-солодкий, молочно-білий, сіро-голубий, сліпучо-білий, темно-зелений, червоно-зелено-синій, але: жовтогарячий, червоногарячий* (окремі кольори);

г) складні прикметники, основи яких називають проміжні сторони світу: *південно-західний, південно-східний, північно-західний, північно-східний*;

3) складні прикметники, утворені за допомогою сполучного голосного **о** з двох прикметникових основ, що називають поняття з уточнювальним змістом: *всесвітньо-історичний, літературно-художній, народно-визвольний, підзолисто-болотний*;

4) складні прикметники, перша основа яких є числівником, записаним цифрою, але в його вимові наприкінці з'являється голосний **и**: *20-поверховий, 7-разовий, 125-річний, 30-кілограмовий*; **о**: *90-метровий, 90-річний, 100-годинний*; **а**: *40-градусний, 40-денний*.

§ 41. Прислівники

1. Разом пишемо:

1) прислівники, утворені сполученням прийменника з прислівником: *відніні, відтепер, доніні, дотепер, забагато, задовго, занадто, набагато, навічно, надалі, надовго, назавжди, назовсім, наскрізь, насправді, невтямки, негарзд, отак, отам, отут, повсюди, подекуди, позавчора, позаторік, потроху, утрічі*.

Примітка. Від таких прислівників потрібно відрізнити сполучення прийменників із незмінюваними словами, уживаними зі значенням іменника. Такі сполучення пишемо окремо: *від сьогодні, до завтра, на завтра, на потім* (пор. *не відкладайте цього до завтра, на завтра, на потім*); *за багато* (пор.: *забагато гуляєш і за багато років уперше приїхав*), *на багато, на добраніч, на ура*;

2) прислівники, утворені сполученням прийменника з іменником: *безвісти, вбік (убік), ввечері (увечері), вволю (уволю), вголос (уголос), вгорі (угорі), вгору (угору), вдень (удень), взімку (узімку), взнакі (узнакі), вниз (уніз), відразу, вкрай (украї), вкупі (укупі), влад (улад), влітку (улітку), внизу (унизу), вночі (уночі), восені, впень (упень), вперед (уперед), вперек (уперек), вору (упору), враз (ураз), вранці (уранці), врешті (урешті), рівень (урівень), рівні (урівні), вряд (уряд), всередині (усередині), вслід (услід), всмак (усмак), вщерт (ущерт), доверху, довіку, довкола, доволі, догори, додолу, додому, докупі, донізу, дотла, доценту, заміж, заочі, запівніч, зараз, заразом, збоку, зверху, звіку, згорі, ззadu, зісподу, знізу, зозла, зокола, зразу, зранку, зрештою, зроду, зсередини, набік, наверх, наверху, навесні, навіворіт, навік, навіки, навіч, нагору (але на-гора), надвечір, надворі, надголуб, надзелень, надмір, надміру, назад, наніз, нанизу, наостанок, наостанку, напам'ять, наперед, наполовину, напочатку, наприклад, напровесні, нараз, нарешті, нарівні, насілу, наслід, насподі, насторожі, наяву, обік, обіч, одвіку, опліч, підряд, побіч, поверх, повік, поволі, позаду, поночі, попліч, поруч, поряд, посередині, почасти, скраю, спереду, спочатку*;

3) прислівники, утворені сполученням прийменника з віддієслівним коренем: *впам'ятку (упам'ятку), впереміш (упереміш), вправ (управ), вправ*

(уплач), врозкид (урозкид), врозліт (урозліт), врозсип (урозсип), врозтіч (урозтіч), навіліт, навідліг, навідріз, назахват, наздогад, назустріч, наперебій, напереваги, напереваги, наперекір, напереріз, напіднітку, напокáz, напóхвати, напролом, напропале, нарозхват, наскоком, наспіх;

4) прислівники, утворені сполученням прийменника з коротким (нечленим) прикметником: віддávна, востáнне, вручну́ (уручну́), догола́, допізна, завідна, замо́лоду, за́ново, затёмна, звíсока, зга́рячу, злэгка, зліва, зно́ву, зрідка, напéвне, нарізно, нашвидку́, поблизу́, помáлу, спóвна, спрóста, сп'яну;

5) прислівники, утворені сполученням прийменника та числівника: вдво́є (удво́є), втрóє (утрóє), вчéтверо (учéтверо) і т. д.; вперше (уперше), вдру́ге (удру́ге), втрéтє (утрéтє) і т. д.; на́дво́є, на́трóє, начéтверо і т. д.; удво́х, утрóх, учотирóх і т. д.; водно́, заодно́, поодíнци, спéршу;

б) прислівники, утворені сполученням прийменника із займенником: внічию́ (унічию́), вті́м (уті́м), наві́що, на́що, передусі́м, почі́м, почóму, але: до чо́го, за ві́що, за що́ та ін. в ролі додатків;

7) прислівники, утворені сполученням кількох прийменників з основою слова будь-якої частини мови: вдóсвіта (удóсвіта), вподо́вж (уподо́вж), завбі́льшки, завгли́бшки, завдо́вжки, завто́вишки, завча́су, завши́ршки, знадво́ру, навздогíн, на́взнак, навкі́дьки, навко́ло, навкру́гі, навкула́чки, навмисне, навпаки́, на́вперейми, на́вприся́дки, на́впросте́ць, на́вряд, на́вскáч, на́вскі́с, на́вскосі́, на́вспра́вжки, на́встіж, на́втікача́, на́здогíн, на́бсліп, на́погото́ві, поза́вчора, по́підті́нню, спі́длоба;

8) складні прислівники, утворені з кількох основ (із прийменником чи без нього): босóніж, водно́сталь, лівóруч, мимовóлі, мимой́здом, мимохі́дь, мимохі́ть, насáмперед, на́тище́серце, на́швидку́руч, обáбіч, обі́руч, оче́видно, повсякча́с, правóруч, привсе́людно, самохі́ть, стрі́мго́лов, тимчасóво, чимду́ж, чимра́з;

9) прислівники, утворені поєднанням словотворчих часток **аби-**, **ані-**, **де-**, **чи-**, **що-**, **як-** зі словом будь-якої частини мови: а́бікуди, а́біяк; а́ніскі́льки, а́нітелень, а́нітро́хи, а́нічичі́рк, а́ніяк; де́далі, де́інде, де́коли, де́куди; чимáло; щовéчора, щогоді́ни, щода́лі, щодéнно, щодня́, щоду́ху, щомі́сяця, щомо́га, щонайбі́льше, щонайдóвше, щонайду́жче, щонайкра́ще, щонаймéнше, щонайши́рше, щонóчі, щопра́вда, щора́з, щоразу́, щоро́ку, щосі́ли, щохвилі́ни і т. д., якомо́га, я́кось і я́кось (з різними значеннями), я́краз, я́кнайбі́льше, я́кнайду́жче, я́кнайдо́вше і т. д.

Примітка. Потрібно відрізнити прислівники, утворені з прийменників або часток і слів різних частин мови (їх пишемо разом), від прийменників або часток та іменників, прикметників, займенників, прислівників, що зберігають у реченні свої функції як окремі частини мови (їх пишемо окремо). Пор.:

Він повернув **убік** і **Хтось** ударив спортсмена **у бік**. **Спочатку** було слово і **З початку** розмови вони зрозуміли вашу думку. Прочитай вірш **напам'ять** і **На пам'ять** він подарував мені книжку. **Усередині** щось дуже заболіло і **Це правило шукай у середині**

розділу. Хлопці домовилися йти **вкупі** до міста і **У купі** піску гралися діти. Зауважую вам **востаннє** і Вони постукали **в останнє** вікно. Ми чуємо це **вперше** і Зайдемо **в перше** село. **Утім**, я не заперечую і **У тім** спектаклі виступав і я. Ми зробили **чимало** і **Чи мало** вам допомагали в житті? **Нащо** було починати справу? і **На що** ви натякаєте? Ми **теж** виступали на зборах і Він говорив **те ж**, що і я. **Якось** уже воно буде і **Як ось** і батько на поріг.

2. **Окремо** пишемо:

1) прислівникові сполуки, що складаються з прийменника та іменника, у яких іменник звичайно зберігає своє конкретне лексичне значення й граматичну форму, особливо коли між прийменником і поєднаним із ним іменником можливе означення, виражене прикметником, займенником, числівником: *без відома, без жалью, без кінця, без кінця-краю, без краю, без ладу, без ліку, без мети, без наміру, без пуття, без сліду, без смаку, без сумніву, без угаву, без упину, без чэрги, в (у) затишку, в (у) нагороду, в (у) ногу, в обмін, в обріз, в (у) по́зику, в (у) цілості, до біса, до вподоби, до гурту, до діла, до загину, до запитання, до краю, до кріхти, до ладу, до ліха, до лиця, до міри, до ноги, до обіду, до останку, до пари, до пня, до побачення, до пори, до пуття, до речі, до рєшти, до смаку, до смерті, до снаги, до сьогодні, за години, за дня, за кордон, за кордоном, за рахунок, за світла, з болю, з-за кордону, з краю в край, з переляку, з радості, з розгону, на бігу, на біс, на вагу, на вєсну (але навесні), на вибір, на видноті, на відчай, на відмінно, на віку, на гамуз, на голову, на диво, на дозвіллі, на жаль, на зло, на зразок, на льоту, на міть, на ніщо, на око, на поруки, на прощання, на радість, на радощах, на руку, на самоті, на світанку, на скаку, на славу, на слово, на сміх, на совість, на сором, на ходу, на шкоду, на щастя, над силу, не з руки, ні на гріш, під боком, під гору, під силу, по закону, по змозі, по знаку, по правді, по силі, по совісті, по сусідству, по суті, по чэрзі, по щирості, уві сні, у поміч, у стократ, через силу, як треба;*

2) словосполуки, що мають значення прислівників і складаються з двох іменників (зрідка — займенників, числівників) та одного або двох прийменників: *від ранку до вечора, день у день, з боку на бік, з дня на день, одін в одін, раз у раз, рік у рік, сам на сам, час від часу;*

3) словосполуки, що виконують у реченні функцію прислівника і утворені з узгоджуваного прикметника (числівника, займенника) та іменника: *другого дня, темної ночі, тим разом, тим часом;*

4) прислівники, утворені сполученням прийменника **по** зі збірним числівником: *по двоє, по трое, по четверо.*

3. **З дефісом** пишемо:

1) прислівники, утворені від прикметників і займенників за допомогою прийменника-префікса **по** та суфіксів **-ому** або **-(к)и**, зрідка — **-(ч)и**, **-(ж)и**: *по-батьківському, по-бойовому, по-братньому, по-господарському, по-іншому, по-козачьому, по-нашому, по-своєму, по-сусідському, по-*

українському, по-християнському; по-батьківськи, по-братерськи, по-господарськи, по-людськи, по-сусідськи, по-українськи; по-заячи, по-ведмежи; також по-латині.

Примітка 1. У прислівниках такого зразка, утворених від складних прикметників, що їх пишемо з дефісом, дефіс ставимо тільки після **по-**: по-соціалдемократичному, по-генералгубернаторському.

Примітка 2. Прийменник **по** пишемо окремо від форми місцевого відмінка іменника *батько*: по *батькові*;

2) прислівники, утворені за допомогою прийменника-префікса **по** від порядкових числівників: по-перше, по-друге, по-третє і т. д.;

3) неозначені прислівники, що мають у своєму складі словотворчі частки **будь-, -будь, -небудь, казна-, -то, хтозна-**: *будь-де, будь-коли, будь-куди; коли-будь, куди-будь; де-небудь, коли-небудь, куди-небудь, як-небудь; казна-де, казна-коли; абі-то, десь-то, так-то; хтозна-де, хтозна-як;*

4) складні прислівники, утворені з двох прислівників: *вряді-годі, десь-інде, десь-інколи, сяк-так* та ін.;

5) складні прислівники, утворені повторенням слова або основи без службових слів чи зі службовими словами між ними: *далеко-далеко, ледве-ледве, ось-ось, тихо-тихо; будь-що-будь, віч-на-віч, всього-на-всього, де-не-де, коли-не-коли, пліч-о-пліч, хоч-не-хоч, як-не-як;*

6) прислівники термінологічного характеру за традицією: *де-факто, де-юре.*

§ 42. Прийменники

1. Разом пишемо:

1) складні прийменники, утворені сполученням одного або двох (іноді — трьох) прийменників зі словом будь-якої частини мови: *внаслідок (унаслідок), вподовж (уподовж), впродовж (упродовж), замість, навздогін, навколо, наперейми, назустріч, напередодні, наприкінці, повздовж;*

2) складні прийменники, утворені з двох і більше простих прийменників: *задля, заради, окрім, поза, поміж, понад, поперед, попри, посеред, проміж.*

2. **З дефісом** пишемо складні прийменники, початковим компонентом яких є прості прийменники **з, із**: *з-за (із-за), з-над, з-перед, з-під (із-під), з-поза, з-поміж, з-понад, з-побід, з-посеред, з-проміж.*

3. **Окремо** пишемо складені прийменники у (в) *разі, під кінець, під час.*

§ 43. Сполучники

1. **Разом** пишемо складні сполучники, утворені внаслідок поєднання повнозначних чи службових слів із частками або прийменниками: *аніж, зате́, мо́вби, на́чєб, на́чєбто, немóв, немóвби, немóвбито, ненáче, ненáчєбто, нíби, нíбито, нíж, óтже, отóж, причóму, протé, сэ́бто, то́бто, цéбто, щоб, якби́, якщо́*; також слова: *або́що, то́що*.

Примітка. Складні сполучники *зате́, протé, щоб, якби́, якщо́* треба відрізняти від спільнозвучних займенників (*те, що*) та прислівника (*як*), що їх пишуть із простими прийменниками **за, про** та часткою **би (б)** окремо. Сполучники *зате, протє* можна замінити одним із протиставних сполучників (**а, але, однак**), тоді як прийменники **за, про** та вказівний займенник **те** — не можна, пор.: *Хоч не застав Івана вдома, зате пройшовся і За те оповідання його похвалили.*

Сполучник **щоб** відрізняється від займенника **що** із часткою **б** тим, що на займенник **що** виразно падає логічний наголос. Пор.: *Він сказав, щоб усі прийшли і Що б ви сказали, коли б я не приїхав?*

Сполучники **якби, якщо** відрізняються від спільнозвучного з ними прислівника **як** із часткою **би** та займенником **що** тим, що вони поєднують частини в складному реченні, а на прислівник **як** завжди падає логічний наголос. Пор.:

Якби тут був мій товариш, я був би щасливий і Як би краще виконати це завдання! Якщо хочеш, допоможу тобі і Як що трапиться, нарікай на себе.

2. Окремо пишемо:

1) сполучники із частками **би (б), же (ж)**: *колі́ б, коли́ б то, хоч би, хочá б, абó ж, аджé ж, алé ж, бо ж, óтже ж*;

2) складені сполучники: *дарма́ що, для то́го щоб, заті́м що, з то́го ча́су як, зважáючи на те що, з óгляду на те що, незважáючи (невважáючи) на те що, по́при те що, до то́го як, пі́сля то́го як, та й, так що, тимча́сом як, тоді́ як, тому́ що, че́рез те що й под.*

3. З дефісом пишемо сполучники **отóж-то, тім-то, тільки-но, тому́-то.**

§ 44. Частки

Частки пишемо окремо, а ті, що стали частиною іншого слова, разом та з дефісом.

1. Окремо пишемо:

1) частку **не** з дієсловами: *не ї́сти, не пі́ти; не мо́же не ба́чити*;

2) частку **не** з дієприкметниками, що виконують функцію присудка, з дієслівними формами на **-но, -то** в ролі головного члена односкладного речення та з дієприслівниками: *Праця не закінчена; Праці не закінчено; Підлога не вимита; Підлогу не вимито; Дивитися, не підходячи близько; Робити не поспішаючи*;

3) частку **не** з дієприкметниками, якщо вони мають свої пояснювальні слова: *Перед будинком чорніла площа, не засаджена квітами; Я відклав ще не дописаний лист*;

4) частку **не** зі словом, з яким вона не становить єдиного поняття, а є лише запереченням: *Не доля вирішує — людина творить свою долю; То не глибока річка клекоче, то шумить зелений ліс; Йому бракує не вміння виконати цю роботу, а бажання;*

5) частку **не** з прикметниками у функції присудка, якщо вона заперечує ознаку, виражену ними: *Ця річка не широка* (заперечення), але: *Ця неширока річка впадає в Дніпро* (єдине поняття).

Примітка. Якщо між **не** і відповідним прикметниковим присудком за змістом речення можливе є (**був, була** тощо), частку **не** потрібно писати окремо; якщо зв'язка на цьому місці порушує зміст, частку **не** треба писати разом: *Цей будинок не старий* (не є старий); але: *Цей будинок (є) нестарий* (тобто відносно недавно збудований);

б) частку **не** з прикметником, що має пояснювальний займенник або прислівник із часткою **ні**, а також із прикметником, перед яким стоять слова *зовсім, аж ніяк*: *Ні до чого не здатна людина; Нітрохи не цікава лекція; Зовсім не великі обов'язки; Аж ніяк не приємні спогади;*

7) частку **не** з підсилювальними прислівниками та незмінюваними присудковими словами, а також зі словами, що їх пишемо з дефісом: *не дуже, не зовсім, не цілком, не від того, не досить, не можна, не треба; розмовляють не по-нашому;*

8) частку **ні**, переважно повторювану, уживану для заперечення наявності предмета чи ознаки, зокрема в деяких стійких словосполученнях без дієслова (присудка): *ні живий ні мертвий, ні кроку далі, ні на макове зерно, ні пава ні тава, ні риба ні м'ясо, ні сє ні тє, ні сюді ні туді, ні так ні сяк;*

9) частку **ні** з формами непрямих відмінків займенників, якщо між ними є прийменник: *ні в ко́го, ні в я́кому, ні до ко́го, ні з кі́м, ні до чо́го, ні за що́ і ні за що́* (з різними значеннями), *ні на́ що́ і ні на що́* (з різними значеннями), *ні на я́кому;*

10) частку **що**, яка входить до складених сполучників, прислівників та інших часток: *дарма́ що, заті́м що, тільки́ що, по́ки що, хіба́ що, що́ ж до;*

11) частку **то** в експресивних сполученнях *що то за, що то, чи то*, які виконують функцію підсилювальних часток;

12) частку **би (б)**, за допомогою якої утворено форму умовного способу дієслова: *зайшо́в би, пішла́ б, ході́ло б, співа́ли б;*

13) частку **же (ж)**, що виконує видільну роль у реченні: *Він же видатний письменник; Ходи ж зі мною;*

14) частку **то**, що має у складі речення значення вказівності або визначальності: *Нащо́ то одній людині стільки грошей?*

2. Разом пишемо:

1) словотворчі частки **аби-, ані-, де-, чи-, що-, як-** у складі слів, належних до будь-якої частини мови: *абі́що, абі́як; аніскі́льки, анітро́хи, анія́к; дедáлі, де́коли, де́котрий, де́що; чимале́нький, чимáло; щовéчора, щогоді́ни, щодéнник, щодня́, щодобі́, щоду́ху, щонайкра́щий, щопра́вда, щора́зу, щосі́ли; якнайшви́дше, якомо́га та ін.*;

2) частки **би (б), то, що** в складі сполучників **немóвби, ніби, щоб, якби́; немóвбито, нібито; а́бо́що, я́кщо́** (див. ще § 43) і частку **же (ж)** у складі стверджувальних часток **авже́ж, а́якже, ато́ж**;

3) **-ся (-сь)** (з походження — відзайменникова частка) у зворотних дієсловах: *вмі́вся (вмивсь), одягну́вся (одягну́всь), наї́вся (наївсь)*;

4) **-сь** (з походження — відзайменникова частка) у складі займенників і прислівників: *котрї́йсь, котра́сь, котре́сь, хтось, щось, якї́йсь, яка́сь, якéсь; десь, звідкись, колі́сь, куди́сь, я́кось*;

5) частку **не**, коли вона вжита на початку слова будь-якої частини мови як префікс, тобто якщо слово без цієї частки не вживане: *неві́льник, него́да, недуга, не́жить, немовля́, нена́висть, не́ук; незлі́ченний, невпíнний, невсипу́щий, нега́йний, нена́висний, ненаста́нний, непохі́тний, нестя́мний; нево́лити, незчу́тися, нена́видіти, нестя́митися, не́хтувати, нездужати (хворіти), непоко́їтися (хвилюватися), несла́вити (ганьбити); невдо́взі, невíнно, невтíнно, незаба́ром, непору́шно, непохі́тно, несамові́то*. Лише деякі з названих дієслів залежно від їхнього значення із часткою **не** пишемо окремо: *не здужати (не змогти), не сла́вити (не прославляти)*;

б) частку **не** в складі префікса **недо-**, що вказує на неповний вияв дії, стану або якості: *недобача́ти, недоі́дати, недолю́блювати, недочува́ти; недові́конаний, недодéржаний, недозрі́лий, недока́заний, недооці́нений, недопи́саний, недоро́слий, недочу́тий; недо́биток, недо́їдок, недокрі́в'я, недо́літок, недорі́д, недося́жність, недоторка́нність, недо́ук*. Якщо частку **не** вжито для заперечення дії, вираженої дієсловом із префіксом **до**, то її пишемо з таким дієсловом окремо, пор.: *Він недочува́є і Він не дочу́в моїх слів*;

7) частку **не** з іменниками, прикметниками, займенниками та прислівниками, якщо вони разом означають єдине поняття: *невмі́ння, невóля, неврожáй, недо́ля, неправ́да, несподі́ванка; небалаку́чий, невда́лий, невесéлий, невче́ний, недóбрый, незбагне́нний, немалі́й, неписьме́нний, несмі́ливий; неабі́хто, неабія́кий; невдога́д, невже́, невпа́м'ятку, невтямкі́, нега́дано, недалéко, недарма́, неду́рно, не́хотя, а також із прийменниками (незважа́ючи на..., неважа́ючи на...) та сполучниками (немóв, ненáче, ненáчебто)*;

8) частку **не** з дієприкметником, якщо він є означенням до іменника і не має своїх пояснювальних слів: *незакі́нчена пра́ця, нез'ясо́вані пита́ння, непрочі́таний текст, неспростóвані факти, незабу́ті імена*;

9) частку **ні** із займенниками та прислівниками: *ніхто́ (ніко́го), нічий́ (нічий́м), ніщо́ (нічо́го), нія́кий (нія́кому); ніде́ і ніде́, ніза́що, нізві́дки*,

нізвідкіля, ніколи і ніко́ли, нікуди і ніку́ди, нінащо, ніскільки, нітро́хи, ніяк і нія́к.

3. З дефісом пишемо:

1) словотворчі частки **-бо, -но, -от, -то, -таки**, коли вони виділяють значення окремого слова: *іди́-бо; дава́й-но; тільки-но; так-о́т, як-о́т; отакі́й-то, сті́льки-то, ті́м-то, я́кось-то; важкі́й-таки́, усе́-таки́, діста́в-таки́, так-таки́.*

Примітка 1. Якщо між цими частками та словом, до якого їх приєднують, стоїть інша частка, усі троє слів пишемо окремо: *іди́ ж бо; тільки́ ж но* (повідомили); *скільки́ ж то* (написано); *чій́ би то* (втішити); *усе́ ж таки* (домовилися).

Примітка 2. Частку **таки** пишемо окремо від тих слів, яких вона стосується, якщо вона стоїть перед ними: *Він таки забіг до друга.*

2) словотворчі частки **будь-, -будь, -небудь, казна-, хтозна-, бозна-** із займенниками і прислівниками: *будь-хто́, будь-які́й, будь-де, будь-колі́; коли́-будь; що-будь; хто-не́будь, чий-не́будь, куди́-не́будь; ка́зна-кому́, ка́зна-де, хтóзна-які́й, хтóзна-колі́, бо́зна-чий, бо́зна-як;*

3) частку **не** з власними назвами: *не-Євро́па*, але із загальними назвами — разом: *нелюди́на, неісто́та, неосо́ба.*

УЖИВАННЯ ВЕЛИКОЇ БУКВИ (ЛІТЕРИ)

§ 45. Велика буква на початку речення

З великої букви пишемо:

1. Перше слово, яким починається текст.

2. Перше слово в реченні:

1) після крапки;

2) після крапок, знака оклику й знака питання, коли ними закінчується попереднє речення.

3. Переважно перше слово у віршованих строфах незалежно від наявності розділового знака в кінці попереднього рядка.

Примітка 1. Після крапок, які не закінчують речення, а стоять у середині його для позначення переривчастості мови, перше слово пишемо з малої букви:

— *Дивіться... он там... встає... він ще живий... Семен... Семен...* (М. Коцюбинський);
Тихо в хаті стало;

Тільки наймичка шептала:

«Мати... мати... мати...» (Т. Шевченко).

Примітка 2. Коли знак оклику чи знак питання, а також крапки стоять у кінці прямої мови, то наступне речення (слова автора) пишемо з малої букви:

— *Так тому й бути!* — усі гукнули (Л. Глібов);
— *Що з тобою?* — допитувалась Маланка (М. Коцюбинський);

*Я не Ганна, не наймичка,
Я... — та й оніміла* (Т. Шевченко).

Примітка 3. Зрідка після знака питання (знака оклику), що стоїть у середині речення для надання питальної (окличної) інтонації, пишемо малу букву:

Раптом він чує над собою: Остане! Остане! це ти? живий?
(М. Коцюбинський);

Сонце! сонце! — на гори й долини, —

Сонце! сонце! — на води й поля.

Хай живе в вільній праці людини

України земля! (П. Тичина).

§ 46. Велика буква у звертаннях і в ремарках

З великої букви пишемо:

1. Перше слово після знака оклику, яким відокремлюється звертання:
Вітре буйний, вітре буйний! Ти з морем говориш (Т. Шевченко).

2. Перше слово після знака оклику, що стоїть після вигуку або окличного слова, ужитих на початку речення: — *Агов! Де ти?* (В. Нестайко).

Примітка. Якщо вигук стоїть у середині речення, то наступне слово пишемо з малої букви: *Ждемо день і другий — гай-гай! — немає Тетяни* (С. Васильченко).

3. Ремарки-фрази (подані в дужках), що вказують на ставлення слухачів до слів (промови) якоїсь особи:

— *Ну, ось ви бачили в цій, по-моєму, талановитій, блискучій доповіді, що він справді дійшов висновків — глибоких, оригінальних, талановитих і, безперечно, високоцінних для нас. (У залі гучні, захоплені оплески.)*

(М. Івченко).

З великої букви пишемо й інші ремарки та посилання, узяті в дужки, що стоять після закінченого речення: [Павлина:] *Прощайте!* (Вийшла) (І. Карпенко-Карий).

§ 47. Велика та мала букви в рубриках

1. З великої букви пишемо перше слово рубрик тексту, якщо кожна рубрика закінчується крапкою:

Стаття 1. Поняття громадського об'єднання

1. Громадське об'єднання — це добровільне об'єднання фізичних осіб і/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних інтересів.

2. *Громадське об'єднання за організаційно-правовою формою утворюється як громадська організація або громадська спілка (з документів).*

2. З малої букви пишемо перше слово рубрик, якщо вони відокремлені одна від одної крапкою з комою або комою:

Основні засоби — це ресурс підприємства, і завдання менеджерів досягти найбільшої ефективності його використання. На шляху вирішення цієї проблеми вони мають здійснити такі заходи:

— *оцінити ефективність використання основних засобів у звітному періоді;*

— *провести порівняльний аналіз показників ефективності звітного періоду з попередніми показниками;*

— *виявити проблемні питання, резерви підвищення використання основних засобів на підприємстві (з навчальної літератури).*

3. З малої букви пишемо перше слово після рубрик, ужитих після цифри або букви з круглою дужкою (див. § 168, п. 1):

Тактичними завданнями державної політики розвитку фінансового ринку України є:

- 1) *розробка єдиних функцій управління для багатьох державних органів, що регулюють фінансовий ринок;*
- 2) *створення жорсткої регулятивної інфраструктури ринку та її правової бази як способу обмеження ризиків інвесторів;*
- 3) *закріплення в правовій базі фінансового ринку заходів щодо відповідальності за невиконання встановлених правил (наукова література).*

§ 48. Велика буква після двокрапки, на початку прямої мови, цитати тощо

1. З великої букви пишемо перше слово після двокрапки:

а) коли це початок прямої мови:

*Горлиця питає: «Чи, може, хто гніздечко зруйнував?» (Л. Глібов);
Пішла. А серце моє кричало: «Вернись, вернись, я все прошу!» (Д. Павличко);*

б) коли цитату подано після слів автора як пряму мову, що пов'язана зі словами автора без сполучника й наведена на початку речення:

— *Прочитаю вам слова видатного польського письменника Жеромського: «Добути з голої землі щось, таке таємниче, таке чудесне своєю будовою, своїм життям і смертю, як колос пшениці, хіба це не означає бути співтворцем дива?» (М. Стельмах).*

Примітка. Коли ж цитата входить до складу речення як його частина або наводиться з середини речення, то вона переважно починається з малої букви: *Як писала автор цих рядків ще двадцятилітнім дівчиськом, «за століттям засунуться ковані брами і брязнуть у воду ключі»* (О. Забужко).

2. З великої букви пишемо початкове слово постанови, протоколу, ухвали тощо після вступної (загальної) частини:

Кабінет Міністрів України постановляє:

Внести до пункту 1 постанови Кабінету Міністрів України від 23 квітня 2014 р. № 117 «Про здійснення попередньої оплати товарів, робіт і послуг, що закуповуються за бюджетні кошти» зміни, що додаються (з документів).

§ 49. Власні імена людей, міфологічних осіб, клички тварин

1. З великої букви пишемо власні імена людей, по батькові, прізвища, псевдоніми, прізвиська: *Іва́н Петро́вич Котляре́вський, Володи́мир Іва́нович Верна́дський, Ле́ся Украї́нка (Лари́са Петро́вна Ко́сач), Марко́ Вовчо́к (Марі́я Олекса́ндрівна Вілі́нська), Дніпро́ва Ча́йка (Людмі́ла Васи́лівська-Бере́зіна), Ю́рій Клен (О́свальд Бу́ргардт), Не́стор Літопи́сець, Клі́рик Остро́зький, також: Кобза́р (про Тараса Шевченка), Каменя́р (про Івана Франка) та ін.*

У складних прізвищах, псевдонімах та іменах, що пишуться з дефісом, кожна частина яких починається великою буквою: *Кві́тка-Осно́в'я́ненко, Нечу́й-Леві́цький, Жан-Жа́к, Зино́вій-Богда́н.*

2. Службові слова (артиклі, прийменники та ін.) у складі прізвищ та імен іншомовного походження пишемо з малої букви: *Абд ель Ке́рім, Брето́н де лос Ерре́рос, Варнго́ген фон Е́нзе, Жа́нна д'Арк, Леона́рдо да Ві́нчі, Лю́двіг ван Бетхо́вен, Нур ад Дін.*

Про написання службових слів, ужитих перед прізвищем, див. § 146, п. 1 4).

Примітка. У деяких власних назвах службові слова традиційно пишемо з великої букви відповідно до написання в мові оригіналу: *Ван Гог, Д'Аламбе́р, Ель Гре́ко.*

3. Китайські та корейські прізвища та імена, які завжди стоять після них, пишемо з великої букви: *Сі Цзіньпін, Ван Мен, Лі Чжаодао, Пак Вансо́, Чхве Чхвіво́н, Пан Гіму́н.*

4. У в'єтнамських, м'янмських, індонезійських, тайських і японських прізвищах та іменах усі складники пишемо з великої букви: *То Хоа́й, Нгуе́н Зу, Він М'ін, Джо́ко Відодо́, Ака́т Дамкє́нг, Сіндо́ Абе.*

Примітка. Про правопис східних власних назв (турецьких, єгипетських, азербайджанських та інших тюркського чи арабського походження зі складовими частинами *бей, заде, огли, паша*) див. § 146, п. 3 4).

5. Імена та прізвища людей, які стали загальними назвами, пишемо з малої букви: *донжу́ан, ловелáс, мéнтор, меценáт, робінзо́н, бра́унінг* (пістолет), *галіфе́* (штани), *дізель* (двигун), *макінто́ш* (плащ), *максíм* (кулемет), *рентге́н* (апарат). Так само пишемо загальні назви, утворені від власних імен (прізвищ): *франкозна́вець, шевченкіána, бонапарти́зм*.

Прізвища людей, уживані в загальному значенні, які не втратили свого індивідуального значення (не стали загальними назвами), пишемо з великої букви: «*Ці хлопці в команді — нові Блохіни і Шевченки*» (з газети).

Якщо ж прізвища (імена) вживаються зневажливо, їх пишемо з малої букви: *азéфи, кві́слінги*.

6. Назви народів, племен, а також людей за національною ознакою або за місцем проживання пишемо з малої букви: *ара́би, африка́нці, латиноамерика́нці; ацте́ки, ірокéзи, поля́ни; украї́нка, білору́ска, лати́ш, француз, запорі́жці, кия́ни, львів'яни*.

7. З великої букви пишемо власні назви, які стосуються:

1) релігії: *Исус Христóс, Магомéт, Б'удда, Бра́хма*.

Примітка. Про інші назви, пов'язані з релігією, див. § 53.

2) міфологічних істот і божеств: *Антéй, Аполло́н, Афíна, Ахіллéс, Венéра, Мо́лох*.

Примітка 1. Родові назви, які стосуються релігії та міфології, пишемо з малої букви: *а́нгел, архáнгел, де́мон, лісові́к, му́за, ні́мфа, русáлка, титáн, фавн, фе́я*.

Примітка 2. Власні міфологічні назви, що перетворилися на загальні або вживаються в переносному значенні, пишемо з малої букви: *молох війни; На спортивну арену вийшли сучасні геркулеси;*

3) дійових осіб у байках, казках, драматичних творах тощо: *Во́рон, За́єць, Лиси́ця, Осéл, Щу́ка; Лісові́к, Ма́вка, Перелéсник; Дід Морóз, Котигорóшко, Черво́на Ша́почка; Будя́к, Троя́нда, Хлі́б*.

Примітка. Якщо назви персонажів із казок, творів для дітей і т. ін. вживаються як загальні, їх пишемо з малої букви: *ба́ба-яга́, дід-морóз, іва́н-покива́н*.

8. З великої букви пишемо клички свійських тварин, а також приручених або дресированих звірів і птахів: *Сі́рко* (собака); *Сніжінка* (кішка); *Гні́дко́, Стріла́* (коні); *Круторóгий, Сі́вий* (воли); *Зі́рка, Лі́ска* (корови); *Ра́ві, Ша́ші* (слони); *Кра́сень, Фарао́н* (папуги) та ін.

Примітка. Власні назви, які вживаються як назви видів тварин, пишемо з малої букви: *У дворі гралися мурчики.*

9. З великої букви пишемо:

1) прикметники, утворені від власних назв за допомогою суфіксів **-ів-(-о), -ов-(-а), -ов-(-е), -ев-(-е), -їв-(-о), -єв-(-а), -єв-(-е), -ин-(-о), -ин-(-а), -ин-(-е), -їн-(-о), -їн-(-а), -їн-(-е)**, якщо вони означають належність чогось певній особі: *Андрієві книжки, Грінченків словник, Маріїн лист, Тичініне слово, Шевченкові поезії, Малишкова метафора, Рафаєлева «Мадонна», Зєвсова колісниця.*

2) прикметники, які входять до складених власних назв людей як імена-характеристики: *Володимир Великий, Даніло Галицький, Ярослав Мудрий, Карл Сміливий, Костянтин Багрянородний, Річард Лєвовє Серце, Всєволод Велике Гніздо, Костянтин Острозький.*

3) прикметники, утворені від іменників — власних назв, якщо вони утворюють словосполучення із значенням «імені когось», «пам'яті когось»: *Нобєлівська прємія, Франківська кімната, Шевченківська прємія, Потебнянські читання.*

Примітка. З малої букви пишемо присвійні прикметники, утворені від власних особових назв:

1) за допомогою суфіксів **—івськ- (-ївськ-), -инськ- (-їнськ-)**: *бальзаківські традиції, франківські сонєти, шевченківський стиль, довженківські фільми, талатанівська садиба;*

2) якщо вони входять до складу стійких фразеологічних сполучень або наукових термінів: *авгєєві стайні, ахіллєсова п'ята, гордіїв вузол, дамєклєв меч, прокрустовє лєже, юдині срібнякі; архимєдова спіраль, базєдова хворєба, бертолєтова сіль, вїттова хворєба, гайморєва порєжнина, піфагорєва теорєма.*

§ 50. Географічні та адміністративно-територіальні назви

1. З великої букви пишемо географічні власні назви (незалежно від кількості їхніх складників), крім службових слів і родових назв (*затока, мис, море, острів, пік, хребет* тощо): *Азія, Антарктида, Нова Зеландія, Балканський півострів, Володимир-Волинський, Кавказький хребет, пік Шевченка, гора Говєрла, Азовське море, протока Лаперуза, Панамський перешийок, Перська затока, озеро Світязь, Північний полюс, Малоазіатське нагір'я, Євразійський степ.*

Примітка. Коли означуване слово, що входить до географічної назви, не є родовим найменуванням, то його пишемо з великої букви: *Біла Церква (місто), Біловєзька Пуца (заповідник), Булонський Ліс (парк), Золотий Ріг (затока), Єлисейські Поля (вулиця в Парижі), Вогняна Земля (архіпелаг).*

2. Так само з великої букви пишемо складники географічних назв, що називають титули, посади, фах тощо: *мис Капітана Джеральда, острові Королєви Шарлотти, вулиця Академіка Заболотного*. З великої букви пишемо також назви зі словом *святий*: *острові Святої Трійці, затока Святого Лаврентія*.

Примітка. Службові слова (артиклі, прийменники та ін.) у складі географічних назв пишемо з малої букви й відокремлюємо дефісом: *Булонь-сюр-Мер, Порт-о-Пренс, Ріо-де-Жанейро, Фонтен-сюр-Рон, Франкфурт-на-Майні, Па-де-Калє*.

3. Службові слова, що стоять на початку іншомовних географічних назв, пишемо з великої букви і відокремлюємо дефісом: *Де-Брейне, Ла-Манш* (протоки), *Ле-Крезо, Лос-Анджелес* (міста), *Лос-Фрайлес* (острови).

4. З великої букви пишемо також початкові частини *Сан-, Сен-, Сент-, Санкт-, Санта-* (що означають «святий»): *Сан-Франціско, Сен-Ло, Сент-Джонс, Санкт-Петербурґ, Санта-Барбара* (міста).

Примітка. В іншомовних складних географічних назвах, у яких використовується дефіс, з великої букви пишемо й родові позначення: *Іссік-Куль* (куль — озеро), *Муюн-Кум* (кум — пісок), *Ріо-Негро* (ріо — річка), *Хара-Нур* (нур — озеро), але: *Алатау, Амудар'я, Дихтау, Сирдар'я*.

5. Якщо ж складник такої назви увійшов в українську мову як загальна родова назва, то її пишемо з малої букви: *Варанґер-фіорд, Бєрклі-сквер*. Так само з малої букви пишемо й родові позначення в іншомовних назвах вулиць, майданів, бульварів: *Якоб-Кайзер-плац* (плац — площа), *Унтер-ден-Лінденштра́се* (штра́се — вулиця), *Мічиган-авеню* (авеню — вулиця).

Примітка. Географічні назви, ужиті в переносному значенні, зберігають написання з великої букви: *Версаль* (у значенні «Версальський мир»), *Канни* (у значенні «оточення та розгром»), *Мюнхен* (у значенні «Мюнхенська угода 1938 р.»), *Парнас* (у значенні «світ поезії»), *Седан* (у значенні «воєнний розгром»).

6. Назви держав пишемо з великої букви. Якщо назва держави чи автономної республіки складається з кількох слів, то всі слова пишемо з великої букви: *Україна, Румунія, Угорщина, Арабська Республіка Єгипет, Королівство Бахрейн, Китайська Народна Республіка, Республіка Корєя, Князівство Монако, Республіка Болгарія, Соціалістична Республіка В'єтнам, Сполучені Штати Америки, Французька Республіка*.

Примітка. У неофіційних і образних назвах держав, територій, областей, місцевостей, міст, рік тощо з великої букви пишемо перше (або єдине) слово, а також власні назви: *Піднебєсна імперія* або *Піднебєсна* (імператорський Китай), *Туманний Альбіон* (Англія), *Золотовєрхий* (Київ), *Вічне місто* (Рим), *Славутич* (Дніпро), *Закавказзя, Буковіна, Вінниччина, Наддніпрянина, Покуття, Полісся, Приазов'я, Слобожанщина*.

7. У назвах груп або союзів держав усі слова, крім родових назв, пишемо з великої букви: *Анта́нта, Балка́нські краї́ни, Скандина́вські краї́ни, Трої́стий сою́з.*

8. У назвах адміністративно-територіальних одиниць (автономних областей та округів, а також країв, областей, районів, сілрад тощо) з великої букви пишемо перше слово (або частини складного слова): *Гі́рсько-Бадахша́нська автоно́мна о́бласть, Баянго́л-Монго́льський автоно́мний о́круг, Ко́шицький край, Воли́нська о́бласть, Рожі́щенський райо́н, Новомлі́нівська сілра́да.*

Це правило поширюється й на старі назви країн та одиниці старого адміністративно-територіального поділу: *Бі́рма, Пе́рсія, Бе́регівський о́круг, Вітебське воєво́дство, Ло́хвицький пові́т, Черка́ське старо́ство.*

9. У назвах адміністративно-територіальних одиниць зарубіжних держав з великої букви пишемо всі слова, крім тих, що позначають родові поняття: *департа́мент Аверо́н* (Франція), *штат Теха́с* (США), *о́бласть П'ємо́нт* (Італія), *префекту́ра То́яма* (Японія), *земля Ні́жня Саксо́нія* (Німеччина).

10. Назви сторін світу: *за́хід, півде́нь, півні́ч, схід, норд-о́ст, півде́нний за́хід* — звичайно пишемо з малої букви. Якщо ці назви вживаються на означення країн, народів, регіонів, тоді їх пишемо з великої букви: *краї́ни За́ходу, Далéкий Схід, За́хідна Украї́на, наро́ди Півночі, Півде́нне Полі́сся, Півні́чна Букові́на.*

11. Назви вулиць (бульварів, провулків, проспектів), майданів (площ), парків, шляхів (залізничних, морських і т. ін.), каналів, течій (морських) і т. ін. пишемо з великої букви, а їхні родові найменування — з малої: *Андрі́ївський узві́з, бульва́р Тара́са Шевче́нка, ву́лиця 295-ї Херсо́нської Диві́зії, Льві́вська пло́ща, майда́н Незале́жності, Музе́йний прову́лок, Жито́мирська автоста́ра, Стрі́йський парк, Півні́чний морський шлях, Придні́провська залізни́ця, течі́я Куро́сіо.*

Примітка. Якщо найменування підрозділів залізниць складаються з двох слів, їх пишемо з великої букви: *Півде́нно-Кавка́зька залізни́ця.*

Якщо в назвах вулиць, проспектів тощо слова *бри́д, вал, воро́та, міст, шлях, яр* і т. ін. уже не сприймаються як родові позначення і стали частиною власної назви, то їх пишемо з великої букви: *Бо́ричів Ти́к, До́брый Шлях, Козі́ний Бри́д, Яро́славі́в Вал.*

12. Утворені від географічних найменувань назви тварин, птахів, страв, напоїв, тканин тощо пишемо з малої букви: *босто́н* (тканина), *йоркши́р* (порода свиней), *маде́ра* (сорт вина), *сая́ни* (напій), *сенберна́р* (порода собак), *симента́лка* (порода корів), *тока́й* (сорт вина) і т. ін.

13. У назвах вокзалів, залізничних станцій, портів, пристаней і т. ін. усі слова, крім родових назв, пишемо з великої букви: *Приміський вокзал, станція Устїнівка, порт Ольвія, пристань Ржїщів* (на Дніпрі).

14. Назви аеропортів, станцій метро, зупинок наземного міського транспорту беремо в лапки. З великої букви пишемо перше (або єдине) слово таких назв, а також ті слова, які пишуться з великої букви у складі цих топонімів: аеропорти *«Борїспіль», «Кїїв»*; станції метро *«Академмістечко», «Університет», «Сирець», «Пошто́ва плóща», «Червóний Ху́тір»*; зупинки *«Карава́єві Дáчі», «Ву́лиця Обсерваторна», «Мотоциклéтний завод», «Льві́вська плóща», «Шкóла»*.

§ 51. Астрономічні назви

У назвах небесних тіл, сузір'їв, галактик усі слова, крім родових найменувань (*зоря, сузір'я, планета, галактика* тощо) і порядкових позначень яскравості світил (*альфа, бета, гамма* тощо), пишемо з великої букви: *Марс, Сатурн, Юпітер, зоря Альтаїр, сузір'я Великого Пса, галактика Велика Магеллано́ва Хмара, альфа Малої Ведме́диці, бета Терезі́в*. Так само пишуться народні назви зоряних скупчень, сузір'їв і галактик: *Кво́чка, Великий Віз, Па́сіка, Чума́цький Шлях* тощо.

Примітка. Слова *земля, місяць, сонце* пишуться з великої букви тоді, коли вони вживаються як астрономічні назви: *Навколо Сонця обертається Земля зі своїм супутником Місяцем*. Але: *обробіток землі, схід сонця*.

§ 52. Назви історичних подій, епох, календарних періодів і свят, суспільних заходів

1. У назвах історичних подій, епох, календарних періодів і свят з великої букви пишемо перше (або єдине) слово і власні назви: *Вели́ка францу́зька револю́ція, Колі́вщина, Семирі́чна війна́, Льві́вське збро́йне повста́ння 1848 р., Пари́зька кому́на, Рене́санс, епо́ха Відрóдження, епо́ха Баро́ко, Нові́й рік, День учі́теля, День па́м'яті та примі́рення, Верса́льський мі́рний до́говір, Декла́рація незале́жності США*.

2. Так само пишемо назви політичних, культурних, спортивних та ін. заходів міжнародного або загальнодержавного значення: *Олімпі́йські і́гри, Бі́ла олімпіа́да, Марш ми́ру, Всесві́тній конгрéс украї́нців, Всеукраї́нська педагогі́чна конфе́ренція, Міжнародний рік дити́ни, Ку́бок УЄФА* (футбол). Назви інших регулярних заходів, що не мають офіційного характеру, пишемо з малої букви: *день інфо́рмації, саніта́рний день, субо́тник, неді́льник*.

Примітка 1. У назвах свят *День Незале́жності Украї́ни, День Собо́рності Украї́ни, День Конститу́ції Украї́ни* з великої букви пишемо всі слова.

Примітка 2. У назвах історичних подій із другим прикметником, що походить від географічної назви, де використовується дефіс, або походить від двох географічних назв, з великої букви пишемо обидві частини: *Брёттон-Вудська конференція* (від *Брёттон-Вудс*), *Брест-Литовський мірний договір* (від *Брест-Литовськ*), *Яссько-Кишинівська операція* (від *Ясси* і *Кишинів*).

Примітка 3. Назви історичних подій, епох, війн, геологічних періодів тощо, які стали загальними, пишемо з малої букви: *греко-перські війни*, *громадянська війна*, *хрестові походи*, *доба феодалізму*, *античний світ*, *середні вікі*, *середньовіччя*, *неоліт*, *палеоліт*, *палеозойська ера*, *трипільська культура*.

§ 53. Назви, пов'язані з релігією

1. З великої букви пишемо слова *Бог*, *Аллах*, а також імена Бога: *Єгова*, *Саваоф*, *Адонай*, *Елохім*, імена богів і богинь у різних народів: *Деметра*, *Вішну*, *Гєба*, *Брахма*, *Марс*, *Перун*, *Даждьбог*. Так само пишемо імена засновників релігій: *Будда*, *Заратустра*, *Магомєт*; апостолів, пророків, святих у християнстві: *Іван Хреститель*, *Іван Богослов*, *Микола Чудотворець*, *Андрій Первозваний*.

Примітка. Слово *бог* як найменування богів і богинь політеїстичних релігій пишемо з малої букви: *богі Стародавнього Єгипту*, *бог Посейдон*, *богіня Гєра*, *бог торгівлі*.

2. З великої букви пишемо слова: *Трійця*, *Свята Трійця*, найменування осіб Святої Трійці (*Бог Отець*, *Бог Син*, *Бог Дух Святий*) і слово *Богородиця*; інші найменування Бога (*Господь*, *Спаситель*, *Всевишній*, *Творець*) і Богородиці (*Цариця Небєсна*, *Мати Божя*, *Пречіста Діва*); прикметники, утворені від слова *Бог*, *Господь* (*слава Божя*, *воля Господня*, *Божий промисел*).

Примітка 1. Слова *апостол*, *святий*, *преподобний*, *мученик* та ін. пишемо з малої букви: *апостол Матвій*, *святий Пантелеймон*, *святá великомучениця Варвара*, *преподобний Серафім Саровський*, *блаженна Феодора*. Але *Пресвятá Богородиця*, *Свята Трійця*, *собор Святого Петра*.

Примітка 2. У церковних і релігійних текстах з великої букви пишемо займенники, що вживаються замість слів *Бог*, *Божий*: *Блажен муж, що боїться Господа, що заповіді Його любить!* (Біблія); *нехай святиться ім'я Твоє* (Біблія).

Примітка 3. В усталених словосполученнях, що використовуються в розмовній мові, де слова *Бог*, *Господь* та ін. не вживаються як їх найменування, їх пишемо з малої букви: *бог зна що* (невідомо що), *бог зна коли* (невідомо коли), *господь з тобою* (*вами*) (вживається як здивування, заперечення, докір), *бог з ним* (*з тобою*) (вживається на знак згоди, примирення, прощення та ін.). З малої букви пишемо вигуки *боже*, *господи*, *йй-ббгу*, *господи боже мій*, *боже збав*, крім випадків, коли слова *Боже*, *Господи* є звертанням до Бога.

3. З великої букви пишемо назви релігійних свят і постів, а також окремих днів, що стосуються цих періодів: *Благовіщення*, *Велікдень*, *Петра*

й *Павла́, Покро́ва, Різдво́, Вели́кий піст, Різдвяний піст, Петро́вка, Пили́півка, Спа́сівка, Стра́сний тижде́нь, Стра́сна п'ятни́ця.*

4. З великої букви без лапок пишемо назви культових книг: *Бі́блія, Святе́ Письмо́, Єва́нгеліє, Ста́рий За́віт, Но́вий За́віт, То́ра, Псалти́р, Ко́ра́н.*

5. З великої букви пишемо перше слово назв церков: *Украї́нська правосла́вна церква, Украї́нська гре́ко-католи́цька це́рква, Украї́нська люте́ранська це́рква, Ри́мсько-католи́цька це́рква, Ві́рме́нська апо́стольська це́рква.*

6. Великі букви вживаємо в повних офіційних найменуваннях найвищих церковних посадових осіб: *Вселенський Па́тріарх, Па́па Ри́мський, Свя́тійший Па́тріарх Ки́ївський і всієї Руси-України, Като́ліко́с-Па́тріарх усієї́ Гру́зії, Ве́рховний Архиє́піскоп.*

Примітка. Найменування інших церковних звань і посад пишемо з малої букви: *митрополі́т Ві́нницький і Ба́рський, архимандрі́т (архімандрі́т), архиє́піскоп (архіє́піскоп), па́стор, мулла́, іма́м, ксьондз.*

7. З великої букви пишемо всі слова, крім родових найменувань, у назвах монастирів, церков, ікон: *Володи́мирський собо́р, Ки́рільська це́рква, Ки́єво-Пече́рська ла́вра, Миха́йлівський Зо́лотова́рхий монасти́р, хра́м Хри́ста Спа́сителя, іко́на Ма́тері Бо́жої Теребовля́нської.*

8. З малої букви пишемо назви церковних служб та їхніх частин: *літургі́я, проскомі́дія, ве́чірня, у́треня, хре́сний хід, полі́елей, пове́чір'я.*

§ 54. Назви органів влади, установ, організацій, товариств, партій, об'єднань, підприємств, фірм, агентств

1. В офіційних складених назвах органів влади, установ і організацій, товариств і об'єднань з великої букви пишемо перше слово (і всі власні назви), що входить до складу назви: *Міністе́рство осві́ти і нау́ки Укра́їни, Ра́да націо́нальної безпе́ки та оборо́ни Укра́їни, Управлі́ння осві́ти Шевче́нківської в мі́сті Киє́ві держа́вної адміністра́ції, Прокурату́ра мі́ста Киє́ва, Апеля́ційний суд Закарпа́тської о́бласті, Федера́ція незале́жних профспіло́к Укра́їни, Збро́йні си́ли Укра́їни, Міжна́родна асоціа́ція україні́стів, Націо́нальний банк Укра́їни, Товари́ство винахі́дників та раціоналіза́торів Укра́їни, Організа́ція економі́чного співробі́тництва і ро́звитку, Міжна́родний валю́тний фонд, Ра́да Євро́пи.*

Це стосується й назв державних установ минулого: *Директо́рія Укра́їнської Наро́дної Респу́бліки, Держа́вна ду́ма, Зе́мський собо́р, Тимчасо́вий у́ряд.*

У назвах найвищих органів влади і державних установ України *Верхо́вна Ра́да Укра́їни, Кабіне́т Міні́стрів Укра́їни,*

Конституційний Суд України, Верховний Суд України з великої букви пишемо всі слова.

2. У назвах політичних партій і рухів з великої букви пишемо перше слово (і всі власні назви): *Республіканська партія США, Християнсько-демократичний союз Німеччини, Соціал-демократична партія України.*

Назви, що не є офіційними найменуваннями, пишемо з малої букви: *ліберальна партія, партія консерваторів, партія миру, партія війни.*

3. У назвах наукових і навчальних закладів, театрів, музеїв, колективів тощо перше слово (і всі власні назви) пишемо з великої букви: *Національна академія наук України, Національний університет «Острозька академія», Гарвардський університет, Львівська середня загальноосвітня школа № 51 імені Івана Франка, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Київський академічний театр ляльок, Музей мадам Тюссо, Меморіальний будинок-музей Дмитра Яворницького, Державний ансамбль народного танцю Грузії.* З великої букви пишемо перше (або єдине) слово неповної назви, яка вживається у функції повної: *Будинок учителя (Київський міський будинок учителя), Український музей (Національний художній музей України), Літературний музей (Одеський державний літературний музей).*

4. У назвах промислових і торгових підприємств, фінансових організацій, товариств, фірм, організаційно-правових форм тощо початкове слово, яке є складником назви, пишемо з великої букви. З великої букви пишемо також перше слово взятої в лапки символічної (умовної) назви та власні назви: *Київська фабрика іграшок, Харківський тракторний завод, Виробниче акціонерне товариство «Поліграфкніга», Публічне акціонерне товариство «Вінницький універмаг», банк «Південний», Центральний автовокзал, компанія «Microsoft», концерн «Volkswagen», транснаціональна корпорація «Jysk», Комунальне підприємство «Київблагоустрій», Садове товариство «Лісова поляна», Об'єднання співмешканців багатоквартирних будинків «Наш дім».*

5. У назвах, що складаються із родового найменування і найменування в лапках, родове найменування пишемо з малої букви, у найменуванні в лапках з великої букви пишемо перше (або єдине слово) і власні назви: *видавництво «Ранок», готель «Дніпро», ресторан «Лібідь», кінотеатр «Київська Русь», завод «Фармак», концерн «Фольксваген», фірма «Імідж», оркестр «Віртуози Києва», магазин «Ярослав», спортивний клуб «Сокіл».*

Примітка 1. За традицією з великої букви пишемо всі слова в назвах *Європейський Союз, Організація Об'єднаних Націй, Ліга Націй* тощо.

Примітка 2. У складених назвах інформаційних агентств усі слова, крім родового найменування, пишемо з великої букви й без лапок: *агентство Українські Національні Новини, агентство Франс Пресс, агентство Інтерфакс-Азербайджан.*

Примітка 3. З малої букви пишемо традиційні, неофіційні назви законодавчих, державних, представницьких органів, органів міжнародних організацій, які періодично

скликаються: *бундесра́т, джирга́, меджліс, конгрес, ландта́г, націона́льні збо́ри, парла́мент, сейм, сенáт, сто́ртинг.*

Примітка 4. З малої букви пишемо назви закладів, організацій, органів влади і т. ін., що вживаються у множині: *міністерства України, інститути Національної академії наук, комітети Верховної Ради України.*

6. Назви частин, відділів, відділень, секторів та інших підрозділів установ, організацій, а також слова *актів, збо́ри, з'їзд, конферен́ція, президія, сесія, симпозіум, рада* (інституту тощо) пишемо з малої букви: *ві́дділ загал́ного мовозна́ства Інститу́ту мовозна́вства ім. О. О. Потебні НАН України, ка́федра істо́рії України Терно́пільського націона́льного педагогі́чного університе́ту імені Володи́мира Гнатюка, засі́дання президі́ї Українського товари́ства охоро́ни пам'яток істо́рії та культу́ри, вче́на рада філологі́чного факульте́ту, конгрес Міжнаро́дної асоціа́ції україні́стів, сесія Хмельні́цької міськра́ди.*

7. Назви сайтів без родового слова пишемо з малої букви (*тві́тер, гугл*); назви сайтів з родовим словом пишемо з великої букви та в лапках (*мережа «Фейсбук», енциклопедія «Вікіпедія»*); назви сайтів, ужиті як назви юридичних осіб, пишемо з великої букви та без лапок (*РНБО ввела санкції проти Яндекса*).

§ 55. Назви документів, пам'яток історії та культури, творів літератури та мистецтва, друкованих органів тощо

1. У складених назвах найважливіших документів, нормативно-правових актів законів з великої букви пишемо перше слово, власні назви, перше слово після лапок: *Стату́т ООН, Потсда́мська уго́да, Верса́льський мир, Конститу́ція України, Акт проголо́шення незале́жності України, Криміна́льний ко́декс України, Зако́н України «Про пенсі́йне забезпе́чення».*

2. Назви пам'яток архітектури, замків, храмів, предметів і творів мистецтва тощо пишемо з великої букви: *Андрі́ївська це́рква, Колізе́й, Поча́ївська ла́вра, Хотинський за́мок, Ісаа́кіївський собо́р, Е́йфелева ве́жа, Сиксти́нська капе́ла, Вене́ра Міло́ська, Аполло́н Бельведе́рський, Дев'я́та симфо́нія Бетхо́вена, Ка́мерна симфо́нія № 1 Євге́на Станко́вича.*

Примітка. Родові найменування в подібних назвах пишемо з малої букви: *собо́р Свято́го Петра́, собо́р Сан-Ма́рко, храм Васи́лія Блаже́нного, палац Пото́цьких, за́мок Іф, пам'я́тник Володи́миру Вели́кому, портре́т Му́соргського робо́ти Ре́піна, ре́квієм Мо́царта.*

3. Назви художніх, наукових праць, творів мистецтва, документів, газет, журналів тощо беремо в лапки, і в них перше (або єдине) слово пишемо з великої букви: *по́ема «Ене́їда», рома́н «Сто ро́ків самотно́сті», о́пера «Трави́ата», бала́т «Лебе́дине о́зеро», пі́сня «Стої́ть гора́ висо́кая», підру́чник «Істо́рія України», кінофі́льм «Бен Гур», карти́на «Запоро́жці*

пишуть листá турецькому султанові», скульптура «Мислитель», газета «Літературна Україна», журнал «Всесвіт», програма «Партнерство заради миру».

Примітка 1. У подвійних складених назвах творів, газет тощо з великої букви пишемо також перше слово другої назви: *«Андрій Соловейко, або Вченіє світ, а невченіє — тьма», «Глитай, або ж Павук», «Дейлі телеграф енд Морнінг пост».*

Примітка 2. У назвах писемних історичних пам'яток з великої букви пишемо перше слово і власні назви: *Реймське Євангеліє, Лаврентіївський літопис, Літопис Самійла Величка, «Слово о полку Ігоревім», «Руська правда».*

§ 56. Назви посад, звань, титулів

З великої букви пишемо перше слово офіційних назв найвищих державних посад та посад керівників міжнародних організацій: *Генеральний прокурор України, Генеральний секретар ООН, Президент України, Голова Верховної Ради України, Президент Сполучених Штатів Америки, Прем'єр-міністр Канади.*

Примітка 1. Назви посад, звань, наукових ступенів тощо пишемо з малої букви: *президент, канцлер, прем'єр-міністр, мер, голова, декан, директор, міністр, ректор, секретар; академік, генерал-лейтенант, заслужений діяч мистецтв, народний артист України, лауреат Державної премії України в галузі архітектури, член-кореспондент, доктор наук.*

Примітка 2. З малої букви пишемо також назви титулів, рангів, чинів: *барон, герцог, королева, імператор, князь, колезький асесор, король, принцеса, цар, шах.*

Примітка 3. Назви посад міністрів, послів, президентів академій тощо в офіційних документах, а також для підкреслення урочистості можна писати з великої букви: *Міністр освіти і науки України, Посол Республіки Польща, П*

резидент Національної академії наук України.

Примітка 4. Про написання назв церковних посад див. § 53, п. 6.

§ 57. Назви орденів, медалей, відзнак, премій

1. У назвах орденів, медалей, відзнак з великої букви (крім родових найменувань на зразок *орден, медаль, відзнака* тощо) пишемо перше слово і власні назви: *орден Держави, орден Свободи, орден князя Ярослава Мудрого, відзнака Президента України — Хрест Івана Мазепи, відзнака Міністерства внутрішніх справ України — нагрудний знак «За безпеку народу».*

Якщо таку назву взято в лапки, то з великої букви пишемо:

1) перше слово та власну назву: *орден «Мати-героїня», орден «За доблесну шахтарську працю», медаль «За врятоване життя», медаль «За військову службу Україні»;*

2) усі слова: *орден «Золота Зірка».*

2. Назви спортивних нагород пишемо з малої букви: *золотá (срібна, бронзова) медаль, олімпійська медаль*. Так само: *закінчити школу із золотою (срібною) медаллю*.

3. У назвах премій перше слово і власні назви в них пишемо з великої букви: *Нобелівська премо́я, Національна премо́я України імені Тараса Шевченка, Державна премо́я України в галузі науки і техніки, Державна премо́я України імені Олександра Довженка*.

§ 58. Назви товарних знаків, марок виробів

1. Торгові назви продуктових, парфумерних і т. ін. товарів, тютюнових виробів, вин, мінеральних вод та інших напоїв беремо в лапки і пишемо з великої букви: *цукерки «Асорті», сир «Королівський», ковбасá «Крáківська», шоколад «Світоч», цигарки «Українські», вино «Перліна степу», коньяк «Тáврія», мінеральна вода «Мóршинська», напій «Жівчик», духи́ «Лілея», шампунь «Олівковий», кросівки «Найк», взуття «Крокс»*.

2. Назви виробничих марок технічних виробів (машин, приладів і т. ін.) беремо в лапки і пишемо з великої букви: *автомобілі «Ніса́н», «Во́льво», «Фольксва́ген»), літак «Бо́їнг 777», тра́ктор «Слобожа́нець»*.

Але назви самих виробів беремо в лапки і пишемо з малої букви: *«ніса́н», «во́льво» «фольксва́ген» (автомобілі), «бо́їнг» (літак), «слобожа́нець» (трактор)*.

3. Власні назви кораблів, поїздів, літаків тощо беремо в лапки, і перше слово в назві (і всі власні назви) пишемо з великої букви: *круї́зний лайне́р «Гармо́нія морі́в», поїзд «Чорномо́рець»*.

4. Абревіатурні назви виробничих марок і виробів пишемо без лапок: *Ан-225, А-340, В-77, КраЗ*.

§ 59. Назви порід тварин, видів і сортів рослин

1. Назви порід тварин пишемо з малої букви: *вівча́рка, спаніе́ль, доберма́н (собаки), го́нтер, мустанг, (коні), кохінхі́н, пліму́трок (кури), мерино́с, лакон (вівці)*.

2. У неспеціальних текстах назви сортів рослин беремо в лапки і пишемо з малої букви (зокрема й власні назви): *пшени́ця «золотоко́лоса», груша «парижа́нка», троя́нда «гло́рія-дей», мали́на «гера́кл»*.

3. У спеціальній літературі в назвах сортів рослин перше слово (і всі власні назви) пишемо з великої букви: *сморо́дина Софі́ївська, огіро́к Королю́к, тюльпа́н Ре́мбрандта, карто́пля Серпа́нок, сли́ва Зарі́чна ра́нняя*.

§ 60. Велика буква в особливому стилістичному вживанні

1. З великої букви пишемо такі найменування, як *Високі Договірні Сторони, Надзвичайний і Повноважний Посол* (в актах міжнародного значення, у дипломатичних документах), *Автор, Видавництво* (в авторському договорі), *Замовник, Виконавець* (в угодах) і т. ін.

2. З великої букви пишемо займенники *Ви, Ваш* як форму ввічливості у звертанні до однієї конкретної особи в листах, офіційних документах тощо: *Повідомляємо Вам..., Вітаємо Вас..., у відповідь на Ваш запит...*

3. З великої букви пишемо деякі загальні назви в контекстах, де наголошено на особливому змісті цих назв: *Батьківщина, Вітчизна, Честь, Людина, Мати*.

§ 61. Велика буква у складноскорочених назвах

1. Скорочені назви (абревіатури) установ, закладів, організацій тощо, утворені з частин слів, мають подвійне написання:

1) з великої букви, якщо ці слова вживаються на позначення установ, які є власними назвами: *Укрпрофрада, Держтелерадіо, Укрзалізниця, Київенерго*;

2) з малої букви, якщо такі слова є родовими назвами: *медуніверситет, міськдержадміністрація, сільрада*.

2. Складноскорочені назви, утворені із початкових (ініціальних) букв, пишемо великими буквами: *ООН, ГЕС, ЮНЕСКО, МАГАТЕ, АТС, КНР*.

При відмінюванні звукових абревіатур на зразок *ЦУМ* закінчення пишемо малими буквами і приєднуємо до останньої букви абревіатури без будь-якого знака (апострофа, коми): у *ЦУМі, з ЦУМу, ТЮГу, ТЮГом*.

Суфіксальні утворення від звукових абревіатур пишемо малими буквами: *о́нівський, тю́гівець*.

3. У префіксальних і складних словах, які пишемо разом або з дефісом, літерні та звукові абревіатури зберігають великі букви: *УВЧ-терапія, НВЧ-випромінювання*.

Примітка 1. Абревіатури, які складаються із двох самостійно вживаних ініціальних абревіатур, що є назвами різних організацій, пишемо окремо: *ІФ НАНУ (Інститут фізики Національної академії наук України), ДА МВСУ (Державний архів Міністерства внутрішніх справ України)*.

Примітка 2. У складноскорочених словах мішаного типу, утворених з ініціальних абревіатур та усічених основ, ініціальну частину звичайно пишемо великими буквами, а усічену — малими: *КУпАП (Кодекс України про адміністративні правопорушення), НДХіммаш (Науково-дослідний інститут хімічного машинобудування), БілАЗ (Білоруський автомобільний завод)*. Складені назви, у яких поєднані ініціальна частина і нескорочене слово (слова) в непрямому відмінку, пишемо окремо: *НДІ транспорту газу, НДІ електромеханічних приладів*.

Примітка 3. Сполучник *і* в звукових абрєвіатурах у складноскорочених словах передаємо малою буквою: «*КіЖ*» («*Культура і життя*»). «*СіЧ*» («*Слово і час*»).

Примітка 4. У назвах літаків, що складаються з двох перших букв прізвища конструктора і приєданого до нього дефісом цифрового позначення, пишемо першу велику букву, другу — малу: *Ту-154, Ан-22, Іл-62*.

§ 62. Графічні скорочення

Від абрєвіатур потрібно відрізнати умовні графічні скорочення, які вимовляємо повністю й скорочуємо лише на письмі.

1. Після скорочення звичайно ставимо крапку. Слова скорочуємо, переважно, після приголосного, але зрідка й після голосного. Слова не скорочуємо на голосний, якщо він не початковий у слові, і на *ь*. Наприклад, слово *селянський* може бути скорочене: *сел., селян., селянськ*. При збігу двох однакових приголосних скорочення треба робити після першого приголосного: *настін. календар, ден. норма*. У разі збігу двох (і більше) різних приголосних скорочення можна робити як після першого, так і після останнього приголосного, залежно від структури слова: *власноруч.* або *власноручн. (власноручний)*, але тільки *вlast. (вlastівий)*.

Поширені графічні скорочення:

авт. — автор; авторський
акад. — академік
арк. — аркуш
бібл. — біблійний; бібліографічний; бібліотечний
буд. — будинок
бульв. — бульвар
вид. — видання
вип. — випуск
вул. — вулиця
газ. — газета
гр. — громадянин
д. — доктор (наук)
див. — дивись
дияк. — диякон
дол. — долар
доц. — доцент
енцикл. — енциклопедія; енциклопедичний
єп. — єпископ
журн. — журнал
зб. — збірник
знач. — значення

ігум. — ігумен
іл. — ілюстрація; ілюстративний
ім. — імені
ін. — інші
і т. д. — і так далі
і т. ін. — і таке інше
і под. — і подібне
кв. — квартира
кн. — книга; княгиня; князь
коп. — копійка
м. — місто
мист. — мистецтво; мистецький
митр. — митрополит
напр. — наприклад
нар. — народний
наук. — науковий
нац. — національний
н. е. — нашої ери
до н. е. — до нашої ери
о. — острів, отець
обл. — область; обласний
оз. — озеро
п. — пан; параграф; пункт
патр. — патріарх
перев. — переважно
пл. — площа
поч. — початок
пор. — порівняй, порівняйте
пп. — пани, панове; параграфи; пункти
пресвіт. — пресвітер
пров. — провулок
прор. — пророк
проф. — професор
р. — рік; річка
ред. — редактор; редакція
рр. — роки
р. н. — рік народження
Р. Х. — Різдво Христове
с. — село; сторінка
св. — святий
снт. — селище міського типу
спец. — спеціальний

співавт. — співавтор
ст. — станція; стаття; століття
т. — том
та ін. — та інше (інші)
т-во — товариство
тис. — тисяча; тисячоліття
т. д. — так далі
т. зв. — так званий
т. ін. — таке інше
у т. ч. — у тому числі
укр. — український
худ. — художній
церк. — церковний
чв. — чверть
чл.-кор. — член-кореспондент

Скорочені назви одиниць вимірювання пишемо без крапок:

Б — байт
Вт — ват
г — грам
га — гектар
кг — кілограм
км — кілометр
дм — дециметр
кБ — кілобайт
кВт — кіловат
кг — кілограм
л — літр
м — метр
мм — міліметр
см — сантиметр
т — тонна
ц — центнер

Так само пишемо скорочення *грн* (гривня), *млн* (мільйон), *млрд* (мільярд), *трлн* (трильйон).

2. У графічних скороченнях також використовуємо дефіс. Пропущену середню частину слова позначаємо дефісом: *гр-н* (громадянин), *вид-во* (видавництво), *ін-т* (інститут), *ун-т* (університет), *р-н* (район), *ф-ка* (фабрика). У таких скороченнях після першої частини слова крапки не ставимо.

3. Дефісом також приєднуємо перші букви частин складного слова: *с.-д.* — *соціал-демократ, соціал-демократичний, ст.-сл.* — *старослов'янський, с.-г.* (сільськогосподарський), *півн.-сх.* (північно-східний), *півд.-зах.* (південно-західний). У таких випадках після скорочених частин слів ставимо крапку.

4. Скідна риска використовується при скороченні словосполучень, рідше — складних слів: *п/в* (поштове відділення), *а/с* (абонентська скринька), *р/р* (розрахунковий рахунок), *м/хв* (метрів за хвилину), *км/год* (кілометрів за годину). У таких випадках після скорочених частин слів крапки не ставимо.

ПРАВИЛА ПЕРЕНОСУ

§ 63. Орфографічні правила переносу

Частини слів з одного рядка в другий переносимо за складами: *га́й-ка, зо́шит, кні́ж-ка, ко-ло́-дязь, па́ль-ці, са-дів-ні́к, Ха́р-ків.*

Під час перенесення:

1. Одну літеру не залишаємо в попередньому рядку, не переносимо в наступний: *ака-де́-мія* (а не *а-каде́мія*), *Ма-рі́я* (а не *Марі́-я*), *олі-ве́ць* (а не *о-ліве́ць*). Так само не можна поділяти на частини для переносу такі двоскладові слова, як *або́, моя́, о́ко, ші́я* тощо.

2. Не можна розривати сполучення букв **дж**, **дз**, які позначають один звук. Отже, переносити можна лише так: *гу́-дзик, хо-джу́*. Якщо **дж**, **дз** не становлять одного звука (це буває, коли **д** належить до префікса, а **ж** або **з** — до кореня), то їх слід розривати: *над-звича́й-ний* (а не *на-дзвича́йний*), *під-жив-ля́ти* (а не *пі-дживля́ти*).

3. Не можна розривати сполучення букв **йо**, **ьо**. Наприклад: *па-йо́к*, (а не *пай-о́к*), *сльо-за́* (а не *сль-оза́*).

4. Апостроф, м'який знак, **й** при переносі не відокремлюємо від попередньої літери: *бур'-я́н* (а не *бур- 'я́н*), *кіль-це́* (а не *кіл-ьце́*), *Лук'-я́н* (а не *Лук- 'я́н*), *нізь-ко* (а не *ніз-ько*), *ба́й-ка* (а не *ба́-йка*), *сті́й-кі́й* (а не *сті- 'кі́й*).

5. Коли корінь починається на голосний, то перенос здійснюємо довільно: *ро-зора́ти, роз-ора́ти, ро-зо-ра́ти; бе-зупі́нно, без-упі́нно, безу-пі́нно*, але коли на приголосний, то від кореня його не відриваємо: *до-зрива́ти* (а не *доз-рива́ти*), *ві́-правдан́ня* (а не *віп-равдан́ня*).

6. При збігу однакових приголосних одну літеру залишаємо, а другу переносимо в наступний рядок: *за-ко́н-ний, розрі́с-ся*. В іменниках з подовженим приголосним можливий подвійний перенос: *зна́н-ня́ і зна́н-ня́; жи́т-тя́ і жит-тя́*.

7. Не розриваємо при переносі односкладові префікси перед приголосними: *над-мі́рний, най-бі́льший* (а не *на-дмі́рний, на-йбі́льший*).

Кілька складові префікси при переносі можна розривати: *не-ре-працюва́ти*, *не-ред-гро́ззя*.

8. При переносі складних слів не можна залишати в кінці рядка початкову частину другої основи, якщо вона не становить складу: *багато-ступі́нчастий* (а не *багатос-тупі́нчастий*), *восьми-гра́нний* (а не *восьмиг-ра́нний*), *далеко-схі́дний* (а не *далекос-хі́дний*).

9. Не можна розривати ініціальні абрєвіатури, а також комбіновані абрєвіатури, які складаються з ініціальних скорочень цифр: *АЕС*, *ЛАЗ-105*, *МАГАТЕ*, *МАУ*, *НТШ*, *УАПЦ*.

10. У решті випадків, які не підходять під викладені вище правила, можна довільно переносити слова за складами: *Дні-про́* й *Дніп-ро́*, *Олекса́ндра* й *Олек-са́ндра*, *се-стра́* й *сест-ра́*. Це правило поширюється й на суфікси: *бли-зькі́й* і *близь-кі́й*, *видавни́-цтво*, *видавни́ц-тво* й *видавни́цт-во*, *га́ли-цьки́й* і *га́лиць-ки́й*, *росі́й-ськи́й* і *росі́йсь-ки́й*, *убо́-зтво*, *убо́з-тво* й *усу́пільс-тво* й *усу́пільст-во*.

§ 64. Технічні правила переносу

1. Не можна переносити прізвища, залишаючи в кінці попереднього рядка ініціали або інші умовні скорочення, що належать до них: *Т. Г. Шевче́нко* (а не *Т. Г. // Шевче́нко*), *гр. Іване́нко* (а не *гр. // Іване́нко*), *акад. (доц., проф.) Гончаре́нко* (а не *акад. (доц., проф.) // Гончаре́нко*), *п. Гнатю́к* (а не *п. // Гнатю́к*).

Примітка. Якщо імена, звання тощо подаємо повністю, то прізвища (а також по батькові) можна переносити: *Тара́с Григо́рович Шевче́нко* й *Тара́с // Григо́рович Шевче́нко*, *акаде́мік // Агата́нгел Крї́мський* і т. ін.

2. Не можна відривати скорочені назви мір від цифр, до яких вони належать: *2008 р.* (а не *2008 // р.*), *150 га* (а не *150 // га*), *20 см³* або *20 куб. см* (а не *20 // см³* або *20 // куб. см*), *5 г* (а не *5 // г*).

3. Граматичні закінчення, з'єднані з цифрами дефісом, не можна відривати й переносити: *2-й* (а не *2- // й*), *4-го* (а не *4- // го*), *10-му* (а не *10- // му*) й т. ін.

4. Не можна розривати умовні (графічні) скорочення на зразок *вид-во*, *і т. д.*, *і т. ін.*, *та ін.*, *т-во* тощо.

5. Не можна переносити в наступний рядок розділові знаки (крім тире), дужку або лапки, що закривають попередній рядок, а також залишати в попередньому рядку відкриту дужку або відкриті лапки.

Знак наголосу (´)

§ 65. Знак наголосу ставимо на маловідомих словах (локалізмах і т. ін.), а також тоді, коли слово може вживатися з двома наголосами, змінюючи при цьому своє значення, пор.: *Ми сходи́ли на гору* й *Ми сходи́ли на гору*

та повернулися додому ще завидна; Образи (від дієслова образіти), образи (художні, літературні), образі (ікони).

II. ПРАВОПИС ЗАКІНЧЕНЬ ВІДМІНЮВАНИХ СЛІВ

ІМЕННИК

§ 66. Поділ на відміни

За належністю до роду та за відмінковими закінченнями іменники поділено на чотири відміни.

I відміна: іменники переважно жініч. й деякі іменники чоловіч. роду, а також спільного роду із закінченнями **-а, -я** в називному відмінку однини: *вагá, гiр'я, грiвня, дoб'нка, дочкá, машiна, органiзацiя, пра́ця; воєвoда; базiка, зна́йда, листонoша, невдáха, плáкса, сиротá* та жіночі особові імена з відповідним закінченням: *Богдána, Катерiна, Валерiя, Зoя* і чоловічі особові імена на **-а, -я**: *Микóла, Сáва*.

II відміна: а) іменники чоловіч. роду з кінцевим приголосним основи та із закінченням **-о** в наз. відмінку (переважно назви осіб): *бiк, вéлетень, завoд, край, ма́йстер, товáриш; Андрiй, Вiталiй, Захáр, Ярослав; бáтько, татуньo; Днiпрó, Маркó/Мáрко, Петрó;*

б) іменники середн. роду із закінченнями **-о, -е, -я** (крім іменників із суфіксами **-ат-, -ят-, -ен-** у непрямих відмінках): *крилó, мiсто; мoре, пoле, прiзвище; весiлля, житт'я, умiння;* також іменники з суфіксами збільшувально-згрубілого значення **-ищ-, -иськ-,** утворювані від іменників усіх родів, які можуть зберігати й рід твірного, і набувати середнього роду: *вiтри́ще* (від *вiтер*), *дiдíще* (від *дiд*), *коропíще* (від *кóрон*), *морози́ще* (від *морoз*), *паруби́ще* (від *пáрубoк*) — чоловіч. р., *ножи́ще* (від *ногá*) — середн. р., *ведмедíще* (від *ведмiдь*) — чоловіч. і середн. р.; *дуби́сько* (від *дуб*), *вовчи́сько* (від *вовк*), *iжачи́сько* (від *iжак*), *леви́сько* (від *лев*), *сoми́сько* (від *сом*) — чоловіч. р., *зайчи́сько* (від *зáець*) — чоловіч. і середн. р., *свекру́шисько* (від *свекру́ха*) — жініч. і середн. р., *хлопчи́сько* (від *хлопець*) — чоловіч. і середн. р.

III відміна: іменники жініч. роду з кінцевим приголосним основи: *вагoмiсть, вiсть, гiднiсть, кров, любoв, мiць, незалежнiсть, нiч, пiч, рiч, рoзкiш, сiль, самостiйнiсть, собoрнiсть, тiнь*, слово *мáти*, у відмінкових формах якого з'являється суфікс **-ер-**; а також деякі жіночі особові імена: *Адeль, Любoв, Нiкoль*.

IV відміна: іменники середн. роду:

а) із закінченнями **-а, -я**, що у формах родового, давального та місцевого відмінків набувають суфіксів **-ат-, -ят-** перед закінченням: *гуся́* (*гуся́ти, гуся́ті, (на) гуся́ті*), *дiвчá* (*дiвчáти, дiвчáті, (на) дiвчáті*), *лоши́*

(лошáти, лошáті, (на) лошáті), теля́ (теля́ти, теля́ті, (на) теля́ті);

б) із закінченням **-я**, які мають два зразки відмінювання: із суфіксом **-ен-** у формах родового, давального та місцевого відмінків і без такого суфікса: *вім'я* (*вім'я/вімені, вім'ю/вімені, вім'ям/віменем, (на) вім'ї/вімені*), *ім'я* (*ім'я/імені (імени), ім'ю/імені, ім'ям/іменем, (на) ім'ї/імені*), *плém'я* (*плém'я/плéмені (плéмені), плém'ю/плéмені, плém'ям/плéменем, (на) плém'ї/плéмені*), *тім'я* (*тім'я/тімені (тімени), тім'ю/тімені, тім'ям/тіменем, (на) тім'ї/тімені*).

§ 67. Поділ на групи

Іменники I та II відміни поділено на три групи: твердо, м'яку та мішану.

I відміна

1. Тверда група

До твердої групи належать іменники жіночого роду із закінченням **-а** (крім тих, основа яких має закінчення на шиплячий приголосний): *жінка, машина, перемога, сівба, фабрика, фірма*, а також іменники спільного роду (чоловічий і жіночий) із таким закінченням: *базіка, бідаха, витріщак, заводіяк, недорік, сиротá* та чоловічого роду (назви осіб): *джура, Микита, Сава* та ін.

2. М'яка група

До м'якої групи належать іменники жіночого роду із закінченням **-я**: *бу́ря, відмінниця, друкарня, земля, надія, пісня, сім'я* та чоловічого роду — назви осіб: *тєсля*; іменники спільного роду із цим самим закінченням: *кровопівець, убивець, суддя* тощо та іменник чоловічого роду *Ілля*.

3. Мішана група

До мішаної групи належать іменники жіночого роду із закінченням **-а** та з основою на шиплячий приголосний: *вєжа, гу́ца, їжа, каша, кру́ча, межа́, площа́, тєца́* та чоловічого роду — назви осіб: *вельмо́жа, паша́*, а також іменники спільного роду із закінченням **-а** та з основою на шиплячий приголосний: *листонóша, міхонóша*.

II відміна

1. Тверда група

Чоловічий рід

До твердої групи належать іменники чоловічого роду з кінцевим твердим приголосним основи (крім шиплячих) і з закінченням **-о**: *дуб, одуд, палац, темп, ужінок, успіх; батько, Петро́*; переважна більшість іменників на **-р**:

вир, віхор, відвар, двір, жир, сир, стóвбур, сто́ляр, щур, явір; сюди ж належать іменники *звір, кома́р, снігу́р*, які, проте, у називному відмінку множини мають закінчення м'якої групи: *зві́рі, кома́рі, снігу́рі* (іменник *щур* може мати і варіантне закінчення *-і*: *щурі́*), а також усі іменники іншомовного походження на **-ер, -ор, -ур (-юр)**: *інжене́р, колекціоне́р, ма́йстер, парфуме́р, фє́рмер, ші́фер, шофе́р; актóр, дире́ктор, інспе́ктор, профе́сор, сві́тлофо́р, семафо́р; абажу́р, гіпю́р, каламбу́р*; іменники з постійно наголошеними **-ар (-яр), -ир (-ір, -ір)**: *базáр, гекта́р, куліна́р, монтанья́р, му́ляр, футля́р, ювіля́р; касі́р, команді́р, пасажа́р, папі́р, сувени́р, конвоі́р*; окремі іменники іншомовного походження на **-ар, -ир** із постійним наголосом на корені в однині та множині: *до́лар — до́лари, па́нцир — па́нцири* та ін.

Примітка. Іменник *маляр* залежно від наголосу належить або до твердої групи *ма́ляр* (наголос падає на корінь в усіх відмінках однини й множини: *ма́ляр — ма́ляра, ма́лярові, ма́ляра, ма́ляром, (на) ма́лярові — ма́ляри, ма́лярів, ма́лярам, ма́лярів, ма́лярами, (на) ма́лярах*), або до мішаної (наголос переходить на закінчення: *маля́р — маляра́, малярéві, малярá, малярéм, (на) малярí — малярí — малярíв — малярáми — (на) малярáх*).

Середній рід

До твердої групи належать іменники середн. роду із закінченням **-о**: *болóто, віяло, во́ло, залізо, зерно́, зло, крило́, ко́ло, люсте́рчко, мавпеня́тко, ма́йво, місто, молодéцтво, село́, християнство* та ін.

2. М'яка група

Чоловічий рід

До м'якої групи належать іменники чол. роду з кінцевим м'яким приголосним основи: *боє́ць, вє́леть, зві́чай, краді́й, край, мите́ць, тату́ньо, діду́ньо, уді́й, учитель, Анто́сьо, Бенéдьо, Іва́ньо*; сюди належить частина іменників на **-ар, -ир**, які в однині мають наголос на корені: *бо́ндар — бо́ндаря, ко́зир — ко́зиря, ку́хар — ку́харя, лі́кар — лі́каря, пі́сар — пі́саря*, а також іменники, у яких при відмінюванні наголос переходить із **-ар, -ир** на закінчення: *буква́р — букваря́, вівча́р — вівчаря́, воротáр — воротаря́, друкáр — друкаря́, інвентáр — інвентарю́ (збірне), календа́р — календаря́, кобза́р — кобзаря́, секретáр — секретаря́, сухáр — сухаря́, хабáр — хабаря́, шахта́р — шахтаря́; гузі́р — гузиря́, проводи́р — проводиря́, пухі́р — пухиря́* та ін. До м'якої групи належать також і деякі чоловічі особові імена: *Ігор — Ігоря, Ла́зар — Ла́заря* та ін.

Примітка. У складних словах із *хаба́р* сполучним голосним є лише *о*: *хабарода́вець, хабаромі́сткість, хабароодéржувач*.

Середній рід

До м'якої групи належать іменники середн. роду із закінченням **-е** та **-я** (без суфіксів **-ен-**, **-ят-** у формах непрямих відмінків і переважно з подовженням кінцевого приголосного основи): *го́ре, мі́сце, мо́ре, по́ле; житт'я́, завда́ння, збі́жжя́, здо́ров'я́, змага́ння, зна́ряддя́, лі́стя, облі́ччя, пі́р'я́, по́лум'я́* та ін.

3. Мішана група

Чоловічий рід

До мішаної групи належать іменники чол. роду з кінцевим шиплячим приголосним основи: *ванта́ж, доц, сто́рож, слуха́ч, ткач, това́риш; вітри́ще, діди́ще, дуби́ще*; також іменники на **-яр** (назви людей за видом їхньої діяльності), у відмінкових формах яких наголос переходить із суфікса на закінчення: *бджоля́р — бджоляра́, весля́р — весляра́, вугля́р — вугляра́, газетя́р — газетяра́, зброя́р — зброяра́, каменя́р — каменяра́, пісня́р — пісняра́, скля́р — скляра́, смоля́р — смоляра́, школя́р — школяра́* та ін.

Середній рід

До мішаної групи належать іменники середн. роду із закінченням **-е** та основою на шиплячий приголосний: *ло́же, плече́, прізви́ще, яви́ще* та ін.

§ 68. Зразки відмінювання іменників

Перша відміна

Іменники — загальні назви

Тверда група		М'яка група	
О д н и н а			
Н.	<i>маші́н-а</i>	<i>відмі́нниц-я</i>	<i>наді́-я</i>
Р.	<i>маші́н-и</i>	<i>відмі́нниц-і</i>	<i>наді́-ї</i>
Д.	<i>маші́н-і</i>	<i>відмі́нниц-і</i>	<i>наді́-ї</i>
Зн.	<i>маші́н-у</i>	<i>відмі́нниц-ю</i>	<i>наді́-ю</i>
Ор.	<i>маші́н-ою</i>	<i>відмі́нниц-ею</i>	<i>наді́-єю</i>
М.	<i>...маші́н-і</i>	<i>...відмі́нниц-і</i>	<i>...наді́-ї</i>
Кл.	<i>маші́н-о</i>	<i>відмі́нниц-е</i>	<i>наді́-є</i>
М н о ж и н а			
Н.	<i>маші́н-и</i>	<i>відмі́нниц-і</i>	<i>наді́-ї</i>
Р.	<i>маші́н</i>	<i>відмі́нниць</i>	<i>наді́й</i>
Д.	<i>маші́н-ам</i>	<i>відмі́нниц-ям</i>	<i>наді́-ям</i>
Зн.	<i>маші́н-и</i>	<i>відмі́нниць</i>	<i>наді́-ї</i>
Ор.	<i>маші́н-ами</i>	<i>відмі́нниц-ями</i>	<i>наді́-ями</i>
М.	<i>...маші́н-ах</i>	<i>...відмі́нниц-ях</i>	<i>...наді́-ях</i>
Кл.	<i>маші́н-и</i>	<i>відмі́нниц-і</i>	<i>наді́-ї</i>

Мішана група

	О д н и н а	М н о ж и н а	О д н и н а	М н о ж и н а
Н.	<i>плóщ-а</i>	<i>плóщ-і</i>	<i>душ-á</i>	<i>ду́ш-і</i>
Р.	<i>плóщ-і</i>	<i>плóщ</i>	<i>душ-í</i>	<i>ду́ш</i>
Д.	<i>плóщ-і</i>	<i>плóщ-ам</i>	<i>душ-í</i>	<i>ду́ш-ам</i>
Зн.	<i>плóщ-у</i>	<i>плóщ-і</i>	<i>ду́ш-у</i>	<i>ду́ш-і</i>
Ор.	<i>плóщ-ею</i>	<i>плóщ-ами</i>	<i>душ-éю</i>	<i>ду́ш-ами</i>
М.	<i>...плóщ-і</i>	<i>...плóщ-ах</i>	<i>...душ-í</i>	<i>...ду́ш-ах</i>
Кл.	<i>плóщ-е</i>	<i>плóщ-і</i>	<i>ду́ш-е, душ-é</i>	<i>ду́ш-і</i>

Іменники — власні назви

Тверда група		М'яка група	
О д н и н а			
Н.	<i>Оксáн-а</i>	<i>Марі́-я</i>	<i>Лес-я</i>
Р.	<i>Оксáн-и</i>	<i>Марі́-ї</i>	<i>Лес-ї</i>
Д.	<i>Оксáн-і</i>	<i>Марі́-ї</i>	<i>Лес-ї</i>
Зн.	<i>Оксáн-у</i>	<i>Марі́-ю</i>	<i>Лес-ю</i>
Ор.	<i>Оксáн-ою</i>	<i>Марі́-єю</i>	<i>Лес-єю</i>
М.	<i>...Оксáн-і</i>	<i>...Марі́-ї</i>	<i>...Лес-ї</i>
Кл.	<i>Оксáн-о</i>	<i>Марі́-є</i>	<i>Лес-е</i>
М н о ж и н а			
Н.	<i>Оксáн-и</i>	<i>Марі́-ї</i>	<i>Лес-ї</i>
Р.	<i>Оксáн</i>	<i>Марі́й</i>	<i>Лесь</i>
Д.	<i>Оксáн-ам</i>	<i>Марі́-ям</i>	<i>Лес-ям</i>
Зн.	<i>Оксáн</i>	<i>Марі́й</i>	<i>Лесь</i>
Ор.	<i>Оксáн-ами</i>	<i>Марі́-ями</i>	<i>Лес-ями</i>
М.	<i>...Оксáн-ах</i>	<i>....Марі́-ях</i>	<i>...Лес-ях</i>
Кл.	<i>Оксáн-и</i>	<i>Марі́-ї</i>	<i>Лес-ї</i>
Тверда група		М'яка група	
О д н и н а			
Н.	<i>Полта́в-а</i>	<i>Ві́нниц-я</i>	<i>Терéбл-я</i>
Р.	<i>Полта́в-и</i>	<i>Ві́нниц-ї</i>	<i>Терéбл-ї</i>
Д.	<i>Полта́в-і</i>	<i>Ві́нниц-ї</i>	<i>Терéбл-ї</i>
Зн.	<i>Полта́в-у</i>	<i>Ві́нниц-ю</i>	<i>Терéбл-ю</i>
Ор.	<i>Полта́в-ою</i>	<i>Ві́нниц-єю</i>	<i>Терéбл-єю</i>
М.	<i>... Полта́в-і</i>	<i>... Ві́нниц-ї</i>	<i>... Терéбл-ї</i>
Кл.	<i>Полта́в-о</i>	<i>Ві́нниц-е</i>	<i>Терéбл-е</i>

Друга відміна
Іменники чоловічого роду —
загальні назви

О д н и н а

	Тверда група		М'яка група		Мішана група
Н.	<i>коза́к</i>	<i>тигр</i>	<i>мудре́ць</i>	<i>обри́й</i>	<i>меч</i>
Р.	<i>козак-а́</i>	<i>ти́гр-а</i>	<i>мудрець-я́</i>	<i>обри́-ю</i>	<i>меч-а́</i>
Д.	<i>козак-о́ві (-у́)</i>	<i>ти́гр-ові (-у)</i>	<i>мудрець-е́ві (-ю)</i>	<i>обри́-єві (-ю)</i>	<i>меч-е́ві (-у́)</i>
Зн.	<i>козак-а́</i>	<i>ти́гр-а</i>	<i>мудрець-я́</i>	<i>обри́й</i>	<i>меч</i> <i>i</i> <i>меч-а́</i>
Ор.	<i>козак-о́м</i>	<i>ти́гр-ом</i>	<i>мудрець-е́м</i>	<i>обри́-єм</i>	<i>меч-е́м</i>
М.	<i>...козак-о́ві (-у́)</i>	<i>...ти́гр-ові (-у, -і)</i>	<i>мудрець-е́ві, (-ю, -і)</i>	<i>...обри́-ї (-ю)</i>	<i>...меч-і (-е́ві)</i>
Кл.	<i>коза́ч-е</i>	<i>ти́гр-е</i>	<i>мудрець-ю́</i>	<i>обри́-ю</i>	<i>ме́ч-у</i>

М н о ж и н а

Н.	<i>козак-і́</i>	<i>ти́гр-и</i>	<i>мудрець-і́</i>	<i>обри́-ї</i>	<i>меч-і́</i>
Р.	<i>козак-і́в</i>	<i>ти́гр-ів</i>	<i>мудрець-і́в</i>	<i>обри́-їв</i>	<i>меч-і́в</i>
Д.	<i>козак-а́м</i>	<i>ти́гр-ам</i>	<i>мудрець-я́м</i>	<i>обри́-ям</i>	<i>меч-а́м</i>
Зн.	<i>козак-і́в</i>	<i>ти́гр-ів</i>	<i>мудрець-і́в</i>	<i>обри́-ї</i>	<i>меч-і́</i>
Ор.	<i>козак-а́ми</i>	<i>ти́гр-ами</i>	<i>мудрець-я́ми</i>	<i>обри́-ями</i>	<i>меч-а́ми</i>
М.	<i>...козак-а́х</i>	<i>...ти́гр-ах</i>	<i>...мудрець-я́х</i>	<i>..обри́-ях</i>	<i>...меч-а́х</i>
Кл.	<i>козак-і́</i>	<i>ти́гр-и</i>	<i>мудрець-і́</i>	<i>обри́-ї</i>	<i>меч-і́</i>

**Іменники середнього роду —
загальні назви**

О д н и н а

	Тверда група		М'яка група		Мішана група
Н.	<i>крил-о́</i>	<i>по́л-е</i>	<i>умі́нн-я</i>		<i>плеч-е́</i>
Р.	<i>крил-а́</i>	<i>по́л-я</i>	<i>умі́нн-я</i>		<i>плеч-а́</i>
Д.	<i>крил-у́</i>	<i>по́л-ю</i>	<i>умі́нн-ю</i>		<i>плеч-у́</i>
Зн.	<i>крил-о́</i>	<i>по́л-е</i>	<i>умі́нн-я</i>		<i>плеч-е́</i>
Ор.	<i>крил-о́м</i>	<i>по́л-ем</i>	<i>умі́нн-ям</i>		<i>плеч-е́м</i>
М.	<i>...крил-і́</i>	<i>...по́л-і, -ю</i>	<i>...умі́нн-і</i>		<i>...плеч-і́, -у́ і плеч-е́ві</i>
Кл.	<i>крил-о́</i>	<i>по́л-е</i>	<i>умі́нн-я</i>		<i>плеч-е́</i>

М н о ж и н а

Н.	<i>кри́л-а</i>	<i>пол-я́</i>	<i>умі́нн-я</i>		<i>плéч-і</i>
Р.	<i>крил</i>	<i>пол-і́в</i>	<i>умі́нь</i>		<i>плеч-е́й, пліч</i>
Д.	<i>кри́л-ам</i>	<i>пол-я́м</i>	<i>умі́нн-ям</i>		<i>плеч-а́м і плéч-ам</i>
Зн.	<i>кри́л-а</i>	<i>пол-я́</i>	<i>умі́нн-я</i>		<i>плéч-і</i>
Ор.	<i>кри́л-ами і кри́ль-ми</i>	<i>пол-я́ми</i>	<i>умі́нн-ями</i>		<i>плеч-і́ма</i>
М.	<i>...кри́л-ах</i>	<i>...пол-я́х</i>	<i>...умі́нн-ях</i>		<i>...плеч-а́х</i>
Кл.	<i>кри́л-а</i>	<i>пол-я́</i>	<i>умі́нн-я</i>		<i>плéч-і</i>

**Іменники чоловічого роду —
власні назви**

		О д н и н а			
	Тверда група		М'яка група	Мішана група	Тверда група
Н.	<i>Євгѐн</i>	<i>Олѐсь</i>	<i>Їгор</i>	<i>Тимѐш</i>	<i>Дністѐр</i>
Р.	<i>Євгѐн-а</i>	<i>Олѐс-я</i>	<i>Їгор-я</i>	<i>Тимѐш-а</i> і <i>Тимош-а́</i>	<i>Дністр-а́</i>
Д.	<i>Євгѐн-ові (-у)</i>	<i>Олѐс-еві (-ю)</i>	<i>Їгор-еві, (-ю)</i>	<i>Тимѐш-еві (-у)</i> і <i>Тимош-ѐві (-у́)</i>	<i>Дністр-у́ (-ѐві)</i>
Зн.	<i>Євгѐн-а</i>	<i>Олѐс-я</i>	<i>Їгор-я</i>	<i>Тимѐш-а</i> і <i>Тимош-а́</i>	<i>Дністѐр</i>
Ор.	<i>Євгѐн-ом</i>	<i>Олѐс-ем</i>	<i>Їгор-ем</i>	<i>Тимѐш-ем</i> і <i>Тимош-ѐм</i>	<i>Дністр-ѐм</i>
М.	<i>...Євгѐн-ові (-у, -і)</i>	<i>...Олѐс-еві (-ю, -і)</i>	<i>...Їгор-еві (-ю, -і)</i>	<i>...Тимѐш-еві (-у, -і)</i> і <i>Тимош-ѐві (-у́, -і́)</i>	<i>...Дністр-у́ (-ѐві, -і́)</i>
Кл.	<i>Євгѐн-е</i>	<i>Олѐс-ю</i>	<i>Їгор-ю</i>	<i>Тимѐш-е</i>	<i>Дністр-е</i>

		М н о ж и н а			
Н.	<i>Євгѐн-и</i>	<i>Олѐс-і</i>	<i>Їгор-і</i>	<i>Тимѐш-і</i> і <i>Тимош-і́</i>	
Р.	<i>Євгѐн-ів</i>	<i>Олѐс-ів</i>	<i>Їгор-ів</i>	<i>Тимѐш-ів</i> і <i>Тимош-і́в</i>	
Д.	<i>Євгѐн-ам</i>	<i>Олѐс-ям</i>	<i>Їгор-ям</i>	<i>Тимѐш-ам</i> і <i>Тимош-а́м</i>	
Зн.	<i>Євгѐн-ів</i>	<i>Олѐс-ів</i>	<i>Їгор-ів</i>	<i>Тимѐш-ів</i> і <i>Тимош-і́в</i>	
Ор.	<i>Євгѐн-ами</i>	<i>Олѐс-ями</i>	<i>Їгор-ями</i>	<i>Тимѐш-ами</i> і <i>Тимош-а́ми</i>	
М.	<i>...Євгѐн-ах</i>	<i>...Олѐс-ях</i>	<i>...Їгор-ях</i>	<i>...Тимѐш-ах</i> і <i>...Тимош-а́х</i>	
Кл.	<i>Євгѐн-и</i>	<i>Олѐс-і</i>	<i>Їгор-і</i>	<i>Тимѐш-і</i> і <i>Тимош-і́</i>	

Зразки відмінювання іменників чоловічого роду з основою на -р

О д н и н а

	Тверда група		М'яка група		Мішана група
Н.	<i>Пасажі́р</i>	<i>бульва́р</i>	<i>байка́р</i>	<i>ко́зир</i>	<i>ковзана́р</i>
Р.	<i>пасажи́р-а</i>	<i>бульва́р-у</i>	<i>байка́р-я́</i>	<i>ко́зир-я</i>	<i>ковзана́р-а́</i>
Д.	<i>пасажи́р-ові</i> (- у)	<i>бульва́р-у</i> (- ові)	<i>байка́р-е́ві</i> (- ю́)	<i>ко́зир-ю</i> (- еві)	<i>ковзана́р-е́ві</i> (- у́)
Зн.	<i>пасажи́р-а</i>	<i>бульва́р</i>	<i>байка́р-я́</i>	<i>ко́зир</i> (- я)	<i>ковзана́р-а́</i>
Ор.	<i>пасажи́р-ом</i>	<i>бульва́р-ом</i>	<i>байка́р-е́м</i>	<i>ко́зир-ем</i>	<i>ковзана́р-е́м</i>
М.	<i>...пасажи́р-ові</i> (-у, -і)	<i>...бульва́р-і</i> (-ові, -у)	<i>...байка́р-е́ві</i> (-ю́, -і́)	<i>...ко́зир-і</i> (-еві, -ю)	<i>...ковзана́р-е́ві</i> (- у́, -і́)
Кл.	<i>пасажи́р-е</i>	<i>бульва́р-е</i>	<i>байка́р-ю</i>	<i>ко́зир-ю</i>	<i>ковзана́р-е</i>

М н о ж и н а

Н.	<i>пасажи́р-и</i>	<i>бульва́р-и</i>	<i>байка́р-і́</i>	<i>ко́зир-і</i>	<i>ковзана́р-і́</i>
Р.	<i>пасажи́р-ів</i>	<i>бульва́р-ів</i>	<i>байка́р-і́в</i>	<i>ко́зир-ів</i>	<i>ковзана́р-і́в</i>
Д.	<i>пасажи́р-ам</i>	<i>бульва́р-ам</i>	<i>байка́р-я́м</i>	<i>ко́зир-ям</i>	<i>ковзана́р-а́м</i>
Зн.	<i>пасажи́р-ів</i>	<i>бульва́р-и</i>	<i>байка́р-і́в</i>	<i>ко́зир-і</i>	<i>ковзана́р-і́в</i>
Ор.	<i>пасажи́р-ами</i>	<i>бульва́р-ами</i>	<i>байка́р-я́ми</i>	<i>ко́зир-ями</i>	<i>ковзана́р-а́ми</i>
М.	<i>...пасажи́р-ах</i>	<i>...бульва́р-ах</i>	<i>...байка́р-я́х</i>	<i>...ко́зир-ях</i>	<i>...ковзана́р-а́х</i>
Кл.	<i>пасажи́р-и</i>	<i>бульва́р-и</i>	<i>байка́р-і́</i>	<i>ко́зир-і</i>	<i>ковзана́р-і́</i>

Зразок відмінювання іменника *Госпóдь*

Н.	<i>Госпóдь</i>
Р.	<i>Гóспод-а</i>
Д.	<i>Гóспод-ові (-у) і Господ-éві</i>
Зн.	<i>Гóспод-а</i>
Ор.	<i>Гóспод-ом</i>
М.	<i>...Гóспод-ові (-у, -і)</i>
Кл.	<i>Гóспод-и</i>

Відмінювання іменників на *-ище* (жін. і середн. р.)

О д н и н а	М н о ж и н а
Н. <i>бабі́щ-е</i>	<i>бабі́щ-а</i>
Р. <i>бабі́щ-і/-а</i>	<i>бабі́щ</i>
Д. <i>бабі́щ-і/-у</i>	<i>бабі́щ-ам</i>
З. <i>бабі́щ-е/-у</i>	<i>бабі́щ</i>
О. <i>бабі́щ-ею/-ем</i>	<i>бабі́щ-ами</i>
М. <i>...бабі́щ-і</i>	<i>бабі́щ-ах</i>
Кл. <i>бабі́щ-е</i>	<i>бабі́щ-а</i>

Примітка. Тип відмінювання іменників на *-ище* (*бабі́ще* — жін. і середн. рід, *свекру́шище* — жін. і середн. рід і под.) при хитанні в морфологічному роді залежить від значення роду: якщо іменник має дві форми роду (*бабі́ще* — жін. і середн. рід), то для форми жін. роду лише в називному, знахідному та кличному відмінках однини властиве закінчення *-е*, типове для іменників другої відміни середнього роду, а в інших відмінках їхні закінчення збігаються із закінченнями іменників першої відміни (обидва варіанти наявні в знахідному відмінку), а для середн. роду — послідовність відмінювання за зразками відмінювання іменників другої відміни середн. роду.

Третя відміна

О д н и н а		
Н. <i>ті́нь</i>	<i>по́дорож</i>	<i>гі́дність</i>
Р. <i>ті́н-і</i>	<i>по́дорож-і</i>	<i>гі́дност-і, гі́дност-и</i>
Д. <i>ті́н-і</i>	<i>по́дорож-і</i>	<i>гі́дност-і</i>
Зн. <i>ті́нь</i>	<i>по́дорож</i>	<i>гі́дність</i>
Ор. <i>ті́нн-ю</i>	<i>по́дорожж-ю</i>	<i>гі́дніст-ю</i>
М. <i>... ті́н-і</i>	<i>... по́дорож-і</i>	<i>... гі́дност-і</i>
Кл. <i>ті́н-е</i>	<i>по́дорож-е</i>	<i>гі́дност-е</i>

Множина

Н.	<i>ті́н-і</i>	<i>по́дорож-і</i>
Р.	<i>ті́н-ей</i>	<i>по́дорож-ей</i>
Д.	<i>ті́н-ям</i>	<i>по́дорож-ам</i>
Зн.	<i>ті́н-і</i>	<i>по́дорож-і</i>
Ор.	<i>ті́н-ями</i>	<i>по́дорож-ами</i>
М.	<i>... ті́н-ях</i>	<i>... по́дорож-ах</i>
Кл.	<i>ті́н-і</i>	<i>по́дорож-і</i>

Четверта відміна

Однина

Н.	<i>курч-а́</i>	<i>ім'-я́</i>	<i>ті́м'-я</i>
Р.	<i>курч-а́т-и</i>	<i>і́м-ен-і, ім'-я́</i>	<i>ті́м-ен-і, ті́м'-я</i>
Д.	<i>курч-а́т-і</i>	<i>і́м-ен-і</i>	<i>ті́м-ен-і, ті́м'-ю</i>
Зн.	<i>курч-а́</i>	<i>ім'-я́</i>	<i>ті́м'-я</i>
Ор.	<i>курч-а́м</i>	<i>і́м-ен-ем, ім'-я́м</i>	<i>ті́м-ен-ем, ті́м'-ям</i>
М.	<i>... курч-а́т-і</i>	<i>... і́м-ен-і</i>	<i>... ті́м-ен-і, ті́м'-ї, але і по ті́м'-ю</i>
Кл.	<i>курч-а́</i>	<i>ім'-я́, і́м-ен-е</i>	<i>ті́м'-я</i>

Множина

Н.	<i>курч-а́т-а</i>	<i>ім-ен-а́</i>	<i>ті́м'-я</i>
Р.	<i>курч-а́т</i>	<i>ім-е́н</i>	<i>ті́м'-їв</i>
Д.	<i>курч-а́т-ам</i>	<i>ім-ен-а́м</i>	<i>ті́м'-ям</i>
Зн.	<i>курч-а́т(а)</i>	<i>ім-ен-а́</i>	<i>ті́м'-я</i>
Ор.	<i>курч-а́т-ами</i>	<i>ім-ен-а́ми</i>	<i>ті́м'-ями</i>
М.	<i>... курч-а́т-ах</i>	<i>... ім-ен-а́х</i>	<i>ті́м'-ях</i>

УВАГИ ДО ПРАВОПИСУ ВІДМІНКОВИХ ФОРМ

I відміна

A. Однина

§ 69. Родовий відмінок

У родовому відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення **-и, -і, -ї**:

1) **-и** набувають іменники твердої групи: *до́ньки, дочкí, кни́жки, ма́ми, маши́ни, перемо́ги, родíни, фа́брики*;

2) **-і** (після голосного, м'якого знака та апострофа — **-ї**) мають іменники першої відміни м'якої та мішаної груп: *бу́ри, грíвни* (від *грíвня* — грошова одиниця), *дуéньї, мрі́ї, наді́ї, пра́ці, відмінниці́, сім'ї́; кру́чі, межі́, плóці, ті́ши*.

Примітка. Однакові за написанням форми родового відмінка однини та називного множини окремих іменників нерідко мають різні наголоси, пор.: *дочкí* — *до́чки*, *землі́* — *зе́млі*, *кни́жки* — *книжкí*, *межі́* — *ме́жі*, *сестри́* — *се́стри*, *сім'ї́* — *сі́м'ї*.

§ 70. Давальний відмінок

У давальному відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення **-і**, після голосного, м'якого знака та апострофа — **-ї**: *до́ньці, дочцí, кни́жці, маши́ні, перемо́зі, фа́бриці; бу́ри, грíвни, дуéньї, наді́ї, відмінниці́, сім'ї́, статті́, кру́чі, межі́, плóці, ті́ши*.

§ 71. Знахідний відмінок

У знахідному відмінку однини іменники першої відміни твердої та мішаної груп мають закінчення **-у**, м'якої — **-ю**: *до́ньку, дочку́, кни́жку, маши́ну, перемо́гу, фа́брику; кру́чу, межу́, плóцу, ті́шу; бу́рю, грíвню, дуéнью, надію́, відмінницю́, сім'ю́, статтю́*.

§ 72. Орудний відмінок

В орудному відмінку однини іменники першої відміни твердої групи мають закінчення **-ою**, м'якої та мішаної груп — **-єю**, після голосного, м'якого знака та апострофа — **-єю**: *до́нькою, дочко́ю, кни́жкою, маши́ною, перемо́гою, фа́брикою; бу́рею, грíвнею, дуéньєю, надією́, відмінницею́, сім'єю́, статтєю́; кру́чею, межє́ю, плóщею, ті́шею*.

§ 73. Місцевий відмінок

У місцевому відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення **-і**, після голосного, м'якого знака та апострофа — **-ї**: *на дóньці, на дочці, на кни́жці, на маши́ні, на фа́бриці, у бу́рі, у перемо́зі, по дорóзі, по стéжці, по руці; при дóньці, при дочці; на грівні, на дуéньї, у надїї, у сім'ї, у статті, при відмінниці, при сім'ї; на кру́чі, на межі́, на плóщі, у ті́ші, у межі́, по кру́чі, по плóщі.*

Примітка. Перед закінченням **-і** в давальному та місцевому відмінках приголосні **г, к, х** переходять відповідно в **з, ц, с**: *нога́ — нозі́, рука́ — руці́, му́ха — му́сі.*

§ 74. Кличний відмінок

У кличному відмінку однини іменники першої відміни мають закінчення **-о, -е, -є, -ю**.

1) **-о** властиве іменникам твердої групи: *дóнько, дóчко, дружи́но, Га́нно Миха́йлівно, кни́жко, перемо́го, сéстро;*

2) **-е** набувають іменники м'якої та мішаної груп, **є** — іменники м'якої групи після голосного, м'якого знака та апострофа: *во́ле, відмінни́це, грівне́, ду́ше, зе́мле, Ка́тре, кру́че, магарáдже, ра́дже; а також Ї́лле; дуéньє, Мари́є, мрі́є, Соломі́є;*

3) **-ю** мають деякі пестливі іменники м'якої групи: *бабу́сю, Га́лю, дóню, Катру́сю, Лéсю, Мару́сю, мату́сю, тіту́сю.*

Примітка 1. У звертаннях, що складаються з двох особових імен — імені та по батькові, обидва слова мають закінчення тільки кличного відмінка: *Оксáно Іва́нівно, Мари́є Васи́лівно.*

Примітка 2. У звертаннях до жінок, що складаються із загальної назви та прізвища, форму кличного відмінка мають обидва іменники: *добрóдійко Вариводо́, па́ні Гарку́ше, поетко́ Забашто́.*

Б. Множина

§ 75. Називний відмінок

1. У називному відмінку множини іменники першої відміни твердої групи мають закінчення **-и**, м'якої та мішаної груп — **-і**, після голосного, м'якого знака та апострофа — **-ї**: *книжкі́, маши́ни, перемо́ги, фа́брики; бу́рі, дуéньї, надї́ї, відмінниці́, статті́, сім'ї́; кру́чі, ме́жі, мі́ші, плóщі; також іменники чол. роду: джу́ри, ра́джі, су́дді.*

§ 76. Родовий відмінок

У родовому відмінку множини іменники першої відміни мають нульове закінчення або закінчення **-ей, -ів**:

1) нульове закінчення мають іменники твердої, м'якої та мішаної груп: *верст* (від *верста́* — давня одиниця вимірювання відстані), *верств* (від *верствá* — шар) і *версто́в* (від *верствá* — давня одиниця вимірювання відстані), *вігід* (від *вігода*) і *вигі́д* (від *виго́да*), *губ* (і *губі́в*), *дорі́г*, *маші́н*, *назв*, *свобо́д*, *фа́брик*, *шкіл*; *бур*, *доло́нь*, *легéнь* (і *легéнів*), *наді́й*, *робітні́ць*; *круч*, *меж*, *площ*; в іменників іншомовного походження здебільшого наявне нульове закінчення: *арф*, *догм*, *пальм*, *шайб*.

2) невелика група іменників жі́н. роду мають закінчення **-ей**: *мише́й*, *свинéй*, або нульову основу на **-ей**: *баде́й* (від *бадді́*), *сіме́й* (від *сім'ї́*), *статéй* (від *статті́*) та ін.;

3) закінчення **-ів** має невелика група іменників чол. роду: *гайдама́ків*, *судді́в*, *старості́в* (від *старості́* (у весільному обряді)) і *ста́рост* (від *ста́рости* (керівна особа)), *те́слів*, окремі іменники жі́н. роду (див. вище п. а), а також прізвища: *Журбі́в*, *Чупрінкі́в* і т. ін.; для окремих іменників можливі варіанти із закінченням **-ів** і нульовим закінченням: *маму́* — *мамі́в* і *ма́ми* — *ма́м*, *бабу́* — *бабі́в* і рідко *баб*; у прізвищах: *Ма́йбороді́в* і *Ма́йбород*, *Ста́рості́в* і *Ста́рост*.

Примітка 1. В іменників, що мають у називному відмінку однини сполучення двох різних приголосних, у родовому відмінку множини між такими приголосними з'являються **о** або **е**.

О виникає в тих іменників, які мають після приголосного основи суфікс **-к**: *до́чок* (*до́чки*), *книжо́к*, (*книжкі́*), *кульо́к* (*кулькі́*), *мисо́к* (*мискі́*) і т. ін., а також в іменників між двома приголосними: *гра* (мн. *і́гри*), *ку́хня*, *пове́рхня*, *со́сна́*, *су́кня*, *це́рква* — *і́гор*, *ку́хонь*, *пове́рхонь*, *со́сон* (і *со́сен*), *су́конь*, *це́рков*. У низці іменників з'являється відповідно **е** (**є**): *бо́єнь*, *во́єн* (і *війн*), *грі́вень*, *до́мен*, *ду́еней*, *ескадрі́лей*, *копа́лень*, *ла́зень*, *мі́тел*, *шабе́ль*, але *букв* (одн. *бу́ква*), *мавп* (одн. *ма́впа*), *шахт* (одн. *ша́хта*).

Примітка 2. В іменників іншомовного походження з подвоєними приголосними в родовому відмінку множини це подвоєння збережено: *бонн* (від *бо́нна*), *булл* (від *бу́лла*), *ванн* (від *ва́нна*), *вілл* (від *ві́лла*), *мадо́нн* (від *мадо́нна*), *панн* (від *па́нна*).

§ 77. Давальний відмінок

У давальному відмінку множини іменники першої відміни мають закінчення **-ам, -ям**:

1) закінчення **-ам** мають іменники твердої та мішаної груп: *книжкáм*, *маші́нам*, *фа́брикам*; *кру́чам*, *ме́жам*, *площа́м*.

2) закінчення **-ям** мають іменники м'якої групи: *бу́рям*, *ду́єнням*, *грівня́м*, *ескадрі́льям*, *наді́ям*, *відмінни́цям*, *сі́м'ям*, *стаття́м*.

§ 78. Знахідний відмінок

У знахідному відмінку множини іменники першої відміни мають форму, однакову з формою називного або родового відмінка множини, причому:

1) іменники — назви істот мають форму, однакову з формою родового відмінка множини: *ведме́диць, вовчи́ць, листонóш, міхонóш, молоді́ць, відмінни́ць, украї́нок; ду́еней, свинéй*.

Примітка. Іменники — назви окремих свійських тварин, комах мають також менш поширену форму, однакову з формою називного відмінка: *гна́ти ове́ць (і ві́вці), па́сти корі́в (і корóви), годувáти свинéй (і сві́ні), ловити мух (і му́хи)*;

2) іменники — назви неістот уживаються у формі, однаковій із формою називного відмінка: *книжкí, машíни, фáбрики; ву́лиці, грíвні, друка́рні, ескадри́льї, мрі́ї, сі́м ї́, кру́чі, ме́жі, плóщі*.

§ 79. Орудний відмінок

5. В орудному відмінку множини іменники першої відміни мають закінчення **-ами, -ями, -ми**:

1) закінчення **-ами** мають іменники твердої та мішаної груп: *книжкáми, машíнами, фáбриками, кру́чами, ме́жами, плóщами*;

2) закінчення **-ями** властиве іменникам м'якої групи: *ву́лицями, грíвнями, друка́рнями, дуéньями, ескадри́льями, мрі́ями, відмінницями, сі́м'ями, стаття́ми*;

3) варіантні закінчення **-ми** (поряд із формами на **-ами, -ями**) мають лише поодинокі іменники: *слізьмі́ (і сльозáми), свиньмі́ (і сві́нями)*.

§ 80. Місцевий відмінок

У місцевому відмінку множини іменники першої відміни мають закінчення **-ах** для твердої та мішаної груп і **-ях** — для м'якої групи: у *книжкáх, на машíнах, на кру́чах, на ме́жах, на грíвнях, на дуéнях, на ескадри́лях, у стаття́х, у сі́м'ях; по доро́гах, по рука́х, по стежкáх*.

§ 81. Кличний відмінок

У кличному відмінку множини іменники першої відміни мають форму, однакову з називним: *бабі́, дочкí, жінкí, грíвні, дуéньї, відмінниці́*.

II відміна

A. Однина

§ 82. Родовий відмінок

У родовому відмінку однини іменники другої відміни залежно від їхнього значення мають закінчення **-а, -я** або **-у, -ю**.

1. Іменники середн. роду в родовому відмінку однини закінчуються лише на **-а** (у твердій та мішаній групах), **-я** (у м'якій, зрідка — у мішаній групі): *міста, селá, плечá, прізвища; уміння, знаряддя, моря, обличчя, узбіччя, поля*.

2. Іменники чол. роду із закінченням **-о** в родовому відмінку однини набувають закінчення лише **-а** (у твердій та мішаній групах), **-я** (у м'якій групі): *батька, Дмитрá, Дорошенка, Тесленка, Франкá, Шевченка; Антося, Бенедя, Олексія*.

2.1. Іменники чол. роду в родовому відмінку однини з основою на приголосний набувають закінчення **-а, -я** або **-у, -ю** залежно від значення істоти або значення неістоти, конкретного чи абстрактного значення та інших чинників.

2.1.1. Закінчення **-а** (у твердій та мішаній групах), **-я** (у м'якій групі) мають іменники чол. роду:

2.1.1.1. Назви істот у звичайній та зменшено-пестливій формі: *академіка, воїна, делегáта, священника, співакá, теслярá, митця, незнайо́мця, промóвця, татуся́, фено́мена* (людина), *учітеля, учня, фахівця; Богдána, Борíса, Олексáндра, Тарáса; Андрі́я, Васи́ля, Віта́лія, Сергі́я, Ю́рія; козаче́нька, хлопчи́ка; вóвчика, зайчи́ка, соко́лика; та персоніфіковані предмети і явища: Ві́тра, Морóза та ін.*

2.1.1.2. Назви неістот у звичайній та зменшено-пестливій формі, що позначають конкретні предмети, зокрема:

а) назви дерев: *бе́реста, дуба, клéна, я́вора, я́сеня; дубкá, яворóнька, ясенóчка;*

б) назви технічних реалій, машин і їх деталей: *ваго́на, електрока́ра, ескалáтора, комп'ю́тера, літакá, моніто́ра, мото́ра, по́тяга, тракто́ра; автомобі́ля, ді́зеля, по́ршня; ваго́нчика, літачкá;*

в) терміни іншомовного походження, які позначають предмети, структурні елементи, геометричні тіла та їхні частини, математичні, лінгвістичні поняття: *áтома, ве́ктора, еле́мента, еліпсо́їда, інтегрáла, катóда, кварка, квадрáта, коефіціє́нта, ко́нуса, ко́сінуса, циліндра; áфікса, інтерфі́кса, локатíва, пре́фікса, су́фікса та ін., але сінтаксису, фразеологі́зму* (про інші категорії термінів див. п. 2);

г) українські за походженням безафіксні та суфіксальні іменники-терміни: *відмі́нка, восьмику́тника, дода́тка, займе́нника, знаме́нника,*

іменника, прикметника, прислівника, трикутника, чисельника, числівника, шкiва; променя, але віду, роду, складу, способу (див. п. 2.1.2.1(г));

г) назви одиниць вимірювання довжини (*дiйма, метра, кілометра*) або маси (*грама, кілограма, фунта, фунтика*);

д) назви відрізків часу, днів тижня і місяців: *дня, вiвторка, понедiлка; листопада, місяця, сiчня, тiжня*; але *віку, листопаду* (явище природи), *року* (сукупність місяців, тижнів і днів), *поясу* (смуга фізичних об'єктів, частина поверхні земної кулі) (див. 2.1.2(2), а також числові назви: *десятка, мільйона, мільярда*);

е) назви грошових знаків: *грошi, дiлара, карбiванця, сантимi, франка, цента, червiнця, червiнчика*;

є) назви органів і частин тіла: *животi, кишковики, м'язи, нiса, рiта, скелети, суглоба, хребти, шлiнка, пiльця; живiтика, пiльчика*, але *стравоходу* та ін. (див. 2. 3);

ж) назви житлових приміщень, сiльськогосподарських і технічних будiвель і їхніх частин, архiтектурних деталей: *барiка, кiмина, одвiрка, пiддiшка, причiлка, свiлока, флiгеля, димарi; вiтряки, вулики, голубники; акведук, багети, еркера, карнизи, балкони, пандуса, тiмбура; балкiнчикi*; але *пiдмурку, покiю* (див. 2.1.2(3));

з) назви предметів побуту: *ножi, чайника, черпакi; дивiна, мiсника, сервiнта; стiльця; стiльчикi*;

и) назви одягу і взуття: *джемпера, жупiна, кобеняки, костюми, кунтуши, пiджакi, плацi, пояси* (елемент одягу), *свiтра, кiда, черевiка, чiбота; костюмчикi, плацiчки; черевiчки*;

і) назви виробів із борошна: *батiна, бiблика, калачi, рогiлика; бiбличка, калачики*;

ї) назви церковних реалій: *амбiна, iконостаси, вiтварi; iконостасики*;

к) назви населених пунктів із суфіксами **-ськ-**, **-цьк-**, **-ець-**, елементами **-бург-**, **-град-** (**-город-**), **-пiль-** (**-поль-**), **-мир-**, **-слав-**: *Бердiанська, Луцька, Бiбринця, Крiмениця, Трускавцi, Пiттсбурга, Вiшгорода, Мiргорода, Шiргорода, Борiсполя, Тернопiля, Ямпiля, Житiмира, Ярослiва*, а також назви рiчок, населених пунктів і рiзних географiчних назв із наголосом у родовому вiдмiнку на кiнцевому складі та із суфіксами присвiйностi **-iв-** (**-iв-**), **-ев-** (**-єв-**), **-ов-**, **-ин-** (**-iн-**), **-ач-**, **-ич-**: *Бики, Днiпрi, Днiстрi, Збручi, Псла, Тетерева; Вiльхiвцi, Дiнцi, Ингульцi, Торцi, Хустцi; Олеськова, Львiва, Харкова, Кiєва, Колгiєва, Харкова, Хiдорова, Батурина, Пирiтина, Святiшина, Снятина; Бiхмача, Гiдяча, Гiлича*, лише в окремих випадках з наголосом на корені iменника: *Брiча, Вiвка, Дiвжика, Малiго Куяльника, Салгiра, Свiжа, Смотрича*.

Примiтка. Закiнчення **-у**, **-ю** наявне у складених назвах населених пунктів, другою частиною яких є iменник, що має звичайно в родовому вiдмiнку закiнчення **-у**: *Давiдiвого Броду, Зелiного Гiю, Кривiго Рiгу, Часовiго Яру, Ширiкого Лiну* та iн.;

л) назви сайтів і служб електронної пошти: *фейсбука, ютуба, імэйла*.

2.1.2. Закінчення **-у** (у твердій і мішаній групах), **-ю** (у м'якій групі) мають:

1) абстрактні іменники чоловічого роду:

а) назви якостей і властивостей: *героїзму, ліризму, націоналізму, патріотизму*;

б) назви почуттів, хвороб: *болю, гніву, жалу, жаху, сну, сорому, стиду* (і *стидá*), *страху, розпачу; авітамінозу, артрозу, бронхіту, гаймориту, грипу, діабету, коліту, ко́ру, набряку, опіку, опуху, отиту, кашлю, правцю́, тифу, ящуру*;

в) назви процесів, станів, властивостей, явищ суспільного життя, загальних понять: *аналізу, бігу, вибою, вікпу, віслоу, відбою, відгуку, заробітку, затору, запису, звуку* (але як термін *звукá*), *ідеалу, імпульсу, клопоту, коліквіуму, конфлікту, кроку, лету* (*льо́ту*), *пошитовху, прибутку, приїзду, прогресу, ремонту, руху, синтезу, стогону, сумніву, успіху, ходу, шуму*, але *ривка́, стрибка́, стусана́*;

г) назви філософських, літературознавчих та інших наукових понять: *абсолюту, абсурду, агностицизму, антропоцентризму, дисонансу, догматизму, догмату; авралу, акту, достатку, експорту, екскурсу, ідеалу, сорту, способу, хісту, феномену* (явище), *фрейдизму* та ін., але як конкретні іменники-терміни: *ду́ха* і *Ду́ха* (у значенні *Свято́го Ду́ха* (третя іпостась єдиного Бога);

г) назви явищ природи: *віхору, гра́ду, гро́му, ві́тру, вогню́, дощу́, землетру́су, моро́зу, сме́рчу, тумáну, урага́ну, холо́ду, цикло́ну*; але *Ві́тра, Моро́за* як персоніфікованих явищ (див. п. 2.1.1.1);

2) іменники на позначення сукупності істот (*електорату, батальйону, взводу, дивізіону, корпусу* (військове з'єднання), *ордену* (чернеча громада), *оркестру, полку, ро́ю, хо́ру*, але з наголосом на останньому складі *табуна́*) або неістот: а) дерев, ку́щів: *га́ю, лі́су, са́ду* (але *садка́*), *чагарнику́*; б) трав'янистих рослин: *барвінку, бузку́, буркуну́, горо́ху, звіробо́ю, кро́пу, молоча́ю, очерету́, щавлю́, ячме́ню* (але *вівса́*); в) предметів побуту: *о́дягу, ремане́нту, суво́ю, това́ру*; г) сортів плодових дерев: *ране́ту, ренкло́ду; кальві́лю* та ін.; г) установ, закладів, організацій, об'єднань держав: *інститу́ту, ко́леджу, ліце́ю, ма́ркету, музе́ю, університету́; клубу́, коміте́ту, у́ряду; сою́зу*, але *бло́ка* (механізм або камінь); г) спортивних ігор і танців: *альпіні́зму, бадмінто́ну, баскетбо́лу, бейсбо́лу, біатло́ну, бо́ксу, боулінгу́, волейбо́лу, гандбо́лу, го́льфугу, да́йвінгу, се́рфінгу, футбо́лу; бобсле́ю, хоке́ю; ва́льсу, краков'я́ку, та́нку* (але переважно з наголосом на закінченні *танка́*); *та́нцю*, але: *гопакá, козакá* (танець), *се́рфінга* (спортивне знаряддя);

3) іменники — назви просторових понять та їхніх різновидів: *ва́лу, байра́ку, лимáну, лу́гу, майдáну, то́ку; всесвіту́, рінгу́, ро́ву, світу́, сте́пу*,

урівку, яру; країю, небокраю, ручаю, але: горба́, ху́тора. До цієї групи належать також назви різних споруд і будинків, зокрема й військових, приміщень та їхніх частин, різних просторових комунікацій: *бастіо́ну, буди́нку, вігва́му, вокза́лу, гурто́житку, га́нку, да́ху, заво́ду, за́лу, за́мку, інте́рнату, кана́лу, коридо́ру, мо́лу, му́ру, пала́цу, парapéту, підва́лу, плóту, по́верху, порта́лу, приту́лку, ти́ну, універма́гу, фасáду, фі́льва́рку, чу́му, ши́нку, шта́бу; сара́ю; метрополіте́ну;* але (переважно з наголосом на закінченні): *бліндажá, гаражá, куреня́, млина́, сажá, хліва́;* обидва закінчення — **-а (-я)** та **-у (-ю)** — мають іменники: *моста́* (конкретний предмет) й *мо́сту* (цілісність), подібно: *парканá* й *паркáну, плота́* й *плóту, стола́* й *сто́лу.*

До просторових реалій належать і назви річок (крім зазначених у п. 2.1.1.2 л), озер, гір, островів, півостровів, країн, областей і т. ін.: *Бу́гу, Га́нгу, До́ну, Дуна́ю, Ні́лу, Ре́йну, Се́йму, Сти́ру, Стрі́ю, Байка́лу; Сві́тязю; Ельбру́су, Памі́ру, Ура́лу, Алта́ю; Кі́пру, Крі́ту, Родо́су; Алжі́ру, Афганіста́ну, Ватикáну, Єгі́пту, Іра́ну, Іра́ку; Кита́ю, Тайва́ню; Гонко́нгу, Ельза́су, Кавка́зу, Караба́ху, Кривба́су, Мікелóну, Сен-Пе́ру, Сибі́ру.*

Примітка. Закінчення **-а (-я)** та **-у (-ю)** має розрізнявальну функцію в деяких іменників: *Алжі́ра, Рі́ма, Туні́са* (місто) і *Алжі́ру, Рі́му, Туні́су* (країна), *Нью-Йо́рка* (місто) — *Нью-Йо́рку* (штат).

4) речовинні іменники: *азо́ту, асфа́льту, бальза́му, бо́ру, бро́му, борци́, во́ску, га́су, гі́псу, грані́ту, йо́ду, ква́су, кі́сню, льо́ду, ме́ду, піску́, плазміноге́ну, поро́ху, спі́рту, фібриноге́ну; алюміні́ю, во́дню, вуглеці́ю, ма́гнію, ра́дію, та́лію, ту́лію,* але *білка́, хлі́ба* (конкретний іменник);

5) більшість складних безсуфіксних слів (крім назв істот): *водого́ну, вододі́лу, газого́ну, живо́пису, живоплóту, манускри́пту, родово́ду, руко́пису, суходо́лу,* але *електрово́за, паропла́ва;*

6) назви населених пунктів (крім зазначених у п. 2.1.1.2 к): *Амстерда́му, Го́мелю, Ліверпу́лю, Лондо́ну, Мадри́ду, Пари́жу, Чорно́білю.*

Примітка. Ці іменники можуть мати варіантне закінчення —а(-я): *Амстерда́ма, Го́меля, Ліверпу́ля, Лондо́на, Мадри́да, Пари́жа, Чорно́біля;*

7) більшість префіксальних іменників із різними значеннями (крім назв істот): *вібо́ю, віпа́дку, вісло́ву, відбо́ю, відгу́ку, заробі́тку, за́пису, зато́ру, о́піку, о́пуху, по́буту, по́штовху, прибу́тку, прикла́ду, про́воду (дрі́т), суво́ю, у́сміху, у́спіху.*

Примітка. У низці іменників зміна закінчення, що ґрунтована на протиставленні конкретних іменників та абстрактних іменників, а також на реалізації іменниками значення сукупності, відбиває значення слова: *алма́за* (коштовний камінь) — *алма́зу* (мінерал), *акта́* (документ) — *акту́* (дія), *апарáта* (прилад) — *апарáту* (установа), *ба́ла* (одиниця виміру) — *ба́лу* (святковий вечір), *бло́ка* (частина споруди, машини) — *бло́ку*

(об'єднання держав), *бо́ра* (свердло) — *бо́ру* (хімічний елемент), *бо́рта* (край одягу, посуду) — *бо́рту* (судно), *була́та* (зброя) — *була́ту* (сталь), *ва́ла* (деталь машини) — *ва́лу* (насип), *дзво́на* (інструмент) — *дзво́ну* (звук), *Ду́ха/ду́ха* (безплотна надприродна істота, безсмертна, нематеріальна основа істоти) — *ду́ху* (здібність, властивість, стан, зміст і напрям, процес), *елеме́нта* (конкретне) — *елеме́нту* (абстрактне), *зву́ка* (термін) — *зву́ку* (процес), *інструме́нта* (одиничне) — *інструме́нту* (збірне), *ка́меня* (одиничне) — *ка́меню* (збірне), *кли́на* (предмет) — *кли́ну* (просторове поняття), *ко́рпуса* (тулуб) — *ко́рпусу* (сукупне), *листа́* (одиничне) — *лі́сту* (збірне), *листопа́да* (місяць) — *листопа́ду* (процес), *оригіна́ла* (особа) — *оригіна́лу* (документ), *о́ргана* (частина тіла) — *о́ргану* (установа), *папе́ра* (документ) — *папе́ру* (матеріал), *по́тяга* (поїзд) — *по́тягу* (почуття), *прида́тка* (відросток) — *прида́тку* (додаток), *по́яса* (предмет) — *по́ясу* (просторове поняття), *раху́нка* (документ) — *раху́нку* (дія), *сирка́* (сиркова маса) — *сирку́* (зменш. до сир), *со́няшника* (рослина) — *со́няшнику* (насіння), *ста́на* (технічний термін) — *ста́ну* (музичний та ін. термін), *телефо́на* (апарат) — *телефо́ну* (вид зв'язку); *те́рміна* (слово) — *те́рміну* (строк), *фа́ктора* (маклер) — *фа́ктору* (чинник), *фено́мена* (особа) — *фено́мену* (явище), *шабло́на* (пристрій; кресленник) — *шабло́ну* (зразок), *шлу́нка* (орган травлення) — *шлу́нку* (страва, фізіологічна потреба в їжі) і т. ін.

§ 83. Давальний відмінок

У давальному відмінку однини іменники другої відміни мають закінчення **-ові, -еві (-єві), -у (-ю)**.

1. Закінчення **-ові** (у твердій групі), **-еві** (у мішаній групі та в м'якій після приголосного), **-єві** (у м'якій групі після голосного та апострофа) мають іменники чол. роду (за винятком зазначених у п. 2 б): *ба́тькові, веле́тневі, дире́кторові, ді́дові, до́бродієві, журавле́ві, ма́йстрові, Петро́ві, побраті́мові, праці́вникóві, секрета́реві, Серге́єві, си́нові, солов'е́ві, та́тові, това́ришеві, шахта́реві; буди́нкові, бу́кові, дро́тові, запáсові, кі́лимові, набóрові, пала́цові; га́єві, ка́меневи, кра́єві, пне́ві, дощ́єві, пла́чєві, плащ́єві* та ін. Ці ж іменники набувають і закінчення **-у** (у твердій і мішаній групах), **-ю** (у м'якій групі): *дире́ктору, ма́йстру, Петро́у, веле́тню, Віта́лію, журавле́ю, солов'ю́; буди́нку, бу́ку, дро́ту, запáсу, кі́лиму, пала́цу; га́ю, ка́меню, кра́ю*.

Примітка. Коли в тексті уживано поряд декілька іменників чол. роду у формі давального відмінка однини, то для уникнення одноманітних відмінкових закінчень потрібно спочатку використовувати закінчення **-ові, -еві (-єві)**, а тоді — **-у (-ю)**: *Симоне́нкові Олесе́ю Андрі́йовичу, Леоне́дові Микола́йовичу Куце́нку, до́бродієві бригаді́ру, па́нові капіта́ну*.

Варіантні закінчення **-ові** та **-у** мають іменники середн. роду із суфіксом **-к-**, що означають недорослих істот: *дитя́ткові* — *дитя́тку*, *лоша́ткові* — *лоша́тку*, *немовля́ткові* — *немовля́тку*, *порося́ткові* — *порося́тку*, *теля́ткові* — *теля́тку*, *ягня́ткові* — *ягня́тку* і под.

2. Закінчення **-у** (у твердій і мішаній групах), **-ю** (у м'якій групі) мають:

1) іменники середн. роду: *мі́сту, селу́, свя́ту; прізви́щу, умі́нню, знарядді́ю, облі́ччю, підда́шию, роздо́ріжжю; се́рцю, со́нцю*.

У деяких іменниках середн. роду можливі варіантні закінчення **-у, -ю** та **-ові, -еві**: *ліху — ліхові, місту — містові, озеру — озерові, серцю — серцеві*;

2) іменники чол. роду на **-ів (-їв), -ов, -ев (-єв), -ин**: *Київ — Києву, Колгусев — Колгусеву, Мамонтов — Мамонтову, Львів — Львову, острів — острову, рів — рову, Харків — Харкову, Батурін — Батурину, Лебедін — Лебедину*.

Примітка. У прізвищах на зразок *Василішин, Волішин, Семенішин, Яковішин, Ільїн* можливі варіантні закінчення **-у** та **-ові**: *Василішину — Василішинові, Волішину — Волішинові, Михайлішину — Михайлішинові, Семенішину — Семенішинові, Степанішину — Степанішинові, Яковішину — Яковішинові, Ільїну — Ільїнові* та ін.

§ 84. Знахідний відмінок

У знахідному відмінку однини іменники другої відміни мають форму, однакову з формою родового або називного відмінка.

1. Омонімічну з формою родового відмінка мають усі іменники чол. роду — назви істот, а також найменування персоніфікованих явищ: *будівникá, доповідачá, коня́, хлопця́, Вітра, Мороза*.

2. Усі іменники — назви неістот чол. роду, а також іменники середн. роду в знахідному відмінку мають ту саму форму, що й у називному: *будинок, декрét, інститут, колектів, міст, народ, полк, сон, стиль, стіл, ячмінь; коріння, місто, місце, море, селó*.

Примітка. Деякі конкретні іменники чол. роду, переважно назви побутових предметів, дерев, документів та ін., можуть мати варіантні форми, спільні з формами або родового, або називного відмінків: (зрізав) *дуб* і *дуба*, (вивчив) *вірш* і *вірша*, (написав) *лист* і *листа́*, (узяв) *ніж* і *ножа́*, (поклав) *олівець* і *олівця́*, (поставив) *плуг* і *плуга*, (розгорнув) *довідник* і *довідника*; (подарував) *перстень* і *персня*, (уклав) *акт* і *акта*.

§ 85. Орудний відмінок

В орудному відмінку однини іменники другої відміни мають закінчення **-ом, -ем (-єм)** і **-ям, -им**.

1. Закінчення **-ом** мають усі іменники чол. та середн. роду твердої групи, **-ем** (після голосного та апострофа **-єм**) — іменники чол. та середн. роду мішаної та м'якої груп (крім іменників середн. роду з кінцевим **-я**): *маїстром, містом, працівникóм, селóм; бійцém, кобзарém, конém, кущém, місцém, морем, ножém, плечém, прізвищém, секретарém, слухачém, пиріém, рóем, солов'ém, урожайém; Багриém, Кубліém, Червоніém*.

2. Закінчення **-ям** мають усі іменники середн. роду на **-я**: *ворожінням, життя́м, змаганням, умінням, знаряддя́м, кілля́м, лістя́м, луб'ям, обличчя́м, підда́шшя́м, пір'ям, роздорі́жжя́м, щастя́м*.

3. Закінчення **-им** мають в орудному відмінку:

1) іменники — прізвища чол. роду твердої групи на **-ов, -ев (-єв), -ів (-їв), -ин, -ін (-їн)**: *Виногра́довим, Звє́гінцевим, Ільї́нім, Ковале́вим* (від

Ковалів), Лесиним. Неслов'янські прізвища, які закінчуються на **-ов, -ин, -ін**, мають в орудному відмінку однини закінчення **-ом**: *Бюловом, Дарвіном, Кельвіном, Чапліном.*

Примітка. Прізвища на **-ин (-анин, -янин)**, які походять від назв осіб за етнічною належністю або місцем проживання, в орудному відмінку однини набувають закінчення **-ом**: *Волошином, Лучканином, Русиним, Турчином, Турянином* і т. ін.;

2) Іменники — географічні назви середнього роду із суфіксами присвійності **-ов-, -ев- (-єв-), -ин- (-їн-)**, що відмінюються як прикметники: *Горошине — Горошиним, Гранітне — Гранітним, Кам'яне — Кам'янім, Котелєве — Котелєвим, Сватове — Сватовим.*

Іменники — географічні назви чоловічого та середнього роду із суфіксами **-ов-, -ев- (-єв-), -ів- (-їв-), -ин-, -ін- (-їн-)**, що не відмінювані як прикметники, мають в орудному відмінку однини закінчення **-ом**: *Кієвом, Козятиним, Лебедином, Пирятиним, Святшиним, Харковим, Яготиним.*

§ 86. Місцевий відмінок

У місцевому відмінку однини іменники другої відміни мають закінчення **-і (-ї), -ові, -еві (-єві), -у (-ю)**.

1. Закінчення **-і** (після голосного та апострофа — **-ї**) мають:

1) іменники чол. роду (переважно безсуфіксні) — назви неістот: *в акті, в душі, у комп'ютері, у байраці, у березі, у ґрунті, у декреті, у телефоні, на дубі, на місяці, на поверсі, на порозі, на столі, на язиці, по асфальті, по фундаменти, при дні, при столі, при характері;*

Примітка 1. Деякі іменники цього зразка можуть мати варіантні закінчення **-і (-ї)** та **-у (-ю)**, що залежить від місця наголосу в слові: *у гаї — у гаю, у краї — у краю, у лісі — у лісу, на льоді — на льоду, на роді — на роду, у саді — у саду, на ставі — на ставу, на торзі — на торгу;*

2) іменники середн. роду твердої групи (без суфікса **-к-**), а також мішаної та м'якої груп: *у горі, у навчанні, в озері, у слові, у місті, у селі, у прізвищі; на письмі, на обличчі, на піддашші, на плечі, на роздоріжжі, по завершенні, при згарищі, при морі, при узбіччі.*

2. Закінчення **-у** (після голосного — **-ю**) мають:

1) іменники чол. та середн. роду твердої групи із суфіксами **-к-, -ак-, -ик-, -ок-, -к(о)** — назви неістот: *у ставку; у горщечку, у містечку; у будінку, у гуртку; у війську; на державку, на літаку, на мішку; на дощику, на ліжку, на яєчку; по горіщу, по узбіччю; при батеньку, при підрахунку.* Наявні також і варіантні форми з **-ові**: *на/по/при/у будінкові, на/по/при/у державкові, на/по/при/у літакові, на/по/при/у ліжкові* та ін.;

2) іменники чол. роду односкладових основ із закінченням **-у (-ю)** в родовому відмінку, якщо наголос у місцевому відмінку переходить з основи

на закінчення: *у гаю́, у соку́, у степу́, у яру́, у бою́, на льоду́, на снігу́, на шляху́, по даху́.*

Примітка 1. Із прийменниками **по** деякі іменники набувають варіантних закінчень **-у (-ю)** та **-і (-ї)**: *по дубу́ — по дубі́, по Дніпру́ — по Дніпрі́, по місту́ — по місті́, по обліччю́ — по обліччі́, по озеру́ — по озері́, по полю́ — по полі́, по селу́ — по селі́, по навчанню́ — по навчанні́; на позначення часу вживається переважно закінчення **-і (-ї)**: *по закінченні́, по обіді́; зрідка — -у(-ю): по вѣчорі́ і по вѣчору́, по досягненні́ і по досягненню́, по завершенні́ і по завершенню́, по закінченні́ і по закінченню́, по здійсненні́ і по здійсненню́.**

Примітка 2. Із прийменниками **в (у)** деякі іменники також набувають варіантних закінчень **-у (-ю)** та **-і (-ї)**: *у по́тягу — у по́тязі.*

3. Закінчення **-ові** у твердій групі, **-еві** (після голосного та апострофа — **-єві**) у м'якій та мішаній групах мають:

1) іменники чол. роду — переважно назви істот: *на/при ба́тькові́, на/при лісникóві́, на/при водієві́, на/при вчі́телеві́, на/при конéві́, на/при товáришеві́;*

2) іменники середн. роду твердої групи із суфіксом **-к-** (назви істот): *на дитя́ткові́, на левеня́ткові́, на немовля́ткові́, на теля́ткові́, на хлоп'я́ткові́, на яструб'я́ткові́.*

Примітка 1. Іменники чол. роду твердої групи з основою на **-з, -к, -х**, безсуфіксні та із закінченням **-о** — назви осіб, а також іменники середн. роду із суфіксами зі значенням пестливості — назви істот, ужиті з прийменниками *на, у (в), по, при*, поряд із закінченнями **-ові, -еві (-єві)** мають і варіантні закінчення **-у (-ю)**: *на ба́тькові́ — на ба́тьку, при співробі́тниківі́ — на співробі́тнику, на чумако́ві — на чумаку́, на дитя́ткові́ — на дитя́тку, на теля́ткові́ — по теля́тку.*

Іменники чол. роду — назви істот (не осіб) мають поряд із закінченнями **-ові, -еві (-єві)** й закінчення **-і (-ї)**: *на зві́рові́ — на зві́рі; на китóві́ — на киті́, на ослóві́ — на ослі́, на тигра́ві — на тигра́; на бугає́ві — на бугаї́, на конéві́ — на коні́, на лóсеві́ — на лóсі; на ву́жєві́ — на ву́жі; -ові та -у — переважно в іменників з основою на **-к**: *на борсукóві́ і на борсуку́; на віслюко́ві́ і на віслюку́; на во́вкові́ і на во́вку; на вояко́ві́ і на вояку́.**

Примітка 2. Із прийменником *по* іменники набувають варіантних закінчень **-ові, -еві (-єві)** та **-у (-ю)**: *по ле́вові́ і по ле́ву, по во́вкові́ і по во́вку; по бугає́ві і по бугаю́, по за́йцеві́ і по за́йцю; по ву́жєві́ і по ву́жу.*

Примітка 3. Окремі іменники — назви осіб чол. роду, вжиті з прийменниками *на, у (в), по, при*, мають три варіанти закінчень: **-ові / -у (-ю) / -і (-ї)** — у твердій групі, а в м'якій і мішаній групах — **-еві (-єві), -ю, -і (-ї)**: *на, у (в), по, при капіта́нові́, капіта́ну, капіта́ні; на, у (в), по, при прем'є́р-міні́строві́, прем'є́р-міні́стру, прем'є́р-міні́стрі; на, у (в), по, при профе́сорові́, профе́сору, профе́сорі; на, у (в), по, при студéнтові́, студéнту, студéнті; на, у (в), по, при учі́телеві́, учі́телю, учі́телі; на, у (в), по, при носіє́ві́, носію́, носі́; на, у (в), по, при не́божеві́, не́божу, не́божі; на, у (в), по, при товáришеві́, товáришу, товáриші; на, у (в), по, при чита́чеві́, чита́чу, чита́чі.*

§ 87. Кличний відмінок

Іменники другої відміни в кличному відмінку закінчуються на **-у (-ю), -е**.

1. Закінчення **-у** мають іменники твердої групи (зокрема із суфіксами

-ик, -ок, -к(о)), іншомовні імена з основою на **г, к, х** і деякі іменники мішаної групи з основою на шиплячий приголосний (крім **ж**): *Пётрику, Іванку, Олэже* (й *Олэгу*), *батьку, сінку, погоничу, слухачу, товаришу, робітнику* (і *робітніче*), *Джэку, Жаку, Людвігу, Фрідріху*; а також іменники *діду, сїну, тату*.

2. Закінчення **-ю** мають іменники м'якої групи: *Віталію, вчителю, Гріцію, країю, лікарю, місяцю, розмаю, ясеню*.

3. Закінчення **-е** мають безсуфіксні іменники твердої групи, іменники м'якої групи із суфіксом **-ець** і деякі іменники мішаної групи, зокрема власні назви з основою на **ж, ч, ш, дж** і загальні назви з основою на **р, ж**: *Богдáne, Бóже, гóлубе, дрúже, козáче, мо́сте, óрле, пáne, Пётре, пóсле, со́коле, Степáne, чумáче; жéнче* (від *жнець*), *крáвче, молóдче, хлóпче, шéвче* (переважно: *бійцú, українцú, умільцú* та ін.); *гусляре, Дóвбуше, мáляре, стóроже, тесляре, школяре*. В окремих випадках можливі варіанти: *повстáнц-ю* і *повстáнч-е, умільц-ю* і *умільч-е*.

4. Закінчення **-е** мають прізвища прикметникового походження на **-ів** (**-їв**), **-ов, -ев (-єв), -ин, -ін (-їн)**, такі, як *Ромáнове, Чугу́єве, Королéве, Щóголеве, Глї́бове, Гуля́єве, Романі́шине, Степані́шине* та ін. і варіантні форми, спільні з називним відмінком: *Ромáнів, Чугу́їв, Королів, Щóголів, Глї́бов, Гуля́єв, Романі́шин, Степані́шин*.

Географічні назви, до складу яких входять зазначені суфікси, мають у кличному відмінку закінчення **-е**: *Кі́єве, Лебеді́не, Львóве*.

Примітка 1. У звертаннях, що складаються з двох загальних назв, форму кличного відмінка мають обидва слова: *добрóдію бригаді́ре, пáne лейтенáнте*.

Примітка 2. У звертаннях, що складаються із загальної назви та імені, форму кличного відмінка набувають і загальна назва, і власне ім'я: *брате Пётре, дрúже Гріцію, колéго Степáne, лікарю Їгорю, пáne Віталію, побраті́ме Іване*.

Примітка 3. У звертаннях, що складаються із загальної назви та прізвища, форму кличного відмінка набувають і загальна назва, і власне ім'я: *дрúже Максї́менку; колéго Євгенищукú, пáne Ковáлю*; можливі також поєднання форми кличного відмінка іменника загальної назви та форми кличного відмінка прізвища, однакової з формою називного відмінка: *дрúже Максї́менко; колéго Євгенищук, пáne Ковáль*.

Примітка 4. У звертаннях, що складаються з двох власних назв — імені та по батькові, обидва слова мають закінчення кличного відмінка: *Володі́муре Хомичú, Пётре Кузьмичú, Яросла́ве Андрі́йовичу*.

Примітка 5. Іменники *сер, сїр, гер* мають форму, омонімічну з називним відмінком: *сер, сїр, гер*.

Примітка 6. Іменник *Госпóдь* у кличному відмінку має форму *Гóсподи*; іменник *Христóс* може мати варіантні форми кличного відмінка: *Хрі́сте, Христé*, рідко *Христóсе*.

Б. Множина

§ 88. Називний відмінок

У називному відмінку множини іменники другої відміни мають закінчення **-и, -і (-ї), -а (-я)**.

1. Закінчення **-и** мають усі іменники чол. роду твердої групи: *батькі́, береги́, городи́, директорі́, заводи́, класи́, ліси́, працівникі́, футляри́*, але *друзі́*.

Примітка. Іменники чол. роду із суфіксами **-анин (-янин), -ин, -їн** у множині втрачають **-ин (-н)**: *болга́ри, громадя́ни, кия́ни, львів'я́ни, селя́ни, тата́ри, хазя́ї (хазяї́ні)*, але: *грузи́ни, осети́ни, руси́ни*.

2. Закінчення **-і** (після голосного та апострофа **-ї**) мають іменники чол. роду м'якої та мішаної груп, а також деякі іменники середн. роду: *веле́тні, герої́, ковалі́, обрі́ї, купці́, лікарі́, пазу́рі (і па́зури), секретарі́, солов'ї́, теслярі́, школярі́; ножі́, слухачі́, товариші́; о́чі (зрідка ві́чі), плéчі.*

Примітка 1. Іменники чол. роду з числівниками **два, три, чотири** мають закінчення **—и, -і (-ї)**: *два хло́пці, три робітникі́, чотири слухачі́*.

Примітка 2. В урочистому мовленні замість форми множини слова *брат* — *браті́* вживають форму збірності *браття́* (зрідка — *брато́ве*).

3. Закінчення **-а** (у твердій і мішаній групах), **-я** (у м'якій, зрідка мішаній, групі) мають усі іменники середн. роду: *де́на (від дно), міста́, пе́ра, стреме́на; прізви́ща, у́рвища; умі́ння, моря́, обліччя́, підда́шшя, поля́, прислі́в'я, роздорі́жжя*.

Деякі іменники чол. роду другої відміни мають у називному відмінку множини варіантні закінчення **-и** та **-а**: *вуси́ — вуса́, ґрунті́ — заст. ґрунта́ (збірне), рукави́ — рука́ва, хліби́ — хліба́ (збірне)*, але тільки *ві́вса*.

Примітка. Іменник *Госпо́дь* форм множини не має.

§ 89. Родовий відмінок

У родовому відмінку множини іменники другої відміни мають закінчення **-ів (-їв)**, нульове закінчення та **-ей**.

1. Закінчення **-ів** (після голосного та апострофа — **-їв**) мають іменники чол. роду та іменники середн. роду на **-е, -я**: *батькі́в, береги́в, ва́тїв, во́льтїв, герої́в, гра́мїв, друзі́в, доці́в, захисникі́в, обрі́їв, ме́трїв, о́мїв, підписі́в, робітникі́в, солда́тїв, солов'ї́в, степі́в, таті́в (множина тату́) і тату́в (множина тату́), школярі́в; верхі́в'їв, відкритті́в, житті́в, міжгі́р'їв, морі́в, подві́р'їв, полі́в, покритті́в, почутті́в, прислі́в'їв*.

Примітка. Невелика група іменників чол. роду мають і нульове закінчення (основу): *ва́тїв (ват), кілова́тїв (кілова́т), чо́ботїв (чобі́т)*, а також у сполученні з числівниками:

сто раз (і разів), але днів сім, разів сто; чоловік сім і сім чоловік, тобто “сім осіб”, але сім чоловіків — “сім осіб чоловічої статі”, чоловік із двісті, а також ті іменники, що втрачають у множині суфікси -ин, -їн: болгар, громадян, селян, татар, але: вірменів, грузинів, осетинів.

2. Нульове закінчення мають усі іменники середн. роду на **-о, -е** та більшість на **-я** (переважно з попереднім м'яким подовженим приголосним **н**): *бажань, боліт, вагань, верховіть, весіль, відер, вікон, доліт, завдань, засідань, умінь, кіл, кілець, коліс, місць, озёр, облич, пальт, питань, піддаш, покликань, полóтен, прізвищ, роздоріж, сердець (і серць), сіл, слів, сприйнять, хутер, яєць, але: морів, полів (рідко піль) та ін.*

Примітка. У разі збігу двох приголосних у кінці основи з нульовим закінченням між ними часто з'являються голосні **о** або **е**: *вікон, пасом, сукон; болітець, відер, віконець, гасел, ден (від дно), кілець, озерець (озерець), ребер.*

3. Закінчення **-ей** мають деякі іменники чол. роду: *гостей, коней* і середн. роду: *очей (і віч), плечей (і пліч), заст. ушей (уші), перев. вух.*

§ 90. Давальний відмінок

У давальному відмінку множини другої відміни іменники чол. та середн. роду мають закінчення **-ам** (у твердій і мішаній групах) і **-ям** (у м'якій групі): *батькам, працівникам, слухачам, тракторам, колінам, містам, прізвищам, селам; обряям, лікарям, шахтарям, морям, полям; а також друзям, місцям, морям, обличчям, бажанням, питанням, піддашиям, роздоріжжям, узвішиям.*

§ 91. Знахідний відмінок

У знахідному відмінку множини іменники другої відміни мають омонімічну форму або з називним, або з родовим відмінком множини, причому:

1. Іменники — назви істот мають закінчення, омонімічне з родовим відмінком множини: *вчителів, героїв, кравців, лікарів, оленів, працівників, хруців (але: піті в гвардійці, перейті в робітників).*

Примітка. Назви деяких свійських тварин мають переважно форму, однакову з родовим відмінком: *волів (і волів), коней (і конів), поросяток (і поросятка).*

2. Усі іменники — назви неістот мають форму, омонімічну з називним відмінком множини: *береги, трактори; вантажі, олівці; міста, селища; моря, обличчя, поля, узвішия.*

§ 92. Орудний відмінок

В орудному відмінку множини іменники другої відміни мають закінчення **-ами, -ями, -ми**.

1. Закінчення **-ами** (у твердій та мішаній групах), **-ями** (у м'якій, зрідка в мішаній, групі) мають іменники чол. і середн. роду: *берегáми, працівникáми, товаришáми, тракторáми; вухами, містáми, прізвищами, сéлами, явищами; коваля́ми, лікаря́ми, шахтаря́ми; знаряддя́ми, місця́ми, обліччя́ми, поля́ми, роздоріжжя́ми, узвіши́ями*.

2. Закінчення **-ми** (паралельно з формами на **-ами, -ями**) мають іменники чол. і середн. роду: *го́стями* (й *гістьми*), *кіньми* (й *ко́нями*), *чобітьми́* (й *чобóтями, чóботами*); *коліньми* (й *колі́нами*), *колéсами* (й *колісьми*), *кри́лами* (й *крильми́*).

Примітка. Іменники середи. роду *о́ко, плечé* мають в орудному відмінку множини закінчення **-има: очі́ма, плечі́ма**.

§ 93. Місцевий відмінок

У місцевому відмінку множини іменники чол. та середн. роду мають закінчення **-ах** (у твердій та мішаній групах), **-ях** (у м'якій групі): *на дубáх, на працівникáх, у горизóнтах, в озéрах, у календаря́х, по ліса́х, при берегáх, при столáх, у сéлищах; на учителя́х, на шахтаря́х, на чóботах (чобóтях), на місця́х, на обліччя́х, на роздоріжжя́х, на узвіши́ях, по буді́нках, по га́ях, по обрiа́х, по містáх, по сéлах*.

§ 94. Кличний відмінок

У кличному відмінку множини іменники другої відміни мають форму, омонімічну з називним: *браті́, працівникі́; діячі́, товариші́; обрiї́, учителі́, лікарі́; моря́, поля́, сéла*; у поетичному та урочистому мовленні використовують форми на зразок *братóве, сватóве*.

III відміна

§ 95. Однина

1. У родовому та давальному відмінках однини іменники третьої відміни мають закінчення **-і**: *Бéршаді, ванілі, гáлузі, герáні, гідності, крóві, любові, мо́ці, незале́жності, нéхвороці, но́чі, Оболо́ні, óсені, óсі, по́дорожі, пріязні, рéчі, Рóсі, со́лі, ста́лі, су́міші, тіні, Ўмані, фáльші, фланéлі, хорóбрості.*

Іменники на **-ть** після приголосного, а також слова *крóв, любов, óсінь, сіль, Русь, Білорóсь* у родовому відмінку однини можуть набувати як варіант закінчення **-и**: *гідности, незале́жности, радóсти, смéрти, чéсти, хорóбрости; крóви, любові, óсени, со́ли, Рóсі, Білорóси.*

Примітка. Форми непрямих відмінків від іменників, що означають абстрактні поняття простору: *височінь, глибочінь, далечінь, широчінь*, крім знахідного та орудного, зрідка вживані; їх замінюють відповідні словоформи із суфіксом **-ин(а)**: *височина́, глибочина́, широчина́.*

2. У знахідному відмінку однини іменники цієї відміни мають форму, однакову з називним відмінком.

3. В орудному відмінку однини іменники цієї відміни набувають закінчення **-ю**, причому:

1) Якщо основа іменника закінчується одним приголосним (крім губного та **р**), то після голосного перед закінченням **-ю** цей приголосний подовжується (на письмі подвоюється): *Бéршаддю, вані́ллю, височі́нню, ві́ссю, гáлуззю, герáнню, міддю, мі́ццю, ні́чцю, Оболо́нню, по́дорожжю, Рóссю, сі́ллю, су́мишию, тінню, Ўманню.*

2) Якщо основа іменника закінчується сполученням приголосних або на губний (**б, п, в, м, ф**), а також на **р, щ**, то подовження не відбувається: *вéрф'ю, гідні́стю, жóвчю, кі́новар'ю, крóв'ю, любов'ю, ма́тір'ю, незале́жністю, нéхворо́цю, Об'ю, пріязню, раді́стю, які́стю.*

4. У місцевому відмінку однини вживається закінчення **-і**: *у Бéршаді, при свідóмості, у гáлузі, у до́повіді, на óсі, у по́дорожі, на Оболо́ні, у радóсті, у со́лі, на Рóсі, у тіні, в Ўмані.*

5. У кличному відмінку, що вживається переважно в поезії, іменники цієї відміни мають закінчення **-е**: *любо́ве, но́че, радóсте, смерте, Ўмане.*

§ 96. Множина

1. У називному, знахідному та кличному відмінках множини іменники третьої відміни мають закінчення **-і**: *відповіді, вісті, о́сі, ті́ні; но́чі, по́дорожжі, су́міші*.

2. У родовому відмінку множини вживаємо закінчення **-ей**: *відомостей, відповідей, вістéй, гáлузей, герáней, до́повідей, областéй, осéй, ті́ней; ночéй, по́дорожжey, су́мішей*.

3. У давальному відмінку множини вживаємо закінчення **-ям** (після шиплячого — **-ам**): *відповідя́м, ві́стя́м, герáням, о́сям, ті́ням; но́ча́м, по́дорожжам, су́мішам*.

4. В орудному відмінку множини вживаємо закінчення **-ями** (після шиплячого — **-ами**): *відповідя́ми, ві́стя́ми, герáнями, ко́стя́ми* (рідко *кістьмі*), *о́сями; но́ча́ми, по́дорожжамy, су́мішамy*.

5. У місцевому відмінку множини вживаємо закінчення **-ях** (після шиплячого — **-ах**): *у відпові́дях, у ві́стя́х, на герáнях, на о́сях, у ті́нях; по но́ча́х, у по́дорожжях, у су́мішах*.

§ 97. Відмінювання слова МА́ТИ

ОДНИНА	МНОЖИНА
Н. <i>ма́т-и</i> (рідко — <i>ма́т-ма́т-ер-і́ір</i>)	
Р. <i>ма́т-ер-і́</i>	<i>ма́т-ер-і́в</i>
Д. <i>ма́т-ер-і́</i>	<i>ма́т-ер-я́м</i>
Зн. <i>ма́т-і́р</i>	<i>ма́т-ер-і́в</i>
Ор. <i>ма́т-і́р'-ю</i>	<i>ма́т-ер-я́ми</i>
М. ... <i>ма́т-ер-і́</i>	... <i>ма́т-ер-я́х</i>
Кл. <i>ма́т-и</i>	<i>ма́т-ер-і́</i>

IV відміна

§ 98. Однина

1. У називному, знахідному та кличному відмінках однини іменники четвертої відміни мають закінчення **-я** (після шиплячого — **-а**): *галче́ня, голу́б'я́, гуся́, дитя́, козеня́; ко́лища́, курча́, ло́ша; ім'я́, плéм'я; ві́м'я, сі́м'я, ті́м'я*.

2. У родовому відмінку однини вживаємо форми на **-ят-и** (після шиплячого — **-ат-и**) та **-ен-і**: *галченя́ти, голуб'я́ти, гуся́ти, дитя́ти, козеня́ти; курча́ти, лоша́ти, колища́ти; і́мені (ім'я́), племе́ні (плем'я́); ві́мені (ві́м'я́), сі́мені (сі́м'я́), ті́мені (ті́м'я́).*

3. У давальному відмінку однини вживаємо форми на **-ят-і** (після шиплячого **-ат-і**) та **-ен-і**: *галченя́ті, гуся́ті, дитя́ті, козеня́ті; курча́ті, лоша́ті; і́мені, племе́ні; ві́мені (ві́м'ю), сі́мені (сі́м'ю), ті́мені (ті́м'ю).*

4. В орудному відмінку однини вживається форма (без суфікса **-ят, -ат**) на **-ям** (після шиплячого — **-ам**), а іменники із суфіксом **-ен-** мають варіантні форми на **-ен, -ем** і **-ям**: *галченя́м, гуся́м; дитя́м, козеня́м; курча́м, лоша́м; і́менем (ім'я́м), племе́нем (плем'я́м), ві́менем (ві́м'я́м), сі́менем (сі́м'я́м), ті́менем (ті́м'я́м).*

5. У місцевому відмінку однини вживаються форми на **-ят-і** (після шиплячого — **-ат-і**) та **-ен-і**: *на галченя́ті; на курча́ті; в і́мені, у племе́ні; іменники ві́м'я́ сі́м'я́, ті́м'я́ мають варіантні форми: на ві́мені (ві́м'ї), на ті́мені (ті́м'ї), на сі́мені (сі́м'ї); по ві́мені (ві́м'ю), по сі́мені (сі́м'ю), ті́мені (ті́м'ю).*

6. У кличному відмінку деякі іменники мають закінчення **-е**: *і́мене, племе́не.*

§ 99. Множина

1. У називному та кличному відмінках множини іменники четвертої відміни мають форму на **-ят-а** (після шиплячого — **-ат-а**) та **-ен-а**: *гуся́та, теля́та; курча́та, лоша́та; і́менá, племена́, але ві́м'я́, сі́м'я́, ті́м'я́ (ці іменники в множині відмінюємо як іменники другої відміни).*

2. У родовому відмінку множини іменники четвертої відміни мають нульове закінчення на **-ят** (після шиплячого — **-ат**) і **-ен**: *гуся́т, теля́т; курча́т, лоша́т; і́ме́н, племе́н, але: ві́м'їв, сі́м'їв, ті́м'їв.*

3. У давальному відмінку множини вживаємо форми на **-ят-ам** (після шиплячого — **-ат-ам**) і **-ен-ам**: *гуся́там, теля́там; курча́там, лоша́там; і́менáм, племена́м, але: ві́м'я́м, сі́м'я́м, ті́м'я́м.*

4. У знахідному відмінку множини іменники четвертої відміни мають форму, однакову з називним відмінком: *колища́та; і́менá, племена́; ві́м'я́, ті́м'я́, сі́м'я́; з родовим відмінком (для назв людей): дівча́т, хлоп'я́т; або обидві форми (для назв тварин): гуся́т і гуся́та; курча́т і курча́та, ягня́т і ягня́та.*

5. В орудному відмінку множини вживаємо форми на **-ят-ами** (після шиплячого — **-ат-ами**) та **-ен-ами**: *гуся́тами, ягня́тами; курча́тами, лоша́тами; і́менáми, племена́ми, але: ві́м'я́ми, ті́м'я́ми, сі́м'я́ми.*

6. У місцевому відмінку множини вживаємо форму на **-ят-ах** (після шиплячого — **-ат-ах**) і **-ен-ах**: *на гуся́тах, на ягня́тах; на курча́тах, на лоша́тах; в і́менáх, у племена́х, але: у ві́м'ях, у сі́м'ях, на ті́м'ях.*

§ 100. Відмінювання іменників, що мають тільки форму множини

1. У називному відмінку вживаємо:

1) закінчення **-и**: *в'язи, гуси, діти, джінси, збіїни, канікули, кросівки, кури, люди, ночви, окуляри, сани, сіни, Суми, сходи, фінанси, Чернівці, штани*.

Примітка. Деякі іменники, зокрема *гуси, діти, кури, люди*, мають форму однини, але від інших основ: *гуска, дитина, курка, людина*;

2) закінчення **-і** (після голосного — **-ї**): *гордоці, граблі, двіри, дріжджі, коноплі, ножци, помії, радіці, хитроці*;

3) закінчення **-а** (зрідка — **-я**): *віла, ворота, дрова, ясла, ясна, вінця*.

2. У родовому відмінку вживаємо:

1) закінчення **-ей**: *грошей, гусей, дверей, курей, людей, саней, сіней*;

2) закінчення **-ів**: *в'язів, граблів (і грабелів), джінсів, дріжджів, кліщів, окулярів, сходів, фінансів, хитроців, Чернівців*;

3) нульове закінчення: *вил, воріт, дров, збіїн, канікул, конопель, лежат, ножци, ночов (ночв), Сум, ясел, ясен*.

3. У давальному відмінку вживаємо:

1) закінчення **-ам** після твердого приголосного, коли в називному відмінку іменники мають закінчення **-и, -а** або **-і** (після шиплячого): *веселоцям, вілам, воротам (і воротям), в'язам, ночвам, радіцям, Сумам,ходам, фінансам, штанам (і штаням), яслам*.

Винятки: *гусям, дітям, людям, курям, санням, сінням*;

2) закінчення **-ям** після голосного та після м'якого приголосного, коли в називному відмінку іменники закінчуються на **-і, -ї, -я**: *вінцям, граблям, двірям, ножциям, поміям, Чернівцям*.

4. У знахідному відмінку вживаємо форми:

1) однакові з називним відмінком: *віла, вінця, граблі, коноплі, окуляри, сани, фінанси, ясла*;

2) однакові з родовим відмінком (для назв людей): *дітей, людей*;

3) обидві форми (для назв деяких свійських тварин): *гусей і гуси, курей і кури*.

5. В орудному відмінку вживаємо:

1) закінчення **-ами** в іменниках, які в називному відмінку мають закінчення **-и, -а** або **-і** (після шиплячого): *вілами, ночвами, Сумами,ходами, фінансами, веселоцями, радіцями*;

2) закінчення **-ями** в іменниках, які в називному відмінку закінчуються на **-і, -ї, -я**: *вінцями, граблями, коноплями, ножциями, поміями, Чернівцями*;

3) закінчення **-ми**: *ворітьмі* (і *ворóтами*), *грішми* (і *грошіма*), *гусьмі*, *двермі* (і *дверіма*), *дітьми*, *курмі*, *людьмі*, *саньмі* (і *саня́ми*), *сіньми*, *штаньмі* (і *штанáми*, рідше — *штáнями*).

6. У місцевому відмінку залежно від попереднього приголосного вживаємо закінчення **-ах**, **-ях**: *на вілах*, *у джінсах*, *на ворóтах* (рідше — *ворóтях*), *на канікулах*, *на нóжицях*, *у нóчвах*, *у Сумах*, *на фінáнсах*, *на штанáх* (рідше — *на штáнях*), *у яслах*; *на граблях*, *у двéрях*, *у поміях*, *у Чернівцях*.

ПРИКМЕТНИК

За характером кінцевого приголосного основи та відмінкових закінчень прикметники поділено на дві групи — тверду й м'яку.

§ 101. Тверда група прикметників

До твердої групи належать:

1) якісні та відносні прикметники, що мають основу на твердий приголосний і в називному відмінку однини чол. роду закінчуються на **-ий**: *бóсий*, *бурхлівий*, *велічний*, *весéлий*, *весня́ний*, *відва́жний*, *відповідний*, *гіркий*, *глухий*, *довічний*, *житóмирський*, *замо́жний*, *за́хідний*, *кні́жний*, *майсте́рний*, *мо́дний*, *молоді́й*, *навча́льний*, *незале́жний*, *нагі́рний*, *наро́дний*, *нові́й*, *пито́мий*, *попере́чний*, *пото́чний*, *постмодéрний*, *працьові́тий*, *продáжний*, *рідний*, *сві́жий*, *семирі́чний*, *сі́зий*, *сі́рий*, *слі́пий*, *ста́рший*, *схі́дний*, *тво́рчий*, *теля́чий*, *тогобі́чний*, *тото́жний*, *тугі́й*, *тяму́щий*, *хоро́брий*, *чі́стий*, *чотирику́тний*, *чудо́вий*, *шляхе́тний*, *щаслі́вий*;

2) присвійні прикметники із суфіксами **-ів** (після голосного та апострофа — **-їв**), **-ин** (після голосного та апострофа **-їн**), які в називному відмінку однини чол. роду після цих суфіксів мають нульове закінчення: *Андрі́їв*, *ба́тьків*, *Га́лин*, *ді́дів*, *доччі́н*, *І́горів*, *Марі́їн*, *не́нин*, *ня́нчін*, *шеви́в*;

3) усі короткі форми прикметників: *варт*, *ві́нен*, *го́ден*, *зго́ден*, *гото́в*, *жив*, *здро́в*, *зе́лен*, *ла́ден*, *пе́вен*, *по́вен*, *пові́нен*, *прав*, *рад*, *я́сен*.

§ 102. М'яка група прикметників

До м'якої групи належать:

1) відносні прикметники, що мають основу на м'який приголосний **-н** і в називному відмінку однини чол. роду закінчуються на **-ій** (після голосного — **-їй**): *бу́дній*, *ве́рхній*, *вечі́рній*, *всесві́тній* (*кругосві́тній*), *горо́дній*, *да́вній* (*неда́вній*), *доро́жній* (*подоро́жній*), *досві́тній*, *доста́тній*, *дру́жній* (але *дру́жний* — з іншим значенням), *жи́тній*, *за́дній*, *замі́жня*,

крайній, кутній, літній (повнолітній), майбутній, могутній, мужній, незабутній, новітній, обідній (пообідній), освітній, осінній, останній, передній, пізній, порожній, присутній (відсутній, посутній), п'ятний, ранній, самотній, самотній (але самітний), середній (посередній), спідній, сторінній, сусідній, хатній, художній тощо;

2) усі прикметники на **-жній, -шній**, що походять від прислівників: *бліжній, внутрішній, вчорашній, давнішній, домашній, завтрашній, зовнішній, колишній, нинішній, поздовжній, ранішній, справжній, сьогоднішній, теперішній, торішній* (але *цьогорічний*), *тутешній* та ін.; також *прийдешній, сінешній* тощо;

3) відносні прикметники з основою на **-й**: *безкрайї, довговійї, короткошійї*; відносні прикметники з відтінком присвійності: *братній, орлій*, а також якісний прикметник *синій*.

§ 103. Зразки відмінювання прикметників

Однина

ТВЕРДА ГРУПА

	Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід
Н.	<i>гáрн-ий</i>	<i>гáрн-е</i>	<i>гáрн-а</i>
Р.	<i>гáрн-ого</i>	<i>гáрн-ого</i>	<i>гáрн-ої</i>
Д.	<i>гáрн-ому</i>	<i>гáрн-ому</i>	<i>гáрн-ій</i>
Зн.	= Н. або Р.	<i>гáрн-е</i>	<i>гáрн-у</i>
Ор.	<i>гáрн-им</i>	<i>гáрн-им</i>	<i>гáрн-ою</i>
М.	<i>... гáрн-ому(-ім)</i>	<i>... гáрн-ому(-ім)</i>	<i>... гáрн-ій</i>
Н.	<i>б́ратів</i>	<i>б́ратов-е</i>	<i>б́ратов-а</i>
Р.	<i>б́ратов-ого</i>	<i>б́ратов-ого</i>	<i>б́ратов-ої</i>
Д.	<i>б́ратов-ому</i>	<i>б́ратов-ому</i>	<i>б́ратов-ій</i>
Зн.	= Н. або Р.	<i>б́ратов-е</i>	<i>б́ратов-у</i>
Ор.	<i>б́ратов-им</i>	<i>б́ратов-им</i>	<i>б́ратов-ою</i>
М.	<i>... б́ратов-ому (-ім)</i>	<i>... б́ратов-ому (-ім)</i>	<i>... б́ратов-ій</i>

М'ЯКА ГРУПА

	Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід
Н.	<i>сі́н-і́й</i>	<i>сі́н-є</i>	<i>сі́н-я</i>
Р.	<i>сі́нь-о́го</i>	<i>сі́нь-о́го</i>	<i>сі́нь-о́ї</i>
Д.	<i>сі́нь-о́му</i>	<i>сі́нь-о́му</i>	<i>сі́н-і́й</i>
Зн.	= Н. або Р.	<i>сі́н-є</i>	<i>сі́н-ю</i>
Ор.	<i>сі́н-і́м</i>	<i>сі́н-і́м</i>	<i>сі́нь-о́ю</i>
М.	... <i>сі́нь-о́му</i> (<i>сі́н-і́м</i>)	... <i>сі́нь-о́му</i> (<i>сі́н-і́м</i>)	... <i>сі́н-і́й</i>
Н.	<i>безкра́-і́й</i>	<i>безкра́-є</i>	<i>безкра́-я</i>
Р.	<i>безкра́й-о́го</i>	<i>безкра́й-о́го</i>	<i>безкра́й-о́ї</i>
Д.	<i>безкра́й-о́му</i>	<i>безкра́й-о́му</i>	<i>безкра́-і́й</i>
Зн.	= Н. або Р.	<i>безкра́-є</i>	<i>безкра́-ю</i>
Ор.	<i>безкра́-і́м</i>	<i>безкра́-і́м</i>	<i>безкра́й-о́ю</i>
М.	... <i>безкра́й-о́му</i> (<i>безкра́-і́м</i>)	... <i>безкра́й-о́му</i> (<i>безкра́-і́м</i>)	... <i>безкра́-і́й</i>

Множина

	ТВЕРДА ГРУПА		М'ЯКА ГРУПА
Н.	<i>га́рн-і</i>	<i>бра́тов-і</i>	<i>сі́н-і</i> <i>безкра́-ї</i>
Р.	<i>га́рн-их</i>	<i>бра́тов-их</i>	<i>сі́н-іх</i> <i>безкра́-їх</i>
Д.	<i>га́рн-им</i>	<i>бра́тов-им</i>	<i>сі́н-ім</i> <i>безкра́-їм</i>
Зн.	= Н. або Р.	= Н. або Р.	= Н. або Р.
Ор.	<i>га́рн-ими</i>	<i>бра́тов-ими</i>	<i>сі́н-іми</i> <i>безкра́-їми</i>
М.	... <i>га́рн-их</i>	<i>бра́тов-их</i>	... <i>сі́н-іх</i> ... <i>безкра́-їх</i>

Примітка 1. Іменники прикметникового походження *будівничий, лютий* (місяць), *подорожній* і подібні відмінюємо як прикметники: *до будівничого, будівничі, з будівничими; лютого, у лютому*. Пор.: *Сьогодні п'яте лютого й П'ятого лютого 2018 року*.

Примітка 2. Прикметники, складені з **-лиций**: *білолиций, блідолиций, круглолиций, повнолиций* тощо відмінюємо так:

ОДНИНА

	Чоловічий рід	Середній рід	Жіночий рід
Н.	<i>білоліц-ий</i>	<i>білоліц-е</i>	<i>білоліц-я</i>
Р.	<i>білоліць-ого</i>	<i>білоліць-ого</i>	<i>білоліць-ої</i>
Д.	<i>білоліць-ому</i>	<i>білоліць-ому</i>	<i>білоліць-ій</i>
Зн.	= Н. або Р.	<i>білоліц-е</i>	<i>білоліць-ю</i>
Ор.	<i>білоліц-им</i>	<i>білоліц-им</i>	<i>білоліць-ою</i>
М.	... <i>білоліць-ому</i> (<i>білоліц-ім</i>)	... <i>білоліць-ому</i> (<i>білоліц-ім</i>)	... <i>білоліць-ій</i>

МНОЖИНА

Н.	<i>білоліц-і</i>	Зн. = Н. або Р.
Р.	<i>білоліць-их</i>	Ор. <i>білоліць-ими</i>
Д.	<i>білоліць-им</i>	М. ... <i>білоліць-их</i>

§ 104. Ступенювання прикметників

Вищий ступінь прикметників

1. Вищий ступінь порівняння прикметників утворюємо додаванням:

1) суфікса **-іш-** або **-ш-** до основи чи до кореня звичайної форми якісного прикметника: *нов-іш-ий*, *повн-іш-ий*, *син-іш-ий*, *дешев-ш-ий*, *солод-ш-ий*;

2) слів **більш**, **менш** до звичайної форми якісного прикметника (рідше): *більш вдальий*, *більш глибокий*, *менш вередливий*.

Найвищий ступінь прикметників

2. Найвищий ступінь порівняння прикметників утворюємо додаванням:

1) префікса **най-** до форми вищого ступеня: *найбільший*, *найкраща*, *найменше*;

2) слів **найбільш**, **найменш** до звичайної форми якісного прикметника (рідше): *найбільш зручний*, *найбільш стійка*, *найменш приємне*.

Для посилення ознаки вживаємо при формах найвищого ступеня прикметників частки **що** і **як**; пишемо їх із прикметниками разом: *щонайсильніший*, *якнайбільший*, *якнайшвидший*.

ЧИСЛІВНИК

КІЛЬКІСНІ ЧИСЛІВНИКИ

§ 105. Відмінювання кількісних числівників

1. Числівник *о́дін, одне́ (одно́), одна́* відмінюємо так:

	ОДНИНА		МНОЖИНА
	Чол. і середн. рід	Жіночий рід	
Н.	<i>о́дін, одне́</i> (рідше – <i>одно́</i>)	<i>одна́</i>	<i>одні́</i>
Р.	<i>одно́го</i>	<i>одні́єї</i> (рідше – <i>одно́ї</i>)	<i>одні́х</i>
Д.	<i>одно́му</i>	<i>одні́й</i>	<i>одні́м</i>
Зн.	= Н. або Р. <i>одне́ (одно́)</i>	<i>одну́</i>	= Н. або Р.
Ор.	<i>одні́м</i>	<i>одні́єю</i> (рідше – <i>одно́ю</i>)	<i>одні́ми</i>
М.	... <i>одно́му (одні́м)</i>	... <i>одні́й</i>	... <i>одні́х</i>

Примітка. У займенниках *о́дін до одного́, о́дін одному́, о́дін з о́дним* і под. наголос у слові *о́дного, о́дного, о́дній* і т. ін. — на першому складі.

2. Інші кількісні числівники відмінюємо так:

Н.	<i>два</i>	<i>дві</i>	<i>три</i>	<i>чоти́ри</i>
Р.	<i>двох</i>		<i>трьох</i>	<i>чотирьо́х</i>
Д.	<i>двом</i>		<i>трьом</i>	<i>чотирьо́м</i>
Зн.	= Н. або Р.		= Н. або Р.	= Н. або Р.
Ор.	<i>двома́</i>		<i>трьома́</i>	<i>чотирма́</i>
М.	... <i>двох</i>		... <i>трьох</i>	... <i>чотирьо́х</i>

Н.	<i>п'ять</i>	<i>шість</i>	<i>сім</i>	<i>ві́сім</i>
Р.	<i>п'яти́, п'ятьо́х</i>	<i>шесті́, шістьо́х</i>	<i>семі́, сімо́х</i>	<i>восьмі́, вісьмо́х</i>
Д.	<i>п'яти́, п'ятьо́м</i>	<i>шесті́, шістьо́м</i>	<i>семі́, сімо́м</i>	<i>восьмі́, вісьмо́м,</i>
Зн.	<i>п'ять або п'ятьо́х</i>	<i>шість або шістьо́х</i>	<i>сім або сімо́х</i>	<i>ві́сім або вісьмо́х</i>
Ор.	<i>п'ятьма́, п'ятьома́</i>	<i>шістьма́, шістьома́</i>	<i>сьома́, сімома́</i>	<i>вісьма́, вісьмомо́ма́</i>
М.	... <i>п'яти́, п'ятьо́х</i>	... <i>шесті́, шістьо́х</i>	... <i>семі́, сімо́х</i>	... <i>восьмі́,</i> <i>вісьмох</i>

3. Як *п'ять* або *шість* відмінюємо числівники *де́в'ять, де́сять, одина́дцять, двана́дцять, трина́дцять, чотирна́дцять, п'ятна́дцять, шістна́дцять, сімна́дцять, вісімна́дцять, дев'ятна́дцять, два́дцять, три́дцять.*

4. Складні числівники *п'ятдеся́т, шістдеся́т, сімдеся́т, вісімдеся́т* відмінюємо за таким зразком:

- Н. *п'ятдесят*
 Р. *п'ятдесяти́, п'ятдесятьо́х*
 Д. *п'ятдесяти́, п'ятдесятьо́м*
 Зн. *п'ятдесят* або *п'ятдесятьо́х*
 Ор. *п'ятдесятьма́, п'ятдесятьома́*
 М. ... *п'ятдесяти́, ... п'ятдесятьо́х*

5. Складні числівники *дві́сті, три́ста, чоти́риста, п'ятсо́т, шістсо́т, сімсо́т, вісімсо́т, дев'ятсо́т* відмінюємо за такими зразками:

- Н. *дві́сті* *п'ятсо́т*
 Р. *двохсо́т* *п'ятисо́т*
 Д. *двомста́м* *п'ятиста́м*
 Зн. *дві́сті* *п'ятсо́т*
 Ор. *двомаста́ми* *п'ятьмаста́ми, п'ятьомаста́ми*
 М. ... *двохста́х* ... *п'ятиста́х*

6. У складених кількісних числівниках відмінюємо всі частини: з *чотирьохсо́т сімдесяти́ восьми́ тисяч шістисо́т п'ятдесяти́ дев'яти́* (гривень).

7. Числівники *со́рок, дев'яно́сто, сто* в родовому, давальному, орудному й місцевому відмінках мають закінчення **-а**: *сорока́, дев'яно́ста, ста*.

8. Збірні числівники *дво́є, обо́є, трьо́є* в непрямих відмінках мають форми від *два, оба́* (давня форма), *три*: *двох, двом..., обо́х, обо́м..., трьох, трьом...*

9. Збірний числівник *оби́два (оби́дві)* має в непрямих відмінках такі форми: *обо́х, обо́м, обомá, на обо́х*.

10. Збірні числівники *че́тверо, п'я́теро, ше́стеро, се́меро, во́сьмеро, де́в'ятеро, де́сятеро, одина́дцятро* в непрямих відмінках мають форми відповідних кількісних числівників: *чотирьо́х, чотирьо́м..., п'ятьо́х, п'ятьо́м..., шістьо́х, шістьо́м...* і т. д.

11. Числові назви *ті́сяча, мі́льйо́н, мі́лья́рд* відмінюємо як іменники відповідних відмін.

12. Неозначено-кількісні числівники *кількана́дцять, кількадеся́т* відмінюємо як числівник *п'ять*: *кільканадцяти́ й кільканадцятьо́х, кількадесятьма́ й кількадесятьома́*.

ПОРЯДКОВІ ЧИСЛІВНИКИ

§ 106. Відмінювання порядкових числівників

1. Числівники, що мають закінчення **-ий**, відмінюємо як прикметники твердої групи: *перший (перша, перше), другий, четвертий, п'ятий, шостий, сьомий, восьмий, дев'ятий, десятий, одинадцятий, дванадцятий...*, *двадцятий, тридцятий, сороковий, п'ятдесятий, шістдесятий, сімдесятий, вісімдесятий, дев'яностий, сотий, двохсотий, трьохсотий, чотирьохсотий, п'ятисотий...*, *тисячний, двохтисячний, трьохтисячний, чотирьохтисячний, п'ятитисячний...*, *мільйонний, двохмільйонний, трьохмільйонний, чотирьохмільйонний, п'ятимільйонний...*; числівник *третій (третя, трете)* відмінюємо як прикметник м'якої групи.

2. У складених порядкових числівниках відмінювана остання частина: *вісімдесят восьмий, вісімдесят восьмого, тисяча дев'ятсот дев'яносто першого (року), у тисяча сімсот вісімдесят дев'ятому (році), у дві тисячі вісімнадцятому (році)*.

Порядкові числівники на письмі передаємо переважно словами: *шостий поверх, перше березня*. Якщо порядковий числівник передано цифрою, то після неї кінцеву частину порядкового слова пишемо з дефісом, напр.: *5-й поверх, на 36-му кілометрі, після 7-ї години* (але при позначенні дат, сторінок видання, а також після римських цифр закінчення не пишемо: *1 січня 2000 року, 120 сторінка, 1 тисячоліття, XXI століття*).

ДРОБОВІ ЧИСЛІВНИКИ

§ 107. Відмінювання дробових числівників

1. Дробові числівники читаємо так: $\frac{1}{2}$ — *одна друга*, $\frac{1}{3}$ — *одна третя*, $\frac{1}{4}$ — *одна четверта*, $\frac{5}{2}$ — *п'ять других*, $\frac{2}{3}$ — *дві третіх*, $\frac{3}{4}$ — *три четвертих*, $\frac{4}{3}$ — *чотири третіх*, $\frac{3}{5}$ — *три п'ятих*, $\frac{2}{7}$ — *дві сьомих*, $\frac{9}{10}$ — *дев'ять десятих*.

Відмінюємо їх як звичайні числівники: *двом третім, трьомá п'ятими; діліти на одну двадцяту*.

Половіна ($\frac{1}{2}$), *третина* ($\frac{1}{3}$), *чверть* ($\frac{1}{4}$) відмінюються як іменники.

2. Числівники *півтора* (*відра, кілограма, кілометра*), *півторі* (*тисячі, гривні*), *півтора́ста* невідмінювані.

ЗАЙМЕННИК

§ 108. Особові займенники

Відмінювання особових займенників

Однина		Множина		
Н.	я	ти	ми	ви
Р.	мене́ (до мене́)	тебе́ (до тебе́)	нас	вас
Д.	мені́	тобі́	нам	вам
Зн.	мене́ (на мене́)	тебе́ (на тебе́)	нас	вас
Ор.	мно́ю	тобо́ю	на́ми	ва́ми
М.	... мені́	... тобі́	... нас	... вас

Однина		Множина	
Н.	він вонó	вона́	вони́
Р.	його́ (до нього́)	ї́ї́ (до не́ї)	їх (до них)
Д.	йому́	ї́й	їм
Зн.	його́ (на нього́)	ї́ї́ (на не́ї)	їх (на них)
Ор.	ним	нею	ні́ми
М.	... ньóму (ні́м)	... ні́й	... них

Форми займенника третьої особи (*він, вона́, вонó, вони́*) після прийменників уживаємо з приставним **н**: *до нього́, на не́ї, з них*. Орудний відмінок має форму з **н** і без прийменника: *ним, нею, ні́ми*.

§ 109. Зворотний займенник

Відмінювання зворотного займенника

Н.	—	З.	себе́ (на себе́)
Р.	себе́ (до себе́)	О.	собо́ю
Д.	собі́	М.	... собі́

§ 110. Присвійні займенники

Відмінювання присвійних займенників

Однина	Множина
--------	---------

	Чол. і середн.рід	Жіночий рід	
Н.	<i>мій моє́</i>	<i>мо́я</i>	<i>мої́</i>
Р.	<i>могó</i>	<i>моє́ї</i>	<i>мої́х</i>
Д.	<i>моє́му</i>	<i>мої́й</i>	<i>мої́м</i>
Зн.	= Н. або Р. <i>моє́</i>	<i>мою́</i>	<i>мої́х</i>
Ор.	<i>мої́м</i>	<i>моє́ю</i>	<i>мої́ми</i>
М.	... <i>моє́му (мої́й)</i>	... <i>мої́й</i>	... <i>мої́х</i>

Так само відмінюємо займенники *твій, свій*.

Займенники *наш, ваш* відмінюємо як прикметники твердої групи.

Займенник *їхній* відмінюємо як прикметник м'якої групи.

§ 111. Вказівні займенники

Відмінювання вказівних займенників

	ОДНИНА		МНОЖИНА
	Чол. і середн.рід	Жіночий рід	
Н.	<i>той те</i>	<i>та</i>	<i>ті</i>
Р.	<i>тогó</i>	<i>тіє́ї (рідко — то́ї)</i>	<i>тих</i>
Д.	<i>тому́</i>	<i>тій</i>	<i>тим</i>
Зн.	= Н. або Р. <i>те</i>	<i>ту</i>	= Н. або Р.
Ор.	<i>тим</i>	<i>тією́ (рідко — то́ю)</i>	<i>ті́ми</i>
М.	... <i>то́му (ті́м)</i>	... <i>ті́й</i>	... <i>тих</i>

Так само відмінюємо займенник *той*.

Н.	<i>цей це</i>	<i>ця</i>	<i>ці</i>
Р.	<i>цьогó</i>	<i>ціє́ї</i>	<i>цих</i>
Д.	<i>цьому́</i>	<i>цій</i>	<i>цим</i>
Зн.	= Н. або Р. <i>це</i>	<i>цю</i>	= Н. або Р.
Ор.	<i>цим</i>	<i>цією́</i>	<i>ці́ми</i>
М.	... <i>цьо́му (ці́м)</i>	... <i>ці́й</i>	... <i>цих</i>

Так само відмінюємо *оце́й* та рідковживаний варіант *сей*.

§ 112. Питальні займенники

Відмінювання питальних займенників

Н.	<i>хто</i>	<i>що</i>
Р.	<i>кого́</i>	<i>чого́</i>
Д.	<i>кому́</i>	<i>чому́</i>
Зн.	<i>кого́</i>	<i>що</i>
Ор.	<i>ким</i>	<i>чим</i>
М.	<i>... ко́му (кім)</i>	<i>... чо́му (чім)</i>

Однина

Множина

Чол. і середн. рід **Жіночий рід**

Н.	<i>чий</i> <i>чиє́</i>	<i>чия́</i>	<i>чиї́</i>
Р.	<i>чийо́го</i>	<i>чиє́ї</i>	<i>чиї́х</i>
Д.	<i>чийо́му (чиє́му)</i>	<i>чийі́</i>	<i>чиї́м</i>
Зн.	<i>= Н. або Р. чиє́</i>	<i>чию́</i>	<i>= Н. або Р.</i>
Ор.	<i>чиї́м</i>	<i>чиє́ю</i>	<i>чиї́ми</i>
М.	<i>... чийо́му (чиє́му, ... чийі́ чиї́м)</i>		<i>... чиї́х</i>

Займенники *який, котрій* відмінюємо як прикметники твердої групи.

§ 113. Означальні займенники

Відмінювання означальних займенників

Однина

Множина

Чол. і середн. рід

Жіночий рід

Н.	<i>весь (увесь, ввесь) все (усе́)</i>	<i>вся (уся́)</i>	<i>всі (усі́)</i>
Р.	<i>всього́ (усьогó)</i>	<i>всіє́ї (усіє́ї)</i>	<i>всіх (усі́х)</i>
Д.	<i>всьому́ (усьому́)</i>	<i>всі́й (усі́й)</i>	<i>всі́м (усі́м)</i>
Зн.	<i>= Н. або Р. все (усе́)</i>	<i>всю́ (усю́)</i>	<i>= Н. або Р.</i>
Ор.	<i>всі́м (усі́м)</i>	<i>всіє́ю (усіє́ю)</i>	<i>всі́ма (усі́ма)</i>
М.	<i>... всьо́му (всі́м) ... усьо́му (усі́м)</i>	<i>... всі́й (усі́й)</i>	<i>... всіх (усі́х)</i>

Примітка 1. У всіх відмінках у й в чергуються за загальним правилом (див. § 23).

Займенники *ко́жен* (ко́жний), *всякий*, *всілякий*, *самій* і *са́мий* (напр.: *самій* хліб, але *той са́мий*), *сам* (*сама́*, *самі́*) відмінюємо як прикметники твердої групи.

Примітка 2. Після прийменників наголос переходить з останнього складу на передостанній у таких займенникових формах, як: *до ме́не*, *до те́бе*, *на се́бе*, *з ньо́го*, *у не́ї*, *біля ко́го* (*ко́гось*), *від то́го*, *від чо́го* (*чо́гось*), *у цьо́го*, *з усьо́го*, *на то́му*, *при цьо́му*, *в чо́му* (*чо́мусь*), *в усьо́му*.

Але коли прийменник поєднується не з займенником, а з іншою частиною мови, від якої цей займенник залежить, то наголос не змінюється: *до його́ хати*, *до її́ до́му*.

§ 114. Складні займенники (неозначені й заперечні)

Відмінювання складних займенників

Займенники, до складу яких входять частки **аби-**, **де-**, **ні-**, **-ся**, **-небудь**, відмінюємо так:

Абіхто, *абікого*, *абі в ко́го*, *абікому*, *абіким*, *абі з ким*, *абі на ко́му* (*і абі на кім*).

Абіякий, *абіякого*, *абіякому*, *абіяким*, *абі з які́м*, *абі на яко́му* (*і абі на які́м*).

Де́хто, *де́кого*, *де́кому*, *де́ з ким*, *де́ на ко́му* (*і де́ на кім*), *на де́кому*.

Де́який, *де́якого*, *де́яким*, *на де́яких* (*і де́ на які́х*).

Котрійсь, *котро́гось*, *котро́мусь*, *котрі́мсь*, *на котро́мусь*.

Ніхто́, *ніко́го*, *ніко́му*, *нікі́м*, *ні з кі́м*, *ні на ко́му* (*і ні на кі́м*).

Ніякий, *ніякого*, *ніякому*, *нія́ким*, *ні на я́кому* (*і ні на я́кім*).

Хто-не́будь, *кого́-не́будь*, *кому́-не́будь*, *ким-не́будь*, *на ко́му-не́будь*.

Хтось, *кого́сь*, *кому́сь*, *кимсь* (*і кі́мось*), *у ко́мусь*.

Чийсь, *чийо́гось*, *чийо́мусь* (*і чи́мусь*), *чи́мсь* (*і чи́мось*), *на чийо́мусь* (*і на чи́мусь*, *чи́мсь*, *чи́мось*).

Що-бу́дь, *чогó-бу́дь*, *чому́-бу́дь*, *чим-бу́дь*, *на чо́му-бу́дь* (*і на чім-бу́дь*).

Що-не́будь, *чогó-не́будь*, *чому́-не́будь*, *чим-не́будь*, *на чо́му-не́будь* (*і на чім-не́будь*).

Щось, *чогóсь*, *чому́сь*, *чимсь* (*і чи́мось*), *на чо́мусь* (*і на чімсь*, *чі́мось*).

Примітка. Числові займенники *де́кілька*, *кі́лька*, *скі́льки*, *сті́льки* відмінюємо як числівник два: *де́кілько́х*, *де́кілько́м*, *де́кількома́*; *бага́то* відмінюємо так: *бага́то*, *багатyóх*, *багатyóм*, *багатyóма* й *багатyóма*.

ДІЄСЛОВО

§ 115. Дійсний спосіб

Теперішній час

1. Зразки дієвідмінювання в теперішньому часі:

I ДІЄВІДМІНА

Однина

Множина

1 ос.	<i>ід-у́ кол-ю́ чу́-ю</i>	<i>ід-емо́ ко́л-емо чу́-емо</i>
2 ос.	<i>ід-éш ко́л-еш чу́-эш</i>	<i>ід-ете́ ко́л-ете чу́-ете</i>
3 ос.	<i>ід-é ко́л-е чу́-е</i>	<i>ід-у́ть ко́л-ють чу́-ють</i>

II ДІЄВІДМІНА

Однина

Множина

1 ос.	<i>робл-ю́ ба́ч-у го́-ю</i>	<i>ро́б-имо ба́ч-имо го́-імо</i>
2 ос.	<i>ро́б-иш ба́ч-иш го́-іш</i>	<i>ро́б-ите ба́ч-ите го́-іте</i>
3 ос.	<i>ро́б-ить ба́ч-ить го́-іть</i>	<i>ро́бл-ять ба́ч-ать го́-ять</i>

За такими зразками відмінюємо й дієслова доконаного виду в майбутньому часі.

Поділ дієслів на дієвідміни

2. За характером особових закінчень теперішнього часу (або майбутнього часу дієслів доконаного виду) дієслова поділено на дві дієвідміни: **першу** й **другу**. Лише чотири дієслова (див. нижче п. 7) становлять окрему групу.

До **першої** дієвідміни належать дієслова з особовими закінченнями: -у (-ю), -еш (-єш), -е (-є), -емо (-ємо), -ете (-єте), -уть (-ють).

До **другої** дієвідміни належать дієслова з особовими закінченнями: -у (-ю), -иш (-їш), -ить (-їть), -имо (-їмо), -ите (-їте), -ать (-ять).

3. Визначаючи особові закінчення дієслів, потрібно враховувати те, що:

1) дієслова, які мають в інфінітиві основу на **-и**, **-і** (-ї) або на **-а** (після **ж**, **ч**, **ш**) і в першій особі однини та в третій особі множини теперішнього часу (або майбутнього дієслів доконаного виду) ці голосні втрачають, належать до **другої** дієвідміни:

ба́чи-ти ба́ч-у ба́ч-ать

варі́-ти вар-ю́ вар-ять

дої́-ти до-ю́ до́-ять
 леті́-ти леч-у́ лет-я́ть
 сиді́-ти сидж-у́ сид-я́ть
 крича́-ти крич-у́ крич-а́ть

До цієї дієвідміни належать усі дієслова на **-отіти**: *булькотіти*, *бурмотіти*, *муркотіти*, *цокотіти*, а також такі дієслова, як *бо́я-тися*, *стоя́-ти* (з основою на **-я**), *спá-ти* (з основою на **-а** не після шиплячого), *біг-ти* (з основою на приголосний);

2) усі інші дієслова належать до **першої** дієвідміни, а саме:

а) дієслова з односкладовою інфінітивною основою на голосні **-и-**, **-у-**, які зберігаються в дієвідмінюваних формах, а також похідні від них:

<i>ві́-ти</i> (док. <i>завіти</i>)	<i>ві́-ю</i>	<i>ві́-ють</i>
<i>жи́-ти</i>	<i>жив-у́</i>	<i>жив-у́ть</i>
<i>кри́-ти</i>	<i>кри́-ю</i>	<i>кри́-ють</i>
<i>мі́-ти</i>	<i>мі́-ю</i>	<i>мі́-ють</i>
<i>ні́-ти</i>	<i>ні́-ю</i>	<i>ні́-ють</i>
<i>ши́-ти</i>	<i>ши́-ю</i>	<i>ши́-ють</i>
<i>чу́-ти</i>	<i>чу́-ю</i>	<i>чу́-ють</i>

В особових формах дієслів *біти*, *віти* (док. *звіти*), *літи*, *піти* кореневий голосний **и** не зберігається: *б'ю* — *б'ють*, *в'ю* — *в'ють*, *л'ю* — *л'ють*, *п'ю* — *п'ють*;

б) дієслова з основою інфінітива на **-і-**, що зберігається при дієвідмінюванні:

<i>білі́-ти</i>	<i>білі́-ю</i>	<i>білі́-ють</i>
<i>жовті́-ти</i>	<i>жовті́-ю</i>	<i>жовті́-ють</i>
<i>сині́-ти</i>	<i>сині́-ю</i>	<i>сині́-ють</i>

в) дієслова з основою інфінітива на **-а-** не після шиплячого приголосного або після шиплячого, коли це **-а-** в дієвідмінюваних формах зберігається; також дієслова з основою інфінітива на **-я-**:

<i>гна́-ти</i>	<i>жен-у́</i>	<i>жен-у́ть</i>
<i>закиса́-ти</i>	<i>закиса́-ю</i>	<i>закиса́-ють</i>
<i>міша́-ти</i>	<i>міша́-ю</i>	<i>міша́-ють</i>
<i>писа́-ти</i>	<i>пиш-у́</i>	<i>пиш-у́ть</i>
<i>сія́-ти</i>	<i>сі́-ю</i>	<i>сі́-ють</i>

г) дієслова з основою інфінітива на **-ува-** (**-юва-**), які у формах теперішнього та майбутнього часу дієслів доконаного виду втрачають компонент **-ва-**:

<i>буд-ува́-ти</i>	<i>буд-у́-ю</i>	<i>буд-у́-ють</i>
<i>гор-юва́-ти</i>	<i>гор-ю́-ю</i>	<i>гор-ю́-ють</i>
<i>намал-юва́-ти</i>	<i>намал-ю́-ю</i>	<i>намал-ю́-ють</i>

Примітка. Від суфікса **-ува-** (**-юва-**) слід відрізнити суфікс **-ва-**, що зберігається в особових формах: *бу-ва́-ти* — *бу-ва́-ю*, *бу-ва́-ють*; *відчу-ва́-ти* — *відчу-ва́-ю*, *відчу-ва́-ють*. Але: *ку-ва́-ти* — *ку-ю́*, *пізна-ва́-ти* — *пізна-ю́*, *ста-ва́-ти* — *ста-ю́*.

г) дієслова з основою інфінітива на **-оло-**, **-оро-**:

<i>полó-ти</i>	<i>пол-ю́</i>	<i>пóл-ють</i>
<i>поборó-ти</i>	<i>побор-ю́</i>	<i>побóр-ють</i>

д) дієслова з основою інфінітива на **-ну-**:

<i>гля́ну-ти</i>	<i>гля́н-у</i>	<i>гля́н-уть</i>
<i>кі́ну-ти</i>	<i>кі́н-у</i>	<i>кі́н-уть</i>

е) дієслова з основою інфінітива на приголосний:

<i>нес-ті́</i>	<i>нес-у́</i>	<i>нес-у́ть</i>
<i>па́с-ти</i>	<i>пас-у́</i>	<i>пас-у́ть</i>
<i>те́р-ти</i>	<i>тр-у</i>	<i>тр-уть</i>

є) дієслова з основою на **-ота-**:

<i>бульк-ота́-ти</i>	<i>булькоч-у́</i>	<i>булькóч-уть</i>
<i>мурк-ота́-ти</i>	<i>муркоч-у́</i>	<i>муркóч-уть</i>

ж) окремі дієслова:

<i>жа́-ти</i>	<i>жн-у</i>	<i>жн-уть</i>
<i>іржа́-ти</i>	<i>ірж-у́</i>	<i>ірж-у́ть</i>
<i>реві́-ти</i> (і <i>ревті́</i>)	<i>рев-у́</i>	<i>рев-у́ть</i>
<i>сла́-ти</i> (= <i>посила́ти</i>)	<i>шл-ю</i>	<i>шл-ють</i>
<i>сла́-ти</i> (= <i>стелі́ти</i>)	<i>стел-ю́</i>	<i>стéл-ють</i>
<i>хоті́-ти</i>	<i>хóч-у</i>	<i>хóч-уть</i>

Примітка. Дієслова, у яких в інфінітиві перед кінцевим **р** основи наявний **е**, втрачають його і в особових формах, і у формах наказового способу: *завмер-ти* — *замр-*

у, замр-уть, замр-и; тёр-ти — тр-у, тр-уть, тр-и; упер-ти — упр-у́, упр-у́ть, упр-и́.
Але: дёр-ти — дер-у́, дер-у́ть, дер-и́; жёр-ти — жер-у́, жер-у́ть, жер-и́.

Зміни приголосних у дієсловах, дієприкметниках і віддієслівних іменниках

4. У дієсловах першої дієвідміни відбувається зміна приголосних: **г** на **ж**, **к** на **ч**, **х** на **ш**, **з** на **ж**, **с** на **ш**, **т** на **ч**, **ст** на **щ**, **ск** на **щ** у всіх формах теперішнього часу (або майбутнього часу дієслів доконаного виду), якщо така зміна є в першій особі однини: *могти́* — *мо́жу*, *мо́жеш*; *пекти́* — *печу́*, *пече́ш*; *колиха́ти* — *колишу́*, *коли́шеш*; *в'язати́* — *в'язу́*, *в'яже́ш*; *чеса́ти* — *чешу́*, *чеше́ш*; *хоті́ти* — *хо́чу*, *хо́чеш*; *свиста́ти* — *свищу́*, *свіще́ш*; *полоска́ти* — *полощу́*, *поло́щеш*.

5. У дієсловах другої дієвідміни в першій особі однини приголосні **д**, **т**, **з**, **с** змінюються на **дж**, **ч**, **ж**, **ш**, а **зд**, **ст** — на **ждж**, **щ**: *води́ти* — *воджу́*, *верті́ти* — *верчу́*, *вози́ти* — *вожу́*, *носи́ти* — *ношу́*; *їзди́ти* — *їжджу́*, *вімостити́* — *вімощу́*.

Примітка. У дієслові *бігти* й похідних від нього *забігти*, *прибігти* та ін., що належать до другої дієвідміни, **г** змінюється на **ж** у всіх формах теперішнього часу (або майбутнього часу дієслів доконаного виду): *бігти* — *біжу́*, *біжи́ши*.

6. Приголосні **г**, **з** змінюються на **ж**; **к**, **т** — на **ч**; **с** — на **ш**; **д**, **дз** — на **дж**; **ст**, **ск** — на **щ**:

1) у дієприкметниках перед суфіксом **-ен(ий)**: *перемо́жений*, *во́жений*, *пече́ний*, *кру́чений*, *но́шений*, *збу́джений*, *виї́жджений*, *ві́мощений*, *пу́щений*;

2) у похідних дієсловах із суфіксами **-ува-** та **-а-**: *заморо́жувати*, *вико́чувати*, *вино́шувати*, *розку́шувати*, *прина́джувати*, *виї́жджувати*, *вимо́щувати*; *походжа́ти*, *саджа́ти*, але *заважа́ти*, хоч *зава́дити*, *зава́джу*;

3) у віддієслівних іменниках перед суфіксом **-енн(я)**: *відно́шення*, *розхо́дження*, *розгні́ждження*, *спро́щення*, але перед **-інн(я)** ці приголосні зберігаються: *води́ння*, *вози́ння*, *гнізди́ння*, *крути́ння*, *носи́ння*.

Примітка 1. У дієсловах другої дієвідміни після губних перед **я**, **ю** з'являється **л**: *ку́плять*, *ло́влять*, *ло́млять*, *лю́блять*; *куплю́*, *ловлю́*, *ломлю́*, *люблю́*. **Л** з'являється також після губних:

1) у дієприкметниках на **-ен(ий)**: *зро́блений*, *ку́плений*, *розгра́флений*;

2) у дієприслівниках на **-ячи**: *губля́чи*, *любля́чи*, *ро́блячи*;

3) у віддієслівних іменниках перед **-енн(я)**: *здеші́влення*, *погли́блення*.

Примітка 2. Постфікс **-ся (-сь)** у дієсловах пишемо разом, причому в третій особі однини перед **-ся** з'являється **-ть**: *б'є́ться*, *лє́ється*, *смію́ся*, *сміє́шся*, *сміє́ться*.

Відмінювання дієслів ДА́ТИ, Ї́СТИ,

ВІДПОВІСТІ́ (та ін. з компонентом –ВІСТИ), БУ́ТИ

7. Дієслова *да́ти, ї́сти, відпові́сті, розпові́сті* та інші з частиною -*вісти*, а також *бу́ти* з усіма похідними від них становлять відповідно до закінчень теперішнього часу (або майбутнього часу дієслів доконаного виду) окрему групу.

ОДНИНА

1 ос. <i>дам</i>	<i>їм</i>	<i>відпові́м</i>
2 ос. <i>дасі́</i>	<i>їсі́</i>	<i>відповісі́</i>
3 ос. <i>дасть</i>	<i>їсть</i>	<i>відпові́сть</i>

МНОЖИНА

1 ос. <i>дамó</i>	<i>їмо́</i>	<i>відповімо́</i>
2 ос. <i>дасте́</i>	<i>їсте́</i>	<i>відповісте́</i>
3 ос. <i>даду́ть</i>	<i>їдя́ть</i>	але: <i>дадуть відповідь</i>

Від дієслова *бу́ти* вживаємо тільки форму *є* (інколи в поетичній мові для першої та третьої особи однини — *єсть*), що заступає всі інші форми; зрідка вживані ще архаїчні форми: для другої особи однини — *єсі́*, а для третьої особи множини — *суть*.

Майбутній час

8.

1) Майбутній час дієслів недоконаного виду вживається в таких формах:

а) особові форми допоміжного дієслова *бу́ти* — *бу́ду, будеи, буде, будемо* (зрідка *будем*), *будете, будуть* + інфінітив: *бу́ду писа́ти, будете ходи́ти*;

б) інфінітив + скорочені особові форми колишнього дієслова *я́ти* (*иму́...*) — *-му, -меш, -ме, -memo* (зрідка *-mem*), *-мете, -муть*, що стали дієслівними закінченнями, злившись з інфінітивом: *пекти́му, пекти́меш, пекти́ме, пекти́memo* (зрідка *пекти́mem*), *пекти́мете, пекти́муть*.

2) Майбутній час дієслів доконаного виду вживається в таких формах:

а) префікс + теперішній час: *зроблю́, напишу́*;

б) деякі безпрефіксні дієслова доконаного виду із закінченням теперішнього часу (найчастіше зі значенням одноразової дії): *грімну, ляжу, пушу, стукну*.

Минулий і давноминулий час

9. Дієслова минулого часу особових закінчень не мають. Історично форми минулого часу утворилися від дієприкметників, і тому в них зберігаються афікси на позначення роду: **-в** або нульове закінчення в чол. роді, **-ла** — в жін. роді, **-ло** в середн. роді однини, **-ли** — у множині всіх родів: *брав, ніс, пік; брала, несла, пекла; брало, несло, пекло; брали, несли, пекли*.

Давноминулий час дієслова складається з форм минулого часу цього дієслова та відповідних форм минулого часу допоміжного дієслова **бути**: *ходів був, ходила була, ходили були*.

Примітка 1. Про чергування **о, е з і** в дієсловах *віз, ніс* та ін. див. § 9, п. 1, 7). За аналогією до форм *віз, ніс, стеріг* та ін., у яких **о, е** чергуються з **і**, утворилися такі форми, як *запріг* (від *запрягті*), *ліг* (від *лягті*), де маємо **і** замість **я**.

Примітка 2. У ряді дієслів, що мають у формах теперішнього (майбутнього) часу суфіксальне **н** з особовими закінченнями, відповідний суфікс **-ну-** у формах інфінітива й минулого часу може випадати. Це буває переважно тоді, коли суфікс **-ну-** ненаголошений і дієслово не має значення одноразовості. Проте повної послідовності в уживанні інфінітива й минулого часу із суфіксом **-ну-** або без нього немає: *збліднути* — *зблід, зблідла; посохнути* — *посохти* — *посохнув, посох, посохнула, посохла; слабнути* — *заслабти* — *заслаб, заслабла; тягнути* — *тягті* — *тягнув, тягнула* — *потяг, тягла*.

Примітка 3. Постфікс **-ся** після суфікса інфінітива, закінчень усіх форм минулого часу та закінчень 1 ос. однини, множини й 2 ос. множини майбутнього часу доконаного й недоконаного (синтетична форма) виду може змінюватися на **-сь** в усному мовленні та художньому стилі: *узятись, узявсь, узялась, узялось, узялись; візьмутьсь, візьмемось, візьметесь; братимутьсь, братимемось, братиметесь*. У формі однини чол. роду минулого часу це буває тільки після приголосного **в**: *знайшовсь, одягнувсь, усміхнувсь* (але: *стерігся, обпікся* тощо).

§ 116. Наказовий спосіб

Наказовий спосіб має лише форми другої особи однини й першої та другої особи множини з такими закінченнями:

2 ос. однини **-и** = \emptyset (нульове закінчення)

1 ос. множини **--імо(-ім), -мо**

2 ос. множини **-іть, -те**

1. Закінчення **-и, -імо(-ім), -іть** звичайно бувають:

1) під наголосом: *бері́, бері́м(о), бері́ть; живі́, живі́м(о), живі́ть; іди́, іди́м(о), іди́ть; печі́, печі́м(о), печі́ть; припусті́, припусті́м(о), припусті́ть;*

2) у дієсловах із наголошеним префіксом **ви-**: *вібери, віберім(о), віберіть; віжени, віженім(о), віженіть* тощо, які без префікса мають кінцевий наголос: *бері, берім(о), беріть; жені, женім(о), женіть*;

3) у дієсловах із суфіксом **-ну-** в інфінитиві після приголосного: *кивні, кивнім(о), кивніть; крикни, крикнім(о), крикніть; моргни, моргнім(о), моргнить; стукни, стукнім(о), стукніть*;

4) у дієсловах з основою на **л** або **р** після приголосного: *підкресли, підкреслім(о), підкресліть; провітри, провітрім(о), провітріть*.

2. В інших дієсловах ненаголошений голосний у закінченнях наказового способу відсутній:

1) після голосних: *грай, граймо, грайте; купуй, купуймо, купуйте; стій, стіймо, стійте; ший, шиймо, шийте*;

2) після приголосних **б, п, в, м, ж, ч, ш, щ, р**: *не горб(ся), не горбте(сь); сип, сипмо, сипте; став, ставмо, ставте; ознайом, ознайомте; ріж, ріжмо, ріжте; покліч, поклічмо, поклічте; руш, рушмо, руште; мори, морицмо, морицте; повір, повірмо, повірте*;

3) після приголосних **д, т, з, с, л, н** ненаголошений голосний у закінченнях теж зникає, причому ці приголосні пом'якшуються: *сядь, сядьмо, сядьте; трать, тратьмо, тратьте; чисть, чистьмо, чистьте; злазь, злазьмо, злазьте; повісь, повісьмо, повісьте; візволь, візвольмо, візвольте; стань, станьмо, станьте*.

Примітка 1. Від дієслова *істи* утворюються такі форми наказового способу: *їж, їжмо, їжте*; від дієслів *доповісті, розповісті* звичайно вживаються форми: *доповідай (від доповідати), розповідай (від розповідати)*.

Примітка 2. Приголосні **г, к** у наказовому способі переходять у **ж, ч**: *бігти — біжі, біжім(о), біжіть; лягти — ляж, ляжмо, ляжте; пекти — печі, печім(о), печіть* (пор. теперішній або майбутній час: *біжу, ляжу, печу*).

Приголосні **з, с, х** у словах на зразок *казати, писати, брехати* в наказовому способі відповідно переходять у **ж, ш**: *казати — кажі, кажім(о), кажіть; писати — пиші, пишім(о), пишіть; брехати — (не) бреші, (не) брешіть*; пор. теперішній час: *кажу, пишу, (не) брешу*.

Примітка 3. Усі дієслова із суфіксом **-ува-** (**-юва-**) мають перед закінченням наказового способу голосний **у** (орфографічно **ю**): *вимірй, просмолй, розказуй*.

§ 117. Умовний спосіб

Частки **б, би** в умовному способі пишемо окремо: **б** пишемо після слів, що закінчуються на голосний: *я хотіла б; вона б сказала; рада б узяти; я б про це розповів; би* — після слів, що закінчуються на приголосний: *я хотів би; він би сказав; я міг би взяти; він би це давно був зробив*.

§ 118. Неозначена форма дієслова (інфінитив)

Неозначена форма дієслова закінчується на **-ти**: *глибшати, годувати, годуватися (годуватись), жити, кіннути, лізти, мандрувати, нести, пекти, пектіся (пектісь), ревіти, розуміти, стояти, ходити, хотіти*.

Примітка 1. В усному мовленні, а часом і в художньому стилі вживають також і форму інфінітива на **-ть**, коли основа дієслова закінчується на голосний: *брать, казать, кінуть, теріть, ходіть*.

Примітка 2. Про форми із суфіксом **-ну-** й без нього див. § 115, п. 9, прим. 2; там же в прим. 3 див. про постфікс **-ся (-сь)**.

§ 119. Дієприкметник

В українській мові розмежовують:

1. Дієприкметники активного стану:

1) теперішнього часу на **-чий (-а, -е)** (вживані переважно в значенні прикметників та іменників): *квітучий, живучий, лежачий, стоячий*; зрідка: *виконуючий, зростаючий, працюючий*;

2) минулого часу на **-лий (-а, -е)**: *зжовклий, навислий, осілий, почорнілий*.

2. Дієприкметники пасивного стану минулого часу:

1) на **-ний, -а, -е (-аний, -яний, -ений, -єний), -ований, -йований, -ьований, -уваний, -юваний**: *(зі)гнаний, (по)сіяний, (с)творений, окрілений, (за)гбєний, (з)будований, скопійований, сформульований, знєхтуваний, очолюваний*;

2) на **-тий (-а, -е)**: *бітий, взутий, узятий, жатий, закритий, мітий, початий, тертий, ужитий*.

Примітка.

1. Варіантні форми на **-тий, -ний** утворюємо від дієслів із суфіксом **-н- (-ну-)**: *вернути — вернутий і вернений, замкнути — замкнутий і замкнений, кинути — кінутий і кінений, усунути — усунутий і усунений, розвинути — розвинутий і розвінений*.

2. Варіантні форми на **-тий, -ний** утворюємо й від дієслів з основою інфінітива на **-оло-, -оро-**: *колоти — колотий і колений; пороти — поротий і порений*.

Від дієслова *молоти* варіантні форми — *молотий* і рідше *мєлений*.

§ 120. Дієприслівник

1. Дієприслівники теперішнього часу утворюємо від основи дієслова теперішнього часу за допомогою суфіксів **-учи (-ючи), -ачи (-ячи)**.

Суфікс **-учи (-ючи)** вживаємо в дієприслівниках, утворених від дієслів першої дієвідміни, а суфікс **-ачи (-ячи)** — у дієприслівниках, утворених від дієслів другої дієвідміни: *беруть — беручі, виробляють — виробляючи, ідуть — ідучі, кажуть — кажучи; бачать — бачачи, летять — летячі, сидять — сидячи, сплять — сплячі*.

2. Дієприслівники минулого часу утворюємо від основи дієслова минулого часу чоловічого роду за допомогою суфікса **-ши** (після основи на приголосний) і **-вши** (після основи на голосний): *брав — бравши, купував — купувавши, купів — купівши, налетів — налетівши; приніс — принісши, спік — спікши, став — ставши.*

Примітка. Дієприслівники, утворені від зворотних дієслів, мають постфікс **-сь**: *сміючись, узявшись*; рідше — **ся**: *сміючися, узявшисья.*

III. ПРАВОПИС СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ¹

Приголосні звуки і букви на позначення приголосних

§ 121. Звук [l]

1. Звук [l] у словах іншомовного походження передаємо твердим або м'яким л — залежно від того, як узвичаєне те чи те слово в українській мові:

1) твердим л (**л, ла, ло, лу**) у словах: *арсенал, бал, вулкан, інтеграл, капітал, футбол, халва; аероплан, баланс, галантний, глазу́р, клас, молекула, новела, план, прімула, формула; блок, велосипед, колонія, соло, соціологія, флот; блуза, луна, металургія; Албанія, Атлантичний океан, Гренландія, Ламані, Лондон, Осло, Тулуза; Веласкес, Ламарк, Флобер та ін.* У новітніх запозиченнях з англійської мови звук [l] передається твердим л (*ланч, сейл, таблоїд, файл та ін.*);

2) м'яким л (**ль, ля, льо, лю**) у словах: *автомобіль, асфальт, бульдог, гільза, гольф, магістраль, педаль, табель; вакуоля, пілюля, пляж, полярний, регулятор; туберкульоз; алюміній, блюмінг, революція; Аляска, Базель, Любек, Ольстер, Фінляндія, Вільсон, Лінкольн, Золя, Кромвель, Лютер, Мішель, Рафаель та ін.*

2. Звукосполучення [le] передаємо через ле: *електрика, желе, легенда, лекція, плеср, пленум, телеграф, кілер; Валенсія, Каледонія, Палермо, Толедо; Лессінг, Леннон, Пелé та ін.*

§ 122. Звуки [g], [h]

1. Звук [g] та близькі до нього звуки, що позначаються на письмі буквою **g**, звичайно передаємо буквою **г**: *авангард, агітація, агресор, блогер, гвардія, генерал, гламур, графік, грог, ембарго, маркетинг, міграція; лінгвістика, негативний, серфінг, синагога, Вахтанг, Гарсія, Гайнетдін, Ердоган, Гвінея, Гольфстрім, Гренландія, Грузія, Гете, Георг, Гурамішвілі, Люксембург, Магомéт, Фольксваген, Чикаго.*

2. Буквою **г** передаємо звук [g] у давнозапозичених загальних назвах, таких як *ганок, татунок, гвалт, гра́ти, грунт* і под. (див. § 6) (див. § 5-8) та в похідних від них: *ганковий, тратчастий, ґрунто́вний* і т. ін.

3. У прізвищах та іменах людей допускається передавання звука [g] двома способами: шляхом адаптації до звукового ладу української мови — буквою **г** (*Вергілій, Гарсія, Гегель, Георг, Гете, Грегуар, Гуллівер*) і шляхом

¹ Правопис іншомовних власних назв, що походять зі слов'янських мов, подано в IV розділі «Правопис власних назв» (§ 151–164).

імітації іншомовного [g] — буквою г (*Вергілій, Гарсія, Гегель, Георг, Гете, Грегуар, Гулів'єр* і т. ін.).

4. Звук [h] переважно передаємо буквою г: *гандбол, гербарій, гінді, гіпотеза, горизонт, гобіс, гобіспіталь, гумус; Гарвард, Гельсінкі, Гіндустан, Ганнібал, Гейне, Гораций, Люфтганза*. За традицією в окремих словах, запозичених з європейських та деяких східних мов [h], і фонетично близькі до нього звуки передаємо буквою х: *хобі, хокей, хол, холдинг, брахман, джихад, моджахед, ханум, харакірі, хіджаб, шахід, Аллах, Ахмед, Мухаммед, Сухроб, Хакім, Хаммурані* і т. ін.

§ 123. Буквосполучення th у словах грецького походження

Буквосполучення **th** у словах грецького походження передаємо звичайно буквою т: *антологія, антропологія, аптека, астма, бібліотека, католицький, театр, теорія, ортодокс, ортопедія, Амальтея, Прометей, Тейля, Таїсія, Теодор*. У словах, узвичаєних в українській мові з **ф**, допускається орфографічна варіантність на зразок: *анáfема* і *анáтема*, *дифіра́мб* і *дити́ра́мб*, *ефі́р* і *етéр*, *ка́федрa* і *катéдрa*, *логарі́фм* і *логарі́тм*, *міф*, *міфоло́гія* і *міт*, *мітоло́гія*, *Ага́тангел* і *Агафа́нгел*, *Афі́ни* і *Ате́ни*, *Борисфе́н* і *Бористе́н*, *Демосфе́н* і *Демосте́н*, *Ма́рфа* і *Ма́рта*, *Фесса́лія* і *Тесса́лія* та ін.

§ 124. Букви w, th у словах англійського походження

Англійське **w** на позначення звука [w] передаємо звичайно через **в**: *вікeнд, Вашингтoн, Вeбстeр, Веллінгтoн, Вільсон, Вінніпeг* та ін.; у деяких словах за традицією через **у**: *Уeльс, уайт-спіріт* та ін.

Англійське **th** на позначення звука [θ] передаємо звичайно через **т**: *трілер, Агата, Артур, Блeксміт, Бoрдсворт, Мeредіт*, на позначення звука [ð] — звичайно через **з**: *Рeзерфорд, Вeзeрбі, Сазерленд*, рідше через **т**: *Сoтбі, Сауті* або **с**: *Голсуoрсі*.

§ 125. Буквосполучення ll та ill у словах французького походження

Французькі буквосполучення **ll** та **ill** після голосних, у кінці слів та перед голосними відповідно до французької вимови передаємо через **й**: *макіяж, Війoн, Шантії*. У деяких загальних і власних назвах буквосполучення **-aille, -ille, -eille** за традицією передаємо як **-аль, -іль**: *ваніль, Версаль, Марсeль*.

§ 126. Звук [j]

Звук [j] звичайно передаємо відповідно до вимови іншомовного слова буквою **й**, а в складі звукосполучень [je], [ji], [ju], [ja] буквами **є, ї, ю, я**: *бу́єр, конве́єр, плéєр, фла́єр, круї́з, мозаї́ка, лоя́льний, парано́я, плея́да, роя́ль, сакво́яж, секво́я, фая́нс, феєрве́рк, ін'є́кція, проє́кт, проє́кція, суб'є́кт, трає́кторія, фо́є, е́ті, Гаї́ті, Го́я, Є́йтс, Саво́я, Феєрба́х, Ма́єр, Кає́нна, Іса́я, Йога́нн, Рамбу́є, Со́єр, Хая́м, Хеєрда́л, Юно́на.*

§ 127. Кінцеві буквосполучення - dr, - tr

Кінцеве **-tr** передаємо через **-тр**, кінцеве **-dr** — через **-др**: *баро́метр, діа́метр, семéстр, теа́тр, термо́метр, цен́тр, циліндр.*

§ 128. Неподвоєні й подвоєні букви на позначення приголосних

1. У загальних назвах іншомовного походження букви на позначення приголосних звичайно не подвоюємо: *абáт, акумуля́тор, баро́ко, беладóна, белетри́стика, браві́симо, ват, гру́па, гун (гу́ни), ідилі́чний, інтелектуа́льний, інтерме́цо, колекти́в, комі́сія, лібрéто, піані́симо, піцикáто, стакáто, су́ма, фін (фі́ни), шасі́ та ін.*

За традицією з подвоєнням пишемо загальні назви: *анна́ли, бо́нна, бі́лль, бру́тто, бу́лла, ва́нна, ві́лла, до́нна, мадо́нна, ма́нна, му́лла, панно́, пе́нні, то́нна, ду́рра, мі́рра* та слово *Алла́х*.

2. У разі збігу в загальних назвах однакових приголосних префікса й кореня подвоєння звичайно зберігаємо, зокрема в тих випадках, коли в українській мові вживається непрефіксальне слово з тим самим коренем: *іммігра́ція* (пор. *мігра́ція*), *іннова́ція* (пор. *нова́ція*), *іраціо́нальний* (пор. *раціо́нальний*), *ірреа́льний* (пор. *реа́льний*), *контрреволю́ція* (пор. *револю́ція*), *контрреформа́ція* (пор. *реформа́ція*), *сюрреалі́зм* (пор. *реалі́зм*).

Примітка. Букви на позначення приголосних звичайно не подвоюємо в тих випадках, коли семантичний зв'язок між префіксальним словом і словом без префікса втрачений або суттєво ослаблений: *анота́ція, конота́ція* (пор. *нота́ція*), *кореля́ція* (пор. *реля́ція*), *кореспонде́нт* (пор. *респонде́нт*) і т. ін.

3. Подвоєння букв на позначення приголосних переважно зберігаємо у власних назвах: *Андо́рра, Бессе́мер, Бі́лл, Ботті́челлі, Гаро́нна, Голла́ндія, Лло́йд, Маро́кко, Міссу́рі, Ні́цца, Я́ффа; Бе́тті, Дžóнні, Мю́ллер, Руссо́, Те́ннессі, Смо́ллетт, Кі́ркконнелл* та в загальних назвах, які від них утворені за допомогою афіксів: *андорре́ць, бессемері́вський, голла́ндський, марокка́нець* і т. ін. У загальних назвах, які утворені від власних назв без

додавання афіксів, букви на позначення приголосних не подвоюємо: *ват* (пор. *Ватт*), *бекерель* (пор. *Беккерель*), *гаус* (пор. *Гаусс*).

Примітка. За усталеною традицією в деяких власних назвах подвоєння не зберігаємо (*Пенсільванія*) або зберігаємо частково (*Міссісіпі*).

4. Буквосполучення **ск**, що в англійській, німецькій, шведській та деяких інших мовах передає звук [к], відтворюємо українською буквою **к**: *Дікенс*, *Дікінсон*, *Джéксон*, *Тéкерей*, *Бéкі*, *Бúкінгем*, *Бісмарк*, *Брюкнер*, *Бро́кес*, *Ламáрк*, *Што́кманн*, *Стокго́льм*, *Рудбек*, *Шéрлок*.

Примітка. Подвоєння **кк** зберігаємо у власних назвах кельтського походження, де формант **Мас**, **Мс** поєднується з основою, що починається на [к], в тих випадках, коли за традицією їх пишемо як одне слово: *Макка́ртні*, *Макке́нзі*, *Макке́нна*, *Маккінлі*, а також у загальних назвах, що утворені від власних назв такого типу: *маккартизм* і т. ін.

Голосні звуки і букви на позначення голосних

§ 129. Голосний [і]

Залежно від позиції в слові, особливостей вимови і мовної традиції букви на позначення звука [і], зокрема **і**, **у** (ігрек), **е**, буквосполучення **еа**, **ее**, **іе** і т. ін. передаємо українськими буквами **і**, **ї** та **и**.

І. **І** пишемо:

1. На початку слова: *іде́я*, *інстру́ція*, *інтернаціо́нальний*; *І́бсен*, *І́ден*, *Ізабе́лла*, *Іліа́да*, *І́ндія*, *І́тон*.

2. Після приголосного перед голосним та буквами **є**, **ї**, **й**: *арте́ріальний*, *геніа́льний*, *діа́лектика*, *інду́стріаліза́ція*, *мате́ріал*, *діа́гноз*, *чаба́та*, *ціа́нід*, *соціа́лізм*, *фіа́лка*; *аудіе́нція*, *гіе́на*, *ріе́лтор*, *кліе́нт*, *піе́тeт*, *тампліе́р*; *копії́ст*, *аксіо́ма*, *раціо́н*, *революціо́нер*, *соціоло́гія*, *фіоле́товий*; *радіу́с*, *тріу́мф*; *парті́йний*, *раді́й*; *Біаррі́ц*, *Фіу́ме*; *Віардо́*, *Іглесіа́с*, *Марціа́л*, *Ліе́па*, *Оссіа́н*, *Сіа́м*, *Шанті́ї*.

У кінці слова іншомовне **-іа** передаємо звичайно через **-ія**: *арте́рія*, *мате́рія*, *інду́стрія*, *Іта́лія*, *Га́рсія*, *Га́ллія*.

3. В іменах і прізвищах після приголосного перед наступним приголосним і в кінці слова: *Беатри́че*, *Ові́дій*, *Річа́рд*, *Дідро́*, *Ді́зель*, *Грі́мм*, *Ме́дічі*, *Россі́ні*, *Анрі́*;

Власні назви, що перейшли в категорію загальних назв, пишемо за правилами правопису загальних назв іншомовного походження: *ді́зель* (від прізвища *Рудольфа Ді́зеля*), *силуе́т* (від прізвища *Етьє́на де Сілуе́тта*).

4. У географічних назвах після приголосних, крім **дж, ж, ч, ш, щ, ц і р** перед наступним приголосним, крім [j], і в кінці слова, а також у похідних прикметниках: *Канзас-Сіті, Лісабон, Міссісіпі, Монтевідео, Ніл, Севілья, Сідней, Замбезі, Капрі, Сомалі, лісабонський, сомалійський*.

5. Після приголосних у кінці слова: *візаві, віскі, журі, колібрі, мерсі, парі, попурі, суші, таксі, характері, шасі*.

6. У всіх інших випадках після **б, п, в, м, ф, г, к, х, л, н** перед наступним приголосним: *бізнес, пілот, вібрація, академік, фінанси, графік, гіпопотам, логічний, гімн, кібуці, кілограм, кіно, архів, хімія, хірург, література, республіка, ніша, піанісимо*.

За усталеною традицією в ряді слів іншомовного походження, що давно засвоєні українською мовою, після **б, п, в, м, ф, г, к, х, л, н** пишемо **и**: *башкір, вімпел, східна, імбір, калмік, кипарис, кисет, лиман, міля, мирт, нірка, спирт, хімєра* та ін.

За традицією з **и** пишемо також слова грецького походження, що усталилися в церковному вжитку: *диякон, єпископ, єпитимія, єпитрахіль, міро, мітра, митрополіт, християнство* тощо.

II. **ї** пишемо після голосного: *альтруїст, егоїст, кофеїн, маїс, мозаїка, наївний, руїна, стоїк, теїн; Аделаїда, Аїда, Каїр, Саїд, Таїр, Хаїм, Хусаїнов*.

Примітка. У складних словах, де перша частина закінчується голосним, на початку другої частини пишемо **і**: *неоімперіалізм, псевдоісторичний*, так само в позиції після префікса, що закінчується на голосний; *воїстину, доісторичний, поінформувати; неіндуктивний* і т. ін.

III. **И** пишемо:

1. У загальних назвах після приголосних **д, т, з (дз), с, ц, ж (дж), ч, ш, р** перед наступним приголосним (крім **й**): *дізель, динамо, диплом, директор, методика; інститут, математика, стимул, тип; позиція, фізичний; таксист, родінка, силует, система; цистерна, цифра; режим, джигіт, джінси, джип; чичероне; шірма, шифр; бригада, риф, фабрика*.

2. У географічних назвах з кінцевими **-ида, -ика**: *Антарктида, Атлантида, Флоріда; Адриатика, Америка, Антарктика, Арктика, Атлантика, Африка, Балтика, Корсика, Мексика*.

3. У географічних назвах після приголосних **дж, ж, ч, ш, щ і ц** перед приголосним: *Алжир, Вашингтон, Вірджинія, Гемпшир, Жиронда, Йоркшир, Лейпциг, Циндао, Чикаго, Чілі* та в похідних від них: *алжирець, йоркширський, чилійський* та ін. Перед голосним **і** в кінці слова пишемо **і**: *Віші, Шіофок*.

4. У географічних назвах після **р** перед приголосним (крім [j]): *Британія, Крит, Мавританія, Магриб, Мадрид, Рив'єра, Ріга* та ін. та в похідних від них: *британський, мавританський, ризький* та ін.

Примітка 1. У компоненті власних назв **-стріт** пишемо **i**: *Бейкер-стріт, Волл-стріт, Риджент-стріт, Фліт-стріт*.

Примітка 2. У географічних назвах після **p** перед **[j]** та в похідних від них пишемо **i**, наприклад, *Трієст, Брієнн, Ер-Ріяд, трієстський, ер-ріядський*.

5. За традицією в ряді географічних назв після приголосних **д, т** перед наступним приголосним, крім **[j]**: *Ватикан, Единбург, Кордильєри, Медіна, Палестина, Сардинія, Скандинавія, Тибет* та в похідних від них: *ватиканський, единбурзький, скандинавський* та ін.

Примітка. Після приголосних **д, т** перед голосним **i** **[j]** пишемо **i**: *Галатія, Індія*.

6. У ряді інших географічних назв за традицією: *Бразилія, Вифлеєм, Єрусалим, Китай, Пакистан, Сиракузи, Сирія, Сицилія*, та в похідних від них: *єгипетський, сирієць* та ін.

§ 130. Голосні [e], [u]

1. Голосний **[e]** звичайно передаємо буквою **e**: *енергія, ера, Есхіл, Етна, філе, шардонé, шевроле́, а* в сполученні з попереднім **[j]** — буквою **є**: *Єллоустоун, Ємен, Єль*.

За традицією **є** пишемо в низці слів релігійної тематики (грецького походження): *єпископ, єпитимія, єпитрахіль, Євангеліє, євхаристія, єресь* та ін.

Після букв на позначення голосних, **ь** і апострофа в загальних і власних назвах звичайно вживається буква **є**: *конвєср, реєстр, фєсрвєрк, кáрієс, клієнт, дієз, дієреза, дієта, рієлтор, абітурієнт, пацієнт, сієста, гóмо сáпієнс, траєкторія, Вандрієс, Дієго, Данієль, Арієль, Марієтта, Марієнбург, Трієст, Рамбує, досьє, портьє, фоє, Сьєрра-Леоне, Лавуазьє, круп'є, П'єтро*. Якщо префікс у слові або перша частина складного слова закінчується на голосний, то після неї пишемо **є**: *дієлєктрик, дієтіл, полієдр, квазієтнічний, мінієскалатор, псевдоєфєкт, поєта́нний, геоеконо́міка, агроєкологія, ультраєро́зія, мегаєфєкт, євроєліта, металоємáль*.

2. У словах, запозичених із французької мови, після шиплячих **ж, ш** пишемо українське **у**: *брошю́ра, журі́, парашу́т*.

§ 131. Буквосполучення **au, ou**

Буквосполучення **au, ou** на позначення звукосполучень **[au]** **[ou]** передаємо через **ау, оу**: *аутса́йдер, гауптва́хта, ма́узер; Ка́унас; Кла́ус, Кра́узе, Па́уль, Фа́уст*.

У словах, що походять із давньогрецької й латинської мов, буквосполучення **au** звичайно передається через **ав**: *автєнті́чний, автобіографі́я, автомобі́ль, áвтор, авторитє́т, автохто́н, лáвра, Аврóра,*

Мавританія, Павло. У запозиченнях із давньогрецької мови, що мають стійку традицію передавання буквосполучення *au* шляхом транслітерації як *ау*, допускаються орфографічні варіанти: *аудіє́нція* і *авдіє́нція*, *аудито́рія* і *авдито́рія*, *лауреа́т* і *лавреа́т*, *па́уза* і *па́вза*, *фа́уна* і *фа́вна*.

§ 132. Букви та буквосполучення *ö, ø, eu, oe*

Голосні, яким на письмі відповідають букви й буквосполучення *ö, ø, oe, eu*, у німецькій, данській, іспанській, норвезькій, турецькій, французькій, шведській та деяких інших мовах, і фонетично подібні до них голосні передаємо українською буквою *е*: *Ге́те, Б'є́рсон, Ке́льн, Пасте́р, Рентге́н, Ма́льме, Вільне́в, Е́нченінг*, а після звука [j] буквою *є*: *Рішельє́, Б'є́рсон*.

§ 133. Дифтонги [au], [ei], [ou] у словах англійського походження

Англійські дифтонги [au], [ei], [ou] звичайно передаємо, імітуючи їхнє звучання в мові оригіналу, через *ау, ей, оу*: *бра́унінг, бра́узер, Джорджста́ун, гейм, диспле́й, Дžéймс, сно́уборд, шо́у, Сно́у, Бе́ллоу, Сі́ллітоу, Па́уелл*. Окремі слова з дифтонгами [ei] і [ou] ввійшли в українську мову в адаптованому вигляді з голосними *е, о*: *бебі́бум, брек, ле́ді, гол, готе́ль, до́пінг, смо́кінг, Бе́кон, Че́мберлен, Шекспі́р, Айве́нго, Гладсто́н, Дефо́, Дже́ром, Марло́, О́лдос, По, Лонгфе́лло*.

§ 134. Звук [æ] у словах англійського походження

Англійський звук [æ], якому на письмі відповідає англійська буква *a*, звичайно передаємо українською буквою *а*: *макі́нтош, спа́м, ча́т, ха́кер, А́лекс, А́дамс, А́длер, Га́ррісон, Ланка́стер, Манче́стер, Кана́верал, Ча́плін*; у багатьох словах за традицією цей звук передаємо через *е*: *бізне́смен, мене́джер, Бле́квуд, Ке́мерон, Ле́мберт, Пелл-Ме́лл, Се́лінджер, Сем, Тетчер* і т. ін.

§ 135. Звук [ə:] у словах англійського походження

Англійський звук [ə:], якому найчастіше відповідають англійські буквосполучення *er, ir, or, ur, yr, ear*, не має в українській мові фонетичного аналога і відтворюється здебільшого українським буквосполученням *ер*: *се́рфінг, Бе́рд, Бе́ртон, Бе́ркишир, Ве́ртінг, Ерне́ст, Ерл, Ме́рфі, Че́рчилль, Ше́рлі* тощо. Деякі слова, засвоєні українською мовою в транслітерованому вигляді, передають графічну форму відповідних англійських буквосполучень: *га́мбургер, курсо́р, Во́рдсворт, І́рвінг, Урба́на* та ін.

§ 136. Буквосполучення **ei**, **eu** у словах німецького походження. Буквосполучення **ij** та буква **u** в словах нідерландського походження

1. Німецьке буквосполучення **ei** відповідно до вимови передаємо українською мовою через **ай** (**яй**): *Айзенáх, Вáйнрайх, Віттгенитáйн, Вáйзенборн, Кáйзер, Ма́йнгоф, Нортга́йм, Бляйбтрой, Кляйн, Кляйнерт, Фляйшер*; буквосполучення **eu** — через **ой**: *фрóйляйн, Нойбра́нденбург, Нойба́уер*. За традицією в давніших запозиченнях німецьке буквосполучення **ei** передаємо в транслітерованому вигляді через **ей**: *крéйда, крéйцер, маркшéйдер, капельмéйстер, гросмéйстер, штрейкбрéхер, Гéйне, Лéйпциг, Рейн, Швейцáрія*.

2. У запозиченнях з нідерландської мови буквосполучення **ij** та букву **u** передаємо через **ей**: *гéйзер, дрейф*.

§ 137. Подвоєння букв на позначення голосних

Подвоєння букв на позначення голосних в іншомовних власних назвах, передаємо подвоєнням відповідних українських букв: *Áарне, Аáхен, Авраáм, Заáле, Каáба, Ку́усінен, Саарбрю́кен, Тóомінг, Ванзéе*.

§ 138. Апостроф

1. Апостроф у словах іншомовного походження та похідних пишемо перед **я, ю, є, ї**, які позначають сполучення звука [j] з наступним голосним:

1) після приголосних **б, п, в, м, ф, г, к, х, ж, ч, ш, р**: *б'єф, комп'ютер, н'єдестáл, інтерв'ю, прем'єр, кар'єра; П'ємóнт, П'ячéнца, Рив'єра, Ак'я́б, Іх'я́мас, Ях'я́; Барб'є, Б'ю́кєнен, Донаг'ю, Женев'є́ва, Ф'є́золе, Монтеск'є, Руж'є́, Фур'є́;*

2) після кінцевого приголосного в префіксах: *ад'ю́нкт, ад'юта́нт, ін'є́кція, кон'ю́нктура, диз'ю́нкція*.

2. Апостроф не пишемо:

1) перед **йо**: *курйóз, серйозний*;

2) коли **я, ю** позначають пом'якшення попереднього приголосного перед **а, у**: *бязь; бю́джєт, бю́ро, кю́вєт, мю́рид, ню́їтр, пю́ре, фюзеля́ж, кю́вєт, рю́кзáк, рюш; Барбю́с, Бю́ффóн, Вю́ртемберг, Мю́ллер, Гю́го*.

§ 139. М'який знак (ь)

1. М'який знак (**ь**) у словах іншомовного походження пишемо після приголосних **д, т, з, с, л, н**:

1) перед **я, ю, є, ї, йо**: *кондотьєр, конферансьє, ательє, марсельєза, мільярд, бульйон, сеньйор, дуєнья, віньєтка, каньйон; В'єнтьян, Кордильєри, Севілья; Готьє, Лавуазьє, Мольєр, Ньютон, Реньє, Віньї;*

2) у низці слів після л перед приголосним та в кінці деяких слів за традицією або відповідно до вимови: *альбатрос, джобуль, кольт, магістраль, фільм; Альберта, Базель, Булонь, Дельфи, Кромвель, Нельсон, Рафаель, Чарльз, Шампань і т. ін.*

ВІДМІНЮВАННЯ СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ

§ 140. Іменники іншомовного походження звичайно відмінюємо як відповідні українські іменники:

I відміна: *капсула — капсули, капсулі; фізика — фізики, фізиці; вакуоля — вакуолі, вакуолю; ескадрілья — ескадрільї, ескадрільєю, род. мн. ескадрілей; Будда — Будди, Буддою; Венеція — Венеції, Венецією; Гоя — Гой, Гоею.*

II відміна: *арсенал — арсеналу, арсеналом, в арсеналі; блок — бло́ка (і бло́ку), бло́ком, на бло́ці; автомобіль — автомобіля, автомобілем; Рафаель — Рафаеля, Рафаелем; Бюлов — Бюлова, Бюловом; Дарвін — Дарвіна, Дарвіном.*

III відміна: *магістраль — магістралі, магістраллю; верф — вєрфі, вєрф'ю.*

Невідмінювані іменники іншомовного походження

Деякі іменники іншомовного походження не відмінюємо, а саме:

- іменники на **-а** з попереднім голосним: *ампу́а, боа́, буржуа́; Бенуа́, Валуа́, Джо́шуа, Жоффу́а, Нікара́гуа, Па́пуа;*
- односкладові слова на **-а, -я**: *бра, па, спа, фа, ля;*
- іменники на **-є, -є:** *ательє́, валіде́, дуче́, желе́, кабаре́, каберне́, кафе́, кашне́, негли́же, пенсне́, піке́, суфле́, турне́, шале́, шосе́, сомельє́; Беранже́, Гейне́, Гете́, Данте́, Туапсе́; Барб'є́, Готьє́, Ле Корбюзьє́, Лавуазьє́, Рамбує́;*
- іменники на **-ї, -и, -ї**: *ві́скі, ефе́нді, колі́бри, мерсі́, парі́, по́ні, таксі́; Анрі́, Гальва́ні, Россі́ні, Тбілі́сі, Фірдоусі́, Шеллі́; Алмати́, Амангельді́; Віньї́, Шанті́ї;*
- іменники на **-о**: *бюро́, депо́, жабо́, євро́, казино́, какао́, кре́до, кінó, лото́, має́стро, метро́, радіо́, ре́тро, кімоно́, кауді́льйо, Анто́ніо, Базі́ліо, Во́льво, Ву́дро, Пежó, Рено́, Арно́, Буало́, Ванó, Віардо́, Дідро́, Джо́,*

- Макао, Маріо, Лао, Лонгфелло, Пікассо, По, Торквато Тассо*; за традицією відмінюємо *вино́, пальто́, ситро́*;
- іменники на **-у, -ю**: *какаду́, рагу́, рандеву́, фра́у, шобу́, Баку́, Сно́у, Катманду́, Пала́у*; *інтерв'ю́, інженю́, меню́, парвеню́, Кюсю́, Сю́*;
 - топоніми з компонентами **-лейн, ривер, роуд, -сквер, -стріт**: *на Дру́рі-лейн, біля Па́рк-лейн, біля Фолл-рі́вер, на Ё́ббі-роуд, на Монтріо́л-роуд, на Та́ймс-сквер, на А́дам-стріт, біля Рі́джент-стріт, на Сент-Дже́ймс-стріт*;
 - етикетні означення жінки, що закінчуються на приголосний: *міс, місис, мада́м, мадемуазель, фре́кен, фро́йляйн, хану́м*;
 - жіночі особові імена, що закінчуються на **-й** і на твердий приголосний (крім губних): *Беатрі́с, Долоре́с, Гюльчатáй, Елма́с, Енн, Жанне́т, Іре́н, Ка́рме́н, Кім, Клоді́н, Лено́р, Ма́ргарет, Мерсе́дес, Моні́к, Тріш, Фара́х* і т. ін.

Примітка. Жіночі імена, що закінчуються на губний або м'який приголосний, відмінюємо: *Ізабел́ь — Ізабелі́, Ете́ль — Ете́лі, Жізе́ль — Жізе́лі, Міше́ль — Міше́лі, Ніко́ль — Ніко́лі, Сесі́ль — Сесі́лі, Зейна́б — Зейна́бі, Руф — Руфі́*.

Особливості відмінювання власних назв іншомовного походження

1. У дво- і полікомпонентних іменах і прізвищах відмінюємо всі складники, за винятком тих, які є невідмінюваними: *Жа́на-Жа́ка, Марі́ї-Антуане́тти, Марі́-Сесі́лі, А́ртура Ко́нана До́йла, Ка́рла Гу́става Емі́ля Маннерге́йма; Хуа́на Ка́рлоса Альфо́нсо Вікто́ра Марі́ї де Бурбо́на; Кло́да Жозе́фа Ру́же де Лі́ля*.

2. У чоловічих формах арабських, перських, тюркських імен з компонентами, що вказують на родинні стосунки, соціальне становище і т. ін., відмінюємо всі складники, за винятком тих, які є невідмінюваними: *з Ахме́дом Гаса́ном-оглі́, у Маме́да-заде́, до Мехме́да-бе́я, з Кемале́м-паше́ю, у Мірзи-ха́на*.

Примітка. Не відмінюємо особові імена в складі жіночої форми азербайджанських імен по батькові з компонентом **кизи́**: *до Зульфі́ї Мура́д-кизи́, з Фатімо́ю Гаса́н-кизи́* і т. ін.

IV. ПРАВОПИС ВЛАСНИХ НАЗВ

§ 141. Українські прізвища та імена

Українські прізвища передаємо на письмі відповідно до вимови за загальними нормами українського правопису: *Березівський, Біловірхий, Ведмедів, Зяець, Кривоніс, Миколасенко, Олексієнко, Олександрович, Швець*.

§ 142. Відмінювання прізвищ

1. Українські та інші слов'янські прізвища, що мають закінчення іменників I відміни, відмінюємо як відповідні загальні назви I відміни, а прізвища із закінченнями іменників II відміни відмінюємо за зразками відмінювання відповідних загальних назв II відміни:

Майборода — *Майбороди, Майбороді, Майбороду* й т. д.;

Гміря — *Гмірі, Гмірі, Гмірю, Гмірею* й т. д.;

Гнатіок — *Гнатюка, Гнатюкові (Гнатюку)* й т. д.;

Зяець — *Зайця, Зайцеві (Зайцю)* й т. д.;

Іваньо — *Іваня, Іваневі (Іваньові, Іваню)* й т. д.;

Кривоніс — *Кривоноса, Кривносіві (Кривносю)* й т. д.;

Лєбідь — *Лєбеда, Лєбедеві (Лєбедю)* й т. д.;

Мамаліга — *Мамаліги, Мамалізі* й т. д.;

Журавель — *Журавля, Журавлеві (Журавлю)* й т. д.;

Соловей — *Солов'я, Солов'єві (Солов'ю)* й т. д.;

Бусел — *Бусла, Буслові (Буслу)* й т. д.;

Свєкор — *Свєкра, Свєкрові (Свєкру)* й т. д.;

Моток — *Мотка, Моткові (Мотку)* й т. д.

Панібудьласка — *Панібудьласки, Панібудьласці* й т. д.;

Снігур — *Снігуря, Снігуреві (Снігурю)* й т. д.;

Снігур — *Снігура, Снігурові (Снігурю)* й т. д.;

Симоненко — *Симоненка, Симоненкові (Симоненку)* й т. д.

Але без чергування нуля звука з голосним і навпаки: *Швець* — *Швеця, Швецеві (Швецю)* й т. д.; *Жнець* — *Жнеця, Жнецеві (Жнецю)* й т. д.; *Врубель* — *Врубеля, Врубелеві (Врубелю)* й т. д.; *Чернець* — *Чернеця, Чернецеві (Чернецю)* й т. д.

Примітка 1. Прізвища на зразок *Дідуньó, Іваньó* в давальному й місцевому відмінках мають варіанти закінчень **-ев-і (-ьов-і, -ю)**: *Дідунєві (-ьóв-і, -ю), Іванєві (-ьóв-і, -ю)*.

Примітка 2. Усі чоловічі прізвища II відміни в родовому відмінку мають закінчення **-а (-я)** на відміну від деяких співвідносних загальних назв: пор. прізвища *Морóз — Морóз-а, Куліш — Куліш-á, Коровáй — Коровá-я, Чорнотінь — Чорнотін-я, Рись — Ріс-я* і загальні назви *морóз — морóз-у, куліш — кулеш-ý, коровáй — коровá-ю, тінь — тін-і, рись — ріс-і*.

Примітка 3. За відповідними відмінами відмінюємо неслов'янські змінювані прізвища: *Окуджáва — Окуджáви, Окуджáві* й т. д., *Шекспір — Шекспіра, Шекспірові (Шекспіру)* й т. д., *Стендáль — Стендáля, Стендáлеві (Стендáлю)* й т. д., *Дітель — Дітеля, Дітелеві (Дітелю)* й т. д. (див. § 140).

2. Прізвища прикметникового типу на **-ий (-ій)** відмінюємо як відповідні прикметники чоловічого та жіночого роду (твердої чи м'якої групи):

Авдієвський — Авдієвського, Авдієвському й т. д.;

Кобил'янська — Кобил'янської, Кобил'янській і т. д.

3. Чоловічі прізвища прикметникового типу на **-ов, -ев (-єв), -ів (-їв), -ин, -ін (-їн)** відмінюємо за такими зразками:

Однина

Н.	<i>Пáвлов</i>	<i>Ковалів</i>	<i>Прóкопів</i>
Р.	<i>Пáвлов-а</i>	<i>Ковалéв-а (-лів-а)</i>	<i>Прóкопов-а (-нів-а)</i>
Д.	<i>Пáвлов-у</i>	<i>Ковалéв-у (-лів-у)</i>	<i>Прóкопов-у (-нів-у)</i>
Зн.	<i>Пáвлов-а</i>	<i>Ковалéв-а (-лів-а)</i>	<i>Прóкопов-а (-нів-а)</i>
Ор.	<i>Пáвлов-им</i>	<i>Ковалéв-им (-лів-им)</i>	<i>Прóкопов-им (-нів-им)</i>
М.	<i>...Пáвлов-і (-у)</i>	<i>...Ковалéв-і (-у) (-лів-і, -у)</i>	<i>...Прóкопов-і (-у) (-нів-і, -у)</i>
Кл.	<i>Пáвлов-е</i>	<i>Ковалéв-е (-лів-е)</i>	<i>Прóкопов-е (-нів-е)</i>

Н. *Кирчів*
 Р. *Кирчєв-а (-чів-а)*
 Д. *Кирчєв-у (-чів-у)*
 Зн. *Кирчєв-а (-чів-а)*
 Ор. *Кирчєв-им (-чів-им)*
 М. ...*Кирчєв-і (-у) (-чів-і, -у)*
 Кл. *Кирчєв-е (-чів-е)*

Множина

Н.	<i>Пáвлов-и</i>	<i>Ковалєв-и (-лів-и)</i>	<i>Прóкопов-и (-нів-и)</i>
Р.	<i>Пáвлов-их</i>	<i>Ковалєв-их (-лів-их)</i>	<i>Прóкопов-их (-нів-их)</i>
Д.	<i>Пáвлов-им</i>	<i>Ковалєв-им (-лів-им)</i>	<i>Прóкопов-им (-нів-им)</i>
Зн.	<i>Пáвлов-их</i>	<i>Ковалєв-их (-лів-их)</i>	<i>Прóкопов-их (-нів-их)</i>
Ор.	<i>Пáвлов-ими</i>	<i>Ковалєв-ими (-лів-ими)</i>	<i>Прóкопов-ими (-нів-ими)</i>
М.	<i>...Пáвлов-их</i>	<i>...Ковалєв-их (-лів-их)</i>	<i>...Прóкопов-их (-нів-их)</i>
Кл.	<i>Пáвлов-и</i>	<i>Ковалєв-и (-лів-и)</i>	<i>Прóкопов-и (-нів-и)</i>

Н. *Кирчєв-и (-чів-и)*
 Р. *Кирчєв-их (-чів-их)*
 Д. *Кирчєв-им (-чів-им)*
 Зн. *Кирчєв-их (-чів-их)*
 Ор. *Кирчєв-ими (-чів-ими)*
 М. ...*Кирчєв-их (-чів-их)*
 Кл. *Кирчєв-и (-чів-и)*

Однина

Н.	<i>Га́ршин</i>	<i>Романі́шин</i>
Р.	<i>Га́ршин-а</i>	<i>Романі́шин-а</i>
Д.	<i>Га́ршин-ові (-у)</i>	<i>Романі́шин-ові (-у)</i>
Зн.	<i>Га́ршин-а</i>	<i>Романі́шин-а</i>
Ор.	<i>Га́ршин-им</i>	<i>Романі́шин-им</i>
М.	<i>...Га́ршин-і (-у)</i>	<i>...Романі́шин-і (-у)</i>
Кл.	<i>Га́ршин-е</i>	<i>Романі́шин-е</i>

Множина

Н.	<i>Га́ршин-и</i>	<i>Романі́шин-и</i>
Р.	<i>Га́ршин-их</i>	<i>Романі́шин-их</i>
Д.	<i>Га́ршин-им</i>	<i>Романі́шин-им</i>
Зн.	<i>Га́ршин-их</i>	<i>Романі́шин-их</i>
Ор.	<i>Га́ршин-ими</i>	<i>Романі́шин-ими</i>
М.	<i>...Га́ршин-их</i>	<i>...Романі́шин-их</i>
Кл.	<i>Га́ршин-и</i>	<i>Романі́шин-и</i>

Примітка 1. У відмінкових формах чеських, словацьких і польських прізвищ на **-ек** суфіксальний **-е-** зберігаємо: *Га́шек — Га́шека, Га́шекові...*, *Ло́кетек — Ло́кетека, Ло́кетекові...* Так само зберігаємо **-е-** при відмінюванні прізвищ з кінцевими **-ер, -ел:** *Пе́тер — Пе́тера...*, *Па́вел — Па́вела...*, але в іменах він випадає: *Пе́тер — Пе́тра...*, *Па́вел (Па́вол) — Па́вла*. При відмінюванні прізвищ слов'янського походження на **-ець** суфіксальний **-е-** випадає: *Ка́ролець — Ка́рольця, Ка́рольцеві...*, *Ма́лець — Ма́льця, Ма́льцеві...*, *Мора́вець — Мора́вця, Мора́вцеві...*, *Ора́вець — Ора́вця, Ора́вцеві...*

Примітка 2. Жіночі прізвища на приголосний та **-о** не відмінюємо: *Марії́ Сэ́ник, Наді́ї Ба́лій, з Лі́ною Косте́нко, без Ні́ни Ба́йко*. Аналогічні чоловічі прізвища відмінюємо

як відповідні іменники: *Васи́ля Сэ́ника, Миха́йлові Бала́єві, з Іва́ном Косте́нком, без Андрі́я Ба́йка.*

Примітка 3. Від прізвищ прикметникового типу на зразок *Романі́шин* формою орудного відмінка відрізняється відмінювання прізвищ іменникового типу на зразок *Русі́н*: пор. *Романі́шиним*, але *Русі́ном*.

Примітка 4. Про відмінювання неслів'янських прізвищ див. § 140.

§ 143. Відмінювання імен

Українські імена передаємо на письмі відповідно до вимови за загальними нормами українського правопису: *Богда́н, Васи́ль, Інокéнтій, Мико́ла, Петро́, Семéн, Яросла́в, Га́нна, Ї́нна, Наді́я, Окса́на, Світла́на* та ін.

1. Українські чоловічі та жіночі імена, що в називному відмінку однини закінчуються на **-а, -я**, відмінюємо як відповідні іменники І відміни:

Однина

Тверда група

	чол. р.	жін. р.
Н.	<i>Мико́л-а</i>	<i>Га́нн-а</i>
Р.	<i>Мико́л-и</i>	<i>Га́нн-и</i>
Д.	<i>Мико́л-і</i>	<i>Га́нн-і</i>
Зн.	<i>Мико́л-у</i>	<i>Га́нн-у</i>
Ор.	<i>Мико́л-ою</i>	<i>Га́нн-ою</i>
М.	<i>Мико́л-і</i>	<i>Га́нн-і</i>
Кл.	<i>Мико́л-о</i>	<i>Га́нн-о</i>

М'яка група

	чол. р.		жін. р.	
Н.	<i>Ілл-я́</i>	<i>Соломі́-я</i>	<i>Мо́тр-я</i>	<i>Ната́л-я</i>
Р.	<i>Ілл-і́</i>	<i>Соломі́-ї́</i>	<i>Мо́тр-і́</i>	<i>Ната́л-і́</i>
Д.	<i>Ілл-і́</i>	<i>Соломі́-ї́</i>	<i>Мо́тр-і́</i>	<i>Ната́л-і́</i>
Зн.	<i>Ілл-ю́</i>	<i>Соломі́-ю́</i>	<i>Мо́тр-ю́</i>	<i>Ната́л-ю́</i>
Ор.	<i>Ілл-е́ю</i>	<i>Соломі́-е́ю</i>	<i>Мо́тр-е́ю</i>	<i>Ната́л-е́ю</i>
М.	<i>Ілл-і́</i>	<i>Соломі́-ї́</i>	<i>Мо́тр-і́</i>	<i>Ната́л-і́</i>
Кл.	<i>Ілл-е</i>	<i>Соломі́-е</i>	<i>Мо́тр-е</i>	<i>Ната́л-ю</i>

Множина

Тверда група

	чол. р.	жін. р.
Н.	<i>Микóл-и</i>	<i>Гáнн-и</i>
Р.	<i>Микóл</i>	<i>Гáнн</i>
Д.	<i>Микóл-ам</i>	<i>Гáнн-ам</i>
Зн.	<i>Микóл</i>	<i>Гáнн</i>
Ор.	<i>Микóл-ами</i>	<i>Гáнн-ами</i>
М.	<i>Микóл-ах</i>	<i>Гáнн-ах</i>
Кл.	<i>Микóл-и</i>	<i>Гáнн-и</i>

М'яка група

	чол. р.	жін. р.		
Н.	<i>Ілл-і</i>	<i>Соломі-ї</i>	<i>Мóтр-і</i>	<i>Натáл-і</i>
Р.	<i>Ілл-ів</i>	<i>Соломії</i>	<i>Мотр</i>	<i>Натáль</i>
Д.	<i>Ілл-я́м</i>	<i>Соломі-я́м</i>	<i>Мóтр-я́м</i>	<i>Натáл-я́м</i>
Зн.	<i>Ілл-ів</i>	<i>Соломії</i>	<i>Мотр</i>	<i>Натáль</i>
Ор.	<i>Ілл-я́ми</i>	<i>Соломі-я́ми</i>	<i>Мóтр-я́ми</i>	<i>Натáл-я́ми</i>
М.	<i>Ілл-я́х</i>	<i>Соломі-я́х</i>	<i>Мóтр-я́х</i>	<i>Натáл-я́х</i>
Кл.	<i>Ілл-і</i>	<i>Соломі-ї</i>	<i>Мóтр-і</i>	<i>Натáл-і</i>

Примітка 1. Кінцеві приголосні основи **г, к, х** у жіночих іменах у давальному та місцевому відмінках однини перед закінченням змінюємо на **з, ц, с**: *О́льга* — *О́льзі*, *Пала́жка* — *Пала́жці*, *Соло́ха* — *Соло́сі*.

Примітка 2. У жіночих іменах на зразок *Ода́рка*, *Пара́ска* в родовому відмінку множини в кінці основи між приголосними з'являється звук **о**: *Ода́рок*, *Пара́сок*.

2. Українські чоловічі імена, що в називному відмінку однини закінчуються на приголосний та **-о**, відмінюємо як відповідні іменники II відміни:

Однина

Тверда група

Н.	<i>Олэг</i>	<i>Антін</i>	<i>Дмитр-о</i>
Р.	<i>Олэг-а</i>	<i>Антон-а</i>	<i>Дмитр-а</i>
Д.	<i>Олэг-ові (-у)</i>	<i>Антон-ові (-у)</i>	<i>Дмитр-ові (-у)</i>
Зн.	<i>Олэг-а</i>	<i>Антон-а</i>	<i>Дмитр-а</i>
Ор.	<i>Олэг-ом</i>	<i>Антон-ом</i>	<i>Дмитр-ом</i>
М.	<i>Олэг-ові (-у)</i>	<i>Антон-ові (-у)</i>	<i>Дмитр-ові (-у)</i>
Кл.	<i>Олэг-е (Олег-у)</i>	<i>Антон-е</i>	<i>Дмитр-е</i>

М'яка група

Мішана група

Н.	<i>Сергі-й</i>	<i>Ігор</i>	<i>Терень</i>	<i>Тиміш</i>
Р.	<i>Сергі-я</i>	<i>Ігор-я</i>	<i>Терен-я</i>	<i>Тимош-а і</i> <i>Тимош-а́)</i>
Д.	<i>Сергі-єві (-ю)</i>	<i>Ігор-єві (-ю)</i>	<i>Терен-єві (-ю)</i>	<i>Тимош-єві (-у)</i> <i>і Тимош-єві (-у)</i>
Зн.	<i>Сергі-я</i>	<i>Ігор-я</i>	<i>Терен-я</i>	<i>Тимош-а і</i> <i>Тимош-а́</i>
Ор.	<i>Сергі-єм</i>	<i>Ігор-єм</i>	<i>Терен-єм</i>	<i>Тимош-єм і</i> <i>Тимош-ём</i>
М.	<i>Сергі-єві (-ю)</i>	<i>Ігор-єві (-ю)</i>	<i>Терен-єві (-ю)</i>	<i>Тимош-єві (-у,</i> <i>і) і Тимош-єві</i>
Кл.	<i>Сергі-ю</i>	<i>Ігор-ю</i>	<i>Терен-ю</i>	<i>(-у́, -і́)</i> <i>Тимош-е</i>

Множина

Тверда група

Н.	<i>Олэг-и</i>	<i>Антон-и</i>	<i>Дмитр-і</i>
Р.	<i>Олэг-ів</i>	<i>Антон-ів</i>	<i>Дмитр-ів</i>
Д.	<i>Олэг-ам</i>	<i>Антон-ам</i>	<i>Дмитр-ам</i>
Зн.	<i>Олэг-ів</i>	<i>Антон-ів</i>	<i>Дмитр-ів</i>
Ор.	<i>Олэг-ами</i>	<i>Антон-ами</i>	<i>Дмитр-ами</i>
М.	<i>Олэг-ах</i>	<i>Антон-ах</i>	<i>Дмитр-ах</i>
Кл.	<i>Олэг-и</i>	<i>Антон-и</i>	<i>Дмитр-і</i>

М'яка група

Мішана група

Н.	<i>Сергі-ї</i>	<i>Ігор-і</i>	<i>Терен-і</i>	<i>Тимош-і</i>
Р.	<i>Сергі-їв</i>	<i>Ігор-ів</i>	<i>Терен-ів</i>	<i>Тимош-ів</i>
Д.	<i>Сергі-ям</i>	<i>Ігор-ям</i>	<i>Терен-ям</i>	<i>Тимош-ам</i>
Зн.	<i>Сергі-їв</i>	<i>Ігор-ів</i>	<i>Терен-ів</i>	<i>Тимош-ів</i>
Ор.	<i>Сергі-ями</i>	<i>Ігор-ями</i>	<i>Терен-ями</i>	<i>Тимош-ами</i>
М.	<i>Сергі-ях</i>	<i>Ігор-ях</i>	<i>Терен-ях</i>	<i>Тимош-ах</i>
Кл.	<i>Сергі-ї</i>	<i>Ігор-і</i>	<i>Терен-і</i>	<i>Тимош-і</i>

Примітка 1. В іменах на зразок *Антін, Нестір, Ничіпир, Прокіп, Сідір, Тиміш, Федір і* вживаємо в називному відмінку (в закритому складі), у непрямих відмінках — **о**: *Антона, Антонові й т. д., Нестора, Несторові й т. д.,* але *Авенір — Авеніра, Лаврін — Лавріна, Олефір — Олефіра.*

Примітка 2. Імена, що закінчуються в називному відмінку на **-р**, у родовому мають закінчення **-а**: *Віктор — Віктора, Мака́р — Мака́ра, Світоза́р — Світоза́ра,* але імена з історично м'яким **р** мають закінчення **-я**: *Ігор — Ігоря, Лазар — Лазаря.*

Примітка 3. Ім'я *Лев* має паралельні відмінкові форми: *Лева й Льва́, Лєвові й Льво́ві* та ін., але в кличному відмінку тільки *Лєве.*

3. Українські жіночі імена, що в називному відмінку однини закінчуються на приголосний, відмінюємо як відповідні іменники III відміни:

Однина

Н.	<i>Любóв</i>	<i>Адéль</i>
Р.	<i>Любóв-і</i>	<i>Адéл-і</i>
Д.	<i>Любóв-і</i>	<i>Адéл-і</i>
Зн.	<i>Любóв</i>	<i>Адéль</i>
Ор.	<i>Любóв'-ю</i>	<i>Адéлл-ю</i>
М.	<i>...Любóв-і</i>	<i>...Адéл-і</i>
Кл.	<i>Любóв-е</i>	<i>Адéл-е</i>

Примітка. Форми множини від таких імен рідковживані.

Зразок відмінювання чоловічого імені та по батькові

Н.	Яросла́в Васи́льович (Олексі́йович, Їгорьович)
Р.	Яросла́в-а Васи́льович-а (Олексі́йович-а, Їгорьович-а)
Д.	Яросла́в-ові (-у) Васи́льович-у (Олексі́йович-у, Їгорьович-у)
Зн.	Яросла́в-а Васи́льович-а (Олексі́йович-а, Їгорьович-а)
Ор.	Яросла́в-ом Васи́льович-ем (Олексі́йович-ем, Їгорьович-ем)
М.	...Яросла́в-ові (-у, -і) Васи́льович-у (Олексі́йович-у, Їгорьович-у)
Кл.	Яросла́в-е Васи́льович-у (Олексі́йович-у, Їгорьович-у)

Зразок відмінювання жіночого імені та по батькові

Н.	Марі́-я Васи́лівн-а (Андрі́ївн-а, Іллі́вн-а)
Р.	Марі́-ї Васи́лівн-и (Андрі́ївн-и, Іллі́вн-и)

- Д. Марі-ї Васілівн-і (Андріївн-і, Іллівн-і)
 Зн. Марі-ю Васілівн-у (Андріївн-у, Іллівн-у)
 Ор. Марі-єю Васілівн-ою (Андріївн-ою, Іллівн-ою)
 М. ...Марі-ї Васілівн-і (Андріївн-і, Іллівн-і)
 Кл. Марі-є Васілівн-о (Андріївн-о, Іллівн-о)

§ 144. Слов'янські прізвища та імена

Основні правила правопису прізвищ та імен інших слов'янських народів такі:

1. Білоруські та російські імена за традицією не транслітеруємо, а передаємо українськими відповідниками: *Артём, Мико́ла, Олексáндр, Семён, Ві́ра, Катері́на, Світла́на*; винятки тут становлять тільки узвичаєні імена деяких білоруських письменників та діячів культури — такі, як *Алесь Адамóвич, Пятру́сь Брóвка, Рі́гор Бороду́лін* та ін.

Е, ІЕ, Ё

2. Російську літеру **е**, польські **ie**, болгарську і сербську **е**, чеські **е, ё** після приголосних передаємо літерою **е**: *Александрóв, Бесту́жев, Вельго́рський, Венгеро́в, Веселóвський, Держа́він, Кузнецо́в, Лермонто́в, О́зеро́в, Петро́в, Степа́нов, Турге́нєв, Фе́дін, Шмельо́в; Бе́лич, Бронéвський, Ве́слав, Зале́ський, Мечисла́в, Мі́цкевич, Мі́чате́к, Не́дич, Се́длачек, Сенке́вич, Серако́вський, Це́нкий, Ча́пек*.

3. Російську літеру **е** передаємо літерою **є** в таких позиціях:

1) на початку слів: *Євдокі́мов, Євтуше́вський, Єго́р, Єла́нський, Єлизáров, Єршо́в, Єфі́мов*;

2) у середині слів після голосного й при роздільній вимові після приголосного (після **ь** та апострофа): *Бердя́єв, Буєра́ков, Вереса́єв, Гуля́єв, Достоє́вський, Іса́нко́в; Аля́б'єв, Афанáсьєв, Григо́р'єв, Євге́ньєва, Зино́в'єв*;

3) після приголосних (за винятком шиплячих, **р і ц**, задньоязикових і гортанного **г**) у суфіксі **-єв** та в сполученні морфем **-єєв** російських прізвищ: *Ломте́в, Медве́дєв, М'ятле́в; Алексéєв, Веденéєв, Горде́єв, Матве́єв, Менделéєв*; але: *Му́ромце́в, Нехоро́шев, Пі́сарєв, Подья́чев, Усвя́тце́в; Андре́єв, Аракче́єв, Маце́єв, Пле́цеєв*, а також у болгарських: *Бо́тев, Дру́мєв* та ін.;

4) коли російському **е** кореня відповідає в аналогічних українських коренях **і** (тобто на місці колишнього **ѣ**): *Белі́нський, Звє́рев, Лєско́в, Мєстє́чкін, Насє́дкін, Пєшкóвський, Рє́пін, Столе́тов, Твердохлєбов*; до цього

переліку належить і прізвище *Нарéжний*, запозичене російською мовою з української, де нормативним є *Наріжний*.

Ё

4. Російську літеру ё передаємо:

1) сполученням літер **йо** на початку слова, у середині після голосних, а також після губних **б, п, в, м, ф**, коли ё позначає звукосполучення **й + о**: *Йо́лкін; Буга́йов, Воро́бйова, Ока́йо́мов, Соловйо́в*;

2) через **ьо** в середині слова після приголосних, коли ё позначає сполучення м'якого приголосного з **о**: *Алфьо́ров, Верьо́вкін, Дьо́рнов, Коро́льов, Новосьо́лов, Семьо́ркін, Тьо́ркін*. Але в прізвищах, утворених від спільних для української та російської мов імен, пишемо **е**: *Арте́мов, Семе́нов, Фе́доров* і т. ін.;

3) через **о** під наголосом після **ч, щ**: *Грачо́в, Лихачо́в, Пугачо́в, Щипачо́в, Хрущо́в*.

5. Польське сполучення літер **іо** передаємо:

1) сполученням літер **йо** після **б, п, в, м, ф**: *Голембйо́вський, Мйодо́вич, Пйотро́вський*;

2) через **ьо** після м'яких приголосних: *Аньо́лек, Генсьо́рський, Козьо́лецький*.

И (І)

6. **И (І)** передаємо через **и** в прізвищах та іменах, належних до південнослов'янських мов, у яких немає розрізнення **и** — **і** (болгарська, сербська та ін.): *Вели́чков, Жі́вков, Хрі́стов; Бе́лич, Кара́джич, Миле́тич, Ра́дич, Я́гич, Симео́н, Мі́лач, Філі́н*; але через **ї** після голосного: *Ра́їч, Сто́їч* та через **і** — на початку слова: *Іконо́мов, Ілі́єв; І́вич, Ігнато́вич, І́во*.

У польських, чеських і словацьких прізвищах та іменах **і** передаємо:

1) через **і** на початку слова та після приголосного: *Івашке́вич, Зволінський, Лі́нда, Мі́цкевич, Іло́на; Є́длічка, Мі́чате́к*;

2) через **и** після шиплячих **і ц** та в суфіксах **-ик, -ицьк-, -ич (-евич, -ович)**: *Бжозо́вич, Кози́цький, Копе́рник, Сенке́вич, Ші́мчак; Га́влик, Жі́жка, Мі́клошич, Фу́чик*, а також у прикметникових суфіксах (див. п. 9), але в кінці слова — через **і**: *Є́жі, Є́нсі, Ї́ржі*.

7. Російську літеру **и** передаємо:

1) літерою **і** на початку слова та після приголосних (крім шиплячих **і ц**): *Ігна́тов, Іса́єв; Багі́ров, Гага́рін, Мічу́рін, Пу́шкін, Дубі́нін, Мали́нін*;

2) літерою **ї** після голосного **й** за роздільної вимови після приголосних (після **ь** та апострофа): *Во́їнов, Гу́р'їн, Ізмаї́лов, Іль'їн*;

3) літерою **и**:

а) після **дж, ж, ч, ш, щ і ц** перед приголосним: *Га́ршин, Гу́щин, Дорóжин, Лу́чин, Цеці́лін, Чі́чиков, Ші́шкін, Щигло́в*; це стосується й прізвищ інших народів: *Абаши́дзе, Ваши́нгтон, Джигарханя́н, Жильєро́н, Тажибáєв, Цицеро́н, Чиковáні* тощо; також *Чингісха́н*; але перед голосним пишемо **і**: *Жіоно́, Тиціáн, Ціолко́вський*;

б) у прізвищах, утворених від імен і загальних назв, спільних для української, російської та інших слов'янських мов: *Борі́сов, Ботві́нник, Вавило́вський, Виногра́дов, Глі́нка, Дани́лов, Мали́нін, Казими́рський, Кантемі́р, Кири́лов, Кисельо́в, Миро́нов, Митрофа́нов, Мі́шкін, Никі́форов, Одино́в, Пивова́ров, Пиля́єв, Пі́сарев, Смирно́в, Тимофе́єв, Тито́в, Тихоми́ров*; але: *Нікі́тін, Нікола́єв* тощо, твірними для яких є імена, відмінні від українських;

в) у префіксі **при-**: *Прибі́лкін, Привáлов, Прі́швін*;

г) у суфіксах **-ик-, -ич-, -иц-, -ищ-**: *Бе́ликов, Го́лик, Котельніков, Кру́тиков, Но́виков; Гні́дич, Кулі́нич, Станюко́вич; Го́лицин, Пали́цин, Солже́ніцин; Ради́щев, Тати́щев*.

Ы

8. Російську й білоруську літеру **ы** (польську, чеську, словацьку **у**) передаємо літерою **и**: *Крути́х, Мали́цин, Рибакóв, Скори́на, Циганко́в, Чернишо́в; Виспя́нський, Пташи́нський; Масáрик*.

А, Е

9. Польські носові **ą, ę** передаємо:

1) сполученнями літер **ом, ем** перед губними приголосними: *Домбро́вський, Заре́мба, Ке́мпа*;

2) сполученнями літер **он, ен** перед іншими приголосними: *Зайо́нчек, Па́йонк, Пйо́нтек, Свйо́нтек; Венгжи́нович, Єнджихо́вський, Свенці́цький*.

Прізвища з прикметниковими суфіксами й закінченнями

10. Суфікси слов'янських прізвищ **-ск(ий), -цк(ий), -ск(і), -цк(і), -sk(i), -sk(i), -dzk(i), -sk(ý), -ck(ý)** передаємо відповідно через **-ськ(ий), -цьк(ий), -дзьк(ий)**: *Броневський, Даргоміжський, Маяковський, Мусоргський, Острівський; Гомулицький, Городецький; Грудзький, Завадзький*; так само з **ь** пишемо російські прізвища на **-ск(ой), -цк(ой)**: *Луговський (Луговська), Трубецький (Трубецька)*.

11. Прикметникові закінчення російських прізвищ передаємо так: **-ий** через **-ий**; **-ий** після твердого приголосного — через **-ий**, після м'якого приголосного — через **-ій**; **-ая, -яя** — через **-а, -я**: *Бєлий, Острівський*,

Кра́йній; Бе́ла, Остро́вська, Кра́йня. Закінчення **-ой** передаємо через **-ий**: *Донський, Крутий, Луговський, Полевій, Соловійов-Седій, Босій, Трубецький,* але *Толсто́й (Толста́).*

Прикметникові закінчення білоруських прізвищ **-ы**, чеських та словацьких **-ý**, польських **-у**, болгарських, македонських і сербських **-и**, хорватських **-і** передаємо через **—ий**: *Бя́лий, Га́ртний, Не́врлий, Но́вотний, Па́лацький, Смирне́нський, Коне́ський, Куку́левич-Саку́їнський,* але *Гуля́шки* (невідмінюване).

М'якість польських приголосних **ń, ś, ć (dź)** у прізвищах перед суфіксами **-ськ(ий), -цьк(ий)** і м'якими приголосними не позначаємо м'яким знаком, хоч в українській вимові в цих позиціях **н, с, ц (дз)** пом'якшуються: *Виспя́нський, Ябло́нський; Свя́дек, Цві́к.* В усіх інших випадках м'якість попередніх приголосних передаємо літерами **і, ю, я** та **ь** (у кінці слова): *Дзісь, Дзюра́вець, Сятко́вський.*

Апостроф

12. Апостроф пишемо після губних, задньоязикових і **р** перед **я, ю, є, ї**: *Аля́б'єв, Аре́ф'єв, Водоп'я́нов, Григо́р'єв, Заха́р'їн, Луб'я́нцев, Лук'я́нов, Пом'яло́вський, Проко́ф'єв, Рум'я́нцев, Ю́р'єв, В'ю́жин;* перед **йо** апостроф не пишемо: *Воробйо́в, Соловійо́в.*

Примітка. Коли **я, ю** означають сполучення пом'якшеного приголосного з **а, у**, то апостроф перед ними не пишемо: *Бяду́ля, Пясце́цький, Рю́мін.*

М'який знак (ь)

13. М'який знак (**ь**) пишемо в прізвищах після літер на позначення м'яких приголосних:

1) у прізвищах після м'яких приголосних **д, т, з, с, ц, л, н**:

а) при роздільній вимові перед **я, ю, є, ї**: *Дья́конов, Панкра́тьєв, Третьяко́в, Поло́зьєв, Сала́сьєв, Фатья́нов, Лью́шин, Ана́ньїн;*

б) перед приголосними: *Во́льнов, Конько́в;*

в) у кінці слова: *Лось, Со́боль.*

Примітка. Коли **я, ю** означають сполучення м'якого приголосного з **а, у**, то перед ними **ь** не пишемо: *Дя́гилєв, Зя́брев, Ляпуно́в, Цявлóвський, Тюме́нев;*

2) у прізвищах із суфіксом **-ець**: *Глу́ховець, Скита́лець.*

Примітка 1. М'якість польських приголосних **n, s, c, dz** позначаємо в українській мові літерою **ь** лише в кінці слова: *Ку́ронь, Дзісь, Ци́рлиць, Не́дзведзь,* але *Урба́нчик, Кусне́вич, Свя́дек, Свідзі́нський.*

Примітка 2. На м'якість приголосного **ц** у кінці основи слов'янських прізвищ I відміни вказує закінчення **-я** (*Кусту́риця*, а не *Кусту́рица*). У неслов'янських прізвищах кінцеве **ц** тверде: *Кла́узевіц*, *Лі́фшиц*, *Мо́ріц*.

§ 145. Неслов'янські прізвища та імена

Про правопис неслов'янських прізвищ та імен див. III розділ «Правопис слів іншомовного походження» (§ 121—140).

СКЛАДНІ І СКЛАДЕНІ ОСОБОВІ ІМЕНА ТА ПРІЗВИЩА Й ПОХІДНІ ВІД НИХ ПРИКМЕТНИКИ

§ 146. Імена та прізвища (прізвиська)

Імена та прізвища (також прізвиська) людей, що складаються з двох чи трьох компонентів або до складу яких входять прийменники, частки, артиклі тощо, пишемо окремо, разом і з дефісом.

1. Окремо пишемо:

1) прізвиська й псевдоніми (українські та перекладені іншомовні), що складаються з імені та прикметника, узгодженого з ним чи з наступним іменником: *Іва́н Во́лове О́ко*, *Е́лена Пре́красна*, *Рі́чард Ле́зове Се́рце*, *Степа́н Ті́гряча Смерть*, *Слуга́ з Добрóмля*; до цього переліку належать і власні назви американських індіанців: *Мале́нький Вовк*, *Тупи́й Ніж* і т. ін.;

2) псевдоніми, що побудовані як поєднання імені та прізвища: *Джек Ло́ндон*, *Жорж Санд*, *Ле́ся Украї́нка*, *Ма́рко Вовчо́к*, *Пана́с Ми́рний*;

3) повні давньоримські особові назви, у яких перше слово означає особове ім'я, друге — родове ім'я, третє — прізвище: *Га́й Ю́лій Це́зар*, *Марк По́рцій Като́н*;

4) артиклі, прийменники та інші службові слова (**ван**, **да**, **де**, **ді**, **дю**, **дер**, **ед**, **ель**, **ла**, **ле**, **фон** і т. ін.) в питомих (неофіційних) та іншомовних особових назвах: *Лю́двіг ван Бетхо́вен*, *да Ві́нчі*, *де ла Ку́ева*, *ді Віттóріо*, *дю Гар*, *Нур ед Дін*, *ле Шапельс́*, *фон дер Гольц*.

Примітка 1. Скорочену частку **д** та ірландську частку **о** пишемо з власними іменами через апостроф: *Д'Ала́мбе́р*, *д'Арта́нья́н*, *д'Обі́ньє*; *О'Кейсі́*, *О'Конно́р* (але *О. Генрі́* — псевдонім письменника); частки **Мак-**, **Сан-**, **Сен-**, які передують прізвищам і водночас становлять їхню невід'ємну частину, пишемо з дефісом: *Мак-Маго́н*, *Мак-Клю́р*, *Сан-Марті́н*, *Сен-Сімо́н*.

Примітка 2. У ряді випадків частки пишемо разом із прізвищами, бо в такій формі засвоїла їх українська мова: *Декандо́ль*, *Делі́ль*, *Деріба́с*, *Лага́рп*, *Ламетри́*, *Лафонте́н*, *Леса́ж*, *Фонві́зін*;

5) слово **дон** («пан») перед особовим ім'ям як форма ввічливого звертання: *дон Базіліо, дон Педро, дон Хосе*. У власних назвах відомих літературних героїв це слово пишемо з великої літери: *Дон Жуан, Дон Кіхот*.

Примітка. У загальному значенні слово *донжуан* пишемо разом і з малої літери;

б) складники китайських, корейських, в'єтнамських, м'янмських, індонезійських особових назв: *Ван Мен, Пак Чівон, Хо Ши Мін, Нгуєн Конг Хоан, У Ну Мунг*.

Примітка. У складених китайських, корейських, в'єтнамських, м'янмських, індонезійських особових назвах відмінюємо лише останню частину, яка закінчується на приголосні: *Кім Ир Сен — Кім Ир Сена..., Хо Ши Мін — Хо Ши Міна..., Ден Сяопін — Ден Сяопіна..., але Го Можо, Чан Кайші й т. ін. (незмінювані)*.

2. Разом пишемо:

1) українські прізвища, що складаються з дієслова в наказовій формі та іменника: *Горі́вціт, Непі́йвода, Убі́йво́вк*;

2) українські прізвища, що виникли на основі словосполучень, до складу яких входять як повнозначні, так і службові слова: *Добрийвечір, Нетудихата, Панібудьласка*;

3) українські прізвища, утворені з прикметника та іменника за допомогою сполучного звука: *Довгопól, Кривоніс, Скороход*;

4) слов'янські особові імена, утворені від двох основ: *Владислав, Володимир, Мечислав, Ярополк*;

5) складні китайські імена, які завжди стоять після прізвища: *Го Можо, Ден Сяопін, Тао Юаньмін, Сунь Ятсєн*.

Примітка. Якщо китайське ім'я становить одне слово, то обидві частини особової назви (прізвище та ім'я) пишемо окремо: *Дін Лін, Лу Сін, Цюй Юань, Чан Кайші*.

3. З дефісом пишемо:

1) складні особові імена: *Васіль-Костянтин, Жан-Жак, Зинівій-Богдан, Марія-Антуанетта, Фрідріх-Вільгельм*;

2) складні прізвища: *Альтаміра-і-Кревєа, Гулак-Артемівський, Жоліо-Кюрі, Квітка-Оснóв'яненко, Нечуй-Левицький, Новиков-Прибой, Римський-Корсаков, Сент-Бєв*;

3) імена з кваліфікаційними прикладками: *Іван-царєнко, Кірик-мужичок*. Але якщо прикладка розгорнута, то між нею та іменем ставимо тире: *Іван — мужічий син*, рідше — кома: *Іван, селянський син*;

4) арабські, перські, тюркські імена з компонентами, що вказують на родинні стосунки, соціальне становище і т. ін.: *Гасан-оглі, Мамед-задє, Фікрет-кизі, Мехмед-бєй, Кемаль-пашиа, Мірза-хан*, (але за традицією *Чингісхан*). Арабське **Ібн** пишемо окремо: *Ібн Русте, Ібн Сіна, Ібн Фадлан*.

Примітка: прізвища, до складу яких входять ці компоненти, звичайно пишемо разом: *Багірзаде́, Турсунзаде́, Кероглі́;*

5) вірменські прізвища з початковим компонентом **Тер-**, наприклад: *Тер-Казарян, Тер-Ованесян, Тер-Петросян.*

4. Складні прізвища у формі одного слова відмінюємо за відповідними типами відмін іменників чи прикметників: *Сивокінь — Сивокіня, Сивокіневі (Сивокіню)...; Підкуймұха — Підкуймұхи, Підкуймұсі...; Перекотиполе — Перекотиполя, Перекотиполю...; Білоцерківський — Білоцерківського, Білоцерківському... У складних прізвищах, компоненти яких пишемо з дефісом, відмінюємо за відповідними типами відмін іменників чи прикметників обидва змінювані компоненти: *Квітка-Основ'яненко — Квітки-Основ'яненка, Квітці-Основ'яненкові (Квітці-Основ'яненку)...; Нечуй-Левіцький — Нечуя-Левіцького, Нечуєві-Левіцькому (Нечую-Левіцькому)..., але Кос-Анатольський — Кос-Анатольського, Кос-Анатольському..., Драй-Хмара — Драй-Хмари, Драй-Хмарі...**

5. Складені прізвища, псевдоніми або прізвиська з компонентами в називному відмінку відмінюємо в усіх частинах за зразками відмінювання відповідних іменників або прикметників: *Річард Лёвове Сёрце — Річарда Лёвового Сёрця, Річардові (Річарду) Лёвовому Сёрцю...; Степан Тігряча Смерть — Степана Тігрячої Смерті, Степанові (Степану) Тігрячій Смерті..., але Слуга з Добрóмля — Слуги з Добрóмля, Слугі з Добрóмля...*

§ 147. Похідні прикметники

1. Прикметники від складних особових імен, які пишемо з дефісом, зберігають це написання: *Жан-Жак — жан-жаківський.*

2. Прикметники від китайських, корейських, в'єтнамських та індонезійських особових назв пишемо разом: *Мао Цзедун — маоцзедунівський, Кім Ир Сен — кімірсенівський.*

3. Прикметники від прізвищ на зразок *ван Бетховен, фон Бісмарк* утворюються тільки від іменника: *бетховенський, бісмарківський.* Якщо прикметник утворено від прізвища з прийменником, часткою, артиклем тощо, то його пишемо разом: *де Голль — детоллівський, Нур ед Дін — нуреддінівський.* Прикметники від прізвищ на зразок *Д'Аламбёр* зберігають апостроф після частки: *д'аламбёрівський.*

4. Не утворюємо прикметники:

1) від складних прізвищ, прізвиськ і псевдонімів на зразок *Гулак-Артемівський, Марко Вовчок, Річард Лёвове Сёрце.*

Примітка. Прикметник, утворений від імені та прізвища, пишемо з дефісом: *Вальтер Скотт* — *вальтер-скоттівський*, *Жуль Верн* — *жуль-вернівський*, *Марк Твен* — *марк-твенівський*;

2) від тюркських, вірменських, арабських та ін. особових назв на зразок *Кероглі*, *Осмán-пашá* тощо;

3) від невідмінюваних іншомовних прізвищ на зразок *ді Віттóріо*, *Ламетрі*, *Д'Обіньє*.

ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ

§ 148. Українські географічні назви

Українські географічні назви на письмі передаємо відповідно до вимови за нормами українського правопису: *Верхньодніпрóвськ*, *Вінниця*, *Гребінка*, *Донéцьк*, *Дубно*, *Житóмир*, *Запоріжжя*, *Кам'янець-Подільський*, *Київ*, *Козятин*, *Кременчúк*, *Кривий Ріг*, *Львів*, *Миколáїв*, *Нóвгород-Сіверський*, *Одéса*, *Охтірка*, *Рівне*, *Трипілля*, *Хáрків*, *Чернівці*, *Чернігів*, *Шепетівка*, *Ямпіль*; *Десна*, *Дніпрó*, *Дністéр*, *Західний Буг*, *Ірпінь*, *Пріп'ять*, *Рось*, *Стохід*, *Сян*, *Тéтерів*, *Тіса*, *Трубіж*.

Примітка. У назвах українських населених пунктів треба розрізняти **-поль** у словах грецького походження (грецьке *πόλις* «місто»): *Маріуполь*, *Мелітополь*, *Нікополь*, *Севастополь*, *Сімферополь* — і **-піль** (з українського «поле»): *Бориспіль*, *Крижопіль*, *Ольгопіль*, *Тернопіль* та ін.

§ 149. Географічні назви інших країн

Географічні назви інших країн передаємо в українській мові відповідно до вимог практичної транскрипції.

Е, Ё, ІЕ, Ё, Э, И

1. Літери слов'янських алфавітів **е**, **ё** та сполуку **іе** передаємо через **е**: *Бéздна*, *Ворóнеж*, *Загреб*, *Зеленодóльськ*, *Новé Мéсто*, *Опóле*, *Ветлúга*, *Лéна*, *Пéнза*, *Щéцин*.

Але в деяких позиціях літеру **е** слов'янських мов із кириличним алфавітом передаємо через **є**:

1) на початку слова, після голосного **й** при роздільній вимові після приголосного: *Єйськ*, *Єлéць*, *Єнісéй*, *Єгóр'євськ*, *Колгúєв*, *Скóп'є*;

2) після приголосних (крім шиплячих, **р** і **ц**) у суфіксі **-єв** та в сполученні цього суфікса з антропонімним **-єй** (**-єєв**) російських назв,

похідних переважно від прізвищ: *мо́ре Ла́птєвих, Ле́жнєво, Матвє́єва зато́ка*, але *Плеще́єво, Ржев, мис Рум'я́нцева*;

3) коли російському **е** відповідає в аналогічних українських основах **і**: *Бє́жецьк, Бе́лгород, Бе́лово, Бе́лорє́цьк, Благовє́щенськ, Же́лезноводськ, Оре́хово-Зу́єво*.

Але в географічних назвах, що мають у російській мові форму, спільну з відповідною українською, таке **е** передаємо через **і**: *Бі́ла, оз. Бі́ле, Ві́тка, Лісна́, Нєгорі́ле, Піща́не, мис Сі́рий* та ін. Це стосується й польського **ia**: *Бі́ла Підля́ська, Білосток* тощо.

Білоруське **е** передаємо через **і** (у назвах, засвоєних українською мовою) або через **є**: *Бі́ловє́зька Пу́ща, Бі́лорусь*, але *Ре́чиця*.

Примітка. Польське, чеське й словацьке закінчення **-е**, що наявне в географічних назвах із суфіксами **-ц-, -іц-, -иц-** (лат. **-с-, -іс-**) і виражає значення множини, в українській мові передаємо закінченням **-і** з відповідним граматичним значенням: *Ке́льці, Ко́шиці, Ліди́ці, Па́рдубиці*. Ці географічні назви відмінюємо: *Ко́шиці — Ко́шиць, Ко́шицям...* Назви на зразок *Закопа́не* мають форму прикметника середнього роду (однина) **й**, отже, їх відмінюємо за зразком: *Закопа́не, Закопа́ного, Закопа́ному* і т. ін.

2. Російську літеру **ё** передаємо:

1) через **йо** на початку та в середині слова, коли воно означає звукосполучення **й + о**: *Йо́лкіно, Соловйо́во*;

2) через **ьо** в середині слова, коли воно означає сполучення м'якого приголосного з **о**: *мис Де́жньо́ва, р. Оленьо́к*, але в назвах, утворених від спільних для української та російської мов слів, пишемо **є**: р. *Бе́рєзова, Оре́л, Семє́ново*.

3) через **о** під наголосом після **ч, щ**: *Рогачо́во, Що́кіно*.

3. Російську літеру **э** передаємо через **є**: *Ельбру́с, Ельто́н, Еліста́*.

4. Літеру **и** передаємо:

1) через **і**:

а) на початку географічних назв: *Іга́рка, Ірку́тськ, оз. Ільме́нь, Инди́грка, Ирті́ш*;

б) у кінці незмінюваних назв або слів у формі множини: *Бро́нниці, Жигу́лі, Мити́ці*;

в) усередині слова після приголосного — перед голосним, приголосним **й** або іншими приголосними (крім випадків, передбачених нижче): *Че́лябінськ, Двіна́, Кінешма́, оз. Сєліге́р, Боро́діно, Рі́ска*.

2) через **ї** після голосного **й** при роздільній вимові після приголосного: *Тро́їцьк, Ана́ньїно, Ма́р'їно*.

Примітка. У географічних назвах, утворених від загальних назв та імен, спільних за походженням для української та російської мов, звичайно пишемо **и** в суфіксах **-ин-, -инськ-**: *Березина, Гусіне Озеро, Дудінка, Жабінка, Карпінськ, Крутінське, Правдинськ* (докладніше про правопис **и** див. нижче);

3) через **и**:

а) після **ж, ч, ш, щ і ц** перед приголосним: *Жигáлово, Жіздра, Ачинськ, Нáльчик, Єгóрино, Іші́м, Камі́шин, Ту́шино, Щигрі́, Цимля́нськ* та ін.;

б) у географічних назвах, утворених від імен, спільних для української та інших слов'янських мов, які в українській мові пишемо з **и**: *Гаврі́лово, Дани́лов, Дми́тров, Миха́йловське*, але *Ніко́лаєвськ-на-Аму́рі* та ін. (тобто від імен, що в українській мові мають форму, виразно відмінну від форми цього ж імені, вживаної в інших мовах);

в) у коренях спільних для української та російської мов географічних назв, якщо ці корені пишемо з **и**: *Виногра́дово, Кислово́дськ, Кли́н, Кри́чев, Кури́льські острові́, Лі́пецьк, Лихосла́вль, Тихоре́цьк*;

г) у складних географічних назвах, де **и** виконує функцію сполучного звука: *Владивосто́к, П'ятиго́рськ, Семипала́тинськ*;

г) у префіксі **при-**: *Приво́лжя, Примо́р'я, Прику́мськ*;

д) у суфіксах **-ик-, -ич-, -иц-, -ищ-**: *Зимо́вники, Тупі́к; Борови́чі, Котельни́ч, Осипови́чі, У́глич; Бронни́ці, Гливи́ці, оз. Колві́цьке, Лухови́ці; Мити́щі, Рти́щево*;

е) у закінченнях географічних назв, уживаних у формі множини, якщо в російській мові тверда основа: *Березни́кі, Валу́йки, Го́рки*.

Ы, У

5. Літеру **ы** (в латиноалфавітних мовах **у**) передаємо через **и**: *Ві́кса, Ві́тегра, Ирті́ши, Сі́зрань, Сиктивка́р, Чебоксáри, Ша́хти*.

А, Е

6. Польські носові **ą, ę** передаємо, як і в прізвищах, (див. § 144, п. 9) сполученнями літер **ом, ем** перед губними приголосними: *Домбро́ва, Дембі́ця*; перед іншими приголосними — сполученнями літер **он, ен**: *Конт, Ченстохо́ва*.

§ 150. Географічні назви з прикметниковими закінченнями

1.

1) прикметникові закінчення слов'янських географічних назв передаємо так само, як у прізвищах, але у формі всіх трьох граматичних родів та однини й множини: у чоловічому роді — через **-ий** після твердого приголосного, через **-ій** — після м'якого приголосного; у жіночому роді — через **-а, -я**; у середньому роді — через **-е, -о, -є**; у множині — через **-і**:

Становій (хребет); *Великий Устюг, Новий Сад, Оленій* (острів); *Лиха* (річка), *Нижня Тунгуска, Банська Бістриця, Зелена Гура; Благодарне, Бологэ* (рос. *Бологэ*), *Велико-Тірново, Покровське; Карлові Варі*.

Примітка. Російські географічні назви, похідні від прізвищ на **-ой** без суфіксів **-ск-**, **-цк-**, зберігають закінчення **-оє**: *Толстоє*;

2) слов'янські назви з кінцевими **-ово**, **-єво** та **-ино** передаємо через **-ово**, **-єво** та **-іно** (**-їно**), після шиплячих — **-ино** зі збереженням закінчення **-о** (на відміну від аналогічних українських назв на **-е**): *Внуково, Габрово, Косово, Орехово-Зуєво, Сарajeво; Бородіно, Мар'їно, Пушкіно; Єгоришино, Рощино*. Закінчення **-о** зберігається і в назвах на зразок *Радомсько*, що за походженням є відносними прикметниками, які в сучасній українській мові, на відміну від попередніх географічних назв, не відмінюємо;

3) польське **ó**, наявне в суфіксі **-ów** у польських географічних назвах, передаємо через **-у** або за традицією через **-і**: *Жирардув, Жешув, Томашув-Мазовецький* і т. ін., але традиційно: *Грубешів, Краків* та ін. Літеру **-о** в суфіксі **-ów** у чеських і словацьких назвах передаємо через **-о**, але в назвах змішаних поселень з етнічними словаками та українцями за традицією — через **-і**: *Крнов, Орлов, Простейов, Пршееров, але Бардіїв, Воронів, Пряшів*.

§ 151. Апостроф, м'який знак

1. Апостроф, м'який знак у слов'янських географічних назвах ставимо в тих самих випадках, що й у прізвищах (див. § 144), а в назвах неслов'янського походження на території слов'янських країн, крім того, — після деяких інших приголосних: *Скоп'є, Ак'яр, Амудар'я*; перед **йо** апостроф не пишемо: *Муравй'ово*.

Примітка. Коли **я**, **ю** означають сполучення м'якого приголосного з **а**, **у**, то апостроф перед ними не пишемо: *Вязьма, Вятка, Кяхта, Крюково, Рязань, Хярма*.

2.

1) твердий кінцевий приголосний основи **ц** пом'якшуємо в усіх слов'янських географічних назвах, зокрема в суфіксах **-ець**, **-аць**, **-иц(я)**: *Олонець, Повенець, Череповець, Крагуєваць, Столаць; Дембіця, Ломниця, Речиця, Оломоуць*.

2) суфікси географічних назв **-ск**, **-цк** передаємо відповідно українськими суфіксами **-ськ**, **-цьк**: *Брянськ, Гданськ, Курськ; Кузнєцьк, Трійцьк*.

Географічні назви, не вживані без номенклатурних слів, перекладаємо: *Аравійське море, мис Доброї Надії, Пёрська затока, Північний Льодовитий океан*.

Звичайно перекладаємо і прикметники на означення розмірів, взаємного розміщення та сторін світу в складі географічних назв: *Великий каньйон, Нижній Новгород, Південна Америка, Північний полюс.*

§ 152. Відмінювання географічних назв

1. Українські, а також іншомовні географічні назви з іменниковими закінченнями відмінюємо переважно як звичайні іменники I, II, III відмін:

I відміна: *Африка — Африки, в Африці; Волга — Волги, на Волзі; Лохвиця — Лохвиці, Лохвицею, у Лохвиці; Махачкала — Махачкалі, у Махачкалі; Москва — Москві, Москвою, у Москві; Одеса — Одеси, в Одесі; Ольвія — Ольвії, Ольвією, в Ольвії; Полтава — Полтави, у Полтаві; Прага — Праги, у Празі; Речиця — Речиці, у Речиці; Шепетівка — Шепетівки, у Шепетівці.*

II відміна: *Буг — Бугу, Бугом, на Бугі (й по Бугу); Владивосток — Владивостока, Владивостоком, у Владивостоці (у Владивостоку); Гайсин — Гайсина, Гайсином, у Гайсині; Дубно — Дубна, Дубном, у Дубні; Київ — Києва, Києвом, у Києві; Луганськ — Луганська, Луганськом, у Луганську; Львів — Львова, Львовом, у Львові; Орел — Орла, Орлом, в Орлі; Псков — Пскова, Псковом, у Пскові; Світязь — Світязю, Світязем, на Світязі; Тернопіль — Тернополя, Тернополем, у Тернополі; Теруель — Теруеля, Теруелем, у Теруелі; Токмак — Токмака, Токмаком, у Токмаці (у Токмаку); Ужгород — Ужгорода, Ужгородом, в Ужгороді.*

III відміна: *Бретань — Бретані, Бретанню, у Бретані; Керч — Керчі, Керчу, у Керчі; Об — Обі, Об'ю, на Обі; Свір — Свірі, Свір'ю, на Свірі; Сізань — Сізрані, Сізранню, у Сізрані.*

2. Географічні назви, що мають форму множини, відмінюємо як відповідні загальні іменники: *Березники — Березників, Березникам, у Березниках; Горки — Горок, Горкам, у Горках; Єсентуки — Єсентуків, Єсентукам, у Єсентуках; Жигулі — Жигулів, Жигулям, у Жигулях; Ков'яги — Ков'яг, Ков'ягам, у Ков'ягах; Лубні — Лубен, Лубнам, у Лубнах; Пліски — Плісок, Пліскам, у Плісках; Прилуки — Прилук, Прилукам, у Прилуках; Ромні — Ромен, Ромнам, у Ромнах; Салоніки — Салонік, Салонікам, у Салоніках; Філіппіни — Філіппін, Філіппінам, у (на) Філіппінах; Чебоксари — Чебоксар, Чебоксарам, у Чебоксарах; Чернівці — Чернівців, Чернівцям, у Чернівцях.*

3. Географічні назви з прикметниковими закінченнями відмінюємо як звичайні прикметники: *Борове — Борового, Боровому, у Боровому;*

Жукóвський — *Жукóвського, Жукóвському, у Жукóвському; Лозова́* — *Лозово́ї, Лозові́й, у Лозові́й; Рівне* — *Рівного, Рівному, у Рівному; Чусова́* — *Чусово́ї, Чусові́й, у Чусові́й.*

Примітка. Від відприкметникових українських назв населених пунктів з кінцевим **-е** на зразок *Свáтове, Синéльникове, Гарку́шине, Рівне*, що відмінюються за зразком прикметників у формі середнього роду, слід відрізняти подібні за оформленням назви з кінцевим **-о** (рідковживані в українській мові, але поширені в інших слов'янських мовах) на зразок *Бороди́но, Кóсово, Сарáєво, Шеремéтьєво, Гне́зно, Молоде́чно*, що відмінюються як іменники середнього роду II відміни (див. у п. 1 *Дубно*).

4. Географічні назви, що складаються з прикметника та іменника чи, навпаки, іменника та прикметника, відмінюємо в обох частинах:

1) *Го́ла При́стань* — *Го́лої При́стані ...; Криві́й Ріг* — *Криво́го Ро́гу...; Вели́кі Лу́ки* — *Вели́ких Лук...; Єлисéйські По́ля* — *Єлисéйських По́лів...; Мінерáльні Во́ди* — *Мінерáльних Во́д...;*

2) *Кам'яне́ць-Поді́льський* — *Кам'я́нця-Поді́льського, Кам'я́нцеві-Поді́льському...; Нówгород-Сі́верський* — *Нówгоро́да-Сі́верського, Нówгороду-Сі́верському...; Новогра́д-Воли́нський* — *Новогра́да-Воли́нського, Новогра́дові-Воли́нському...; Ра́ва-Ру́ська* — *Ра́ви-Ру́ської, Ра́ві-Ру́ській...; Аскáнія-Но́ва* — *Аскáнії-Но́вої, Аскáнії-Но́вій...*

5. Географічні назви, що складаються з двох іменників або іменника та присвійного прикметника, відмінюємо лише в другій частині: *Ба́ден-Ба́ден* — *Ба́ден-Ба́дена, у Ба́ден-Ба́дені; Орéхово-Зу́єво* — *Орéхово-Зу́єва, в Орéхово-Зу́єві; Іва́но-Франкі́вськ* — *Іва́но-Франкі́вська, в Іва́но-Франкі́вську, Миха́йло-Коцю́бінське* — *Миха́йло-Коцю́бінського, у Миха́йло-Коцю́бінському, але Кóнча-За́сна* — *Кóнчі-За́спи, у Кóнчі-За́спі; Пу́ща-Во́диця* — *Пу́щі-Во́диці, у Пу́щі-Во́диці.*

6. Географічні назви, що складаються з двох іменників та прийменника між ними, відмінюємо в першій частині: *Ростóв-на-Донú* — *Ростóва-на-Донú, у Ростóві-на-Донú...; Фра́нкфурт-на-Ма́йні* — *Фра́нкфурта-на-Ма́йні, у Фра́нкфурті-на-Ма́йні...*

§ 153. Правопис прикметникових форм від географічних назв і від назв народів

Суфікси -ИНСЬК(ИЙ), -ІНСЬК(ИЙ)

1. У суфіксах **-инськ(ий), -інськ(ий)** прикметників, утворених від географічних назв і від назв народів, що мають у своїй основі суфікси **-ин, -ін, -инськ, -інськ**, зберігаємо той самий голосний (**и** або **і**), що й в основній

назві: *Камішин* — *камішинський*, *Ніжин* — *ніжинський*, *Тулчін* — *тулчінський*, *Тушино* — *тушинський*, *Цюрупинськ* — *цюрупинський*, *Чигирін* — *чигирінський*; *Болдіно* — *болдінський*, *Філіппіни* — *філіппінський*; *Грузія* — *грузин* — *грузинський*; *осетин* — *осетинський*.

У прикметниках, утворених від географічних назв, що не мають суфіксів **-ин-**, **-ін-**, пишемо завжди **и**: *Аляска* — *альясинський*, *Баку* — *бакінський*, *Кабарда* — *кабардінський*, *Караганда* — *карагандінський*, *Поті* — *потинський*, *Сочі* — *сочинський*, *Чита* — *читинський*, *Шахти* — *шахтинський*, але *Амудар'я* — *амудар'їнський*.

Суфікси **-ОВСЬК(ИЙ)** [**-ЬОВСЬК(ИЙ)**], **-ЕВСЬК(ИЙ)** [**-ЄВСЬК(ИЙ)**], **-ІВСЬК(ИЙ)** [**-ЇВСЬК(ИЙ)**]

2. У суфіксах **-овськ(ий)** [**-ьовськ(ий)**], **-евськ(ий)** [**-євськ(ий)**], **-івськ(ий)** [**-ївськ(ий)**] прикметників, утворених від географічних назв, що мають у своїй основі **-ов (-ьов)**, **-ев (-єв)**, **-ів (-їв)**, зберігаємо ту саму букву (**о, е, є, і, ї**), що й в основній назві: *Скадовськ* — *скадовський*, *Тамбів* — *тамбовський*; *Карачев* — *карачевський*, *Колгуєв* — *колгуєвський*; *Кишинів* — *кишинівський*, *Львів* — *львівський*, *Тетерів* — *тетерівський*, *Чернігів* — *чернігівський*. Якщо при творенні таких прикметникових форм від українських географічних назв відкритий склад з **о, е** стає закритим, діє правило про чергування **о, е** з **і**: *Лозова* — *лозівський*, *Сватове* — *сватівський*, *Хмелеве* — *хмелівський*.

У прикметниках, утворених від географічних назв, що закінчуються на групу приголосних або із суфіксальним **к**, перед яким є інший приголосний, пишемо **-івський (-ївський)**: *Біла Церква* — *білоцерківський*, *Валки* — *валківський*, *Гребінка* — *гребінківський*, *Казанка* — *казанківський*, *Златоуст* — *златоустівський*, але *Орел* — *орловський* та ін.

У прикметниках, утворених за допомогою суфікса **-ськ(ий)** від географічних назв і від назв народів, основа яких закінчується на приголосний, відбуваються такі фонетичні зміни:

1) **г, ж, з (дз) + -ськ(ий) → -зьк(ий) [-дзьк(ий)]**: *Буг* — *бугський*, *Ветлуга* — *ветлугський*, *Віборг* — *віборзький*, *Волга* — *волзький*, *Гаага* — *гаазький*, *Гамбург* — *гамбурзький*, *Калуга* — *калугський*, *Ладоба* — *ладобзький*, *Люксембург* — *люксембурзький*, *Лейпциг* — *лейпцизький*, *Острів* — *острівський*, *Прага* — *празький*, *Рига* — *різький*, *Страсбург* — *страсбурзький*; *Воронеж* — *воронезький* (пор. назву українського селища — *Вороніж* — *воронізький*), *Запоріжжя* — *запорізький*, *Париж* — *паризький*; *Абхазія* — *абхазький*, *Кавказ* — *кавказький*, *Лодзь* — *лодзький*, *Сиракузи* — *сиракузький*, *француз* — *французький*;

2) **к, ц, ч + -ськ(ий) → -цьк(ий)**: *Баскунчак* — *баскунчацький*, *Великі Луки* — *великолукський*, *Вишній Волочок* — *вишньоволоцький*, *Владивосток* — *владивостіцький*, *грек* — *грецький*, *Кагарлік* — *кагарліцький*, *Казбек* —

казбецький, калмік — калміцький, Кобеляки — кобеляцький, коряк — коряцький, Кременчук — кременчуцький, Прилуки — прилуцький, словак — словацький, таджік — таджіцький, турок — турецький, узбек — узбецький; Ніцца — ніцький, Суец — суецький, Череповець — череповецький; Бахмач — бахмацький, Галич — галицький, Грінвіч — грінвіцький, Овруч — Овруцький, але Дамаск — дамаський, Мекка — меккський, тюрки — тюркський;

3) с, х, ш + **-ськ(ий)** → **-ськ(ий)**: Арзамас — арзамаський, Одеса — одеський, Тбілісі — тбіліський, тунгус — тунгуський, Черкаси — черкаський, черкес — черкеський, волах — волоський, Карабах — карабаський, Лепетіха — лепетіський, чех — чеський; Золотоніша — золотоніський, Кандалякіа — кандалакський, латіш — латиський, Сиваш — сиваський, чуваш — чуваський, Русь — руський.

Примітка 1. Для збереження звукового складу твірних основ (переважно іншомовних) у деяких прикметниках зазначені приголосні перед суфіксом **-ськ-** не чергуються і передаються відповідно на письмі: *Небіт-Даг* — *небіт-дагський*, *Клуж* — *клужський*, *Бангкок* — *бангкокський*, *баски* — *баскський*, *казах* — *казахський*, *Печ* — *Печський*, *Перемішль* — *перемішльський*, *Радомішль* — *радомішльський* та ін.

§ 154. Правопис складних і складених географічних назв

1. Окремо пишемо:

1) географічні назви, що складаються з прикметника та іменника: *Біла Церква*, *Великий Устюг*, *Верхня Сілезія*, *Вишній Волочок*, *Гола Пристань*, *Голубий Ніл*, *Давідів Брід*, *Холодний Яр*, *Західна Європа*, *Зелена Гора*, *Нові Міста*, *Новий Сад*, *Поважська Бістриця*, *Сомкова Долина*, *Стара Планина*, *Широкий Яр*;

2) географічні назви й номенклатурні терміни при них: *Кавказький хребет*, *Кандалакська затока*, *Скандинавський півострів*, *Фінська затока*, *Чорне море*;

3) географічні назви, що становлять сполучення іменника з порядковим числівником, який може стояти як перед іменником, так і після нього: *Гільча Друга*, *Залісся Перше*, *Красне Друге*, *Перше Садове*;

4) географічні назви, що становлять сполучення імені та прізвища або імені й по батькові: *село Івана Франка*; але *місто Івано-Франківськ*, *село Михайло-Коцюбинське* (бо тут маємо сполучний голосний **о** й словотвірну чи морфологічну модифікацію прізвища), а також назва села *Дмитро-Варварівка*, що складається з основ двох імен.

2. Разом пишемо:

1) географічні назви-іменники, утворені від прикметника та іменника, з'єднаних сполучним звуком, а також прикметники, що походять від них:

Білопілья, Верхньодніпрівськ, Гостролу́ччя, Дорогобу́ж, Красново́дськ, Мало́яросла́вець, Нижньокилі́мськ, Новово́лінськ, Новосібі́рськ, Старокостя́нтинів, Чистово́дне, Ясногоро́дка; білопільський, верхньодніпрівський, гостролу́чанський, дорогобу́зький, чистово́днівський та ін.;

Примітка. Це правило поширюється й на складні прикметники, утворені з двох прикметникових основ, які означають назви морів, лісів, низин, областей, залізниць тощо й мають при собі номенклатурні терміни на зразок *мо́ре, го́ра, хребе́т, ліс, о́зеро, низовина́, о́стрів* та ін.: *Нижньодуна́йська низовина́, Новосібі́рські острові́, Малоазі́йське нагі́р'я* тощо.

2) географічні назви, що складаються з основ числівника та іменника, з'єднаних сполучним звуком, а також похідні від них прикметники: *Дворі́ччя, П'ятиго́рськ, П'ятиха́тки, Семиго́ри, Семипі́лки, Сорокодуби́, Трипі́лля; дво́річанський, п'ятиха́тський, семигі́рський, семипі́лківський, сорокодубський* та ін.;

3) географічні назви з першою дієслівною частиною у формі наказового способу та похідні від них прикметники: *Верни́городок, Гуляйпо́ле, Копа́йгород, Печиво́ди; вернигородо́цький, гуляйпільський, копа́йгородський, печиво́дський;*

4) географічні назви, утворені від двох іменників, з'єднаних сполучним звуком, та похідні від них прикметники: *Верболо́зи, Індокита́й, Страхолі́сся; верболо́зівський, індокита́йський, страхолі́ський, але А́встро-Уго́рщина, Азо́во-Чорномо́р'я* та деякі інші;

5) географічні назви з другою частиною **-град, -город, -піль, -поль; -абад, -акан, -бург, -ленд, -пілс, -таун, -шир, -штадт** і похідні від них прикметники: *Белгра́д, Волгогра́д; Кита́йгород, Но́вгород, Кня́жпіль, Ольго́піль, Адріано́поль, Севасто́поль; Ашгаба́т, Бра́нденбург, Камберле́нд, Да́угавпілс, Ке́йптаун, Йо́ркишир, Ру́дольштадт; волгогра́дський, но́вгородський, ольго́пільський, севасто́польський, бра́нденбу́рзький, да́угавпілський, рудольшта́дтський;*

6) прикметникові форми й назви жителів від географічних назв, що складаються з якісного прикметника та іменника або відносного прикметника [без суфіксів **-зьк(ий), -ськ(ий), -цьк(ий)** і суфіксів присвійності] та іменника: *біломо́рський, біломо́рці* (від *Бі́ле мо́ре*), *білоце́рківський, білоце́рківці* (від *Бі́ла Це́рква*), *гостромогі́льський, гостромогі́льці* (від *Го́стра Моги́ла*), *новомі́ський, новомі́щани* (від *Но́ве Мі́сто*), *яснополя́нський, яснополя́нці* (від *Ясна Поля́на*); *житньогі́рський, житньогі́рці* (від *Жі́тні Го́ри*), *західноєвропе́йський, західноєвропе́йці* (від *За́хідна Євро́па*), *кам'яноба́лківський, кам'яноба́лківці* (від *Кам'яна Ба́лка*), *липоводо́лінський, липоводо́лінці* (від *Лі́пова До́лина*).

3. З дефісом пишемо:

1) географічні назви, що складаються з двох іменників (без сполучного звука) або з іменника й наступного прикметника, а також прикметники, що походять від них: *Ба́ня-Лу́ка* — *ба́ня-лу́цький*, *Гвіне́я-Біса́у* — *гвіне́я-біса́уський*, *Ельза́с-Лотарі́нгя* — *ельза́с-лотарі́нзький*, *Ко́ло-Миха́йлівка* — *ко́ло-миха́йлівський*, *Оре́хово-Зу́єво* — *оре́хово-зу́євський*, *Пу́ща-Води́ця* — *пу́ща-води́цький*; *Бері́зки-Бе́ршадські* — *бері́зки-бе́ршадський*, *Ві́та-Пошто́ва* — *ві́та-пошто́вий*, *Кам'яне́ць-Поді́льський* — *кам'яне́ць-поді́льський*, *Ра́ва-Ру́ська* — *ра́ва-ру́ський*, *Ха́рків-Това́рний* — *ха́рків-това́рний*, *А́встро-Уго́рщина* — *а́встро-уго́рський*;

2) географічні назви, що становлять поєднання двох імен або імені та прізвища (чи прізвиська) за допомогою сполучного звука (зрідка — без нього) й зі зміною форми другого компонента, а також похідні від них прикметники: *Андре́во-Іва́нівка* — *андре́во-іва́нівський*, *Дмитро́-Варва́рівка* — *дмитро́-варва́рівський*, *Іва́но-Франкі́вськ* — *іва́но-франкі́вський*, *Миха́йло-Коцю́бінське* — *миха́йло-коцю́бінський*, *Олекса́ндро-Па́щенкове* — *олекса́ндро-па́щенківський*, але *Петропа́влівка*;

3) географічні назви, що складаються з іншомовних елементів — повнозначних слів, а також похідні від них прикметники: *Буе́нос-А́йрес*, *Ду́мбартон-Окс*, *Іссі́к-Куль*, *Кизі́л-Орда́*, *Нар'ян-Ма́р*, *Ріо-Не́гро*, *Ула́н-Уде́*; *буе́нос-а́йреський* та ін., але назви з другим компонентом **-даг**, **-дар'я**, **-дау** тощо пишемо разом: *Аюда́г*, *Алата́у*, *Амудар'я́*, *Сирдар'я́*; *амудар'ї́нський*, *приамудар'ї́нський* тощо;

4) географічні назви (переважно населених пунктів) з першими складовими частинами **соль-**, **спас-**, **усть-** та іншомовними **вест-**, **іст-**, **нюю-**, **сан-**, **санкт-**, **сант-**, **санта-**, **сен-**, **сент-** та ін., а також із кінцевими назвотворчими частинами **-ривер**, **-сіті**, **-сквер**, **-стріт**, **-фіорд** і похідні від них прикметники: *Соль-Іле́цьк*, *Спас-Кле́пики*, *Усть-Каменого́рськ*; *Вест-І́ндія*, *Іст-Лондо́н*, *Нью-Йо́рк*, *Сан-Сальвадо́р*, *Санкт-Га́ллен*, *Са́нта-Кла́ра*, *Сен-Гота́рд*, *Сент-Луї́с*; *Фолл-Рі́вер*, *Атла́нтік-Сіті*, *Со́хо-сквер*, *Бо́кна-фіо́рд*; *соль-іле́цький*, *усть-каменого́рський*; *нюю-йо́ркський*; *фолл-рі́верський*, *атла́нтік-сі́тинський* та ін.;

5) географічні назви, що складаються з іменників, які поєднуються українськими або іншомовними прийменниками, сполучниками чи мають при собі частку, артикль, а також утворені від них прикметники: *Новосі́лки-на-Дні́прі*, *Росто́в-на-Дону́*, *Фра́нкфурт-на-Ма́йні*, *Яр-під-За́йчиком*; *Було́нь-сюр-Ме́р*, *Бург-ель-Ара́б*, *Ла-Ма́нш*, *Ла-Пла́та*, *Лас-Ве́гас*, *Лос-А́нжелес*, *Па-де-Кале́*, *Ріо-де-Жане́йро*; *новосі́лківський-на-Дні́прі*, *росто́вський-на-Дону́*, *фра́нкфуртський-на-Ма́йні*, *я́рський-під-за́йчиком*; *було́нь-сюр-ме́рський*, *бург-ель-ара́бський*, *ла-ма́ншський*, *ла-пла́тський* і т. ін.;

6) прикметники, утворені від географічних назв, до складу яких входять прикметники із суфіксами **-ів (-їв)**, **-ов**, **-ев (-єв)**, **-ин (-їн)**, **-ськ(ий)**, **-цьк(ий)**, **-зьк(ий)**: *даві́дово-бри́дський* (від *Даві́дів Бри́д*), *о́лійниково-слобідський* (від *Олі́йникова Слободá*), *мишу́рино-рі́зький* (від *Мишу́рин Рі́з*),

вільшансько-новоселицький (від *Вільшанська Новоселиця*), *вінницько-ста́вський* (від *Вінницькі Стави*).

Примітка 1. Назви жителів у формі іменників, що утворені від назв населених пунктів, частини яких поєднані дефісом, пишемо разом: *Івано-Франківськ* — *івано-франківський*, але *іванофранківці*, *Нью-Йорк* — *ню-йоркський*, але *нюйорківці*.

Примітка 2. Префіксальні прикметники та іменники, утворені від географічних назв із написанням з дефісом, пишемо разом: *Іссік-Куль* — *приіссиккульський*, *приіссиккульці*.

V. УЖИВАННЯ РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ

В українській пунктуації використовуємо такі основні розділові знаки: крапка, знак питання, знак оклику, кома (може вживатися і як один парний знак), крапка з комою, двокрапка, тире (може вживатися і як парний знак), три крапки (крапки), дужки (парний знак — з кількома різновидами), лапки (парний знак — з різновидами), дефіс (як розділовий, а не власне орфографічний знак дефіс уживається в тих випадках, де він слугує знаком поділу між компонентами не слів, а синтаксичних сполучень, — у сполученнях прикладки з означуванням іменником: *учитель-біолог, учитель-історик, учитель-фізик* та ін., у сполученнях слів на позначення приблизної кількості: *два-три дні*, у сполученнях повнозначних слів з частками на зразок *дай-но, іди-но* та ін.: див. § 37), а також різні комбінації цих знаків (див. § 166) та подвійне й потрійне вживання окремих із них (знака питання і знака оклику). Крім них, уживається також скісна риска (/).

§ 155. КРАПКА (.)

Крапку ставимо в таких позиціях.

1. У кінці речення — розповідного або спонукального, якщо останнє вимовлене без окличної інтонації: *Весь народ піднімається до мене. Йдуть з усієї України, та й ще йтимуть. Послав універсали з Січі, тепер хочу скласти універсал із Чигирини* (П. Загребельний);

Як парость виноградної лози

Плекайте мову. Пильно й ненастанно

Політь бур'ян (М. Рильський).

У називних реченнях: *Зима. Холоднеча. Засніжений ліс* (М. Стельмах); між прізвищем автора, назвою його твору, назвою міста: *Олесь Гончар. Собор. Київ, 1968*; у реченнях з називним відмінком теми (уявлення): *Дванадцятирічна шкільна освіта. Це добре чи погано?* (заголовок газетної публікації);

Сибір. І соловецькі келії,

і глупа облягає ніч

пекельний край і крик пекельний (В. Стус).

Після речення, що вводить у дальший розгорнений виклад, опис тощо: *А діло було таке. Студенти з царського садка пішли в гості до знайомого купця, котрий жив далеко, аж на Ординському. Той купець мав багацько дочок, і не дуже гарних. Він закликав до себе усяких студентів, годував, поїв їх і чимало дочок повидавав уже заміж за світських і духовних. Студенти часто гуляли там до півночі й цілою юрбою перелазили потім через стіну Братського монастиря* (І. Нечуй-Левицький).

Для надання фрагментам висловлення за допомогою інтонаційного виділення більшої самостійності та змістової ваги крапку ставимо також у тих випадках, де звичайно вживаємо коми, — наприклад, у висловленнях, які могли б бути простими реченнями, ускладненими наявністю однорідних, повторюваних, відокремлених членів: *Випав сніг. І в селі, і в полі, і в лісі* (В. Бабляк); *А я ходжу. Рівним, розміреним кроком, через усю хату, з кутка в куток. З кутка в куток* (М. Коцюбинський), у висловленнях, що могли б бути частинами складних речень (див. § 158, II, п. 2, прим. 1 і п. 3, прим. 1).

Примітка 1. Крапку не ставимо в кінці заголовків, у назвах на вивісках, печатках і штампах, на титульних аркушах книжок, журналів тощо — після імені та прізвища автора, назви твору, назв видавництва і місця видання і т. ін.

Примітка 2. Після цитати або іншої текстової ілюстрації перед прізвищем автора чи вказівкою на інше їхнє джерело, наведене в дужках, якщо відповідне речення подається в рядок, крапку ставимо після дужок. Крапку після таких дужок ставимо в самому кінці речення й тоді, коли після цитати перед дужками вже стоять такі розділові знаки, як знак питання, знак оклику, три крапки. Якщо ж вказівку на автора (джерело) наводимо нижче (у дужках чи частіше без них), зокрема в епіграфах, після цитати ставимо крапку, а після такої вказівки її не ставимо. Наприклад, епіграф до роману О. Гончара «Твоя зоря»:

Твоя зоря — твоя судьба.

З народних уст

Примітка 3. Про вживання крапки в кінці вставлених речень у дужках див. § 163, I, п. 2, прим.

Примітка 4. Про вживання крапки після зауважень у дужках у межах певної цитати на зразок «... (примітка наша. — Ред.) ...» див. § 167, II, п. 3.

2. В умовних графічних скороченнях (див. § 62) *п.* (пан; пані), *гр.* (громадянин; громадянка), *проф.* (професор), *а. а.* (авторський аркуш), *ст.* (століття), *рр.* (роки) та ін.

Примітка. Крапку не ставимо:

1) в ініціальних (звукових, літерних і літерно-звукових) абрєвіатурах (див. § 61) між літерами на позначення їхніх складових частин: *НАН* (Національна академія наук) України, *НЕП* і *неп* (нова економічна політика), *НТКУ* (Національна телевізійна компанія України) і под.;

2) у графічних скороченнях (див. § 62);

а) у скороченнях назв метричних мір та інших одиниць виміру: *м* (метр), *мм* (міліметр), *г* (грам), *кг* (кілограм), *т* (тонна), *ц* (центнер), *л* (літр) і под.; *В* (вольт), *кВ* (кіловольт), *кгс* (кілограм-секунда), *лм* (люмен), *Мкс* (максвел), *Р* (рентген), *год* (година), *с* (секунда), *хв* (хвилина);

б) в інших графічних скороченнях, утворених стягненням звукового складу слова: *грн* (гривня), *крб* (карбованець), *млн* (мільйон), *млрд* (мільярд) і под., на відміну від скорочень, утворених усіченням складу слова, де крапку ставимо: *дол.* (долар), *коп.* (копійка), *тис.* (тисяча) і под. (згідно з нормами чинного державного стандарту України «Бібліографічний опис. Скорочення слів і словосполучень українською мовою. Загальні вимоги та правила» (ДСТУ 3582:2013). К.: Мінекономрозвитку України, 2014).

§ 156. ЗНАК ПИТАННЯ (?)

Знак питання ставимо в таких позиціях.

1. У кінці питального речення: *За кожною з цих пам'яток — люди: майстри, митці. Хто знає про них? Хто назве їх імена?* (Р. Федорів);

Чи совам зборкати орла?

Чи правду кривді подолати? (М. Рильський).

Примітка 1. Знак питання не ставимо в кінці складнопідрядного речення з непрямым питанням (хоч інтонація в таких випадках часто мало відрізняється від інтонації власне питальних речень): — *Що ж він тобі говорив? — Питав мене, чого зайшла, чом невесела...* (Марко Вовчок).

Якщо ж головна частина речення є питальною, тоді в кінці складнопідрядного речення з непрямым питанням знак питання ставимо:

Чи знаєте, хлопці, як високо сокіл

Під небом літає у теплії дні? (Л. Глібов);

Пам'ятаєте, який у мене веселий дід був? (Ю. Яновський).

Примітка 2. Підвищену проти звичайної питальну інтонацію можна передавати двома або трьома знаками питання:

Кляті! кляті!

Де ж слава ваша?? На словах! (Т. Шевченко).

Примітка 3. Складну інтонацію питання / оклику передаємо на письмі двома відповідними знаками ?!:

Се ти, мій чарівниченьку?! (Леся Українка);

— Для чого ж тоді на Ельбі

поклали ви круглі голови?! —

Кричить нам у вічі земля (Б. Олійник).

Примітка 4. У питальних реченнях (переважно з однорідними членами) у художній літературі знак питання ставимо після кожного слова (сполучення слів) для їх повнішого вираження:

Хіба ж живуть вони? І знають,

Як ви сказали, благодать,

Любов?.. (Т. Шевченко);

Далі старий до парубка: як? що? чи все гаразд? який заробіток? (Марко Вовчок).

Примітка 5. Щодо написання після знака питання слів з малої літери, напр.: *Що його турбувало? погода? далека дорога?; Раптом він чує над собою: Остане! Остане! се ти? живий?* (М. Коцюбинський) — див. зауваження в § 157, п. 1, прим. 4 (про практику такого ж написання після знака оклику).

2. У кінці вставленого речення або після вставленого слова (словосполучення), вимовленого з питальною інтонацією: — *А я замурував був у хижі дочку від Германії [Німеччини], то в управі так шмагали, що — вірите? — шкура на мені полопалася* (О. Гончар).

3. У дужках усередині цитати або після тих чи інших цитованих уривків для вираження сумніву щодо наведеного матеріалу, критичного ставлення до його автора (тільки знак питання або знак питання в поєднанні з якими-небудь словами): *Упорядники статистичних даних відзначають у*

передмові, що «переважна більшість (скільки це? — Рец.) населення з недовірою (!) ставиться до заявлених реформ», що «певна (?) частина опитаних узагалі не вірить в успіх реформ» (!!!) і, нарешті, що «час уже перевірити (?!) стан виконання попередніх обіцянок нашого керівництва» (З рецензії).

4. У відтворенні реплік діалогу цей знак може передавати не вимовлене одним із співрозмовників «німе запитання» (вираження нерозуміння, здивування, сумніву тощо): — *Навіщо вам треба було це робити?! — ???.*

§ 157. ЗНАК ОКЛИКУ (!)

Знак оклику ставимо в таких позиціях.

1. У кінці речення, що вимовляється з окличною інтонацією (часто це спонукальні речення):

Гетьте, думи, ви хмари осінні!

Тож тепера весна золота! (Леся Українка);

Вдар словом так, щоб аж дзвеніло міддю! (П. Тичина).

У кінці окличного називного речення, зокрема в конструкціях з називним відмінком теми (уявлення): *Рідний край! На світі немає нічого дорожчого за нього, за землю, яка породила тебе й виростила* (І. Цюпа).

Примітка 1. Знак оклику звичайно ставимо в кінці речень, що починаються словами:

а) **як, який, що (то) за, до чого ж, скільки** і под. (у реченнях, що не є підрядними): *Як гарно марилось на шкільній лаві, скільки робилося сміливих, але часом і недосяжних проєктів!* (М. Коцюбинський); *Він звів до Сагайди сіре змучене обличчя з великими сумними очима. Що то були за очі!* (О. Гончар); *До чого ж гарно й весело було в нашому городі!* (О. Довженко). Іноді (у поетичній мові) такі слова можуть бути всередині речення: *На небокраї яка краса огнів сія!* (В. Сосюра);

б) **слава, хвала, ганьба, геть** і под., зворотом **Хай живе...**

Примітка 2. Підвищену проти звичайної окличну інтонацію можна передавати двома або трьома знаками оклику:

О мій велетню Самсоне,

Пути розривай!! (О. Олесь);

— *Пустіть нас!!!* — *закричав Синичка* (О. Довженко).

Примітка 3. Складну інтонацію оклику / питання передаємо на письмі двома відповідними знаками !?:

І де та правда!? Горе! Горе! (Т. Шевченко).

Примітка 4. В українській художній і публіцистичній літературі після слів зі знаком оклику досить звичайним було написання наступного слова з малої літери (якщо, на думку автора, це все було в межах одного висловлення), часто в конструкціях з інтонаційно розчленованими однорідними або повторюваними членами: *Кляті! кляті!* (Т. Шевченко); [Голос:] *Гов, Лукашу, гов! го-го-го-го! А де ти?* (Леся Українка). У сучасній правописній практиці в подібних випадках слід віддавати перевагу написанню з великої літери (лишаючи, звичайно, більшу свободу вибору для художньої літератури).

2. Після звертань (непоширених або поширених), що вимовляються з виразною окличною інтонацією:

Україно! Ти в славній борні не одна (М. Рильський);
Ти, прекрасна вечірня зоре! (Леся Українка);
Народе мій! Твоє буття затяте
В моїй крові затято клекотить!.. (І. Драч).

3. Після вигуків, а також після слів **так** і **ні**, коли вони стоять на початку речення й вимовляються з виразною окличною інтонацією: *Ай! як тут гарно!* (М. Коцюбинський);

Ой! Що се за сопілка? Чари! Чари! (Леся Українка);
— *Гей! Піднімайтесь, хто сильний та дужий!* (О. Довженко); [Мавка (спалахнула):] *Так! Хто не зріс між вами, не зрозуміє вас!* (Леся Українка);
— *Ні! Недобре зробив батько, — глухо якомсь, з протягом, почав Чіпка* (Панас Мирний).

4. У кінці вставленого речення або після вставленого слова (сполучення слів), вимовлених з окличною інтонацією (відповідні слова й речення в таких випадках звичайно виділяються з обох боків тире):

Крізь ночі і віки сяють нам
Сліпучим — ні! — животворящим сяйвом
Озера милі! (М. Рильський);

Потім один крикнув щось і скачки — ой горенько ж! — у гречку влетів (А. Головка); *Директор знав — та й як добре знав! — неспокійну натуру свого головного інженера* (П. Загребельний).

5. У дужках усередині цитати або після тих чи інших цитованих уривків, до яких автор хоче привернути особливу увагу, для вираження емоційного ставлення (обурення, здивування, іронії тощо або ж, навпаки, повного схвалення) до наведеного матеріалу (див. ілюстрацію в § 157, п. 3).

§ 158. КОМА (,)

I. Кома в простому реченні

У простому реченні кому ставимо в таких позиціях.

1. Між однорідними членами речення, не поєднаними сполучниками:
Під вікнами насадила Ганна бузку, любистку, півників та півонії (І. Нечуй-Левицький); *Тут, на цих вуличках, дозрівала його класова свідомість, тут він переймався долею голодних, безправних, безробітних* (Р. Федорів); *Це ж могло наступити нині, завтра, позавтра...* (О. Кобилянська); *Світло сяйною хвилию хлюпнуло по верхівках дерев, замиготіло, застрибало по кущах* (Є. Гуцало).

Примітка 1. Не слід розглядати як однорідні й відокремлювати комами:

а) дві однакові граматичні форми дієслова, що означають дію та її мету: *піду подивлюся, сядьмо поміркуюмо* тощо;

б) два однакові або близькі значенням спільнокореневі слова, друге з яких ужите із запереченням **не**, якщо таке сполучення становить одне граматичне ціле (*жду не діждуся, дивишся не надивишся, вовк не вовк* і под.): *Дивиться вона не надивиться на свого сина: втішається не навтішається своїм Івасем!* (І. Нечуй-Левицький).

Примітка 2. Прикметники-означення є однорідними:

а) коли вони характеризують предмет з одного боку (у переліку його властивостей, якостей, особливостей) або вказують на різні близькі, суміжні його ознаки: *Немає матусі! У глухій, темній могилі вона* (А. Тесленко); *Дивом див було, що те пискляве, рожсеве, безпомічне — то і є людина* (О. Гончар); *Його очі замиготіли зимним, неприязним блиском* (О. Кобилянська);

б) коли друге й наступні означення підсилюють, уточнюють, пояснюють перше: *Якось раз над містечком стояла тиха, місячна, літня ніч* (І. Нечуй-Левицький); *Твердо упираючись ногами в нову, не панцизняну землю, він затис кулак і погрозив на той бік річки* (М. Коцюбинський).

Якщо ж прикметники-означення характеризують предмет з різних боків, вони є неоднорідними й коми між ними не ставимо: *Вода шуміла й билась між камінням білими кипучими хвилями* (І. Нечуй-Левицький); *Ми їхали порожньою рудуватою дорогою* (Валерій Шевчук); *В ранковому березневому затуманеному повітрі пахли вишневі садки* (Б. Харчук).

Неоднорідні означення частіше стоять перед іменником, зрідка (найчастіше в складених термінологічних назвах) — після нього: *Усе застеляла мла вечірня пахучая* (Марко Вовчок); *На чорній зритій землі по краях поплуталась огудина суха гарбузова* (А. Головка); *батарея анодна суха; пшениця м'яка яра*.

Примітка 3. Прикладки є однорідними, коли вони, як і звичайні означення, характеризують предмет з якогось одного боку або вказують на різні близькі, суміжні його ознаки, напр.: *Поет, прозаїк-оповідач, драматург, перекладач, історик і теоретик літератури, критик, фольклорист, громадський діяч — він* [І. Франко] *в усьому був однаково сміливий, самобутній і сильний* (М. Рильський) — це сфери діяльності І. Франка; *доктор філологічних наук, професор І. Петренко* (науковий ступінь і вчене звання); *Герой України, лауреат Державної премії України в галузі науки і техніки, заслужений діяч науки і техніки України Г. Ткачук* (почесні звання й відзнаки). Якщо ж вони характеризують предмет цілком очевидно з різних боків, вони не є однорідними й між ними не ставимо коми: *завідувач кафедри української мови доктор філологічних наук І. Петренко* (посада й науковий ступінь); *чемпіонка України з художньої гімнастики студентка М. Заруба*. У разі поєднання в одному ряду однорідних і неоднорідних прикладок відповідно розставляються й розділові знаки: *завідувач кафедри української мови доктор філологічних наук, професор І. Петренко; професор, член-кореспондент Національної академії медичних наук України полковник медичної служби М. Іваницький*.

Але прикладки, що стоять після означуваного іменника, відокремлюються комами незалежно від їхнього змістового навантаження: *І. Петренко, завідувач кафедри української мови, доктор філологічних наук, професор*.

2. Між однорідними членами речення, поєднаними двома або більше єднальними і розділовими повторюваними сполучниками: **і... і (й... й), ні... ні (ані... ані), то... то (не то... не то), або... або, чи... чи (чи то... чи то):**

А тим часом місяць пливе оглядать

І небо, і зорі, і землю, і море (Т. Шевченко);

Він не знав ні батька, ні матері, ні брата, ні сестри (Панас Мирний); *Не хотів ані дружитись, ані дома жити — чумакував* (Марко Вовчок); *Хлопці, щоб не заважати в хаті, вчились або в клуні, або в садку чи деінде* (М. Коцюбинський); *Доля — наче примхлива дівчина: то пригріє, то знов остудить* (Василь Шевчук); *Чи то садок видніє, чи город, чи поле?* (Панас Мирний).

Примітка 1. Коли сполучники **і (й), та (=і), або, чи** між однорідними членами не повторюються, коми перед ними не ставимо: *Було як заговорить або засміється — і старому веселіше стане* (Марко Вовчок); *Картина була надзвичайна, неначе сон чи казка* (О. Довженко).

Примітка 2. Якщо одні однорідні члени поєднані безсполучниковим зв'язком, а інші — повторюваними сполучниками **і (й), та (=і)**, кому ставимо між усіма однорідними членами, у тому числі й між першими двома (перед першим сполучником): *Червоне полум'я багаття світило на ту групу, облило червоним кольором білу дідову сорочку, сиву бороду, й його темне, похмуре лице, і сиві, низько навислі над очима брови* (І. Нечуй-Левицький);

Я пам'ятаю вчительку мою,

просту, і скромну, і завжди спокійну (В. Сосюра).

Примітка 3. Якщо однорідні члени речення поєднані сполучниками **і (й), та (=і)** в пари, то перед сполучниками коми не ставляться, а пари відокремлюються комами: *Життя — це ріка, в якій попутно й навально тече минушина й теперішність, добро й зло, правда і кривда* (Р. Федорів).

Примітка 4. Коли два слова, перед кожним з яких стоять сполучники **і** або **ні**, становлять єдиний усталений вислів, то коми між ними не ставимо: *і так і сьак, і туди і сюди, і вдень і вночі, і хочеться і колеться; ні туди ні сюди, ні сьак ні так, ні се ні те, ні вдень ні вночі, ні риба ні м'ясо* тощо.

Коми не ставимо також між двома однорідними членами речення, що поєднуються повторюваним сполучником і утворюють тісну змістову єдність (такі однорідні члени звичайно не мають при собі залежних слів):

Попідтинню сіромаха

І днює й ночує (Т. Шевченко).

Примітка 5. Якщо ряд однорідних членів речення з повторюваним сполучником **і (й)** завершується зворотами **і таке інше** (або скорочено **і т. ін.**), **і так далі** (**і т. д.**), **і подібне** (**і под.**), такі звороти не відокремлюються комою, оскільки їх не можна розглядати як звичайні однорідні члени речення: *Її думки все коло Гриця. Як він до них прибуде, як пришеде дедалі старостів, як мати справить весілля, як вони заживуть, яке їх жде щастя і добро і таке інше* (О. Кобилянська).

3. Між однорідними членами речення, поєднаними протиставними сполучниками **а, але, та (=але), однак, проте (а проте), зате, так, хоч (хоча)** та ін.:

Не слів мені, а стріл крилатих, вогняних! (О. Олесь);
Задер голову Баглай, стежить, як поволі, але вперто підіймаються голуби над собором (О. Гончар);

*Тече вода в синє море,
Та не витікає* (Т. Шевченко);

З виду дід був древній, столітній, хоч ще кремезний (Панас Мирний).

4. Між однорідними членами речення, пов'язаними приєднувальними сполучниками **і, та, та й, ще й, та ще (й), а також, а то й** та ін., коли до вже сказаного додається ще один елемент (або більше), який ніби пізніше виникає у свідомості мовця:

*Запахла осінь в'ялим тютюном,
Та яблуками, та тонким туманом* (М. Рильський);

Ходімо ж чаю пити, та і в школу підемо (Панас Мирний);

Зазеленіли луги, ще й дібровонька (народна пісня).

Примітка 1. Слід відрізнити приєднувальні сполучники від тих самих сполучників з єднальними значеннями (див. п. 2), перед якими коми не ставимо, пор.: *Жили, жили та й розлетілись...* (Л. Глібов).

Примітка 2. Комою відокремлюємо також друге, повторюване слово в приєднувальних конструкціях: *Говорити правду, і тільки правду;*

*За що, не знаю, а караюсь,
І тяжко караюсь!* (Т. Шевченко).

5. Між однорідними членами речення перед другим компонентом парних сполучників **не тільки... а й (не тільки... але й, не тільки... а ще й, не тільки... але також і), як... так і, не так... як, хоч... але (та), не стільки... скільки, якщо не... то** та ін.: *Як би це добре було, коли б я не тільки спочив, а й вивіз собі матеріал для роботи* (М. Коцюбинський); *Як російська, так і європейська критика все частіше звертає своє око на наше письменство, ставить йому свої вимоги* (М. Коцюбинський);

*Не так тії вороги,
Як добрії люди —
І окрадуть, жалкуючи,
Плачучи, осудять* (Т. Шевченко);
*Якщо не по-козацьки, то, гадаю,
Хоч по-рибальськи* (М. Рильський).

6. У реченнях з однорідними членами перед пояснювальними сполучниками **як, як-от, а саме** і под., ужитими після узагальнювальних слів: *Нічого специфічного, врочистого, як-от гранітних та мармурових пам'ятників, на нашому кладовищі не було* (О. Довженко); *Весільний обряд складається з трьох частин, а саме: заручин, сватання й весілля* (з наукової літератури).

7. У разі повторення слова для позначення великої кількості предметів, тривалості або інтенсивності дії, для увиразнення ознаки предмета або дії,

для підкреслення згоди або заперечення тощо: *Все, все згадала вона в ту хвилину!* (О. Довженко);

*Рости, рости, моя пташко,
Мій маковий цвіте* (Т. Шевченко);
*Здається, часу і не гаю,
а не встигаю, не встигаю!* (Л. Костенко).

Примітка. У разі повторного вживання того самого прийменника у сполученнях означення (прикладки) і означуваного слова (у фольклорі та в стилізаціях під фольклор, а також у синтаксисі розмовної мови) коми між ними звичайно не ставимо:

*На бистрому на озері
Геть плавала качка* (народна пісня);
*За річкою за голубою
Дві чайки у хмару зліта* (А. Малишко);
*Із города із Глухова
Полки виступали* (Т. Шевченко).

Проте за умови постпозиції означення таке відокремлення можливе:

*Як за лісом, за пралісом
Ясне сонце сходить.
Як за морем, за далеким
Десь воно заходить* (Л. Глібов).

8. Для виділення звертань і залежних від них слів (про вживання знака оклику при звертаннях див. § 157, п. 2):

*Де ж ти дівся, в яр глибокий
Протоптаний шляху?* (Т. Шевченко);
*Мово рідна, слово рідне,
Хто вас забуває,
Той у грудях не серденько,
Тільки камінь має!* (С. Воробкевич);
Я не люблю тебе, ненавиджу, беркуте! (І. Франко);
*Народе мій, ясна любове,
Ти волю лиш яви свою —
Поклич <...>!* (Д. Павличко).

Примітка. В усталених вигуківих зворотах на зразок **боронь боже, дай боже, боже поможи, ой боже, господи помилуй**, де звертання вже мало відчувається, воно не виділяється комою.

9. Після вигуків, якщо вони вимовляються з окличною інтонацією меншої сили, ніж наступні слова в реченні, і інтонаційно досить тісно пов'язані з реченням у цілому (пор. у § 157, п. 3 про вживання після вигуків знака оклику):

Гей, на коні, всі у путь! (П. Тичина);
О, як люблю я рідну землю... (П. Воронько);

— *Ой, пустіть мене, пустіть!* (Марко Вовчок).

Примітка 1. Слова **о, ой, ох, ах**, коли вони інтонаційно тісно пов'язані з дальшим звертанням (тобто якщо після них у вимові немає паузи) і вживаються у значенні підсилювальних часток, комою не відокремлюються:

*О болю мій, я бачу в залі
Одне обличчя, друге, третє!* (Л. Костенко);
*Ой волохи, волохи,
Вас осталося трохи* (Т. Шевченко);

— *Ох і чудний ти, Давиде...* (М. Стельмах); *Ах так?!; Ах ось де він!*

Так само не ставимо коми після слова **ну**, ужитого для підсилення:

*Ну що б, здавалося, слова...
Слова та голос — більш нічого* (Т. Шевченко).

Примітка 2. Не відокремлюються вигуки на початку речення, якщо вони стоять перед особовим займенником, після якого йде звертання:

*Ой ти, дівчино,
З горіха зерня,
Чом твоє серденько —
Колюче терня?* (І. Франко);
*Гей ти, поле колоскове,
молодість моя!* (В. Сосюра).

10. Після стверджувальних часток **так, еге (еге ж), авжеж, аякже, гаразд** та ін., заперечення **ні**, запитання **що (а що)**, а також підсилювального **що ж**, коли безпосередньо за цими словами йде речення, яке розкриває їхній конкретний зміст:

*Так, це була вона, його земля,
Про неї він співав і нею марив* (Д. Павличко);
Еге, я правду вам казав (Є. Гребінка);
— *Земляка свого бачили? — Аякже, бачив* (А. Головка);
*Ні, я хочу крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні* (Леся Українка);
— *Що, титаря вбили?* (Т. Шевченко);
А що, коли не буде того дня? (В. Стус);
*Що ж, отак і проходить вечір,
По-лисячому тихо, без стуку* (Б. Олійник).

Примітка. Слід відрізнити стверджувальні частки **так, гаразд** від прислівників **так, гаразд**, після яких коми не ставимо:

Так ніхто ще не вірив у мене! (Г. Чубач);

— *І що б він не зробив, то все гаразд, усе до ладу <...>* (Панас Мирний).

Так само слід відрізнити заперечну частку **ні** від повторюваного сполучника **ні** (див. п. 2).

11. Для виділення вставних слів, сполучень слів і речень (про вживання тире або дужок у подібних конструкціях див. § 161, п. 10 і § 163, I, п. 2):

*Треба хліба людині й металу,
 Треба музики і п'єдесталу,
 Та, мабуть, над усе до загину
 Треба віри людині в людину (В. Забаштанський);
 І, можливо, моє серце-проміння
 Зловить в свої долоні дитина
 І всміхнеться (Р. Братунь);
 А в хлібороба, звісна річ, роботи — як води, від снігу до снігу (Р. Федорів);
 З Копачів я, бачте, родом (Д. Білоус);
 Погане, я чував, життя собаче,
 Недобре ж і Вовкам (Л. Глібов).*

Примітка 1. Вставні слова і конструкції найчастіше:

а) виражають оцінку ступеня реальності, вірогідності повідомлюваного: *безперечно, без сумніву (безсумнівно), безумовно, відома річ, звичайно, звісно, зрозуміло, немає сумніву, певна річ, природно, справді, ясна річ і т. ін.; видно, думаю, здається (здавалося б), либонь, мабуть, може, можливо, очевидно, певно, скоріше за все, слід гадати і т. ін.;* указують на ступінь звичайності повідомлюваного: *було (бувало), бува (буває), як відомо, як завжди, як звичайно і т. ін.;*

б) виражають емоційну оцінку повідомлюваного: *на біду, на жаль, на щастя, грішним ділом, чого доброго, як на гріх і т. ін.;*

в) указують на зв'язок думок, послідовність викладу: *по-перше, по-друге і т. д.; з одного боку, з другого боку; наприклад, так, відповідно, отже, таким чином, словом, виходить, значить, зрештою, нарешті; до речі, зокрема (Він, зокрема, сказав, що...), крім того, навпаки та ін., а також проте й однак (усередині, а не на початку речення, де ці слова є сполучниками); повторюю, підкреслюю і т. ін.;*

г) характеризують ставлення до способу висловлення думки: *власне (власне кажучи), інакше кажучи (іншими словами), коротко кажучи, можна сказати, попросту кажучи, сказати б, так би мовити, що називається, якщо можна так висловитися, як [то] кажуть та ін.; головне, між іншим, правда (щоправда), точніше та ін.;*

г) підкреслюють експресивний характер висловлення: *далебі, з дозволу сказати, між нами кажучи, по правді кажучи, чесно кажучи, сказати по правді та ін.;*

д) указують на джерело повідомлення: *кажуть, за повідомленням NN, за словами NN, як сказав NN, на думку NN, на мій погляд, на нашу думку, по-моєму, по-твоєму і т. д., як на мене і т. д.; мов, мовляв; чую, бачу, пам'ятаю та ін.;*

е) звернені до співрозмовника або до читача з метою привернути його увагу: *бач (бачте), бачиш (бачите), віриш (вірите), даруй (даруйте), дозволь (дозвольте), знаєш (знаєте), пам'ятаєш (пам'ятаєте), погодься (погодьтєся), пробач (пробачте) [на слові], розумієш (розумієте), слухай (послухай), уяви (уяв'ять) та ін.*

Слід відрізнити вставні слова та їх сполучення від омонімічних слів та їх сполучень, які є членами речення (найчастіше обставинами) або, рідше, сполучниками і тому комами не виділяються, пор.: *У нижчеподаній статті я, звичайно, не охоплюю всіх проблем розвитку української мови (М. Рильський), але: Концерт звичайно закінчується о 10 годині; Ці слова, до речі, викликають сумнів, але: Ці слова сказані до речі.*

Примітка 2. Якщо сполучники **а**, рідше **і** стосуються саме вставного слова (наприклад: **а власне, а втім, а значить, а може, а отже** та деякі ін.), вони комою не відокремлюються: *Чи не вкажете мені яких творів про методи етнографічні, а власне,*

про способи записування народних пісень? (Леся Українка); Як і кожному авторові, а значить, і мені <...>, хотілось, щоб переклади вийшли найкращими (М. Коцюбинський); І справді, незабаром наші прогнози здійснилися.

Але, наприклад: Чисте небо не налягало на гори, а, навпаки, своєю високою легкою синявою довершувало, гармонійно доповнювало їх (О. Гончар).

Примітка 3. Вставні слова не виділяємо комами, якщо вони входять до складу відокремлених членів речення: Дмитро, очевидно поспішаючи, не поснідав; Надвечір, мабуть години о шостій, почався дощ.

12. Для виділення порівняльних зворотів, що вводяться сполучниками **як (як і), мов, мовби, наче, немов, неначе, ніби, буцімто** і т. ін., **ніж**: Із степу, як із вогкої печери, тягло свіжою прохолодою (О. Гончар);

Це місто [Київ] прекрасне, як усмішка долі (Л. Костенко);

Припадаю вустами до слова,

Мов до стиглого грона калини (Н. Кашук);

Зникло лихоліття,

Наче уві сні (Р. Братунь);

В цей час у порту завжди, ніби граючись у хрещика, сновигали матроси всіх націй (П. Панч); *Мій старший хлопець ще дужче, ніж Олекса, зняковів, уздрівши мене* (І. Муратов).

Примітка 1. Виділяємо комами звороти зі сполучником **як** уточнювального або узагальнювального характеру на зразок **як завжди, як звичайно, як колись, як навмисно, як правило, як виняток** та ін.: Дума — це віршований твір, виконуваний (як правило, соло) речитативом (М. Рильський), за винятком тих, що входять до складу групи присудка або головного члена односкладного речення: *Заморозки ще восени тут бувають як правило; Це було допущено як виняток; Він це зробив як навмисно.*

Примітка 2. У реченнях з уточнювальними зворотами зі сполучником **як** і вказівними словами **такий (такий самий), так (так само)** можливі два варіанти їх побудови з відповідним розставленням розділових знаків: а) з комою між ними, коли ці вказівні слова є членами речення: *Він такий, як усі; Зробити так само, як усі; Про це писали такі письменники, як Шевченко, Панас Мирний;* б) без коми, коли ці вказівні слова стоять у постпозиції до пояснюваного слова безпосередньо перед **як** і не є членами речення (тут **такі як, так само як** є складеними сполучниками): *Про це писали видатні українські письменники, такі як Шевченко, Панас Мирний; Не можна одночасно поєднувати різні дієти, так само як зіставляти непорівнянні речі.*

Примітка 3. Коми перед порівняльними сполучниками не ставимо:

а) в усталених широковживаних порівняльних зворотах, напр.: *Голодний як вовк; Здоровий як бик; Мокрий як хлющ; Битися як риба об лід; Звалитися як сніг на голову; Змерзнути як собака; Крутитися як муха в окропі (як білка в колесі); Летіти як стріла; Плє як з відра; Мовчати як риба; Почервоніти як рак; Почуватися як риба в воді; Працювати як віл; Стати як укопаний і под.;*

б) у разі наявності перед порівняльним зворотом слів зі значенням ступеня вияву інтенсивності ознаки **майже, зовсім (цілком), просто, точно (точнісінько), достоту, буквально** і под. або заперечення **не**: *Сонце вже припікає майже як улітку; У спогадах*

син з'являвся матері зовсім як живий; Усе в них не як у людей (пор.: Усе в них не так, як у людей); Обставини склалися по-іншому, не як завжди;

в) якщо такий зворот є іменною частиною складеного присудка: *Спомин був як блискавка* (М. Рильський); *Голова була неначе здорова квочка, що сиділа в обичайці* (І. Нечуй-Левицький); *Вона була для нього наче сонце* (Леся Українка); *Руки зробилися мов лід*.

Перед **як** у конструкціях з присудком, що є повторенням підмета: *День як день; Люди як люди;*

г) перед **як** у конструкціях з повторенням присудка: *Зробив як зробив;*

г) якщо порівняльний зворот конкретизує семантично недостатній простий (дієслівний) присудок: *Почувати себе як удома;*

д) перед зворотами, що вводяться в речення за допомогою сполучника **як** і мають значення «у ролі кого, у функції чого»: *Про масштаби Довженка як письменника можна судити з його найбільшої літературної праці — «Зачарованої Десни»* (Л. Новиченко); *Розглядаємо вашу відповідь як згоду;*

е) перед **як, ніж** у зворотах **(не) більше (більш) ніж (як), (не) менше (менш) ніж (як), (не) раніше (раніш) ніж (як), (не) довше ніж (як)** і т. ін.: *Сидів не більше як пів години; Роботи вистачило не довше ніж на два дні.*

Про особливості пунктуації в реченнях з нерозкладними синтаксичними зворотами, подібними за будовою до складнопідрядних речень, на зразок *Робити як слід, Відбувалося невідомо що* і под. див. § 158, II, п. 3, прим. 4.

Примітка 4. Порівняльні сполучники слід відрізняти від часток зі значенням непевності, сумніву тощо **буцімто, мов, мовби, наче, немов, неначе, ніби, нібито** та ін., перед якими коми не ставимо: *Під байдаркою ламається крига й наче тоне в глибині моря* (М. Трублаїні);

Баштан жовтіє понад ярим,

Курінь безверхий ніби спить (М. Рильський).

13. Для виділення відокремлених означень:

1) узгоджених означень, виражених:

а) дієприкметниками та прикметниками, що мають при собі залежні слова й стоять після означуваного іменника: *У квітнику, заглушеному бур'яном, розцвілася якась жовтогаряча квітка* (І. Волошин); *Розгойдане море, вже брудне й темне, насакувало на берег і покривало скелі* (М. Коцюбинський);

б) дієприкметниками та прикметниками, що не мають залежних слів, але стоять після означуваного іменника, особливо в тих випадках, коли вони утворюють ряд з двох або більше однорідних членів речення або перед іменником уже є означення: *Високо, трохи не серед неба, стояв місяць, ясний, блискучий, повний* (І. Нечуй-Левицький);

Живе життя і силу ще таїть

Оця гора, зелена і дрімлива (М. Зеров);

в) дієприкметниками та прикметниками (як із залежними словами, так і без них), що стоять перед іменником і, виступаючи у функції означення до іменника, мають ще й обставинний відтінок: *Дезорганізований раптовістю нічної атаки («який» / «чому»), ворог не встиг учинити скільки-будь*

сильного опору (О. Гончар); *У червонім намисті, зав'язана великою хусткою* («яка» / «як» або «чому»), *Марта була б дуже гарною молодницею* (І. Нечуй-Левицький); *Розгублений, хлопець не зміг нічого сказати*;

г) дієприкметниками та прикметниками (як із залежними словами, так і без них), що стосуються особових займенників: *Як я, бідна, тут горюю, прийди подивися* (І. Котляревський); *Вона стоїть навпроти Сагайди, маленька, мов куріпка на межі* (О. Гончар); *Тремтячий, блідий, він привітався до доктора, попросив його сісти* (М. Коцюбинський); *Дивився [Юрко] на батька, і йому стало жаль його, завчасно постарілого, спрацьованого* (Б. Харчук).

Примітка. Одиничні прикметники при особових займенниках у певних випадках можемо не відокремлювати, зокрема в окличних реченнях або за наявності протиставлення: *О я нещасний!*; *Я колишній і я теперішній* — це вже ніби зовсім різні особи;

г) прикметниками та дієприкметниками, що стосуються іменників або особових займенників, відсутніх у реченні:

Не рано встане:

Навіки, праведний, заснув (Т. Шевченко);

д) прикметниками та дієприкметниками (як одиничними, так і з залежними словами), що виступають як уточнення до попереднього означення: *Між своїми, ковалівськими, тут стояли підводи і з сусідніх сіл* (В. Кучер); *Степанко чув, нібито буває в лелек такий день, коли вони судять своїх родичів за якісь, одним їм відомі, злочини* (Ю. Збанацький); *У тексті було багато маловідомих, зокрема інішомовних, слів*;

2) неузгоджених означень, виражених іменниками в непрямих відмінках (з прийменниками або без них) для надання їм більшої змістової ваги порівняно з невідокремленими членами речення: *Висока на зріст, рівна станом, але не дуже тонка, з кремезними ногами, з рукавами, позакачуваними по лікті, з чорними косами, вона [Мотря] була ніби намальована на білій стіні* (І. Нечуй-Левицький); *До неї наближалась мати <...> Іллевського, невисока, досить повна жінка, з кошиком у руці* (О. Гончар).

Примітка 1. Не виділяємо інтонаційно й не відокремлюємо комами означення (із залежними словами або без них), коли вони за змістом тісно пов'язані з означуваними іменниками:

*Минаючи убогі села
Понаддніпрянські невеселі,
Я думав <...>* (Т. Шевченко).

Примітка 2. Не відокремлюємо означення, якщо за змістом вони стосуються не стільки підмета, скільки присудка: *Тільки один Варчук стояв біля вікна спокійний, зосереджений* (М. Стельмах).

14. Для виділення відокремлених прикладок (як поширених, так і непоширених):

1) прикладок у постпозиції до означуваного іменника:

Я син простого лісоруба,

Гуцула із Карпатських гір (Д. Павличко);

зокрема, прикладок — загальних назв у позиції після власних назв: *Дмитрик, восьмилітній хлопчик, вискочив з душної низенької хати* (М. Коцюбинський);

2) прикладок, що стосуються особових займенників (незалежно від позиції щодо означуваного іменника): *Досвідчений педагог, він знав шлях до серця дітей; Нехай мене, Кармелюка, в світі споминають!* (народна пісня);

3) поширених прикладок перед означуваним іменником, якщо вони мають додатковий відтінок значення обставини (причини, умови, допустовості): *Хорообрі воїни, козаки ставали героями народних пісень і дум* (з підручника);

4) прикладок — власних назв, які мають уточнювальне значення щодо означуваних загальних назв: *Обабіч Свирида сиділи Мурий і ще один муляр, Тимко* (О. Копиленко);

5) прикладок, що вводяться сполучниками **як, тобто, себто (цебто), або (= тобто)** та деякими ін.: *Як учений, етнограф і фольклорист, Франко все життя з палким інтересом ставився до народної творчості* (М. Рильський); *Тайга, тобто смуга диких важкопрохідних хвойних лісів, займає величезні простори на Півночі* (з наукової літератури); *Вальдишнєп, або лісовий кулик, — благородна птиця* (Остап Вишня), зворотами **на ім'я (прізвище), родом, за національністю** і под., а також **так званий**: *У журбі отакій і подружился Давид з одним австріяком, на імення Стах* (А. Головка); *Мати її, родом туркменка, зовсім не була схожа на казашок Приуралья* (З. Тулуб); *Частина її [старої галицької інтелігенції], так звані москвофіли, орієнтувалась на монархічну Росію* (М. Рильський).

Примітка. Прикладки зі сполучником **як** виділяємо комами тільки тоді, коли вони виразно відокремлюються інтонаційно й мають додатковий змістовий відтінок причиновості. В інших випадках коми не ставимо: *Шевченко як поет відомий усьому світові* (див. також вище п. 12, прим. 3д);

6) прикладок, що стосуються іменників або особових займенників, відсутніх у реченні:

<...> Та й заплавав, сіромаха,

Степом ідучи (Т. Шевченко).

Примітка. Про вживання дефіса при прикладках див. § 37, а про вживання тире — § 161, п. 6б.

15. Для виділення відокремлених обставин, виражених:

1) дієприслівниковими зворотами: *Маруся, вийшовши з кімнати, засоромилась* (Г. Квітка-Основ'яненко); *Почали люди серпи гострити,*

лаштуючись до жнив (М. Коцюбинський); *Забившись у дровітню, я плакав, коли Мальва залишала наше подвір'я* (В. Земляк).

Примітка. Дієприслівниковий зворот, який стоїть після сполучників або сполучних слів, звичайно виділяємо комами з обох боків: *Прислухались і, не вірячи самі собі, одхилили сінешні двері* (М. Коцюбинський). Але сполучник **а** залежно від логіко-інтонаційного членування висловлення може входити до складу дієприслівникового звороту (*Хо знає, що тільки одиниці зважуються на це, а зважившись, знаходять силу розбити кайдани.* —М. Коцюбинський) або ж не входити, відділяючись від нього комою (звичайно за наявності в реченні протиставлення з заперечною часткою **не**), пор.: *З виконанням плану слід не зволікати, а накресливши його, виконувати негайно і з виконанням плану слід не зволікати, а, накресливши його, виконувати негайно;*

2) одиничними дієприслівниками, коли вони означають час, причину, умову дії (а не її спосіб): *Повечерявши, полягали спати* (Панас Мирний); *Прощаючись, Багіров відкликає Ясногорську вбік* (О. Гончар); *Не повіривши, Чабанчук кинувся в канцелярію* (О. Донченко); *Попрацювавши, можна й відпочити.*

Примітка. Одиничні дієприслівники та дієприслівникові звороти не відокремлюємо комами:

а) якщо одиничні дієприслівники, тісно прилягаючи до дієслова-присудка (звичайно в постпозиції до нього), уживаються не у власне дієслівному значенні («що роблячи»), а в значенні прислівника (у функції обставини способу дії: «як»): *Не розмірковуючи він кинувся на допомогу; Вона сиділа замислившись* (Ю. Яновський); *Читати лежачи;*

Ідуть дівчата в поле жати
Та, знай, співають ідучи (Т. Шевченко);
Із вирію летять курличучи ключі (М. Зеров);

б) якщо дієприслівник або дієприслівниковий зворот перебувають у складі стійкого звороту (фразеологізмів, складених прийменників і сполучників тощо): *Працювати не покладаючи рук; Слухати затамувавши подих; Зважаючи на обставини вирішили діяти відразу;*

в) якщо дієприслівник або дієприслівниковий зворот уживаємо серед однорідних членів речення поряд з іншими частинами мови у функції обставин способу дії: *Діяти впевнено й ні на кого не зважаючи;*

г) якщо дієприслівниковий зворот, утворений дієприслівником і сполучним словом **який**, уживаємо в складі підрядної означальної частини складнопідрядного речення: *Перед мандрівниками стояли гори, перейшовши які вони зможуть вийти до моря;*

г) якщо перед дієприслівниковим зворотом стоїть підсилювальна частка **і** (**й**): *Вони бралися до роботи й не знаючи повністю її обсягу;*

3) сполученням іменників з прийменниками, прислівниками — для виділення уточнювальних обставин (перед ними можна поставити сполучник

а саме): *Там, за горами, давно вже день і сяє сонце, а тут, на дні міжгір'я, ще ніч* (М. Коцюбинський); *По той бік шляху, десь далеко в степу, за садками, тремтить червона заграва...* (Григорій Тютюнник); *А вечорами, по роботі, він не раз до пізньої ночі ходив у важкій задумі по болотистих улицах Борислава* (І. Франко); *Сьогодні вранці, під час перерви, побачивши, що Кажан пішов у сад, Олег кинувся нагору, до його кімнатки* (О. Донченко).

Якщо такі обставини не є уточненням до попередніх обставин у реченні, можливість їх змістового й, відповідно, інтонаційного виділення обмежується й, отже, відокремлення стає менш обов'язковим, пор., наприклад: *Погода, всупереч сподіванням, різко погіршилася і Погода всупереч сподіванням різко погіршилася*. Це стосується обставин, виражених сполученням іменників з прийменниками **відповідно до, завдяки, залежно від, згідно з, на відміну від, поза** (*поза його бажанням*), **понад** (*понад усі зусилля*), **попри** (= **всупереч**), **у зв'язку з, унаслідок** і т. ін.

Звороти з прийменниками **незважаючи (невважаючи)** на переважно відокремлюємо, крім випадків їхнього тісного змістового зв'язку з дієсловом, причому в постпозиції до нього, пор.: *Пані чогось тихо, але нерозважно плакала, незважаючи на всі ласки Марії Дмитрівни* (Дніпрова Чайка) і *Діяти незважаючи на обставини*.

16. Для виділення відокремлених додатків — зворотів зі значенням обмеження, включення, заступлення, що вводяться в речення прийменниками **крім (окрім), опріч, за винятком, поряд з, замість** (також з інфінітивом) та ін.: *Було про що думати цієї ночі, та він примусив себе не думати зараз ні про що, крім бою* (О. Сизоненко); *За винятком баби Оришки, малий Чіпка нікого не любив* (Панас Мирний); *У роботі фабрики, поряд з успіхами, були й невдачі* (з газетної замітки); *А тепер, замість крила парусника, Тоня й Віталій бачать вдалині темну, непорушну гору якусь* (О. Гончар). Це факультативно можливе змістове й, відповідно, інтонаційне виділення додатків, яке залежить також від ступеня їхньої поширеності, місця в реченні (так, додатки з прийменником **замість** уживаються переважно як невідокремлені).

17. Узагалі для виділення зворотів зі значенням:

а) уточнення, пояснення, другої назви, що вводяться словами **тобто, а саме, (а) точніше, або, інакше, по-місцевому** і под.: *Чернишеві під час артпідготовки випало бути старшим, **тобто** командувати з'єднанням вогнем усіх трьох мінрот* (О. Гончар);

Вони, кажу вам, прозябають.

Або, по-вашому, ростуть,

Як та капуста на городі (Т. Шевченко);

б) додаткового повідомлення, приєднання, що вводимо словами **навіть, особливо, переважно, у тому числі, зокрема, наприклад, причому, (і) притому, і (й)** (= **навіть або притому**), **(і) взагалі (та й узагалі)** та ін.: *Б'є вся артилерія, навіть зенітна* (І. Нехода); *Без гарячої любові до природи*

людина не може бути митцем. Та й не тільки митцем, особливо зараз, коли треба перебудувати майже все (О. Довженко); — Мені прикро, — передала їй зошит учителька. — За змістом усе гаразд, але зверни увагу на синтаксис, зокрема на складносурядні речення. Губиш коми (Г. Усач); — Бувають такі дні, коли ви працюєте менше, наприклад зимою, отоді беріть у руки книжки і читайте (Григорій Тютюнник); Мотрона гостинно припрошувала Остапа їсти, пити, причім пити до дна (К. Гордієнко); — Що се в тебе за думки такі, сестро! — почав мене вговоряти та вмовляти, й жінку привів (Марко Вовчок); Треба діяти, і не зволікаючи (О. Довженко); [Орест:] Недарма люди завжди старались заселити порожні ліси і води німфами, русалками, взагалі чимсь живим, хоч би й фантастичним (Леся Українка).

Примітка. Див. також про відокремлення уточнювальних означень: п. 13, 1д, 2, прикладок: п. 14, 5, обставин: п. 15, 3, додатків: п. 16.

18. Для виділення іменника (іменникового словосполучення) у конструкціях з називним відмінком теми (уявлення) та в інших подібних конструкціях: *Ріка Суній, і що там тої річечки?* (Л. Костенко); — *Діти, вони завжди були окрасою життя* (М. Чабанівський).

Примітка. Підсилювальний зворот **і той (і та, і те, і ті)**, що ставимо після іменника, комою не виділяємо: *Навіть батько і той якось трохи злякався* (О. Довженко);

Боже небо голубеє

І те помарніло (Т. Шевченко).

Див. про частотніші випадки виділення конструкцій з називним теми за допомогою крапки, знака оклику, тире і трьох крапок: § 155, п. 1; § 157, п. 1; § 161, I, п. 8; § 162, п. 1.

II. Кома у складному реченні

У складному реченні кому ставимо в таких позиціях.

1. Для відокремлення частин безсполучникового складного речення зі значенням переліку: *В житі синіли волошки та сокирки, білів зіркатий ромен, червоніла квітка польового маку* (М. Коцюбинський);

Сонце заходить, гори чорніють,

Пташечка тихне, поле німіє (Т. Шевченко).

2. Для відокремлення частин складносурядного речення:

Жде спрагла земля плодотворної зливи,

І вітер над нею гуляє бурхливий (І. Франко);

Вузкий, глибокий Прут блиснув врешті з-за прибережних верб, а попід горами зазеленів розкішний килим виноградників (М. Коцюбинський);

Усе іде, але не все минає

Над берегами вічної ріки (Л. Костенко);

Непокривлену душу хотіли зламати,

Та ламалися тільки болючі киї (Д. Павличко).

З повторюваними єднальними та розділовими сполучниками **і... і, ні... ні, або... або, то... то, чи... чи, не то... не то, чи то... чи то** та ін.:

*І розсвіте, і вийдуть смілі люди,
І порохом пропахне сніг і дим,
І розсвіте, і весь світ видно буде,
Весь світ, всю долю видно стане їм* (М. Бажан);
Або не сокіл я, або спалила мені неволя крила (Леся Українка);
*Чи то праця задавила молодую силу,
Чи то нудьга невсипуца його з ніг звалила* (Т. Шевченко).

З приєднувальними і пояснювальними сполучниками: *Ще в гімназії Борис займав видне місце серед товаришів, ба й учителі гляділи на нього як на головну оздобу закладу* (І. Франко);

*Довго слухав і Бертольдо,
Далі мовив на відході:
«Що за дивна сила слова!
Ворожбит якийсь, та й годі!»* (Леся Українка);

—*Махнути б на неї [тару] рукою, та тільки й діла!* (О. Гончар); *Вмент маленький візок виповняється тілами вздовж і впоперек, причім мужчини викидають ноги за полудрабки* (М. Коцюбинський); <...> *Треба вам сказати, що я іноді хворію на ностальгію, цебто у мене з'являється нудьга за батьківщиною* (Ю. Яновський).

Примітка 1. Для надання більшої самостійності фрагментам висловлення, які могли б бути складовими частинами складносурядного речення, перед сполучниками сурядності **і (й), а, але, та, однак** та ін. замість коми можемо ставити крапку:

*Ми якось дуже звикли, що він [Ойстрах] є.
А от нема. І струни його стихли* (Л. Костенко);

Острів, як спрут, занурив у море шершаві лаби [лапи], приссався до нього, наче хоче спинитись. Але не може (М. Коцюбинський).

Примітка 2. Коми між двома частинами складносурядного речення не ставимо перед одиничними (не повторюваними) єднальними **і (й), та (= і)**, а в першому з поданих нижче випадків також розділовими сполучниками **або, чи**, якщо а) в реченні є спільний для обох його частин другорядний член або члени, у тому числі спільний відокремлений член, а також спільне вставне слово, б) ці частини являють собою питальні, спонукальні, а також окличні речення, об'єднані між собою відповідною інтонацією, в) ці частини являють собою односкладні номінативні або безособові речення (в останньому випадку головні члени цих речень мають бути цілком однорідні за значенням):

а) *На хвилину раптом стихли голоси і спинилися тіні* (Л. Смілянський); *Часом на цій вересневій синій вилитими дзвіночками колихалися грона жолудів або виділявся обрис пташини* (М. Стельмах); *За винятком двох-трьох школярів, учні класу регулярно відвідували заняття і ніхто не пропускав їх без поважних причин; На щастя, буря скінчилася швидко й люди не постраждали;*

б) *А де ж вони роблять цей електромобіль і чим ти допомагаєш, Кіро?* (О. Копиленко); *Хай завжди буде мир і хай завжди лунає дитячий сміх!; Як навколо все розквітло і як стало по-весняному гарно!;*

в) *Теля десь за двором ревнуло. Тиша і бур'яни* (А. Головка); *Сутінки огорнули світлицю. Порожньо і сумно* (А. Хижняк).

3. Для відокремлення частин складнопідрядного речення (підрядну частину відокремлюємо комою з одного боку або, якщо вона розташована всередині головної частини, з обох боків):

*І той любов'ю повниться до світу,
Хто рідну землю має під собою...* (М. Вінграновський);

Ось чутно, як несе вітер якусь новину з далекого лісу, що синіє за горбочком (М. Коцюбинський);

*Весь край слов'янський чує крок дружин,
Які спішать на збір у Дрогичин* (М. Бажан);

Він жив на самому кінці села, там, де глибокий яр входив у ліс вузьким клином (І. Нечуй-Левицький);

*Так тихо сходить місяця підкова,
Що аж завмерли гори та ліси...* (С. Пушик);

*Душа летить в дитинство, як у вирій,
бо їй на світі тепло тільки там* (Л. Костенко);

*Дай мені, Вітчизно, та для пісні сили,
щоб тебе в цій пісні славить і любить,
щоб для тебе серцем вічно зеленіти* (В. Сосюра);

*Рідний дім залишається в серці,
Як далеко від нього не йди* (Г. Чубач).

Примітка 1. Для надання підрядним частинам складнопідрядних речень більшої змістової ваги та самостійності перед підрядними сполучниками і сполучними словами замість коми можемо ставити крапку:

Спочатку так: терзати, розпинати.

Щоб знав. Щоб знов. Щоб слухався. Щоб звик (Л. Костенко).

Примітка 2. Коми не ставимо між двома однорідними підрядними частинами, з'єднаними одиничними еднальними **і** (**й**), **та** (= **і**) та розділовими сполучниками **або**, **чи**, оскільки в реченні є спільна для них обох головна частина: *Він... розказував, яку в їх селі рибу ловлять і яка в їх [них] ріка рибна, що усяка риба ведеться* (Марко Вовчок);

І знов моя до тебе думка лине,

Далекий краю ранньої зорі,

Де тигрів слід веде до Уссурі

І спіє виноград між віт ялини (Борис Тен).

Примітка 3. Між однорідними підрядними частинами, з'єднаними повторюваними еднальними та розділовими сполучниками, кому ставимо, але тільки перед другим із цих сполучників: *Буря вишухала або коли затихав вітер, або коли він починав думи з іншого боку.*

Примітка 4. Коми перед підрядним сполучником або сполучним словом не ставимо в синтаксично нерозкладних конструкціях, подібних за будовою до складнопідрядних речень і похідних від них (колишні підрядні частини виконують тут

функцію членів речення): *робити як слід (як треба, як годиться, як належить, як має бути), дивлячись хто (що, який, куди, скільки), невідомо (не знати, невідь, хтозна) хто (що, куди, звідки, скільки), хто як не він це знає (кому як не йому це відомо), кричати що є сили (духу), говорити все що попало (завгодно, доведеться, здумається), роби що хочеш, будь що буде, іди куди хочеш; Нам є ще над чим працювати; І Остапові стало жалко Соломію, страх як жалко (М. Коцюбинський); [Сава:] <...> Я піду відсіль, піду куди очі дивляться (М. Костомаров).*

Кому ставимо перед **як** у зворотах **не хто інший, як...; не що інше, як...: Те, що її зацікавило, було не що інше, як троє осідланих коней під танком вілли (М. Коцюбинський).**

Коми не ставимо в конструкціях на зразок **не інакше як, не те що, не те щоб, тільки й розмов що, тільки й того що** і под.: *Його витвори всі називали не інакше як шедеврами (С. Андрухович); [Костомаров:] Тільки й було розмови в нього що про вас (П. Тичина); Увесь час у Львові було дуже погано надворі: холодно, вогко, дощ, навіть щось так ніби сніг (Леся Українка); Ньюра таке як замислився, бо перестав ворухити пальцями й дивився повз них у підлогу (Григір Тютюнник).*

Примітка 5. Підрядну частину не відділяємо від головної комою, якщо перед нею є частка **не**, сполучник **і**: *Мене цікавить не як це сталося, а які можливі наслідки цього факту (пор.: Мене цікавить не те, як це сталося, а які можливі наслідки цього факту); Треба бути уважним і коли обставини цьому не сприяють (пор.: Треба бути уважним і тоді, коли обставини цьому не сприяють).*

Примітка 6. Не відокремлюємо комою одиничні відносні займенники та прислівники в кінці речення: *Черниш теж кричав, не пам'ятаючи що (О. Гончар); Бачив хлопця й не сказав якого; Заснула, незчувшись коли (О. Гончар).*

Але якщо до відносного слова в таких конструкціях прилягає інше слово, кому ставимо: *Я б хотів знати, хто саме.*

Примітка 7. Якщо перед підрядним сполучником або сполучним словом є слова (прислівники, сполучники, частки) з уточнювальним, підсилювальним, обмежувальним, присднувальним значеннями **а саме, особливо, зокрема, якраз, лише, тільки, а також** та ін., кому ставимо перед ними: *Восени в лісі рясно ростуть гриби, особливо коли пройде дощ; Скоро всі однокласники роз'їдуться, але тільки як закінчать школу; Друзі зустрілися, щоб обговорити новини, а також щоб накреслити плани на майбутнє.*

Примітка 8. Складені підрядні сполучники **тому що, через те що, завдяки тому що, для того щоб, незважаючи на те що, попри те що, дарма що, після того як, унаслідок того що, замість того щоб, тоді як, тимчасом як, у міру того як** і т. ін., усередині яких коми не ставимо, слід відрізнити від можливих омонімічних сполучень указівних слів у головній частині, якими виступають займенник **те** в різних відмінках (з прийменниками, рідше також з іменниками) та деякі прислівники (**тому, тоді** та ін.) і сполучника або сполучного слова підрядної частини (змістова відмінність між першими і другими конструкціями виражається різним логічним виділенням їхніх компонентів і, відповідно, інтонацією), пор.: *Надворі стало темно, через те що небо заволочло чорною хмарою і Надворі стало темно через те, що небо заволочло чорною хмарою.*

Примітка 9. У разі збігу двох сполучників (сполучних слів) перед другим із них коми не ставимо, якщо в наступній (головній) частині складнопідрядного речення є співвідносні слова **то, так**:

*І якщо пісня вийде в люди,
То племінь серця не згашу (А. Малишко).*

Пор. без таких співвідносних слів: *Але коли Ви такі добрі, що не відмовились би перекласти щось із рукопису, то я позволю собі скористуватися з цього і, якщо зможу, пришлю Вам рукопис* (М. Коцюбинський).

Якщо перший сполучник при цьому є протиставним (**а, але, однак** і т. ін.), коми після нього взагалі не ставимо: *Він прокинувся увечері, <...> довго пив чай, а коли зовсім стемніло, став збиратися у свою п'яту вилазку* (Л. Первомайський).

4. Для відокремлення частин, що входять до складних синтаксичних конструкцій (із сурядністю і підрядністю, із сполучниковим і безсполучниковим зв'язком):

*Марили айстри в розкішнім півсні
Про трави шовкові, про сонячні дні,
і в мріях ввижалась їм казка ясна,
де квіти не в'януть, де вічна весна* (О. Олесь);
*Синіють води, зеленіє яр,
І стеляться сліпучі краєвиди* (М. Зеров).

Примітка. У складних синтаксичних конструкціях з безсполучниковим і сполучниковим зв'язком коми між двома частинами, поєднаними сурядним зв'язком, не ставимо перед одиничними єднальними сполучниками **і (й), та (=і)**, якщо в конструкції наявна спільна пояснювальна частина: *Туристам треба було поспішати: навігація закінчувалася й останній теплохід от-от мав уже відпливати.*

У конструкціях із сурядністю й підрядністю дві частини, поєднані сурядним зв'язком за допомогою цих сполучників, не відокремлюємо комою, якщо для них є спільна підрядна частина: *У хаті вже було повно людей і тютюновий дим ходив над головою хвилями, коли Юхим переступив через поріг* (А. Головка).

§ 159. КРАПКА З КОМОЮ (;)

I. Крапка з комою у простому реченні

Крапку з комою у простому реченні (або в одній з предикативних частин складного речення) можемо ставити між досить поширеними однорідними членами речення — особливо тоді, коли всередині хоч би одного з них уже є коми: *Чого тільки немає у Даниловому лантусі: тут і ніж, і ложка, і шматок дроту, і казанок; пишно і сало, цибуля й борошно, картопля й сіль, хліб і сухарі; а ще великі садівницькі ножиці, пилка, сокира, терпуг; а ще гачки, важки та поплавці до вудок; ще коробочок десять сірників <...>* (Григор Тютюнник); *На чому б не спинилось моє око, скрізь і завжди я бачу щось подібне до людей, коней, вовків, гадюк, святих; щось схоже на війну, пожар, бійку чи потоп* (О. Довженко).

II. Крапка з комою у складному реченні

Крапку з комою у складному реченні ставимо в таких позиціях.

1. Між частинами безсполучникового складного речення — особливо тоді, коли вони досить поширені або всередині них уже є розділові знаки: *Дитинство дивується; молодість обурюється; тільки літа дають нам рівновагу* (О. Довженко);

*Усміх пославши в останнім промінні,
Згинуло радісне літо;
Дощик уїдливиий, дощик осінній
Сіється, наче крізь сито* (Г. Чупринка).

2. Між частинами складносурядного речення, пов'язаними переважно протиставними (**а, але, проте, однак** та ін.), зіставним (**а**), рідше єднальними (**і, та**) сполучниками, якщо ці речення досить поширені або всередині них уже є коми:

*Осінній вітер в лузі свище,
Вербу хитаючи тонку;
А я схиляюся ще нижче
Себе побачити в струмку* (Т. Осьмачка);

Ся розмова лишила в мені якийсь гіркий несмак; але миритись, брати назад свої слова у мене не було бажання (Леся Українка).

3. Між досить поширеними однорідними підрядними частинами складнопідрядного речення, підпорядкованими тій самій головній частині, якщо між ними немає єднальних сполучників, — особливо тоді, коли всередині таких підрядних уже є розділові знаки: *Доводилося вам їздити пізньої весни чи раннього літа по Україні? Міряли ви її безмірні шляхи зелених та рівних степів, де ніщо не забороняє вашим очам виміряти їх і вздовж, і вишир, і впоперек; де одні тільки високі могили нагадують вам про давнє життя людське <...>; де синє небо, побратавшись з веселою землею, розгортає над нею своє блакитне, безмірно високе, бездонно-глибоке шатро <...>?* (Панас Мирний);

*І тепла радість душу обняла,
І сам не знаєш у задумі світлій,
Що краще — вечір цей чи ночі мла;
Що краще — біля тебе сад розквітлий
І серць квітучих трепет молодий
Чи над тобою зоряні сади* (Борис Тен).

4. Між частинами складних синтаксичних конструкцій (із сурядністю й підрядністю, із сполучниковим і безсполучниковим зв'язком) — для увиразнення їх розмежування (на противагу розмежуванню інших частин усередині них за допомогою інших розділових знаків): *Щойно полуниця відходить, а вже буріють вишні <...>, шовковиця сиплеться, а там зажовтіють абрикоси; буває, так наспіє полуниця, то жінкам невправка з нею, тоді оголошується загальна мобілізація, вже й металурги лаять поруч з дітьми по садках...* (О. Гончар); *Було, мабуть, гарно: вночі випав сніг, і*

сліпучо-біла вулиця леліла сріблом; крізь просвічені скісним заплудневим сонцем шибки вікон зеленіло <...> ялинкове гілля; з крутосхилу Ботанічної злітали верхи на тринджолятах хлопчаки (В. Дрозд).

Примітка 1. Уживання крапки з комою в усіх цих випадках як у простому, так і в складному реченні, крім безсполучникових складних речень і речень з безсполучниковим зв'язком у межах складних синтаксичних конструкцій, є факультативним, і замість цього знака можемо вживати кому.

Примітка 2. Про вживання крапки з комою в кінці рубрик переліку див. § 168.

§ 160. ДВОКРАПКА (:)

I. У простому реченні

У простому реченні двокрапку ставимо перед однорідними членами після узагальнювальних слів — займенників та займенникових прислівників (**всі, все, ніхто, ніщо, скрізь, усюди, ніде** та ін.), слів (словосполучень), що є назвами родового поняття або чогось цілого щодо однорідних членів як назв видових понять або частин цілого (з можливою наявністю перед переліком також пояснювальних сполучників **наприклад, як-от, а саме** і под.): *У густій мряці, білій як молоко, **все** пропадало: небо, гори, ліси, пастухи* (М. Коцюбинський);

*Несуть пани есаули
Козацькою зброю:
Литий панцир порубаний,
Шаблю золотую,
Три рушниці-гаківниці
І три самопали... (Т. Шевченко);*

*Заснув <...>, і снилися **красиві коні**: сірі, гніді, вороні* (В. Симоненко).

Двокрапку перед однорідними членами речення можна ставити й за відсутності узагальнювального слова, якщо тільки перед переліком робиться попереджувальна пауза, а однорідні члени вимовляються з перелічувальною інтонацією:

*Та в цю хвилю двері розчинились
і ввійшли: якийсь рудобородий
в довгому старім плащі подертім;
з лірою ж за ним дідок кошлатий,
що все кашляв та все очі мружив;
ще й третій, що безруко шуливсь,
лиш рукав сорочки телінався (П. Тичина).*

Таке вживання двокрапки характерне переважно для стилів книжної мови (офіційно-ділового, наукового, публіцистичного), наприклад: *На засіданні присутні: начальник цеху, майстри, інженери і робітники.*

II. У складному реченні

У складному реченні двокрапку ставимо в таких позиціях.

1. Між частинами безсполучникового складного речення або складної синтаксичної конструкції, якщо друга (наступна) його частина:

а) розкриває зміст першої (попередньої) частини (в цілому або одного з її членів): *Ліс іще дримає, а з синім небом уже щось діється: воно то зблідне, наче від жаху, то спалахне сяйвом, немов од radoщів* (М. Коцюбинський);

Вірю: до скону віків не порушиться слово богинь! (Леся Українка).

У заголовках, назвах рубрик і т. ін.: *Український правопис: так і ні* (К., 1997) — назва книжки; *Друга світова війна: причини поразок і перемог;*

б) указує на причину або рідше, навпаки, на наслідок того, про що йдеться в першій (попередній) частині: *Лаврін не поганяв волів: він забув і про воли, і про мішки й тільки дивився на Мелашку* (І. Нечуй-Левицький);

Як мала у тебе сила,

То з гуртом єднайся ти:

Вкупі більше зробиш діла,

Швидше дійдеш до мети (Б. Грінченко);

Як і вони, я був щасливим:

Із теплих уст ловив слова,

Що казкою ставали, дивом,

В якому всесвіт ожива (О. Ющенко);

Віхола розпочалася з самісінького ранку: вийти з хати просто неможливо (О. Кобилянська).

2. У реченнях з прямою мовою після слів автора (див. § 167, I, пп. 3, 4).

3. У складних реченнях, проміжних між складним безсполучниковим і складнопірядним, коли зміст їхньої другої частини пояснює, уточнює зміст першої частини, а в складі другої частини є пірядні сполучники і сполучні слова: *Вирішили зробити таким чином: щоб щепленням проти грипу одночасно охопити школи всього району;*

Ідуть дівчата в поле жати

Та, знай, співають ідучи:

Як проводжала сина мати,

Як бивсь татарин уночі (Т. Шевченко).

§ 161. ТИРЕ (—)

I. У простому реченні

У простому реченні тире ставимо в таких позиціях.

1. Між підметом і іменною частиною складеного присудка (як непоширеною, так і поширеною), вираженою іменником або кількісним числівником у називному відмінку, за наявності між ними нульової дієслівної зв'язки: *Кит — ссавець; І один у полі — воїн* (Ю. Дольд-Михайлик); *П'ять і п'ять — десять; Київ — столиця України;*

Пісня і праця — великі дві сили,

Їм я бажаю до скону служити (І. Франко).

Потреба в такому тире посилюється за наявності в реченні зіставлення: *Мій брат — лікар, а сестра — учителька.*

Примітка 1. Якщо в таких реченнях логічно й, відповідно, інтонаційно виділяється переважно присудок, тире перед ним можемо не ставити: *Мій батько інженер; Його ім'я Іван.*

За відсутності спеціального акцентування тире звичайно не ставимо, якщо підмет виражений субстантивованим займенником **це**: *Це наша хата*; якщо іменній частині присудка передує якийсь другорядний член речення: *Таке життя другому б рай...* (Л. Глібов), *Діти завжди діти*; якщо присудок стоїть перед підметом: *Хороша-таки штука життя* (А. Головка).

Примітка 2. Перед присудком, вираженим іменником із заперечною часткою **не**, тире звичайно не ставимо: *Серце не камінь* (прислів'я). Але в разі сильнішого логіко-інтонаційного наголошування на запереченні, а особливо за наявності в реченні протиставлення **не... а** потреба в такому тире увиразнюється: *Мій батько — не інженер, а майстер на фабриці;*

Мої літа — не монотонні дублі:

Я змінююсь, як світанковий пруг (Д. Павличко).

Примітка 3. Перед присудком, вираженим порівняльним зворотом зі сполучниками **як, мов, наче, що** та ін., тире звичайно не ставимо: *Життя як казка; Микола для мене як брат.* Але в разі спеціального наголошування на ньому тире можливе: *Вода — як скло* (Л. Глібов); *Душа — мов ніч...* (О. Пахльовська).

Примітка 4. Перед присудком, вираженим кількісним числівником (одиничним або в поєднанні з іменником), у спеціальній літературі коми звичайно не ставимо: *Гарантійний термін використання приладу 2 роки.*

Примітка 5. Якщо підмет у таких реченнях виражений особовим займенником, тире звичайно не ставимо: *Я син простого лісоруба* (Д. Павличко). Але в разі спеціального наголошування на ознаці, вираженій присудком, та інтонаційного виділення його зв'язку з підметом, особливо в разі протиставлення, тире можемо ставити: *Він — публіцист, він — прозаїк, він — драматург, от тільки віршів він не писав, хоча безмірно любив поезію* (Ю. Смолич: про О. Довженка); *Вона для мене — все!;*

О пісне! Ти — плескіт рік,

ти — переливи мідні... (М. Рильський);

Я — письменник, а не журналіст.

Примітка 6. Якщо між підметом і присудком є вставне слово, тире не ставимо: — *Пан, напевно, син шановного <...> Казимира Зборовського?* (М. Старицький).

Примітка 7. При інших способах вираження іменної частини складеного присудка тире між присудком і підметом звичайно не ставимо, але в разі спеціального наголошування на ознаці, вираженій присудком, воно можливе, наприклад: *Його поведінка — дитяча; В однім Дунаї скупані слов'яни, і воля в них — одна!* (М. Рильський); *Вода в річці — надзвичайної свіжості; Усі зошити — в клітинку.*

2. Між підметом і присудком, коли один або обидва з цих членів речення виражені інфінітивом: *Життя прожити — не поле перейти* (прислів'я);

Говорити — річ нудна.

Працювати слід до дна (М. Рильський).

3. Перед словами **це (це є), оце, то, ото, ось, (це) значить**, які передують присудкові, вираженому іменником у називному відмінку або неозначеною формою дієслова:

Поезія — це завжди неповторність,

Якийсь безсмертний дотик до душі (Л. Костенко);

Гетьман, може, як ніхто інший знав, що любити Україну — це найперше захистити її надійно від усіх ворогів (О. Лупій);

Сміле слово — то наші гармати,

Світлі вчинки — то наші мечі (П. Грабовський);

Гармонійне злиття ідеї з художньою формою, в яку вона вбрана, — ось формула ідеального твору мистецтва (В. Дрозд);

Жити мені без праці — значить не жити (Д. Павличко).

4. На місці випущеного члена речення (це переважно присудок): *Крізь шибку виднілись білі колони тераси, а за ними — квітник* (М. Коцюбинський); *На одній ниві пшениця, на другій — жито* (О. Гончар); *Останні дні — знову в Парижі* (М. Рильський). У реченнях, що функціонують переважно як заголовки публікацій, назви рубрик, гасла і т. ін.: *Книга — поштою; Ми — за мир; Мир — народам!; Нашим дітям — світле майбутнє!; Ні — війні!*;

Молоді ж — дорогу!

Молоді — усе! (В. Чумак).

Проте якщо немає потреби в увиразненні паузи, тире можемо не ставити, напр.: *Мотря вибігла з хати. Мелашка за нею* (І. Нечуй-Левицький). У реченнях з відсутнім дієсловом-присудком зі значенням перебування, наявності і т. ін. та обставинами місця і часу (переважно на початку) тире між ними і підметом також ставимо в разі наявності в інтонації відповідної паузи, пор.: *Праворуч комора дерев'яна, рублена. Між коморою та будиночком ворота і хвіртка. Біля воріт дві тополі* (О. Довженко) і *Удовина хата — край села* (А. Головка).

5. У реченнях з однорідними членами:

а) перед узагальнювальним словом, що стоїть після однорідних членів речення: *День, вечір, ніч, ранок — все біле, все тьмяне* (Леся Українка);

Ні спека дня, ні бурі, ні морози —

Ніщо не вб'є любов мою живу (В. Сосюра);

б) після узагальнювального слова і однорідних членів речення, якщо такий перелік не закінчує речення: *Деякі речі його* [Тараса Шевченка], *як-от: «Утоптала стежечку», «Якби мені, мамо, намисто», «Ой крикнули сірі гуси», «Ой пішла я в яр за водою» і чимало інших — од першого до останнього рядка витримані в характері народної лірики* (М. Рильський);

в) між узагальнювальним словом і однорідними членами речення (замість частіше вживаної в подібних випадках двокрапки (див. §160, I): *Всі службовці збіглися на бучу — і поштові, і з ошадкаси* (О. Гончар);

г) між двома однорідними членами речення, не поєднаними сполучниками, що виражають різке протиставлення: *Не хотів ані дружитись, ані дома жити — чумакував* (Марко Вовчок);

Не для слави — для вас, мої браття,

Я свій скарб найдорожчий ховав (Леся Українка);

г) між однорідними дієслівними присудками, другий (останній) з яких виражає причину або наслідок, мету дії, вираженої попереднім із них, або швидко зміну подій: *Сидять — пережидують дощ* (Панас Мирний); *У вікні показалася чоловіча постать <...>, виткнулась, глянула — і сховалася* (Панас Мирний).

Тире можна ставити перед єднальними сполучниками **і** (**й**), **та** або зрідка після них між двома однорідними дієслівними присудками, якщо другий з них виражає щось несподіване або різко протилежне щодо попереднього: *Земля на прощання усміхнулася — і потемніла* (Панас Мирний); *Мигне тільки рябенька спинка або гострий шпичастий хвостик — і зникне* (М. Коцюбинський); *Я тоді швидко підводжусь і — зирк через комин* (О. Довженко).

6. Для відокремлення другорядних членів речення (порівняно з відокремленням членів речення за допомогою коми, (див. § 158, I, пп. 13–16) це відбувається в разі виразнішого логіко-інтонаційного наголошування на таких компонентах висловлення й робиться частіше тоді, коли вони, поперше, є поширеними або в їхньому складі є кілька однорідних членів, по-друге, в кінцевій позиції речення):

а) означень — як поширених або однорідних, так і, рідше, одиничних: *І ще раз схиляється Хо перед силою — вищою і сильнішою від сили страху* (М. Коцюбинський); *Тепер інша доля — холодна і хмура — заступила матір* (Панас Мирний); *У цій роботі він убачав усе своє життя — не тільки теперішнє, а й майбутнє*; для відокремлення неузгоджених означень: *У нього була одна звичка — записувати все побачене*;

б) прикладок зі значенням уточнення або пояснення (перед ними можна поставити сполучник **а саме**): *Дочки — Ольга й Олена — визбирували*

на городі картоплю (В. Козаченко); У своїм невеличкім гурточку він завів новину — гуртову працю (М. Коцюбинський).

Примітка. Якщо після відокремленої прикладки за умовами контексту має бути кома, ставимо лише одне тире — перед нею: *Автомобіль — наш дім на колесах, довго набираючи швидкість, нарешті розігнався;*

в) обставин: *Річка Біла неширока. Он через неї перекинулися кладочки, позв'язувані де вірвовкою, де перевеслом, а де й так — просто жмутом трави* (Г. Хоткевич); *Їсти хочу — жах як!*; *Людей зібралось небагато — усього душ десять*; зокрема обставин мети, виражених інфінітивом: *Увечері кличуть: «Йди до панночки —розбирати»* (Марко Вовчок); *Багато люду в цей час подалося з села — подивитися, зустрітися* (В. Стефаник).

7. Для виділення повторюваних з певним поширенням слів: *Ми побачили актора вже в новій ролі — у ролі гетьмана; Хотілося жити — жити повнокровним життям, а не просто існувати.*

8. Для виділення конструкцій з називним відмінком теми (уявлення): *А Дике поле, Дике поле! — по груди коням деревій* (Л. Костенко).

9. Для підкреслення в розповіді несподіваності перебігу подій (замість частіше вживаних у таких випадках трьох крапок (див. § 162, п. 1):

Послухали Лисичку

І Шуку кинули — у річку (Л. Глібов).

10. Для виразнішого, порівняно з уживанням ком, змістово-інтонаційного виділення всередині речення вставних і вставлених словосполучень та речень, рідше — вставлених слів (вставлені слова та конструкції подають додаткові відомості, зауваження, пояснення і т. ін. до основного висловлення):

Душа моя — послухай! —

як яблуна в цвіту... (П. Тичина);

І хоч не раз — признаюся — ставати

Я на котурни моднії любив,

Але тепер... (М. Рильський);

<...> *Топольський — молодий чоловік, але — на думку пана посла — незвичайно талановитий і солідний* (О. Маковей);

Опукою згори — аж вітром зашуміло —

Орел ушкварив на Ягня (Є. Гребінка);

А тоді зопалу — не встигло радіо попередити! — вернулися морози (В. Яворівський); *Скільки всього — жах! — довелося натерпітися!*

Примітка 1. Про вживання ком і дужок при подібних конструкціях див. § 158, п. 11; § 163, I, п. 2

Примітка 2. Коли після тире перед відокремленим зворотом або вставленою конструкцією стоять слова, що мають бути виділені комами (наприклад, вставні слова), то їх виділяємо тільки з другого боку: *Не знаєть звідки взялись [орендарі], наїхали й*

позабирали панські землі під оренду — звісно, за ту ціну, яку самі призначили (Панас Мирний).

11. Узагалі для спеціального виділення за допомогою паузи різного змістового та стилістичного призначення тих чи інших фрагментів тексту: *Правда, я сам думав, що я вже зледащів, захолював в неволі. Аж бачу — ні* (Т. Шевченко);

Сьогодні —

майбутнього далину я оком прозираю (П. Тичина);

На прю ми стали проти царства тьми,

Що оскверняє море й суходоли,

І віримо, що переможем — ми,

І знаємо, що не вмеремо ніколи! (М. Рильський).

12. Між двома або рідше кількома власними іменами, сукупністю яких називається вчення, теорія, науковий закон (замість словосполучень зі сполучником **і**): *закон Бойля — Маріотта; гіпотеза Сепіра — Ворфа*.

13. Між двома або рідше кількома іменниками, сполучення яких позначає певний зв'язок когось або чогось з кимось або чимось іншим (замість словосполучень з прийменником **між**): *відношення товар — гроші — товар; система людина — машина; зв'язок «автор — читач»; шаховий турнір Карпов — Фішер; матч команд «Динамо» — «Шахтар»; судно класу «ріка — море».*

14. Між двома або рідше кількома словами на позначення просторових, часових, кількісних меж (замість словосполучень з прийменниками **від ... до**): *автошлях Київ — Львів; велоперегони Суми — Київ — Ужгород; Навчання на курсах триватиме протягом січня — квітня; вантаж вагою вісім — десять тонн; на позначення динаміки розвитку чого-небудь з двох або більше етапів: *Задум — реалізація — втілення в життя; Іншими словами, родословна [родовід] приблизно така: Лютер — Кромвель — Робесп'єр <...>* (М. Хвильовий: про розвиток революційних ідей у Європі).*

Примітка. Між цифрами в таких випадках тире ставимо без відступів між знаками: *у 2010—2018 роках; пам'ятки української мови XVI—XVIII ст.; на сторінках 1—10; у 1—4 томах*, але, напр.: *наприкінці XX — на початку XXI ст.*

15. Між словом і сполученням слів або між двома сполученнями слів на позначення приблизної кількості: *Це коштує триста — триста п'ятдесят гривень; приїхати в гості на день — на два; у квітні — на початку травня* (пор. у § 35, п. 3 випадки позначення приблизної кількості на зразок *триста-чотириста, день-два, у квітні-травні* з дефісним написанням).

II. У складному реченні

У складному реченні тире ставимо в таких позиціях.

1. Між частинами безсполучникового складного й рідше складносурядного і складнопідрядного речень для вираження часових, причиново- та умовно-наслідкових, допустових і т. ін. відношень позначуваних ними подій або станів, швидкої або несподіваної зміни подій (порівняно з більш узвичаєним розмежуванням частин складносурядного і складнопідрядного речень комою розмежування їх за допомогою тире передає різкіше зіставлення змісту їхніх частин): *Як тільки займеться десь небо — з другого боку встає зараз червоний туман і розгортає крила* (М. Коцюбинський);

А бавовна як дозріє —

Небом степ заголубіє... (М. Нагнибіда);

Зацебетав соловейко —

пішла луна гаєм (Т. Шевченко);

Не жди ніколи слушної пори —

Твоя мовчанка може стать ганьбою! (Д. Павличко);

Орач торкнеться до керма руками —

І нива дзвонить темним сріблом скиб (М. Стельмах);

Було, як заговорить або засміється — і старому веселіше стане (Марко Вовчок); <...> Попадавсь їм багач у руки — вони його оббирали, попадавсь вбогий — вони його наділяли (Марко Вовчок); Билися об мене гнівливі хвилі нетерплячки — я вистояв (П. Загребельний);

Ти гукай, не гукай,

а літа не почують.

Все біжать та спішать —

хоч співай чи ридай... (Б. Олійник);

Загнали знов — ще гірш нема ладу (Л. Глібов);

Скільки глянеш — вилискують розгойдані хліба (О. Гончар); Минали літа — росли сини (А. Головка); Сонце зійшло — і враз над Києвом знялося ревище гудків (Ю. Смолич).

2. Між частинами безсполучникового складного та складносурядного речень, зміст яких різко протиставляється або зіставляється: *Не козак вклонявся королеві — король схилив голову перед козаком!* (П. Загребельний);

Ще сонячні промені сплять —

Досвітні огні вже горять! (Леся Українка);

Закрався вечір, одшуміла праця,

Як сльози, затремтіли ліхтарі, —

Та діти наші ночі не бояться (М. Рильський).

3. Між частинами безсполучникового складного речення, коли друга частина розкриває зміст першої (замість частіше вживаної в таких випадках двокрапки (див. § 160, п. 1):

<...> Та садибі мені

здається — кращого немає

Нічого в Бога, як Дніпро

Та наша славно́я країна... (Т. Шевченко);

У загоні саме воли заборюкались — це старий підручний отих, що з ярмарку пригнали, б'є (А. Головка); *Бачу — за вікном сніг летить* (М. Стельмах);

Бувають дивні на землі діла —

Серед зими черешня зацвіла (Д. Павличко);

Нап'юся з живої кринички —

Візьму доброти від землі (М. Сингаївський).

4. Між частинами безсполучникового складного речення, зміст яких порівнюється:

Подивилась ясно — заспівали скрипки (П. Тичина).

5. Між частинами безсполучникового складного речення, коли зміст другої частини завершує, підсумовує, узагальнює зміст першої (друга частина починається звичайно вказівними словами **це, то, так, цей, такий, ось хто, ось що** і под.): *Все для людини і завжди з людиною — цей заповіт Максим Рильський проніс крізь бурю і сніг, крізь усе своє життя* (М. Стельмах);

Синиця славу розпустила,

Що хоче море запалить,

Що море буцімто згорить, —

Така, бач, є у неї сила (Л. Глібов);

Господарство занедбане, скрізь брудно — ось до чого призводять лінощі та нехлюйство.

6. Між частинами складнопідрядного речення, коли підрядна частина ставиться перед головною з метою виразнішого змістового й, відповідно, інтонаційного її виділення, особливо в реченнях з кількома підрядними, коли в головній частині узагальнюється зміст попередніх підрядних:

Ой, хто в лузі, — озовися,

Ой, хто в полі, — одкликнися! (Я. Щоголів);

Хто спить, хто не спить, — покорись темній силі! (Леся Українка).

7. У складнопідрядному реченні між його частинами або частіше наприкінці головної частини — перед словом (сполученням слів), повторюваним для того, щоб пов'язати з попереднім реченням наступне, яке підсилює, доповнює, розвиває його зміст: *Шевченківський Палій стоїть на порозі того прозріння, до якого доходить Іван Вишенський у поемі Франка, — на порозі усвідомлення, що тільки в діяльній служінні своєму народові може бути остаточне виправдання людини, що тільки в ньому вища рація людського існування* (М. Рильський); *Необхідно, щоб виховання дітей, любов і повага до дітей, вимоги до них і дружба з ними, — щоб усе це було самою суттю вашого духовного життя, мій друже* (В. Сухомлинський).

Примітка. Про вживання тире в реченнях з прямою мовою див. § 167, І.

III У простому і складному реченнях (у деяких стилістичних фігурах)

1. Між частинами заперечного порівняння:

*І нишком проковтнуло море
Моє не злато-серебро —
Мої літа, моє добро,
Мою нудьгу, мої печалі (Т. Шевченко);
То ж не вовки-сіроманці
Квилять та проквиляють,
Не орли-чорнокрильці клекочуть,
Попід небесами літають,—
То ж сидить на могилі
Козак старесенький,
Як голубонько сивесенький,
Та на бандуру грає-виграває,
Голосно-жалібно співає (народна дума).*

2. У періоді (разом з комою або без неї) — для виділення переходу від підвищення до зниження інтонації:

*Азовськеє море і Чорнеє море,
Зелені діброви і спів солов'я,
Високі Карпати, донецькі простори —
Це ти, Україно моя! (І. Нехода);
Як тільки ясний день погасне,
І ніч покриє Божий мир,
І наше лихо трохи засне,
І стихне людський поговор,—
Я йду до берега крутого,
І довго там дивлюся я,
Як із-за лісу, з-за густого
Зіходить зіронька моя (Л. Глібов).*

Примітка 1. Уживання тире в складному реченні може поєднуватися з уживанням перед ним коми (див. приклади в межах цього параграфа): а) для увиразнення протиставлення між складовими частинами речення (у складних безсполучникових і в складносурядних реченнях); б) перед указівними словами **це, так, такий** і под. на початку другої частини безсполучникових складних речень; в) у різних інших випадках (див. § 166).

Примітка 2. Про вживання тире в разі зазначення прізвища автора або іншого джерела цитування див. §167, II, п. 3, прим. 2.

Примітка 3. Про тире як засіб абзацного членування тексту див. § 168, п. 4.

§ 162. ТРИ КРАПКИ, або КРАПКИ (...)

Три крапки ставимо в таких позиціях.

1. На позначення перерваності або незакінченості висловлення:

*І — Вовк Ягнятко задавив...
Нащо йому про теє знати,
Що, може, плаче бідна мати
Та побивається, як рибонька об лід:
Він Вовк, він пан... йому не слід... (Л. Глібов);
Юнак розплющив очі: синь!
Літак... Димки... І височінь (П. Тичина).*

У реченнях з називним відмінком теми (уявлення): *Щастя... Хіба не думав про нього Степан?* (В. Підмогильний).

Три крапки ставимо всередині речення також для позначення певної паузи, коли далі висловлюється щось несподіване: *Макар Іванович не збрехав: він справді ослаб... від страху* (М. Коцюбинський).

Примітка. У випадках, коли три крапки поєднуються в реченні з іншими розділовими знаками, у препозиції до них вони подаються повністю, а в постпозиції — після знака питання і знака оклику — ставимо дві крапки: *Стражники на людей стріляли, це відомо, а щоб селяни?..* (К. Гордієнко);

*Встає народ, гудуть мости,
Рокочуть ріки ясноводі!..* (М. Рильський).

2. На позначення уривчастості мовлення від хвилювання, збудження й узагалі сильних переживань:

*«<...> Я не Ганна, не наймичка,
Я...»
Та й оніміла* (Т. Шевченко).

3. На позначення несподіваного продовження чи завершення думки — з незвичним або й несумісним поєднуванням слів (часто в заголовках газетних заміток, нарисів, фейлетонів тощо): *Вибори... без вибору*; зокрема, з використанням відомих цитат, крилатих висловів: *...І Шуку кинули у річку*.

4. На позначення розриву в оповіді, різкого переходу до нової думки (у художніх і публіцистичних текстах на початку речення — звичайно на початку абзацу): *Летимо над колією над залізничною... Отакінька колія... Рейки, як дротики. <...>*

...Маленькі озеречка, маленькі лісочки, маленькі річечки, маленькі сільця. І все це там — під нами! (Остап Вишня).

5. На позначення свідомої недомовленості, умовчання з певних причин: — *Ходять тут усякі... — бурмоче дід* (О. Донченко); — *Ну, це вже ви того... — прокинувся рибалка. — Це брехня* (Ю. Яновський). З цією метою слова, що їх вважають грубими, образливими, непристойними, можуть

подаватися в тексті не повністю, а з випущенням певної частини їхнього графічного складу (після початкових літер або всередині слова).

6. На позначення пропуску в цитованому тексті — після останнього слова перед пропуском або перед першим словом після пропуску, без дужок або в дужках, без інтервалу після слова і перед ним або з інтервалом (див. § 167, II, п. 2; § 163, II, п. 3, III).

§ 163. ДУЖКИ (), [], < >

В українській пунктуації застосовують круглі, або заокруглені, — (), квадратні — [] і кутові, або ламані (< >), дужки.

I. Круглі дужки ставимо в таких позиціях.

1. Для виділення в тексті підзаголовків, пояснення маловідомих, зокрема іншомовних, слів, уточнення попереднього слова (слів), для наведення другої назви когось або чого-небудь, прикладів до чого-небудь, варіантів (слова та ін.), для подання прізвища автора або іншого джерела після цитування (якщо цитування подано не у формі епіграфа і под.: див. § 155, п. 1, прим. 2) тощо: *Мова і час (Розвиток функціональних стилів сучасної української літературної мови). Київ, 1977* (назва книжки); *Іван Огієнко (Митрополит Іларіон). Українська культура (Київ, 2002)*: назва книжки; *Вокатив (кличний відмінок) — форма іменника, що називає того, до кого звертаються; Товариш Жан (Іван Іванович) свій високий лоб і свої рогові окуляри протирає завжди білосніжною хусткою <...>* (М. Хвильовий); *В українській мові багато запозичених слів — з грецької (церква, піп, диявол, театр, політика та ін.), латинської (медицина, університет, цирк, юрист та ін.), тюркських (гарбуз, козак, товар, карий та ін.), німецької (крейда, майстер, ландшафт та ін.), французької (аванс, багаж, інженер та ін.), англійської (бокс, футбол, смокінг, менеджер та ін.), польської (хлопець, певний, червоний та ін.), російської (болванка, затвор, льтчик та ін.) та низки інших мов (з підручника); сполучники **і** (**й**), **та** (у значенні «але»).*

2. Для виділення вставлених слів, сполучень слів і речень, що подаються як додаткові зауваження та пояснення до основного змісту речення: *Тут вам асфальт і на тротуарах, тут вам асфальт і там, де пролітають бадьорі автомобілі (таксі!) і де вже не плентаються зовсім сумні допотопні візники* (М. Хвильовий); *Артема на умовному місці (біля криниці) не було* (А. Головка);

Там батько, плачучи з дітьми

(А ми малі були і голі),

Не витернів лихої долі,

Умер на паниціні!.. (Т. Шевченко);

Одного дня сестра його, Оксана,

(А матері вже не було в живих),

Листа дістала і малу посилку (М. Рильський).

Примітка. Якщо вставлена конструкція в дужках являє собою самостійне речення (кілька таких речень), у кінці її перед закритою дужкою має стояти відповідний розділовий знак: крапка, три крапки, знак питання, знак оклику; після закритої дужки розділові знаки не ставимо: *Днина чудова. (Тепер у нас така погода, якої, здається, ціле літо не було.) Ми підіймаємось все вище та вище* (М. Коцюбинський); *Син. (Пустун. Екзамени. Фокстроти.)* (М. Рильський).

Це правило стосується також уживання крапки в реченнях, що є ремарками в драматичних творах і вставками, що вказують на реакцію слухачів (див. приклади нижче в пп. 3, 4).

Але після прізвищ цитованих авторів (див. приклади вище і нижче) та інших джерел цитування (див. п. 5) крапки в дужках не ставимо.

3. Для виділення ремарок у драматичних творах при прямій мові дійових осіб: [Куниця (*хапає її руки і притягає до себе, весь тремтячи від хвилювання*):] *Ольго! Ольго, рідна! Ти жива... ти тут... в таку хвилину!* (*Плаче, цілує її руки.*) [Ольга (*голубить його голову*):] *Ну, годі-бо, заспокойся, бідний...* (І. Кочерга).

4. Для виділення фраз, що вказують на ставлення слухачів до слів якогось промовця, до певної промови і т. ін.: — *Ну, ось ви бачили в цій, по-моєму, талановитій, блискучій доповіді, що він справді дійшов висновків — глибоких, оригінальних, талановитих і, безперечно, високоцінних для нас. (В залі гучні, захоплені оплески.)* (М. Івченко).

5. Для зазначення після цитати прізвища автора (див. приклади до пп. 2, 3) або іншого джерела цитування: ... (*з журналу, з наукової літератури та ін.; журнал «Дніпро», 2016, № 1, с. 15*).

6. Для вставлення в текст цитати знака (знаків) питання або знака (знаків) оклику для вияву ставлення автора до наведеного ним матеріалу (див. § 156, п. 3; § 157, п. 5).

Примітка 1. Такі розділові знаки, як кома, крапка з комою, двокрапка й тире, не ставимо перед відкритою чи закритою дужкою, а тільки після закритої.

Знак питання, знак оклику і три крапки можуть стояти перед закритою дужкою, якщо вони безпосередньо стосуються слів, узятих у дужки; якщо ж ці знаки стосуються всього речення, їх ставлять після закритої дужки.

Примітка 3. Після цитати, за якою в рядок подано в дужках посилання на автора або інше джерело, крапки не ставимо, а переноситься за дужки. Знак оклику, знак питання, три крапки в подібних випадках перед посиланням ставимо, проте крапку після нього в кінці речення також ставимо. Крапку, як і інші розділові знаки, в кінці речення перед посиланням ставимо тільки тоді, коли це посилання переноситься на інший рядок (в епіграфах, при віршових цитатах тощо), але після посилання на джерело в таких випадках жодних розділових знаків не ставимо (див. § 155, п. 1, прим. 2).

Примітка 4. Після закритої дужки, що нею закінчується речення, ставимо розділовий знак, якого потребує ціле речення, незалежно від того, який знак стоїть перед закритою дужкою.

Примітка 5. Про вживання одиничної закритої круглої дужки — при цифрових або літерних рубрикаціях — див. § 168.

II. У спеціальних випадках (звичайно в текстах наукового та офіційно-ділового стилів) — там, де потрібна особлива точність і однозначність розуміння, — уживаємо квадратні дужки.

1. Для розмежування в реченні внутрішніх і зовнішніх дужок, коли можуть застосовувати дужки різної форми — круглі (як внутрішні) і квадратні (як зовнішні).

2. Для вставлення в текст цитати того чи іншого пояснення (у тих випадках, де в текстах загального призначення досить круглих дужок (див. п. 1), для відновлення скороченого в оригіналі слова: *Хочемо ми чи не хочемо, логіка подій і певних соціальних процесів* [пропуск. — Упор.] *ми мусимо це визнати; до Р[іздва] Х[ристового]* (з коментарів і вставок упорядника до видання творів М. Хвильового 1990 р.).

3. Для вказування на зроблений пропуск у тексті цитати — за допомогою трьох крапок, поміщених у дужки такої форми, з відступами між знаками з обох боків дужок (у текстах загального призначення для цього достатньо тільки вживання трьох крапок).

III. Для вказування на зроблений пропуск у тексті цитати у спеціальних текстах застосовують також, крім квадратних, кутові дужки — з трьома крапками всередині них і з відступами між знаками з обох боків.

§ 164. ЛАПКИ (« », “ ”, „ “, рідше „ ”)

Лапки ставимо в таких позиціях.

1. Для виділення в тексті прямої мови, цитат (див. § 167) — як у тих випадках, коли цитата становить окрему частину складного речення, так і тоді, коли вона вживається в межах простого речення або однієї з частин складного речення як їхній компонент: *М. Рильський так характеризував значення словників у житті культурної людини: «І, звісно, не обійтись без користування словником. Один мій знайомий поет і літературознавець якось жартуючи сказав: “Я волію читати словники, ніж поеми. У словнику ті самі слова, що і в поемі, але подані в систематизованому порядку”. Це сказано жартома, але “читати словники” — не така вже дивовижна і дивацька річ, як може здатися»* (про доцільність використання різних видів лапок — як зовнішніх і внутрішніх — див. нижче в п. 3).

Примітка 1. Такі розділові знаки, як крапка, кома, крапка з комою, двокрапка й тире, ніколи не ставимо перед закритими лапками, а тільки після них.

Знак питання, знак оклику й три крапки ставимо або перед закритими лапками, якщо вони стосуються лише слів, поставлених у лапки, або після лапок, якщо ці розділові знаки стосуються всього речення.

Примітка 2. Якщо знак питання, знак оклику й три крапки стоять перед закритими лапками, то після лапок у кінці речення ті самі знаки не повторюються; неоднакові ж знаки можемо, залежно від змісту, ставити водночас і перед закритими лапками, і після них, наприклад: *Чи знайомі ви з романом Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?»; Невже ти не чув, як гукали: «До зброї!»?*

Якщо за характером речення в його кінці має стояти крапка, вона зберігається і в тому разі, коли речення закінчується фрагментом у лапках з наявністю перед закритими лапками цих розділових знаків: *Бідний багатому: «Здоров будь!». Багатий бідному: «Будь здоров!»* (народна творчість).

2. Для виділення в тексті слів (висловів), що їх наводять як «чужі» або з відтінком іронічного, презирливого і подібного ставлення до чужого висловлювання, а також слів незвичайних, слів, ужитих уперше або, навпаки, застарілих, і т. ін.: *Моє ім'я враз із кількома іменами подібних до мене «во время оно» оббігало весь край, було пострахом усіх «мирних і вірноконституційних горожан», — з моїм іменем усі вони в'язали поняття перевороту, революції, різні (І. Франко); Аж якраз одхилилися двері, і сліпий Жан, брат жінчин, адмірал у одставці, ввійшов під руку з своїм «міноносцем», як він кликав лакея (М. Коцюбинський); Аби тільки те «завтра» швидше прийшло (О. Копиленко); Чужих слів унікав, а як траплялися які «консерватори», «бюджет», кожне з'ясовував (А. Головка).*

3. Якщо в цитованому тексті або в прямій мові, узятих у лапки, є інші цитування, а також власні назви, іронічні вислови та інші слова або вислови, що мають уживатися в лапках, доцільно використовувати лапки різної форми — зовнішні і внутрішні. У функції перших рекомендовано вживати кутові лапки, або «лапки-ялинки» («...»), у функції внутрішніх — «лапки-лапки» (“...” та ін.): *«Це мій “Кобзар”», — сказав він.*

Якщо з певних причин не вдається використовувати зовнішні і внутрішні лапки різної форми, то в кінці прямої мови або цитати лапки одного виду в безпосередній близькості не повторюються. Не можна писати, наприклад: *«Це мій «Кобзар»», — сказав він.* Лапки, що виділяють якесь слово (кілька слів) у кінці прямої мови або цитати, зберігаються перед зовнішніми закритими лапками тієї ж форми тоді, коли між ними стоїть знак оклику, знак питання або три крапки: *«Ти дивився телефільм «Роксолана?»» — спитав він товариша.*

На письмі (у рукописних текстах) «лапки-лапки» традиційно використовують у формі „...”.

4. Для виділення певних розрядів власних назв (див. § 50, п. 14; § 54, пп. 4, 5, 7; § 55, пп. 1, 3; § 57, п. 1; § 58, пп. 1 – 3).

5. Для виділення в тексті слів або висловів, що їх подають як значення інших слів (висловів): Слово *голова*, крім свого прямого значення, має ще й кілька переносних: *«розум», «керівник», «початок колони» та ін.; голова «керівник» — це метафора.*

§ 165. СКІСНА РИСКА (/)

Скісну риску ставимо в таких позиціях.

1. В офіційно-діловому та науковому стилях — як розділовий знак між однорідними членами речення та в інших подібних випадках у значенні, близькому як до єднального (=і), так і до розділового (=або) сполучників (з можливістю переважання в різних контекстах то одного, то іншого з цих значень): *складна інтонація оклику / питання; тенденції до синтетизму / аналітизму; системність / несистемність мовних явищ* (з мовознавчої літератури); на позначення року, що не збігається з календарним, напр.: *у 2018/2019 навчальному році* (без відступів до і після скісної риски).

Уживаються також комбіновані єднально-розділові сполучники *і/або*, рідше *та/або* (без відступів до і після скісної риски): *порушення авторського і/або суміжних прав; «Типова освітня програма підвищення кваліфікації голів і/або членів правлінь об'єднань співвласників багатоквартирних будинків»; Війна і/або поезія?* (назва газетної публікації).

Примітка. У тих випадках, де такі сполучення є вже досить ustalеними, різною мірою наближаючись до складених слів, і між їхніми компонентами можна поставити також дефіс (див. § 36, п. 2) наприклад: *купівля / продаж і купівля-продаж, категорія істот / неістот і категорія істот-неістот* (у мовознавстві), скісна риска переходить з розряду пунктуаційних знаків до розряду нелітерних орфографічних знаків (як дефіс у більшості випадків його вживання, апостроф).

2. На позначення співвідношення яких-небудь величин, параметрів: *співвідношення курсу гривня / долар.*

3. У графічних скороченнях (див. § 62) — без відступів до і після скісної риски:

а) замість словосполучень та інших сполучень слів і складних слів (іменників і прикметників): *п/в* (поштове відділення), *р/р* (розрахунковий рахунок), *х/к* (холодного копчення), *п/п* (по порядку: № *п/п*), *к/т* (кінотеатр), *т/к* (телеканал), *с/г* (сільськогосподарський) та ін.;

б) у позначеннях складених одиниць виміру: *км/год* (кілометр на годину), *Ф/м* (фарад на метр) та ін.

§ 166. КОМБІНОВАНЕ ВЖИВАННЯ РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ

У різних випадках можливе поєднане вживання двох розділових знаків. Це найчастіше:

— *?! (див. § 156, п. 1, прим. 3), !? (див. § 157, п. 1, прим. 3);*

— *...?; ...!; ?..; !.. (див. § 162, п. 1);*

— *, —* (кома й тире), які ставимо а) у реченнях з прямою мовою та мовою автора; б) у всіх тих випадках у межах речень з випущеними членами

(З одного боку, це ніби й не так, а з другого, — факти частково підтвердилися) та з відокремленими і вставленими конструкціями, у складних реченнях, коли — за наявності в них тире — кома має закривати ту чи іншу попередню конструкцію; в) для увиразнення протиставлення між складовими частинами речення: перед указівними словами **це, так, такий** і под. на початку другої частини речення (див. § 161, III, прим. 1);

— збіг різних знаків у реченнях з наявністю конструкцій у дужках (див. § 163);

— збіг різних знаків у реченнях з прямою мовою та мовою автора (див. § 167).

§ 167. Розділові знаки для оформлення прямої мови та цитат

I. Для виділення прямої мови вживаємо лапки, якщо пряма мова йде в рядок, або частіше, якщо кожному з реплік подаємо з нового рядка (з абзацу), тире.

1. Коли пряма мова починається з абзацу, то перед її початком ставимо тире, а в кінці, як звичайно, крапка, знак питання, знак оклику або три крапки (залежно від характеру речення):

— *Добридень, Замфіре!*

— *Спасибі вам.*

— *Що поробляєш?*

— *З винограднику їду* (М. Коцюбинський).

2. Коли пряма мова йде в рядок, без абзацу, то перед її початком мають стояти відкриті лапки (без тире), у кінці — закриті лапки, а перед ними — відповідний до характеру речення розділовий знак (знак питання, знак оклику, три крапки, але не крапка, яку ставимо вже після лапок): *У цей час я побачила далеко машину і стала показувати в інший бік: «Дивіться, дивіться! Хтось іде!»* (Ю. Яновський).

3. Речення, що вказує, кому належить пряма мова (тобто «слова автора»), може:

1) стояти перед прямою мовою, і в такому разі після нього ставимо двокрапку, а перше слово прямої мови починається з великої літери: *Чується немолодий голос хазяйки: «Та двері, двері зачиняйте»* (А. Шиян);

2) стояти після прямої мови, і в такому разі після прямої мови ставимо (залежно від характеру речення) кому (там, де мала б бути крапка), знак оклику, знак питання або три крапки, а слова автора починаються з малої літери; після відповідного розділового знака перед словами автора ставимо тире: *«Невиправдані людські втрати — найбільша ганьба для командира», — говорив старший лейтенант* (О. Гончар);

— *Тату! татку!* — *упізнали діти.*

— *Голуб'ята!* — *батько простер руки* (П. Тичина);

—*Хто там?* — запитав на її легенький стукіт біля дверей Ковтун <...> — *Я, я!* — нетерпляче повторила Яринка (В. Козаченко).

Коли пряма мова подається в лапках, після неї також ставимо тире: «*Як живе?*» — в листі своїм княжна його [Тараса Шевченка] запитус (Д. Білоус).

Примітка. Якщо слова автора при цьому починаються словами **так, ось що, ось як** і под., то в тих випадках, де після прямої мови мали б стояти кома й тире, ставимо тільки тире: «*Треба завжди бути чесними*» — так казала дітям мати;

3) розривати пряму мову, і тоді, якщо пряма мова починається з абзацу, перед її початком ставимо тире, а якщо без абзацу (в рядок), перед початком і в кінці її ставляться лапки, і застосовуються такі правила:

а) коли на місці розриву не має бути ніякого розділового знака або мали б бути кома, крапка з комою, двокрапка або тире, то перед словами автора й після них ставимо комбінований знак кома й тире, а пряма мова продовжується з малої літери: — *У мене, — вів своє дід, — сини, двоє, на фронтах* (Л. Смілянський); — *Батьку, — мовила тихо, — ви так гарно співали, так гарно...* (П. Загребельний); «*Мамо, — каже старший син, — ходім додому!*» (Марко Вовчок);

б) коли на місці розриву мала б бути крапка, то перед словами автора ставимо кому й тире, а після них — крапка й тире, причому пряма мова продовжується з великої літери: — *Зроду не чув, щоб лисиці так кидались на людей. — А я чув, — сказав Жадан. — І не тільки чув. Бачив* (Ю. Щербак);

в) коли на місці розриву мав би бути знак питання або знак оклику, то перед словами автора зберігаємо цей знак і додаємо тире, а після слів автора ставимо крапку й тире, причому пряма мова продовжується з великої літери: — *А, це ти, Максиме? — зрадив Карпо. — Заходь, заходь!* (М. Коцюбинський); — *Оце довчивсь! — почав батько мені. — Що ж тепер?..* (А. Тесленко);

г) коли на місці розриву мали б бути три крапки, то вони залишаються перед тире. Пряму мову продовжуємо або з великої, або з малої літери залежно від того, яка літера була б після трьох крапок за відсутності розриву. Після слів автора в першому випадку ставимо крапку й тире, а в другому — кому й тире: — *Ходять тут усякі... — бурмоче дід. — Недавно двоє пройшло* (О. Донченко); — *Гратиму!.. й я гратиму?.. Ну й... — глянув навкруги, — ну й життя гарне!..* (А. Тесленко);

г) коли одна частина слів автора стосується першої частини прямої мови (тієї, що стоїть до розриву), а друга — другої, то після слів автора ставимо двокрапку й тире, а пряму мову продовжуємо з великої літери: — *Зараз, — сказав Матюха. Потім згадав щось і повернув голову до жінки: — Де там та Зінька з кислицями?* (А. Головка).

Примітка. Діалоги й полілоги можна подавати без абзаців, що буває здебільшого тоді, коли їх хтось переказує. У такому разі лише першу репліку подаємо з абзацу й перед нею ставимо тире, а далі репліки наводимо в лапках; після них перед авторськими словами ставимо тире, а перед ними після авторських слів — двокрапка: — *Страх, розказує, яке діялось: народу, каже, як на війні, сила-силенна... а кінні наступають, душать. «Розходьтесь!» — гукають. А ті: «Не підемо, давай нам наше... ми за правду»* (М. Коцюбинський).

4. Коли пряма мова стоїть усередині слів автора, перед нею стоїть двокрапка, а після неї ставимо:

1) кома, якщо це потрібно в умовах контексту: *Казав пан: «Кожух дам», та й слово його тепле* (прислів'я);

2) тире:

а) у разі відсутності розділового знака на місці розриву слів автора: *На зауваження вчителя з приводу запізнення учень пояснив: «Дуже довго не було автобуса» — і сів на своє місце;*

б) якщо пряма мова закінчується такими розділовими знаками, як три крапки, знак питання або знак оклику:

*Діти нудяться в хатині,
Нудять, нарікають:
«І нащо зима та люта?» —
Все вони питають* (Леся Українка).

5. Коли кілька реплік прямої мови йдуть у рядок, без указівки, кому вони належать, то кожна з них беремо в лапки, а між репліками ставимо тире: *«А в тебе земля ще де є?» — «Ні, нема». — «А хата є?» — «Є»* (Панас Мирний).

Перед кожною реплікою (у тому числі й перед першою) можна також ставити тире, тоді кожна парну репліку слід брати в лапки, наприклад: — *А в тебе земля ще де є? — «Ні, нема». — А хата є? — «Є».*

6. Якщо в діалозі, що подається в рядок, після репліки одного з учасників ідуть слова автора, то перед наступною реплікою іншого учасника тире не ставимо: *«Простіть мені; чого нам сваритись?» — каже вона, аж плаче. «Про мене, — кажу. — Якби мене ніхто не зачіпав, я б довіку нікого й пальцем не зачепила»* (І. Нечуй-Левицький).

Примітка. Звичайно не виділяють (лапками або тире) чужу мову і тоді, коли немає вказівки на те, кому вона належить (це невідомо або не має значення): *Кажуть: скупий двічі платить; — Друкарська? — Так. Маю намір купити згодом. Кажуть, у німців чудові машинки* (О. Шугай).

У друкованих засобах масової інформації вставлені речення, подібні до слів автора, виділяють звичайно комами: *Учора, повідомляє наш кореспондент, відбулася зустріч лідерів країн Євросоюзу* (з газети).

II. Для оформлення цитат застосовуємо такі розділові знаки.

1. Цитати, включені в авторський текст, беремо в лапки. Інші розділові знаки при них розставляємо так, як у реченнях з прямою мовою та словами автора. Наприклад: *У Конституції України записано: «Державною мовою в Україні є українська мова».*

Цитати, що виступають як самостійні висловлення (наприклад, в епіграфах), лапками не виділяються.

2. Якщо цитату наводимо не повністю, а з пропуском, його позначаємо трьома крапками — на початку, в середині або в кінці цитати (у текстах спеціального призначення знак три крапки на місці пропуску можна ставити у квадратні або кутові дужки (див. § 163, II, п. 3, III).

Пропуски на початку цитати позначаємо по-різному. Якщо цитата подаємо як пряму мову після двокрапки, перше її слово після трьох крапок пишеться з малої літери: *Про цей переклад «Іліади» І. Франко сказав: «<...> се не популяризований, але справді націоналізований наш український Гомер, і то націоналізований так щасливо, що я не знаю нації, яка могла б похвалитися подібною працею»* (О. Кундзич). Якщо ж цитата подана як пряма мова, але на початку речення в цілому перед авторськими словами, перше слово в ній після трьох крапок пишеться з великої літери: *«<...> Іноді словник Грінченка збивається своїм характером на словник тлумачний, не даючи російських відповідників до українських слів, а обмежуючись поясненням останніх російською мовою <...>», — зауважував М. Рильський.*

Якщо цитата органічніше включена в текст, виступаючи як підрядна частина складнопідрядного речення, як частина речення зі вставленими словосполученнями або реченнями, що вказують на її автора, вона починається завжди з малої літери (навіть тоді, коли її взято повністю), за винятком власних назв, і без зазначення можливого пропуску на її початку: *Максим Рильський писав, що «глибока народність лексики Малишка, граматичного, синтаксичного ладу його творів не підлягає сумніву»; Як відзначав Олесь Гончар, «XX сторіччя принесло нашій мові й культурі високі злети і найскладніші випробування».*

3. Якщо під час цитування з'являється потреба у вставленні пояснень, їх подають або в круглих (див. § 163, п. 1), або (у текстах спеціального призначення) у квадратних дужках (див. § 163, II, п. 2). У круглих дужках (з виділенням курсивом) подають також зауваження, примітки в межах певної цитати на зразок: *Куренями в Січі звалися великі, довгі хати, в яких жили запорожці* (примітка наша. — *Ред.*), «... (курсив мій. — *Упорядник*)...» і под.

Примітка 1. Про вживання в цитованому тексті зовнішніх і внутрішніх лапок див. § 164, п. 4.

Примітка 2. Прізвище автора або інше джерело цитування подаємо після цитати звичайно в круглих дужках (див. § 163, I, п. 5); якщо ж указівка на автора (джерело) наводиться нижче, зокрема в епіграфах, джерело зазначається переважно без дужок (див. § 155, п. 1, прим. 2). У тих випадках, коли цитату наводимо в дужках усередині речення, її

джерело зазначається звичайно після крапки й тире (див, наприклад, § 158, I, п. 15, 1, у примітці ілюстрацію з творів М. Коцюбинського).

Про вживання крапки в кінці речення у цитатах (епіграфах і т. ін.) при зазначенні (у дужках і без них) їхніх авторів та інших джерел цитування див. § 155, п. 1, прим. 2.

§ 168. Правила рубрикації тексту і розділові знаки для оформлення пунктів переліку

Для оформлення рубрик переліку (переважно в офіційно-ділових та наукових текстах) використовують такі способи членування тексту — з поданням кожної рубрики з абзацу або рідше в рядок.

1. У разі потреби в кількеступеневому членуванні тексту від ширших до вузких за змістом його положень застосовуємо комбіновану систему літерно-цифрової нумерації:

— римські цифри (з крапкою після них) або великі літери (з крапкою) — на найвищому рівні членування тексту (речення після них починається з великої літери, а в кінці його ставимо крапку);

— арабські цифри (з крапкою) — на середньому рівні членування (речення після них починається з великої літери, а в кінці його ставимо крапку);

— арабські цифри (з дужкою після них) — на нижчому рівні членування (речення після них починається з малої літери, а в кінці його ставимо крапку з комою);

— малі літери (з дужкою) — на найнижчому рівні членування (речення після них починається з малої літери, а в кінці його ставимо крапку з комою).

2. У разі такої ж потреби застосовують також, причому дедалі ширше, інший принцип — використання тільки арабських цифр (з крапками після них) з послідовним їх додаванням від однієї до більшої кількості:

1. Загальні положення

1.1. Національна академія наук України (далі — НАН України) є вищою науковою самоврядною організацією України, що заснована на державній власності.

1.2. НАН України у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, актами Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, іншими актами законодавства та Статутом НАН України, який ухвалюється та реєструється в порядку, встановленому законом.

1.3. НАН України є правонаступником Академії наук України, що була заснована в 1918 році і в подальшому йменувалася Українською академією наук, Всеукраїнською академією наук та Академією наук Української РСР [...] і т. д. (Статут Національної академії наук України).

3. Якщо ж немає потреби в такому ступеневому членуванні тексту, звичайно використовують арабські цифри з крапкою і ще частіше — арабські цифри з дужкою та малі літери, наприклад:

Суддя звільняється з посади органом, що його обрав або призначив, у разі:

- 1) закінчення строку, на який його обрано чи призначено;*
- 2) досягнення суддею шістдесяти п'яти років;*
- 3) неможливості виконувати свої повноваження за станом здоров'я <...> і т. д. (Конституція України).*

Особливо це застосовують тоді, коли перелік подають в рядок: *Комп'ютер складається з: а) системного блока; б) монітора; в) клавіатури* (у таких випадках замість крапки з комою можна використовувати й кому, а двокрапка перед переліком не обов'язкова).

4. Використовують також спосіб абзацного членування тексту при переліку за допомогою тире:

12.6. Президія НАН України за рекомендацією загальних зборів відповідного відділення НАН України:

- призначає на посаду керівника наукової установи НАН України;*
- за наявності вмотивованих заперечень, оголошує новий конкурс, призначивши виконувача обов'язків керівника наукової установи НАН України на строк не більш як шість місяців (Статут Національної академії наук України).*

ПОКАЖЧИК

А

- А-340* § 58, п. 4
Аарне § 137
Аахен § 137
абат § 128, п. 1
Абашидзе § 144, п. 7, 3, а
Абд ель Керім § 49, п. 2
абікуди § 41, п. 1, 9
абі-то § 41, п. 3, 3
абіщо § 44, п. 2, 1
абіяк § 41, п. 1, 9
абіяк § 44, п. 2, 1
абітурієнт § 130, п. 1
або ж § 43, п. 2, 1
абориген § 5
абощо § 43, п. 1
аброморфема § 35, п. 4, 2
абсолютно сухий § 40, п. 1, 4, прим. 1
Абхазія § 153, п. 2, 1
абхазський § 153, п. 2, 1
абіхто § 39, п. 1
абічий § 39, п. 1
абіякий § 39, п. 1
авангард § 122, п. 1
аванпост § 28, прим.
аванпостний § 28, прим.
авгієві стайні § 49, п. 9, 3, прим. 2
авдиторія § 131
Авдієвський § 142, п. 2
Авенір § 143, п. 2, прим. 1
авіарейс § 35, п. 4, 2
Авраам § 137
Аврора § 131
Австро-Угорщина § 154, п. 2, 4
Австро-Угорщина § 154, п. 3, 1
Австро-Угорщина § 36, п. 2, 3
авт. — автор; авторський § 62, п. 1
автентичний § 131
автобіографія § 131
автовідповідач § 35, п. 4, 2
автовокзал § 35, п. 2, 4
автомагістраль § 36, п. 1, 3
автомобілі «Нісан» § 58, п. 2
автомобіль § 121, п. 1, 2
автомобіль § 131
автомобіль § 140
автомотогурток § 36, п. 1, 7
автор § 131
Автор § 60, п. 1
авторитет § 131
авторка § 32, п. 4
автохтон § 131
Агата § 124
Агатангел § 123
Агафангел § 123
агент § 19, п. 2
агентство § 19, п. 2
агентство Інтерфакс-Азербайджан § 54, п. 5, прим. 2
агентство Українські Національні Новіни § 54, п. 5, прим. 2
агентство Франс Пресс § 54, п. 5, прим. 2
агітація § 122, п. 1
агітація § 5
аграрний § 40, п. 2, 2, а
аграрно-промисловий § 40, п. 2, 2, а
агресія § 5
агресор § 122, п. 1
агробізнес § 35, п. 4, 2
агроекологія § 130, п. 1
агрокультура § 36, п. 1, 3
агрокультурний § 40, п. 1, 1
агронóm § 9, п. 2, 6
агрудний знак «За безпеку народу» § 57, п. 1
атрус § 6, п. 1
атрусовий § 6, п. 1
Адаменко § 32, п. 9
Адамс § 134
Аделаїда § 129, II
адже ж § 43, п. 2, 1
Адлер § 134
адмінресурс § 35, п. 4, 1
адмінреформа § 35, п. 4, 1
Адонай § 53, п. 1
Адріанополь § 154, п. 2, 5
Адріатика § 129, III, п. 2
ад'юнкт § 138, п. 1, 2
ад'ютант § 138, п. 1, 2
аерометод § 35, п. 4, 2
аероплан § 121, п. 1, 1
аеропорт «Боріспіль» § 50, п. 14
АЕС § 63, п. 9
Азово-Чорномор'я § 154, п. 2, 4
азефи § 49, п. 5
Азія § 50, п. 1
Азовське море § 50, п. 1

Аїда § 129, II
Айвэнго § 133
Айзенáх § 136, п. 1
акад. — *академік* § 62, п. 1
академвідпúстка § 35, п. 4, 1
академік § 129, I, п. 6
академік § 32, п. 1, прим.
академік § 56, прим. 1
академічний § 33, п. 2
Акáт Дамкèнг § 49, п. 4
акватéхніка § 35, п. 4, 2
7-А клас § 35, п. 5, 6
аксіóма § 129, I, п. 2
актív § 54, п. 6
Акт проголóшення незалéжності України § 55, п. 1
аккумулятор § 128, п. 1
Ак'яб § 138, п. 1, 1
Ак'яр § 151, п. 1
Алатáу § 50, п. 4, прим.
Алатáу § 154, п. 3, 3
Албáнія § 121, п. 1, 1
алé ж § 43, п. 2, 1
Алeкс § 134
Александрóв § 144, п. 2
Алексéев § 144, п. 3, 3
Алжír § 129, III, п. 3
алжирець § 129, III, п. 3
алкотéст § 35, п. 4, 2
Аллах § 122, п. 4
Аллах § 128, п. 1
Аллах § 53, п. 1
Алматí § 140
Алeсь Адамóвич § 144, п. 1
Алфьóров § 144, п. 4, 2
альбатрóс § 139, п. 1, 2
Альбérта § 139, п. 1, 2
Альтаміра-і-Кревéа § 146, п. 3, 2
альтруїст § 129, II
альфа § 51
áльфа Малóї Ведмéдици § 51
алюмініевий § 33, п. 6
алюміній § 121, п. 1, 2
Аляб'ев § 144, п. 3, 2
Аляб'ев § 144, п. 12
Аляска § 121, п. 1, 2
Аляска § 153, п. 1
альяскінський § 153, п. 1
Амальтeя § 123
Амангельді § 140
Амéрика § 129, III, п. 2
амплуá § 140
амудар'їнський § 153, п. 1
амудар'ї'нський § 154, п. 3, 3
Амудар'я § 151, п. 1
Амудар'я § 153, п. 1
Амудар'я § 154, п. 3, 3
Амудар'я § 50, п. 4, прим.
Ан-124 § 35, п. 5, 5
Ан-225 § 35, п. 5, 5
Ан-225 § 58, п. 4
Ананьїн § 3
анархічний § 33, п. 2
анáтема § 123
анáфема § 123
áнгел § 49, п. 7, 2, прим. 1
А́нглія § 5
Андóрра § 128, п. 3
андоррець § 128, п. 3
Андрéев § 144, п. 3, 3
Андрієво-Іванівка § 154, п. 3, 2
андрієво-івáнівський § 154, п. 3, 2
Андрієва § 33, п. 6
Андрієве § 33, п. 6
Андрієві книжкі § 49, п. 9, 1
Андріів § 9, п. 3, 5, г
Андріївська цéрква § 55, п. 2
Андріївський § 9, п. 3, 5, г
Андріївський узвіз § 50, п. 11
Андрій § 33, п. 6
Андрій Первозвáний § 53, п. 1
аніж § 43, п. 1
аніскі́льки § 41, п. 1, 9
аніскі́льки § 44, п. 2, 1
анітелeнь § 41, п. 1, 9
анітрóхи § 41, п. 1, 9
анітрóхи § 44, п. 2, 1
аніхтó § 39, п. 1
анічичі́рк § 41, п. 1, 9
анічій § 39, п. 1
аніщó § 39, п. 1
аніяк § 41, п. 1, 9
аніяк § 44, п. 2, 1
аніякий § 39, п. 1
анна́ли § 128, п. 1
Ананьїн § 144, п. 13, 1, а
Ананьіно § 149, п. 4, 2
анотáція § 128, п. 2, прим.
Анрі § 129, I, п. 3
Анрі § 140
Антáнта § 50, п. 7
Антаркти́да § 129, III, п. 2
Антаркти́да § 50, п. 1
Антарктика § 129, III, п. 2

Антéй § 49, п. 7, 2
антиалкого́льний § 31, п. 5
антиаргуме́нт § 31, п. 5
антиаромати́чний § 31, п. 5
антивірус § 35, п. 4, 4
«Анти-Дюринг» § 35, п. 4, 4, прим. 1
антиелектро́н § 35, п. 4, 4, прим. 2
антиестети́чний § 31, п. 5
антиєвропе́йський § 31, п. 5
антиімперіалісти́чний § 35, п. 4, 4, прим. 2
антиінфекці́йний § 35, п. 4, 4, прим. 2
антиінфляці́йний § 31, п. 5
антиінфляці́йний § 35, п. 4, 4, прим. 2
антиісторі́чний § 35, п. 4, 4, прим. 2
антинауко́вий § 31, п. 5
антиокі́слювач § 35, п. 4, 4, прим. 2
антиурядо́вий § 31, п. 5
антиурядо́вий § 35, п. 4, 4, прим. 2
анти́чний світ § 52, п. 2, прим. 3
антия́дерний § 31, п. 5
Анти́н § 9, п. 2, 6, прим.
Анти́н § 32, п. 11, прим.
Анти́н § 143, п. 2, прим. 1
антоло́гія § 123
Анто́нівна § 32, п. 11, прим.
Анто́ніо § 140
Анто́нович § 32, п. 11, прим.
антрополо́гія § 123
Аньо́лек § 144, п. 5, 2
Апеляці́йний суд Закарпа́тської о́бласті § 54, п. 1
Аполло́н § 49, п. 7, 2
Аполло́н Бельведе́рський § 55, п. 2
апте́ка § 123
ара́би § 49, п. 6
Ара́бська Респу́бліка Єгі́пет § 50, п. 6
Араві́йське мо́ре § 151, п. 2, 2
Аракче́єв § 144, п. 3, 3
Арзамáс § 153, п. 2, 3
арзамáський § 153, п. 2, 3
Аріе́ль § 130, п. 1
а́рка § 9, п. 2, 1, прим. 2
арк. — *аркуш* § 62, п. 1
Арктика § 129, III, п. 2
Арно́ § 140
арсенáл § 121, п. 1, 1
арсенáл § 140
Артемове́ський § 9, п. 3, 5, е
артеріáльний § 129, I, п. 2
арте́рія § 129, I, п. 2
Арте́м § 144, п. 1
Арте́мов § 144, п. 4, 2
артпо́лк § 35, п. 3, 2
артріно́к § 35, п. 4, 2
Арту́р § 124
Аре́ф'єв § 144, п. 12
арф'я́р § 7, п. 1, прим.
архаі́чний § 3
архаі́чний § 33, п. 2
арха́нгел § 49, п. 7, 2, прим. 1
археологі́чний § 33, п. 2
архидіяко́н § 35, п. 4, 3
архієре́й § 31, п. 4, прим.
архимандри́т § 31, п. 4, прим.
архистрати́г § 31, п. 4, прим.
архі́в § 129, I, п. 6
архіважлі́вий § 31, п. 4
архієре́й § 31, п. 4, прим.
архімандрі́т § 31, п. 4, прим.
архіме́дова спіра́ль § 49, п. 9, 3, прим. 2
архімі́льйоне́р § 31, п. 4
архіскладні́й § 31, п. 4
архіскладні́й § 35, п. 4, 3
архистрати́г § 31, п. 4, прим.
архіте́ктурно-будіве́льний § 40, п. 2, 2, а
архішахра́й § 35, п. 4, 3
а/с (абонентська скринька) § 62, п. 4
Аскáнія-Но́ва § 152, п. 4, 2
áстма § 123
астроко́ре́кція § 35, п. 4, 2
асфа́льт § 121, п. 1, 2
ателье́ § 139, п. 1, 1
ателье́ § 140
Ате́ни § 123
Атланти́да § 129, III, п. 2
Атла́нтика § 129, III, п. 2
Атланти́чний океа́н § 121, п. 1, 1
атла́нтик-сітинський § 154, п. 3, 4
Атла́нтик-Сі́ті § 154, п. 3, 4
АТС § 61, п. 2
ауди́торія § 131
аудіе́нція § 129, I, п. 2
аудіе́нція § 131
аудиоальбо́м § 35, п. 4, 2
аутса́йдер § 131
Афанáсьєв § 144, п. 3, 2
Афі́на § 49, п. 7, 2
Афі́ни § 123
А́фрика § 129, III, п. 2
А́фрика § 152, п. 1
африка́нці § 49, п. 6
Ахілле́с § 49, п. 7, 2
ахілле́сова п'ята́ § 49, п. 9, 3, прим. 2

Ахмед § 122, п. 4
ацтэки § 49, п. 6
Ачинськ § 149, п. 4, 3, а
Ашгабат § 154, п. 2, 5
Аюдэг § 154, п. 3, 3

Б

Б-17 § 35, п. 5, 5
б § 44, п. 1, 12
баба § 33, п. 3
баба-яга § 49, п. 7, 3, прим.
бабин § 33, п. 3
багаж § 5
багатвечір § 35, п. 4, 1
багатиий § 19, п. 2
багато-багато § 35, п. 5, 1
багатопрогінний § 40, п. 1, 4
багатоспрямований § 40, п. 1, 4
багатство § 19, п. 2
багацько § 26, п. 2, 1, а
Багірзадé § 146, п. 3, 4, прим.
Багіров § 144, п. 7, 1
бажаны, § 26, п. 2, 2
базéдова хвороба § 49, п. 9, 3, прим. 2
Базель § 121, п. 1, 2
Базель § 139, п. 1, 2
Базіліо § 140
байра́к § 12, п. 2
Баку́ § 153, п. 1
бакінський § 153, п. 1
Баку́ § 140
бал § 121, п. 1, 1
балáнс § 121, п. 1, 1
балáст § 28, прим.
балáстний § 28, прим.
балéт «Лебéдине о́зеро» § 55, п. 3
ба́лка § 26, п. 1, 3, прим.
Балка́нський півострів § 50, п. 1
Балка́нські країни § 50, п. 7
Ба́лтика § 129, III, п. 2
бальза́ківські традиції § 49, п. 9, 3,
прим. 1
Бангко́к § 153, п. 2, 3, прим. 1
бангко́кський § 153, п. 2, 3, прим. 1
бандури́ст § 32, п. 14
банкі́р § 32, п. 14
банк «Півде́нний» § 54, п. 4
Барб'е́ § 138, п. 1, 1
Барб'е́ § 140
Барбю́с § 138, п. 2, 2
барві́стий § 33, п. 5
Барді́в § 150, п. 1, 3
баро́ко § 128, п. 1
баро́метр § 127
баро́н § 56, прим. 2
баскій́й § 26, п. 2, 1, а, прим.
ба́ско § 26, п. 2, 1, а, прим.
Баскунча́к § 153, п. 2, 2
баскунча́цький § 153, п. 2, 2
батальйо́н § 8, п. 1, 2
ба́тенько § 26, п. 2, 1, б
ба́тенько § 32, п. 9
бати́г § 22, 5
батожи́ти § 22, 5
ба́тьків § 9, п. 1, 1, в
Ба́тьківщи́на § 60, п. 3
ба́тько § 33, п. 6
ба́тько § 41, п. 3, 1, прим. 2
ба́тькова § 33, п. 6
ба́тькове § 33, п. 6
бац § 27, п. 7
башкі́р § 129, I, п. 6
баи́танник § 29, п. 1, 3
Баянго́л-Монго́льський автономний о́круг
§ 50, п. 8
Б — байт § 62, п. 1
Ба́ден-Ба́ден § 152, п. 5
бджола́ § 10, п. 1
бджола́ § 10, п. 2, 2
бджоли́ний § 33, п. 4
Беатрі́с § 140
Беатрі́че § 129, I, п. 3
бебі́бум § 133
без Андрі́я Ба́йка § 142, п. 3, прим. 2
безба́тченко § 27, п. 6
безба́тченко § 32, п. 9
без ві́дома § 41, п. 2, 1
бе́звісти § 41, п. 1, 2
безголі́в'я, § 9, п. 3, 2, а
безголо́сся § 9, п. 3, 2, а
бездо́ріжжя § 9, п. 3, 2, а
без жа́лю § 41, п. 2, 1
беззвуч́ний § 29, п. 1, 1
безіме́нний § 7, п. 4, прим. 1
без кінця́ § 41, п. 2, 1
без кінця́-кра́ю § 41, п. 2, 1
безкори́сливий § 31, п. 2
безкра́йї § 31, п. 2
без кра́ю § 41, п. 2, 1
без ла́ду § 41, п. 2, 1
без лі́ку § 41, п. 2, 1
без меті́ § 41, п. 2, 1
без на́міру § 41, п. 2, 1
без Ніни Ба́йко § 142, п. 3, прим. 2

безпека § 21
 безпечний § 21
 без пуття § 41, п. 2, 1
 без сліду § 41, п. 2, 1
 без смаку § 41, п. 2, 1
 без сумніву § 41, п. 2, 1
 без угаву § 41, п. 2, 1
 без упіну § 41, п. 2, 1
 безхатченко § 32, п. 9
 без черги § 41, п. 2, 1
 без'ядерний § 7, п. 4
 без'язикий § 7, п. 4
 Бейкер-стріт § 129, III, п. 4, прим. 1
 бекерель § 128, п. 3
 Бекі § 128, п. 4
 Беккерель § 128, п. 3
 Бекон § 133
 беладона § 128, п. 1
 Белград § 154, п. 2, 5
 белетристика § 128, п. 1
 Бєллоу § 133
 Бенуа § 140
 Беранже § 140
 Бєрд § 135
 Бердяєв § 144, п. 3, 2
 бєрег § 9, п. 2, 3
 Бєрегівський округ § 50, п. 8
 берегті § 5
 берегті § 14, п. 3
 Березівський § 141
 Березина § 149, п. 4, 2, прим.
 березнєвий § 33, п. 6
 Березникі § 149, п. 4, 3, е
 Березникі § 152, п. 2
 берізки-бєршадський § 154, п. 3, 1
 Берізки-Бєршадські § 154, п. 3, 1
 берізка § 9, п. 3, 5, б
 Бєрклі-сквер § 50, п. 5
 Бєркиш § 135
 бертолєтова сіль § 49, п. 9, 3, прим. 2
 Бєртон § 135
 бєршадський § 27, п. 3
 Бєршадь § 27, п. 3
 Бєссємер § 128, п. 3
 бєссємєрівський § 128, п. 3
 Бєстєжєв § 144, п. 2
 бєта § 51
 бєта Терезів § 51
 Бєтті § 128, п. 3
 бетхєвенський § 147, п. 3
 Бєжєцьк § 149, п. 1, 3
 Бєла § 144, п. 11
 Бєлово § 149, п. 1, 3
 Бєлгород § 149, п. 1, 3
 Бєлий § 144, п. 11
 Бєликов § 144, п. 7, 3, г
 Бєлінський § 144, п. 3, 4
 Бєлорєцьк § 149, п. 1, 3
 Б'єрнсон § 132
 Б'єрнсон § 132
 б'єф § 138, п. 1, 1
 Бжозєвич § 144, п. 6, 2
 Бєздна § 149, п. 1
 бєзна в кєго § 39, п. 2
 бєзна-чий § 44, п. 3, 2
 бєзна-щє § 39, п. 2
 бєзна-як § 44, п. 3, 2
 бїзнес-план § 36, п. 2, 2, а
 бузький § 153, п. 2, 1
 би § 44, п. 1, 12
 Біарріц § 129, I, п. 2
 бїбл. — бїблійний; бїблієграфічний;
 бїблієтєчний § 62, п. 1
 бїблієтєка § 123
 Бїблїя § 53, п. 4
 бїзнес § 129, I, п. 6
 бїзнесмєн § 134
 бїзнес-прєєкт § 36, п. 2, 2, а
 БїлАЗ § 61, п. 3, прим. 2
 Бїла олімпїада § 52, п. 2
 Бїла Цєрква § 50, п. 1, прим.
 бїлий-бїлий § 35, п. 5, 1
 Бїлл § 128, п. 3
 бїлль § 128, п. 1
 Бїловєзька Пуца § 149, п. 1, 3
 Бїловєзька Пуца § 50, п. 1, прим.
 Бїловєрхий § 141
 бїлокрївці § 36, п. 1, 2
 бїломєрський § 154, п. 2, 6
 бїломєрці § 154, п. 2, 6
 Бїлопїлля § 154, п. 2, 1
 бїлопїльський § 154, п. 2, 1
 бїлоруска § 49, п. 6
 Бїлорусь § 149, п. 1, 3
 Бїлоруський автомобїльний завод § 61,
 п. 3, прим. 2
 Бїлєстєк § 149, п. 1, 3
 Бїлоцєркївський § 146, п. 4
 бїлоцєркївський § 153, п. 2
 бїлоцєркївський § 154, п. 2, 6
 бїлоцєркївці § 154, п. 2, 6
 бїлуватий § 33, п. 7
 бїльш-мєнш § 35, п. 5, 2
 бїля Пєрк-лєйн § 140

біля Ріджент-стріт § 140
біля Фолл-рівер § 140
біоцикл § 35, п. 4, 2
біржовий § 33, п. 6
Бірма § 50, п. 8
Бісмарк § 128, п. 4
Бокна-фіорд § 154, п. 3, 4
Біла § 149, п. 1, 3
Благовещенськ § 149, п. 1, 3
Благовіщення § 53, п. 3
Благодарне § 150, п. 1, 1
благословенний § 29, п. 3, 2
блаженна Феодора § 53, п. 2, прим. 1
блаженний § 29, п. 3, 2
блакитно-синій § 40, п. 2, 2, г
Біла Підляська § 149, п. 1, 3
Біла Церква § 153, п. 2
Біла Церква § 154, п. 1, 1
Біла Церква § 154, п. 2, 6
Болдіно § 153, п. 1
болдінський § 153, п. 1
Блэквуд § 134
Блэксмiт § 124
Біле море § 154, п. 2, 6
бліжній § 33, п. 1
близький § 26, п. 2, 1, а
близькість § 26, п. 2, 1, а
блізько § 26, п. 1, 1
блізько § 26, п. 2, 1, а
блиск § 28, прим.
бліснути § 28, прим.
Бєлич § 144, п. 2
Бєлич § 144, п. 6
бліцновіни § 35, п. 4, 3
бліцопітування § 35, п. 4, 3
блогер § 122, п. 1
блок § 121, п. 1, 1
блок § 140
блок-система § 36, п. 2, 2, а
блуза § 121, п. 1, 1
блємiнг § 121, п. 1, 2
Бляйбтрой § 136, п. 1
Банська Бістриця § 150, п. 1, 1
Баня-Лука § 154, п. 3, 1
баня-луцький § 154, п. 3, 1
боа § 140
бобовіння § 32, п. 6
бовван § 29, п. 4
бовваніти § 29, п. 4
Бог § 9, п. 3, 5, е
Бог § 53, п. 1
Бог § 53, п. 2

Бог § 53, п. 2, прим. 2
Бог § 53, п. 2, прим. 3
Богдан § 143
Бог Дух Святий § 53, п. 2
бог зна коли § 53, п. 2, прим. 3
бог зна що § 53, п. 2, прим. 3
бог з ним (з тобою) § 53, п. 2, прим. 3
богиня Гера § 53, п. 1, прим.
боги Стародавнього Єгипту § 53, п. 1, прим.
Богородиця § 53, п. 2
Бог Отець § 53, п. 2
бог Посейдон § 53, п. 1, прим.
Бог Син § 53, п. 2
бог торгівлі § 53, п. 1, прим.
бодибілдiнг § 35, п. 4, 2
бодіарт § 35, п. 4, 2
боездатність § 35, п. 2, 4
бо ж § 43, п. 2, 1
боже § 53, п. 2, прим. 3
Боже § 53, п. 2, прим. 3
боже збав § 53, п. 2, прим. 3
божественний § 29, п. 3, 2
Божий § 53, п. 2, прим. 2
Божий промисел § 53, п. 2
«бóїнг» § 58, п. 2
бойкіня § 32, п. 4
бойовий § 33, п. 6
болгарин § 5
Болград § 35, п. 3, 1
Бологє § 150, п. 1, 1
болото § 9, п. 3, 2, а
бонапартiзм. § 49, п. 5
бонна § 128, п. 1
борєць § 9, п. 3, 5, а
борєць § 32, п. 3
Борисівна § 32, п. 11
Бористєн § 123
Борисфєн § 123
Боричів Тiк § 50, п. 11
Боровє § 152, п. 3
Боровиківський § 9, п. 3, 5, е
Боровичі § 149, п. 4, 3, д
бородáа § 9, п. 3, 2, а
Бородiно § 149, п. 4, 1, в
Бородiно § 150, п. 1, 2
Бородiно § 152, п. 3, прим.
боронá § 9, п. 3, 2, а
боротьбiст § 32, п. 14
Борисов § 144, п. 7, 3, б
Бориспiль § 148, прим.
Босiй § 144, п. 11

босóніж § 41, п. 1, 8
бостóн § 50, п. 12
Ботвінник § 144, п. 7, 3, 6
Боттічеллі § 128, п. 3
боюся § 9, п. 1, 1, д
боягузство § 19, п. 1, 2
боязкий § 26, п. 2, 1, а, прим.
бóязкість § 26, п. 2, 1, а, прим.
бра § 140
бравісимо § 128, п. 1
Бразілія § 129, III, п. 6
бранденбурзький § 154, п. 2, 5
брат § 19, п. 2
брати § 11, п. 2
братик § 32, п. 1
братів § 9, п. 1, 1, в
брат-і-сестра́. § 36, п. 2, 1, г
братній § 33, п. 1
братство § 19, п. 2
братський § 19, п. 2
браузер § 133
браунінг § 133
браунінг § 49, п. 5
Бра́хма § 49, п. 7, 1
Бра́хма § 53, п. 1
брахма́н § 122, п. 4
брек § 133
Брест-Литовськ § 52, п. 2, прим. 2
Брест-Литовський мірний договір § 52, п. 2, прим. 2
Бретань § 152, п. 1
Бретóн де лос Ерре́рос § 49, п. 2
Бре́ттон-Вудс § 52, п. 2, прим. 2
Бре́ттон-Вудська конференція § 52, п. 2, прим. 2
брехати § 11, п. 2
брига́да § 129, III, п. 1
брига́да § 5
бригади́р § 32, п. 14
бри́зки § 28, прим.
бри́знути § 28, прим.
бринькати § 27, п. 2
бриньча́ти § 27, п. 2
Брита́нія § 129, III, п. 4
британський § 129, III, п. 4
бри́д § 50, п. 11
Брі́єнн § 129, III, п. 4, прим. 2
Бра́нденбург § 154, п. 2, 5
Бро́нниці § 149, п. 4, 1, б
Бро́нниці § 149, п. 4, 3, д
Бро́кес § 128, п. 4
Бронéвський § 144, п. 2
Бронéвський § 144, п. 10
бронзо́ва меда́ль § 57, п. 2
брошу́ра § 130, п. 2
бру́тто § 128, п. 1
Брю́кнер § 128, п. 4
брязк § 28, прим.
бря́знути § 28, прим.
Брянськ § 151, п. 2, 2
Бу́сел § 142, п. 1
ба́ски § 153, п. 2, 3, прим. 1
ба́скський § 153, п. 2, 3, прим. 1
бісмарківський § 147, п. 3
бе́та-про́мені § 36, п. 2, 2, б
бе́та-ро́зпад § 36, п. 2, 2, б
бе́та-часті́нка § 36, п. 2, 2, б
Бо́тев § 144, п. 3, 3
БУ-1 § 35, п. 5, 5
Буало́ § 140
Буг § 152, п. 1
Буг § 153, п. 2, 1
Буга́йов § 144, п. 4, 1
буд. — *будино́к* § 62, п. 1
Бу́дда § 140
Бу́дда § 49, п. 7, 1
Бу́дда § 53, п. 1
Буди́нок учи́теля § 54, п. 3
буді́ночок § 10, п. 1
бу́дить § 26, п. 2, 3
буді́вник § 9, п. 1, 2
будмайдáнчик § 35, п. 3, 2
буді́но́к № 28-Г § 35, п. 5, 6
будóва § 9, п. 1, 2
будува́ти § 34, п. 1
будь § 26, п. 2, 3
будь-де́ § 41, п. 3, 3
будь-де § 44, п. 3, 2
будь-колі́ § 41, п. 3, 3
будь-колі́ § 44, п. 3, 2
будь-куди́ § 41, п. 3, 3
бу́дьмо § 26, п. 2, 3
будь на чо́му § 39, п. 2
бу́дьте § 26, п. 2, 3
будь у ко́го § 39, п. 2
будь-хто́ § 44, п. 3, 2
будь-хто́ § 39, п. 2
будь-чий § 39, п. 2
будь-що́ § 39, п. 2
будь-що-бу́дь § 41, п. 3, 5
будь-який § 39, п. 2
будь-який § 44, п. 3, 2
Будя́к § 49, п. 7, 3
бу́дять § 26, п. 2, 3

бу́ер § 126
Буєра́ков § 144, п. 3, 2
буй-ту́р § 36, п. 2, 2, а
Бу́кінгем § 128, п. 4
Букови́на § 50, п. 6, прим.
буксі́рувати § 34, п. 3
буксува́ти § 34, п. 3
бу́лла § 128, п. 1
Булóнь-сюр-Ме́р § 154, п. 3, 5
було́нь-сюр-ме́рський § 154, п. 3, 5
Булóньський Ліс § 50, п. 1, прим.
Булóнь § 139, п. 1, 2
Булóнь-сюр-Ме́р § 50, п. 2, прим.
бульва́р Тара́са Шевче́нка § 50, п. 11
бульв. — *бульвар* § 62, п. 1
бульдóг § 121, п. 1, 2
бульйо́н § 139, п. 1, 1
бульйо́н § 8, п. 1, 2
бундесра́т § 54, п. 5, прим. 3
Буэ́нос-А́йрес § 154, п. 3, 3
буэ́нос-а́йреський § 154, п. 3, 3
бур § 26, п. 2, 2
Бург-ель-Ара́б § 154, п. 3, 5
бург-ель-ара́бський § 154, п. 3, 5
бурелóм § 35, п. 2, 3
буржуа́ § 140
буря́к § 7, п. 2, прим.
бур'я́н § 7, п. 2
бу́рянний § 7, п. 2, прим.
буття́ § 27, п. 5
бухо́блік § 35, п. 4, 1
буц § 27, п. 7
ба́хмацький § 153, п. 2, 2
Ба́хмач § 153, п. 2, 2
б'ю § 7, п. 1
бюджéт § 138, п. 2, 2
Б'ю́кенен § 138, п. 1, 1
Бю́лов § 140
бюро́ § 138, п. 2, 2
бюро́ § 140
б'ють § 4, п. 1
Бю́ффóн § 138, п. 2, 2
Бяду́ля § 144, п. 12, прим.
бязь § 138, п. 2, 2
Бя́лий § 144, п. 11

В

В-77 § 58, п. 4
Вавило́вський § 144, п. 7, 3, б
важкий-таки́ § 44, п. 3, 1
важкоатле́т § 35, п. 1
важкопрогно́ваний § 40, п. 1, 4

важкорозчи́нний § 40, п. 1, 4
Ва́йзенборн § 136, п. 1
Ва́йнрайх § 136, п. 1
вакуо́ля § 121, п. 1, 2
вакуо́ля § 140
вал § 50, п. 11
Вале́нсія § 121, п. 2
Вале́рїївна § 32, п. 11
Валер'я́н § 7, п. 2
валіде́ § 140
Валу́йки § 149, п. 4, 3, е
валéнтно пов'язаний § 40, п. 1, 4, прим. 1
Валуа́ § 140
ван Бетхо́вен § 147, п. 3
Ван Гог § 49, п. 2, прим.
Вандрі́єс § 130, п. 1
Ванзée § 137
вані́ль § 125
Ван Мен § 146, п. 1, 6
Ван Мен § 49, п. 3
ва́нна § 128, п. 1
Вано́ § 140
В Антарктиді § 23, п. 2, 2
ванта́жно-розванта́жувальний § 40, п. 1, 3, прим.
Вара́нгер-фіо́рд § 50, п. 5
варéний § 29, п. 3, 2, прим.
ва́рений § 29, п. 3, 2, прим.
варéння § 9, п. 3, 4
ва́риво § 32, п. 2
Варнго́ген фон Е́нзе § 49, п. 2
Василéва § 33, п. 6
Василі́в § 9, п. 1, 1, в
Василі́в § 33, п. 6
Васі́лівна § 32, п. 11
Васі́льович § 32, п. 11
Васі́ль § 143
Васі́ль-Костянти́н § 146, п. 3, 1
Васько́ § 22, 4
ват § 128, п. 1
ват § 128, п. 3
Ватика́н § 129, III, п. 5
ватиканський § 129, III, п. 5
Ватт § 128, п. 3
Вахта́нг § 122, п. 1
Ваш § 60, п. 2
Ваши́нгто́н § 144, п. 7, 3, а
Ваши́нгто́н § 124
Ваши́нгто́н § 129, III, п. 3
Ва́щенко § 22, 4
Вацу́к § 22, 4
вбі́к § 23, п. 2, 6

вбік § 41, п. 1, 2
Віборг § 153, п. 2, 1
віборзький § 153, п. 2, 1
ввечері § 41, п. 1, 2
ввісьмох § 23, п. 1, 4, прим.
ввіч § 29, п. 1, 1
ввічливий § 29, п. 1, 1
вволю § 41, п. 1, 2
вго́лос § 41, п. 1, 2
вгорі́ § 41, п. 1, 2
вгору́ § 41, п. 1, 2
вда́ча § 23, п. 3
вдво́є § 41, п. 1, 5
вдень § 41, п. 1, 2
вді́єнція § 131
вдру́ге § 41, п. 1, 5
вдо́світа § 41, п. 1, 7
Ве́бстер § 124
вебсторінка § 35, п. 4, 2
Веденєєв § 144, п. 3, 3
Ведме́дів § 141
Везе́рб § 124
Веласкес § 121, п. 1, 1
веле́тень § 32, п. 3
Вели́ка французька револю́ція § 52, п. 1
Вели́кдень § 53, п. 3
вели́кий § 1
Вели́кий Віз § 51
Вели́кий піст § 53, п. 3
вели́кий-превели́кий § 35, п. 5, 2
великолúцький § 153, п. 2, 2
вє́лич § 1
величє́зний § 1
Вели́кий каньйо́н § 151, п. 2, 2
Вели́кий У́стюг § 150, п. 1, 1
Вели́кий У́стюг § 154, п. 1, 1
Вели́кі Лу́ки § 152, п. 4, 1
Вели́кі Лу́ки § 153, п. 2, 2
Вели́ко-Ті́рново § 150, п. 1, 1
Веллі́нгто́н § 124
велопробі́г § 36, п. 1, 3
велосипéд § 121, п. 1, 1
Велі́чков § 144, п. 6
Вельго́рський § 144, п. 2
Венгжи́нович § 144, п. 9, 2
Вене́ра § 49, п. 7, 2
Вене́ра Міло́ська § 55, п. 2
Вене́ція § 140
Верболо́зи § 154, п. 2, 4
верболо́зівський § 154, п. 2, 4
верболі́з § 36, п. 1, 3
ве́рб'я § 7, п. 1, прим.

Вергі́лій § 122, п. 3
Вергі́лій § 122, п. 3
Вереса́єв § 144, п. 3, 2
Верикі́вський § 9, п. 3, 5, е
Верні́городок § 154, п. 2, 3
вернигородо́цький § 154, п. 2, 3
Верса́ль § 125
Верса́ль § 50, п. 5, прим.
Верса́льський мир § 55, п. 1
Верса́льський мі́рний до́говір § 52, п. 1
верста́льник § 32, п. 1
верста́льниця § 32, п. 4
Ве́рті́нг § 135
верф § 140
Верхньо́дніпро́вськ § 148
Верхньо́дніпро́вськ § 154, п. 2, 1
верхньо́дніпро́вський § 154, п. 2, 1
верхньо́лу́жицький § 35, п. 1
Верхо́вна Ра́да Украї́ни § 54, п. 1
верхо́вний § 9, п. 3, 5, е
Верхо́вний Су́д Украї́ни § 54, п. 1
верше́чок § 32, п. 8
вершо́к § 32, п. 13
Верьо́вкін § 144, п. 4, 2
Весело́вський § 144, п. 2
вєсти́ § 9, п. 1, 1, е
Вєст-І́ндія § 154, п. 3, 4
Вєтлу́га § 149, п. 1
Вєтлу́га § 153, п. 2, 1
вєтлу́зький § 153, п. 2, 1
вєчє́ря § 10, п. 1
вєчє́ря § 10, п. 1
вєчі́рня § 53, п. 8
вєчорі́ § 10, п. 1
вєчорі́ § 10, п. 2, 2
вєчорі́ти § 10, п. 2, 4
В'є́нтья́н § 139, п. 1, 1
взає́мини § 23, п. 3
взі́мку § 41, п. 1, 2
взнакі́ § 41, п. 1, 2
взуття «Кро́кс» § 58, п. 1
Ви § 60, п. 2
вибирáти § 11, п. 2
вибóїстий § 33, п. 5
вїборець § 9, п. 3, 5, а
вївершений § 29, п. 3, 2, прим.
вивє́ршувати § 11, п. 2
виволі́кати § 11, п. 2
вїволокти § 11, п. 2
вїгребти § 11, п. 2
вигрї́бати § 11, п. 2
Видавни́цтво § 60, п. 1

видавни́цтво «Ра́нок» § 54, п. 5
 вид. — видання § 62, п. 1
 вид-во (видавництво) § 62, п. 2
 ві́димо-неві́димо § 35, п. 5, 2
 видовже́нотупоконі́чний § 40, п. 1, 4,
 прим. 2
 виї́зди́ти § 28
 виї́зні́й § 28
 Викона́вець § 60, п. 1
 виконро́б § 35, п. 4, 1
 ві́коренення § 11, п. 2
 ві́коренити § 11, п. 2
 ві́коренити § 11, п. 2
 викорі́нювання § 11, п. 2
 викорі́нювати § 11, п. 2
 викорі́нювати § 11, п. 2
 викру́чуваній § 34, п. 1
 викру́чування § 34, п. 1
 викру́чувати § 34, п. 1
 ві́мовити § 11, п. 1
 вимовля́ти § 11, п. 1
 ві́мпел § 129, I, п. 6
 вино́ § 140
 Виногра́дов § 144, п. 7, 3, 6
 Виногра́дово § 149, п. 4, 3, в
 вино́ «Перлі́на сте́пу» § 58, п. 1
 вино́шувати § 11, п. 1
 вип. — випуск § 62, п. 1
 ві́пекти § 11, п. 2
 випі́кати § 11, п. 2
 випо́ліскувати § 11, п. 2
 ві́полоскати § 11, п. 2
 ві́провадити § 11, п. 1
 випро́воджа́ти. § 11, п. 1
 ві́пуск § 28, прим.
 випускні́й § 28, прим.
 виробні́цтво § 9, п. 3, 5, е
 Виробні́че акціо́нерне товарі́ство
 «Полі́графкні́га» § 54, п. 4
 ві́рок § 9, п. 3, 5, е
 ві́ростити § 11, п. 1
 ви́ро́щувати § 11, п. 1
 ві́селок § 9, п. 1, 1, а
 виск § 28, прим.
 ві́скнути. § 28, прим.
 ві́слати § 11, п. 2
 висо́кий § 20
 Висо́кі Догові́рні Стóрони § 60, п. 1
 ви́соко § 1
 високоврожа́йний § 40, п. 1, 2
 високогі́р'я § 36, п. 1, 2
 високоопла́чуваний § 40, п. 1, 4
 височéнний § 29, п. 3, 1
 Висп'я́нський § 144, п. 8
 Висп'я́нський § 144, п. 11
 ві́ссати § 29, п. 4
 вистила́ти § 11, п. 2
 Ви́фле́с § 129, III, п. 6
 ви́хований § 29, п. 3, 2, прим.
 ви́ховате́ль § 32, п. 3
 ви́ховні́й § 40, п. 2, 2, а
 Ї́вич § 144, п. 6
 ви́шньоволо́цький § 153, п. 2, 2
 ві́ще § 20
 ві́щий § 20
 Віа́рдó § 129, I, п. 2
 Віа́рдó § 140
 ві́бра́ція § 129, I, п. 6
 ві́вця § 9, п. 1, 1, г
 ві́вча́рка § 59, п. 1
 відгоро́джувати § 11, п. 1
 відда́вна § 41, п. 1, 4
 відда́ти § 29, п. 1, 1
 відді́л § 29, п. 1, 1
 відді́л загално́го мовозна́ства
 Інститу́ту мовозна́ства
 ім. О. О. Потебні́ НАН Украї́ни § 54,
 п. 6
 ві́деоза́пис § 35, п. 2, 4
 ві́деопроду́кція § 36, п. 2, 4
 ві́деофі́льм § 36, п. 1, 3
 від'ї́зд § 7, п. 4
 відкриття́ § 30, п. 1, 1
 відкриття́ § 31, п. 2
 відні́ні § 41, п. 1, 1
 відра́зу § 41, п. 1, 2
 від ра́нку до ве́чора § 41, п. 2, 2
 відста́нь § 31, п. 2
 від сьо́годні § 41, п. 1, 1, прим.
 відтепе́р § 41, п. 1, 1
 ві́заві́ § 129, I, п. 5
 Ві́йо́н § 125
 ві́йськкомáт § 29, п. 1, 2
 ві́йсько § 26, п. 2, 1, а
 ві́йськовозобов'язаний § 40, п. 2, 2, а,
 прим.
 ві́йськово-морський § 40, п. 2, 2, а
 ві́йськовополонéний § 40, п. 2, 2, а, прим.
 ві́йськово-польові́й § 40, п. 2, 2, а
 ві́йськово-спортивні́й § 40, п. 2, 2, а
 ві́к § 21
 ві́кенд § 124
 ві́кно́ § 9, п. 2, 1
 ві́кно́ § 9, п. 3, 1, б

віконечко § 32, п. 8
 віконниця § 29, п. 1, 3
 Вікторович § 32, п. 11
 ВІЛ-інфекція § 35, п. 5, 7
 вілла § 128, п. 1
 ВІЛ-СНІД § 35, п. 5, 8
 Вільнєв § 132
 вільний § 9, п. 1, 2
 Вільсон § 121, п. 1, 2
 Вільсон § 124
 Вільшанська Новоселиця § 154, п. 3, 6
 вільшансько-новоселицький § 154, п. 3, 6
 Він М'їн § 49, п. 4
 Вінниця § 29, п. 1, 3
 Вінниччина § 50, п. 6, прим.
 Вінніпег § 124
 вінця § 27, п. 3
 віньєтка § 139, п. 1, 1
 Віньї § 139, п. 1, 1
 Віньї § 140
 Віньї. § 3
 ВІП-зала § 35, п. 5, 7
 вір § 27, п. 1
 Вірджінія § 129, III, п. 3
 Вірменська апостольська церква § 53,
 п. 5
 вірте § 27, п. 1
 віск § 22, 2
 віск § 22, 3
 віскі § 129, I, п. 5
 віскі § 140
 вісник § 28
 вість § 28
 вісь § 9, п. 1, 1, г
 вісь § 26, п. 1, 1
 вісь § 30, п. 1, 3
 Вітаємо Вас... § 60, п. 2
 Вітебське воєводство § 50, п. 8
 вітер § 9, п. 2, 1
 вітровий § 33, п. 6
 Вітгенштайн § 136, п. 1
 віттова хвороба § 49, п. 9, 3, прим. 2
 Вітчизна § 60, п. 3
 віцеконсул § 35, п. 4, 4
 віцепрем'єр § 35, п. 4, 4
 вічко § 9, п. 3, 1, б
 віч-на-віч § 41, п. 3, 5
 Вічне місто § 50, п. 6, прим.
 вічний § 21
 Віші § 129, III, п. 3
 Вішну § 53, п. 1
 в'їзд § 3
 Воїнов § 144, п. 7, 2
 вйокати § 8, п. 1, 2
 вклад § 23, п. 3
 10-В клас § 35, п. 5, 6
 Вкраїна § 23, п. 3, прим.
 вкрай § 41, п. 1, 2
 Вікса § 149, п. 5
 Віктор § 143, п. 2, прим. 2
 вкупі § 41, п. 1, 2
 вкупі § 41, п. 1, 9, прим.
 влад § 41, п. 1, 2
 влада § 23, п. 3
 Владивосток § 149, п. 4, 3, г
 Владивосток § 152, п. 1
 Владивосток § 153, п. 2, 2
 Владивосток § 23, п. 3
 владивостоцький § 153, п. 2, 2
 Владислав § 146, п. 2, 4
 власкор § 35, п. 4, 1
 власний § 23, п. 3
 власноруч. — власноручний § 62, п. 1
 власноручн. — власноручний § 62, п. 1
 власт. — властивий § 62, п. 1
 властівість § 23, п. 3
 Вольга § 152, п. 1
 Вольга § 153, п. 2, 1
 вользький § 153, п. 2, 1
 влітку § 41, п. 1, 2
 Вальки § 153, п. 2
 вальківський § 153, п. 2
 волох § 153, п. 2, 3
 влучний § 33, п. 1
 Вольнов § 144, п. 13, 1, б
 вільно конвертований § 40, п. 1, 4,
 прим. 1
 Вальтер Скотт § 147, п. 4, 1, прим.
 вальтер-скоттівський § 147, п. 4, 1,
 прим.
 В МВФ (В ем ве еф) § 23, п. 2, 4
 в місті § 23, п. 2, 5
 внаслідок § 42, п. 1, 1
 В НБУ (В ен бе у) § 23, п. 2, 4
 Венгеро́в § 144, п. 2
 вниз § 41, п. 1, 2
 внизу § 41, п. 1, 2
 Внучово § 150, п. 1, 2
 Вінницькі Стави § 154, п. 3, 6
 вінницько-ставський § 154, п. 3, 6
 Вінниця § 148
 вночі § 41, п. 1, 2
 внутрішньообчаний § 40, п. 1, 2
 Іво § 144, п. 6

в обмін § 41, п. 2, 1
в обріз § 41, п. 2, 1
вовк § 9, п. 2, 2
вовк-жаднюга § 37, п. 1, 1
вовченя § 32, п. 7
вогнище § 32, п. 10
Вогняна Земля § 50, п. 1, прим.
вогонь § 5
вогонь § 9, п. 2, 1
водень § 9, п. 3, 5, а
в Одесі § 23, п. 2, 1
водно § 41, п. 1, 5
водносталь § 41, п. 1, 8
водовоз § 9, п. 3, 5, д
водозабір § 35, п. 2, 1
Водолажченко § 22, 4
Водолазький § 22, 4
водолаз § 36, п. 1, 1
водопій § 9, п. 1, 1, а
водопій § 36, п. 1, 1
водопровід § 9, п. 3, 5, д
Водоп'янов § 144, п. 12
Водохрестя § 35, п. 2, 1
воєнно-промисловий § 40, п. 2, 2, а
воєнно-стратегічний § 40, п. 2, 2, а
воістину § 129, II, прим.
Волгоград § 154, п. 2, 5
волгоградський § 154, п. 2, 5
волелюбний § 40, п. 1, 3
Волінська область § 50, п. 8
волінський § 26, п. 2, 1, а
волінський § 27, п. 2
Волл-стріт § 129, III, п. 4, прим. 1
Володiмiр Великий § 49, п. 9, 2
Володiмiр-Волинський § 50, п. 1
Володiмiр Iвaнoвич Вернaдський § 49, п. 1
Володiмiрський собор § 53, п. 7
Володiмiр § 146, п. 2, 4
волоктi § 9, п. 3, 3
во́лос § 9, п. 2, 3
во́лосся § 27, п. 5
во́лосський § 19, п. 1, 3
во́лох § 19, п. 1, 3
во́лочильник § 32, п. 1
во́лосський § 153, п. 2, 3
Вольво § 140
«Вольво» § 58, п. 2
«во́льво» § 58, п. 2
во́ля § 9, п. 1, 2
во́ля Господня § 53, п. 2
Вордсворт § 124
Вордсворт § 135
Воронеж § 149, п. 1
Воронеж § 153, п. 2, 1
воронезький § 153, п. 2, 1
Вороніж § 153, п. 2, 1
воронізький § 153, п. 2, 1
Воробйов § 144, п. 12
Воробйова § 144, п. 4, 1
Воробйов § 8, п. 1, 2
воро́же § 10, п. 2, 4, прим.
Ворон § 49, п. 7, 3
ворота § 9, п. 3, 2, а
ворота § 50, п. 11
восені § 41, п. 1, 2
востанне § 41, п. 1, 4
востанне § 41, п. 1, 9, прим.
в останне § 41, п. 1, 9, прим.
во́сьмий § 26, п. 1, 1
в отвір § 23, п. 2, 3
в очах § 23, п. 2, 1
В очах § 23, п. 2, 2
овоче-картопляний § 40, п. 2, 2, в
овоче-молочний § 40, п. 2, 2, в
воцаний § 22, 3
воціна § 22, 2
вояцький § 22, 1
вояччина § 22, 1
впáм'ятку § 41, п. 1, 3
впень § 41, п. 1, 2
вперéd § 41, п. 1, 2
вперéмиш § 41, п. 1, 3
вперше § 41, п. 1, 9, прим.
в перше § 41, п. 1, 9, прим.
вплав § 41, п. 1, 3
вплач § 41, п. 1, 3
вплив § 23, п. 3
впливóвий § 23, п. 3
вподóвж § 41, п. 1, 7
вподóвж § 42, п. 1, 1
впо́перек § 41, п. 1, 2
впо́ру § 41, п. 1, 2
впра́ва § 23, п. 3
впродóвж § 42, п. 1, 1
впéрше § 41, п. 1, 5
Віра § 144, п. 1
вра́ження § 9, п. 3, 4
враз § 41, п. 1, 2
Врубель § 142, п. 1
врéшти § 41, п. 1, 2
врóзтіч § 41, п. 1, 3
врівень § 41, п. 1, 2
врівні § 41, п. 1, 2

в́ра́нці § 41, п. 1, 2
в́ро́зкид § 23, п. 2, 6
в́ро́зкид § 41, п. 1, 3
в́ро́зліт § 41, п. 1, 3
в́ро́зси́п § 41, п. 1, 3
Во́роні́в § 150, п. 1, 3
Вру́бель § 23, п. 3
Овру́цький § 153, п. 2, 2
Овруч § 153, п. 2, 2
вручу́ § 41, п. 1, 4
Ве́рхня Сіле́зія § 154, п. 1, 1
в́ря́д § 41, п. 1, 2
в́ря́ді-го́ді § 41, п. 3, 4
в са́док § 23, п. 2, 6
Все́вішній § 53, п. 2
Все́воло́д Ве́лі́ке Гні́здо § 49, п. 9, 2
Вселі́нський Па́тріа́рх § 53, п. 6
все́ре́дині § 41, п. 1, 2
всесві́тній § 33, п. 1
Всесві́тній конгрес украї́нців § 52, п. 2
всесві́тньо-і́сторичний § 40, п. 2, 3
Всеукраї́нська педа́гогічна конфе́ренція § 52, п. 2
Ве́слав § 144, п. 2
вслі́д § 41, п. 1, 2
всма́к § 41, п. 1, 2
а́встро-у́го́рський § 154, п. 3, 1
всту́п § 23, п. 3
всьо́го § 8, п. 2
всьо́го-на-всьо́го § 41, п. 3, 5
всю́дихі́д § 35, п. 2, 4
всю́дихі́д § 9, п. 3, 5, д
Ві́та-Пошто́ва § 154, п. 3, 1
ві́та-пошто́вий § 154, п. 3, 1
Вт — ват § 62, п. 1
Ві́тегра § 149, п. 5
вті́м § 41, п. 1, 6
Ві́тка § 149, п. 1, 3
втрі́є § 41, п. 1, 5
втрі́єте § 41, п. 1, 5
вуглеце́вмі́сний § 40, п. 1, 6
Ву́дро § 140
ву́жче § 20
ву́жчий § 20
в (у) за́тишкy § 41, п. 2, 1
ву́злик § 32, п. 1
ву́зький § 20
ву́зький § 26, п. 2, 1, а
ву́зькодіа́лектне § 40, п. 1, 5
ву́л. — ву́лиця § 62, п. 1
ву́лиця Акаде́міка Забо́лотно́го § 50, п. 2

ву́лиця 295-ї Хе́рсонської Диві́зії § 50,
п. 11
ву́лка́н § 121, п. 1, 1
в (у) наго́роду § 41, п. 2, 1
в (у) но́гу § 41, п. 2, 1
в (у) по́зику § 41, п. 2, 1
ву́хо § 12, п. 2
в (у) ці́лості § 41, п. 2, 1
вче́на ра́да філоло́гічного факультету § 54, п. 6
вче́ння § 9, п. 3, 4
вчора́шній § 33, п. 1
вче́тверо § 41, п. 1, 5
Ві́шигород § 35, п. 3, 1
Ві́шиній Во́лочо́к § 153, п. 2, 2
Ві́шиній Во́лочо́к § 154, п. 1, 1
вщерть § 41, п. 1, 2
В'ю́жин § 144, п. 12
в'ю́н § 4, п. 1
Вю́рте́мберг § 138, п. 2, 2
в'язи § 7, п. 1
в'язкі́й § 26, п. 2, 1, а, прим.
в'язкі́сть § 26, п. 2, 1, а, прим.
Вя́зьма § 151, п. 1, прим.
Вя́тка § 151, п. 1, прим.
В'ячесла́в § 7, п. 1

Г

Гаа́га § 5
Гаврі́лів § 9, п. 3, 5, г
гаврі́лівський § 9, п. 3, 5, г
Гаврі́лово § 149, п. 4, 3, б
Гаа́га § 153, п. 2, 1
га — ге́ктар § 62, п. 1
Гага́рін § 144, п. 7, 1
га́дка § 5
газ. — газе́та § 62, п. 1
газе́та § 5
газе́та «Літе́рату́рна Украї́на» § 55, п. 3
газі́вник § 32, п. 1
газоба́лон § 36, п. 1, 3
газо́гін § 36, п. 1, 1
газопро́від § 9, п. 3, 5, д
газопро́відний § 9, п. 3, 5, д
гаа́зький § 153, п. 2, 1
Гаї́ті § 126
гаї́морова поро́жні́на § 49, п. 9, 3,
прим. 2
Гайне́тді́н § 122, п. 1
гайові́й § 33, п. 6
гайо́к § 32, п. 13
Гай Ю́лій Це́зар § 146, п. 1, 3

галактика § 51
 гала́ктика Вели́ка Магелла́нова Хма́ра § 51
 гала́нтний § 121, п. 1, 1
 Гала́тія § 129, III, п. 5, прим.
 га́лицький § 22, 1
 Галичина́ § 22, 1
 галифе́ § 49, п. 5
 га́лка § 27, п. 3, прим.
 га́лка — га́лці, галче́ня § 26, п. 1, 3, прим.
 Га́ллія § 129, I, п. 2
 галу́ззя § 27, п. 5
 Гальва́ні § 140
 Га́льченко § 26, п. 1, 3
 Га́льченко § 27, п. 6
 Гальчу́к § 27, п. 6
 га́мбургер § 135
 гамма § 51
 гандбо́л § 122, п. 4
 Га́нна § 29, п. 4
 Га́нна § 33, п. 3
 Га́ннин § 29, п. 4
 Га́ннин § 33, п. 3
 Ганніба́л § 122, п. 4
 ганьба́ § 26, п. 1, 1
 ганя́ти § 11, п. 1
 гарбузи́ння § 32, п. 6
 Га́рвард § 122, п. 4
 Га́рвардський університе́т § 54, п. 3
 Гарку́шине § 152, п. 3, прим.
 гармоні́йний § 33, п. 1
 гарне́нький § 26, п. 2, 1, б
 Гаро́нна § 128, п. 3
 Га́ррісон § 134
 Гарсі́я § 122, п. 1
 Гарсі́я § 122, п. 3
 Гарсі́я § 129, I, п. 2
 га́ряче́ § 10, п. 2, 4, прим.
 Гасан-оглі́ § 146, п. 3, 4
 гауптва́хта § 131
 гаус § 128, п. 3
 Гаусс § 128, п. 3
 Га́брово § 150, п. 1, 2
 гва́рдія § 122, п. 1
 Гвіне́я § 122, п. 1
 Гвіне́я-Біса́у § 154, п. 3, 1
 гвіне́я-біса́уський § 154, п. 3, 1
 Га́влик § 144, п. 6, 2
 г — грам § 62, п. 1
 Гданськ § 151, п. 2, 2
 Ге́ба § 53, п. 1
 Ге́гель § 122, п. 3
 Ге́гель § 122, п. 3
 гей-ге́й § 35, п. 5, 4
 ге́йзер § 136, п. 2
 гейм § 133
 Ге́йне § 122, п. 4
 Ге́йне § 136, п. 1
 Ге́йне § 140
 геліоце́нтр § 35, п. 4, 2
 Ге́льсінкі § 122, п. 4
 Ге́мпшир § 129, III, п. 3
 генера́л § 122, п. 1
 генера́л § 5
 генера́л-губерна́торський § 40, п. 2, 1
 генера́л-лейтена́нт § 36, п. 2, 2, в
 генера́л-лейтена́нт § 56, прим. 1
 Генера́льний прокуро́р Украї́ни § 56
 Генера́льний секретар ОО́Н § 56
 генера́л-капіта́н § 36, п. 2, 2, в
 генера́л-майо́р § 36, п. 2, 2, в
 геніа́льний § 129, I, п. 2
 Генсбо́рський § 144, п. 5, 2
 геоеконо́міка § 130, п. 1
 геоло́гія § 5
 геополі́тика § 35, п. 4, 2
 Гео́рг § 122, п. 1
 Гео́рг § 122, п. 3
 герба́рій § 122, п. 4
 геркулеси § 49, п. 7, 2, прим. 2
 герої́зм § 3
 герої́зм § 32, п. 14
 ге́рцог § 19, п. 1, 2
 ге́рцог § 56, прим. 2
 ге́рцогський § 19, п. 1, 2
 ГЕС § 61, п. 2
 Ге́те § 122, п. 1
 Ге́те § 122, п. 3
 Ге́те § 132
 Ге́те § 140
 гідко-бри́дко § 35, п. 5, 2
 гі́рка § 27, п. 1
 гідроелектроста́нція. § 36, п. 2, 4
 гідропа́рк § 35, п. 4, 2
 гіє́на § 129, I, п. 2
 гі́лка § 9, п. 3, 1, б
 гі́лка § 27, п. 3, прим.
 гілля́ § 30, п. 1, 1
 гілля́ § 30, п. 1, 1
 гілля́стий § 27, п. 5
 гі́льза § 121, п. 1, 2
 гі́мн § 129, I, п. 6
 гі́нді § 122, п. 4
 Гіндуста́н § 122, п. 4

гінеколог-ендокринолог § 36, п. 2, 1, а
 гіперзвук § 35, п. 4, 3
 гіпермаркет § 35, п. 4, 3
 гіпопота́м § 129, I, п. 6
 гіпо́теза § 122, п. 4
 гі́рка § 9, п. 3, 1, в
 гіркі́й § 27, п. 1
 гіркува́то-солоний § 40, п. 2, 2, г
 гірні́к § 19, п. 1, 1
 гірничопроми́словий § 35, п. 1
 гіронька § 9, п. 3, 1, в
 Гі́рсько-Бадахша́нська автоно́мна
 о́бласть § 50, п. 8
 Га́йсин § 152, п. 1
 Гладсто́н § 133
 глазу́р § 121, п. 1, 1
 гламу́р § 122, п. 1
 Го́ла Приста́нь § 152, п. 4, 1
 Го́ла Приста́нь § 154, п. 1, 1
 глибино́мір § 36, п. 1, 1
 глибокозадньо́язиковий § 40, п. 1, 5
 Гливи́ці § 149, п. 4, 3, д
 Го́лик § 144, п. 7, 3, г
 глинокóп § 36, п. 1, 1
 глинопісо́к § 36, п. 1, 3
 га́лицький § 153, п. 2, 2
 Га́лич § 153, п. 2, 2
 Глі́нка § 144, п. 7, 3, б
 глухоні́мий § 40, п. 1, 5
 Глу́ховець § 144, п. 13, 2
 Гі́льча Дру́га § 154, п. 1, 3
 Га́мбург § 153, п. 2, 1
 га́мбурзький § 153, п. 2, 1
 Гмі́ря § 142, п. 1
 Гнатю́к § 142, п. 1
 Гні́дич § 144, п. 7, 3, г
 Гне́зно § 152, п. 3, прим.
 Гні́дко́ § 49, п. 8
 Га́нна § 143
 гної́стий § 33, п. 5
 гної́сько § 32, п. 10
 годи́на-дві́ § 35, п. 5, 3
 100-годи́нний § 40, п. 2, 4
 годи́нник § 29, п. 1, 3
 гол § 133
 Голембйóвський § 144, п. 5, 1
 голі́вка § 32, п. 12
 голі́вонька § 26, п. 2, 1, б
 Голла́ндія § 128, п. 3
 голла́ндський § 128, п. 3
 голова́ § 9, п. 3, 2, а
 голова́ § 56, прим. 1
 Голова́ Верхо́вної Ра́ди Украї́ни § 56
 голóвка § 32, п. 12
 головно́гі § 40, п. 2, 2, в, прим.
 голосі́стий § 33, п. 5
 Голсуо́рсі § 124
 голубі́ний § 33, п. 4
 Голубі́й Ні́л § 154, п. 1, 1
 Голі́цин § 144, п. 7, 3, г
 гольф § 121, п. 1, 2
 Гольфстрі́м § 122, п. 1
 Гоме́р § 5
 Го Можó § 146, п. 1, 6, прим.
 Го Можó § 146, п. 2, 5
 го́мо са́пієнс § 130, п. 1
 Гомулі́цький § 144, п. 10
 гони́ти § 11, п. 1
 го́нтер § 59, п. 1
 Ї́гор § 143, п. 2, прим. 2
 го́ра § 154, п. 2, 1, прим.
 го́ра § 9, п. 1, 1, б
 го́ра Гове́рла § 50, п. 1
 Го́раці́й § 122, п. 4
 горбува́тий § 33, п. 7
 Горде́єв § 144, п. 3, 3
 го́рдіїв ву́зол § 49, п. 9, 3, прим. 2
 Горді́йна § 32, п. 11
 гордо́витий § 33, п. 7
 горизо́нт § 122, п. 4
 горизо́нт § 5
 Горі́цвіт § 146, п. 2, 1
 горі́ння § 32, п. 5
 горі́ти § 32, п. 5
 горобі́ний § 33, п. 4
 горóд § 9, п. 2, 3
 горóдній § 33, п. 1
 Городе́цький § 144, п. 10
 горо́х § 14, п. 1
 гороши́на § 14, п. 1
 горі́цвіт § 36, п. 1, 4
 го́спіс § 122, п. 4
 го́спіталь § 122, п. 4
 го́споди § 53, п. 2, прим. 3
 Госпо́ди § 53, п. 2, прим. 3
 го́споди бо́же мій § 53, п. 2, прим. 3
 Госпо́дь § 53, п. 2
 Госпо́дь § 53, п. 2
 госпо́дь з тобо́ю (ва́ми) § 53, п. 2, прим. 3
 гостролу́чанський § 154, п. 2, 1
 Гостролу́ччя § 154, п. 2, 1
 гостромогі́льський § 154, п. 2, 6
 гостромогі́льці § 154, п. 2, 6
 гостюва́ти § 34, п. 1

готель § 133
готель «Дніпрó» § 54, п. 5
Готьє́ § 139, п. 1, 1
Готьє́ § 140
гоц § 27, п. 7
Гóя § 126
Гóя § 140
Грабóвський § 9, п. 3, 5, е
40-градусний § 40, п. 2, 4
гра́мота § 5
гра́фік § 122, п. 1
гра́фік § 129, I, п. 6
Грачо́в § 144, п. 4, 3
Гру́бешів § 150, п. 1, 3
гр. — громадянин § 62, п. 1
Гру́дзький § 144, п. 10
гребінець § 9, п. 3, 1, а
Гребі́нка § 148
Гребі́нка § 153, п. 2
гребі́нківський § 153, п. 2
Грегуа́р § 122, п. 3
грек § 153, п. 2, 2
гре́ко-пе́рські війни § 52, п. 2, прим. 3
Гренла́ндія § 121, п. 1, 1
Гренла́ндія § 122, п. 1
Гру́зія § 153, п. 1
гриб-парази́т § 37, п. 1, 4
гри́вень § 26, п. 2, 2
Григо́рівна § 32, п. 11
Григо́рович § 32, п. 11
Григо́р'єв § 144, п. 3, 2
Григо́р'єв § 144, п. 12
Гринчі́шин § 27, п. 6
Грицько́ § 26, п. 1, 1
Грі́мм § 129, I, п. 3
Грінче́нків словни́к § 49, п. 9, 1
Гу́р'їн § 144, п. 7, 2
Го́рки § 149, п. 4, 3, е
Го́рки § 152, п. 2
грінві́цький § 153, п. 2, 2
Грінві́ч § 153, п. 2, 2
грн (гривня) § 62, п. 1
гр-н (громадянин) § 62, п. 2
гроз § 122, п. 1
громадя́нська війна́ § 52, п. 2, прим. 3
громадя́нський § 27, п. 2
гросме́йстер § 136, п. 1
у́гро-фі́ни § 36, п. 2, 3
у́гро-фі́нський § 40, п. 2, 1
грошови́й § 33, п. 6
грошови́тий § 33, п. 7
Га́ртний § 144, п. 11

грузи́нка-ді́вчина § 37, п. 1, 3
Гру́зія § 122, п. 1
грузи́н § 153, п. 1
грузи́нський § 153, п. 1
група § 128, п. 1
груша «парижа́нка» § 59, п. 2
груше́вий § 33, п. 6
грушоподі́бний § 35, п. 2, 1
гре́цький § 153, п. 2, 2
Га́ршин § 144, п. 7, 3, а
Го́стра Могі́ла § 154, п. 2, 6
зукáння § 32, п. 5
зукáти § 5
зукáти § 32, п. 5
Гула́к-Артемóвський § 146, п. 3, 2
Гула́к-Артемóвський § 147, п. 4, 1
Гулліве́р § 122, п. 3
Гуля́єв § 144, п. 3, 2
Гуляйпо́ле § 154, п. 2, 3
гуляйпільський § 154, п. 2, 3
гуля́ння § 32, п. 5
гуля́ти § 32, п. 5
Гуля́шки § 144, п. 11
гу́мус § 122, п. 4
гун § 128, п. 1
гу́ни § 128, п. 1
Гурамішві́лі § 122, п. 1
гусе́ня § 32, п. 7
Гусі́не О́зеро § 149, п. 4, 2, прим.
густозасе́лений § 40, п. 1, 4
густолі́сся § 36, п. 1, 2
Гуцу́льщина § 26, п. 1, 3
Га́шек § 142, п. 3, прим. 1
Гу́цин § 144, п. 7, 3, а
Гюго́ § 138, п. 2, 2
Гюльчатáй § 140

Г

га́ва § 6, п. 1
га́зда § 6, п. 1
газдуба́ти § 6, п. 1
Галага́н § 6, п. 2
галага́нівська садиба § 49, п. 9, 3, прим. 1
Галято́вський § 6, п. 2
гандж § 6, п. 1
га́нковий § 122, п. 2
га́нок § 122, п. 2
га́нок § 6, п. 1
Га́рсія § 122, п. 3
гатуно́к § 122, п. 2
гатуно́к § 6, п. 1
гвалт § 122, п. 2

гвалт § 6, п. 1
гвалтувати § 6, п. 1
гétати § 6, п. 1
ге-ге-гé § 35, п. 5, 4
гедзь § 6, п. 1
гедзь § 26, п. 1, 1
гелготáти § 6, п. 1
гелготіти § 6, п. 1
Гéник § 6, п. 2
Геóрг § 122, п. 3
гертелі § 6, п. 1
гéртім § 6, п. 1
гертомáти § 6, п. 1
гертоміти § 6, п. 1
Гердáн § 6, п. 2
Герзáнич § 6, п. 2
Гéте § 122, п. 3
Гжі́цький § 6, п. 2
Гі́га § 6, п. 2
гі́гнути, § 6, п. 1
гірлі́га § 6, п. 1
гірлі́га § 13
глей § 6, п. 1
гніт § 6, п. 1
гніт § 9, п. 2, 6, прим.
Го́га § 6, п. 2
го́гель-мо́гель § 6, п. 1
Го́йдич § 6, п. 2
гонт(а) § 6, п. 1
Го́нта § 6, п. 2
Горга́ни § 6, п. 2
Горóнда § 6, п. 2
грасувáти § 6, п. 1
грати § 122, п. 2
грати § 6, п. 1
гратча́стий § 122, п. 2
гратча́стий § 6, п. 1
Грегуáр § 122, п. 3
грéчний § 6, п. 1
Грі́га § 6, п. 2
гринджóли § 6, п. 1
грунт § 122, п. 2
грунт § 6, п. 1
грунто́вий § 6, п. 1
грунто́вний § 122, п. 2
грунтува́ти(ся) § 6, п. 1
гул § 54, п. 7
гудзик § 6, п. 1
гудзиковий § 6, п. 1
Гудзь § 6, п. 2
Гу́ла § 6, п. 2
Гулліве́р § 122, п. 3

гу́лька § 6, п. 1
гу́лька – гу́льци § 26, п. 1, 3, прим.
гу́ля § 6, п. 1
гурáльня § 6, п. 1

Д

дава́й-но § 44, п. 3, 1
Даві́дів Брі́д § 154, п. 1, 1
Даві́дів Брі́д § 154, п. 3, 6
даві́дово-бри́дський § 154, п. 3, 6
да́вній § 33, п. 1
да́внішній § 33, п. 1
да Ві́нчі § 146, п. 1, 4
да́вньоверхньо́німе́цька § 40, п. 1, 5
да́вньору́ський § 35, п. 1
Даждьбо́г § 53, п. 1
Д’Аламбе́р § 49, п. 2, прим.
Д’Аламбе́р § 146, п. 1, 4, прим. 1
Д’Аламбе́р § 147, п. 3
д’аламбе́рівський § 147, п. 3
далéко § 1
далéко-далéко § 41, п. 3, 5
далéко-далéко § 35, п. 5, 1
ДА МВСУ § 61, п. 3, прим. 1
дамóклів меч § 49, п. 9, 3, прим. 2
Дамáск § 153, п. 2, 2
дамáський § 153, п. 2, 2
Дані́до Га́лицький § 49, п. 9, 2
Дані́єль § 130, п. 1
Дані́лов § 144, п. 7, 3, 6
Дані́лов § 149, п. 4, 3, 6
Да́нте § 140
Да́рвін § 140
Даргомі́жський § 144, п. 10
дарма́ що § 43, п. 2, 2
дарма́ що § 44, п. 1, 10
д’Артанья́н § 146, п. 1, 4, прим. 1
Ду́бно § 148
Ду́бно § 152, п. 1
Ду́бно § 152, п. 3, прим.
двадцятипо́верховий § 40, п. 1, 8
двадцятип’ятипо́верховий § 35, п. 4, 5
двадцятирі́чний § 35, п. 2, 4
дванадцятито́нка § 36, п. 1, 5
Двіна́ § 149, п. 4, 1, в
двобі́чний § 35, п. 4, 5
двовуглекі́слий § 40, п. 1, 5
двоеле́ктродний § 35, п. 2, 2
двоєді́ний § 35, п. 2, 2
двоо́кий § 35, п. 4, 5
двоо́кис § 35, п. 2, 2
двоо́кисень § 35, п. 2, 2

двоактний § 35, п. 2, 2
 двоетровий § 40, п. 1, 8
 двооксид § 35, п. 2, 2
 двоопуклий § 35, п. 2, 2
 двоосьовий § 35, п. 2, 2
 двоосьовий § 40, п. 1, 8
 дворічанський § 154, п. 2, 2
 дворушник § 21
 Дворіччя § 154, п. 2, 2
 двотижневий § 35, п. 2, 2
 двохсотріччя § 36, п. 1, 5
 двохсотріччя § 35, п. 3, 1
 двохсотий § 35, п. 3, 1
 двохтисячний § 38, п. 1, 2
 двоюрідний § 35, п. 2, 4
 двоязычний § 35, п. 2, 2
 д. — доктор (наук) § 62, п. 1
 Де-Брейне § 50, п. 3
 дев'яностники § 28
 дев'яностоп'ятиріччя § 36, п. 1, 5
 дев'яносторічний § 35, п. 2, 4
 дев'яносторіччя § 36, п. 1, 5
 Дев'ята симфонія Бетховена § 55, п. 2
 дев'ятисотий § 38, п. 1, 2
 деголлівський § 147, п. 3
 де Голль § 147, п. 3
 дедали § 41, п. 1, 9
 дедали § 44, п. 2, 1
 деінде § 41, п. 1, 9
 декан § 56, прим. 1
 Деканоль § 146, п. 1, 4, прим. 2
 Декларация незалежності США § 52, п. 1
 деколи § 41, п. 1, 9
 деколи § 44, п. 2, 1
 декотрий § 44, п. 2, 1
 декуди § 41, п. 1, 9
 де ла Куева § 146, п. 1, 4
 делегат § 5
 Деліль § 146, п. 1, 4, прим. 2
 Дельфи § 139, п. 1, 2
 Дембіця § 149, п. 6
 Дембіця § 151, п. 2, 1
 Деметра § 53, п. 1
 Демідів § 9, п. 3, 5, г
 демідівський § 9, п. 3, 5, г
 демон § 49, п. 7, 2, прим. 1
 Демостен § 123
 Демосфен § 123
 Дем'ян § 7, п. 1
 дендропарк § 35, п. 4, 2
 де-небудь § 41, п. 3, 3
 де-не-де § 41, п. 3, 5
 денний § 29, п. 1, 3
 40-денний § 40, п. 2, 4
 ден. норма § 62, п. 1
 Ден Сяопін § 146, п. 1, 6, прим.
 Ден Сяопін § 146, п. 2, 5
 день § 9, п. 2, 1
 день § 29, п. 1, 3
 день-другий § 35, п. 5, 3
 день інформації § 52, п. 2
 День Конституції України § 52, п. 2,
 прим. 1
 День Незалежності України § 52, п. 2,
 прим. 1
 деньок § 32, п. 13
 День пам'яті та примирення § 52, п. 1
 День Соборності України § 52, п. 2,
 прим. 1
 день у день § 41, п. 2, 2
 День учителя § 52, п. 1
 департамент Аверон § 50, п. 9
 депо § 140
 дерево § 9, п. 3, 2, а
 деревообробний § 40, п. 1, 3
 Державна дума, Земський собор § 54, п. 1
 Державна премія України в галузі науки і
 техніки § 57, п. 3
 Державна премія України імені
 Олександра Довженка. § 57, п. 3
 Державний ансамбль народного танцю
 Грузії. § 54, п. 3
 Державний архів Міністерства
 внутрішніх справ України § 61, п. 3,
 прим. 1
 держално § 27, п. 4
 держальце § 27, п. 4
 Державін § 144, п. 2
 держміто § 35, п. 4, 1
 Держтелерадіо § 61, п. 1, 1
 держу § 1
 держустанова § 35, п. 4, 1
 дерзкий § 26, п. 2, 1, а, прим.
 Дерібас § 146, п. 1, 4, прим. 2
 Десна § 148
 десь § 44, п. 2, 4
 десь-інде § 41, п. 3, 4
 десь-інколи § 41, п. 3, 4
 десь-то § 41, п. 3, 3
 десятиметровий § 40, п. 1, 8
 десятитисячний § 38, п. 1, 2
 де-факто § 41, п. 3, 6
 Дефо § 133
 дещо § 44, п. 2, 1

де-юре § 41, п. 3, 6
Джесеймс § 133
Джесек Лондон § 146, п. 1, 2
Джесексон § 128, п. 4
джерелó § 9, п. 3, 2, а
джерелó § 10, п. 1
Джерóм § 133
Джигарханя́н § 144, п. 7, 3, а
джигі́т § 129, III, п. 1
джигу́н § 6, п. 1
джинси § 129, III, п. 1
джип § 129, III, п. 1
джирга́ § 54, п. 5, прим. 3
джиха́д § 122, п. 4
Джо § 140
Джо́ко Відодо́ § 49, п. 4
Джо́нні § 128, п. 3
Джорджста́ун § 133
джоуль § 139, п. 1, 2
Джо́шуа § 140
дзвіно́к § 9, п. 3, 1, а
дзвя́кнути § 7, п. 1, прим.
дзвя́кнути § 27, п. 3
дзень-дзелень § 35, п. 5, 4
дзі́га § 6, п. 1
дзі́га § 13
дзі́глик § 6, п. 1
Дзісь § 144, п. 11
Дзісь § 144, п. 13, 2, прим. 1
дзьоб § 26, п. 1, 2
Дзюра́вець § 144, п. 11
див. — *дивись* § 62, п. 1
диза́йнерка § 32, п. 4
дизель § 129, I, п. 3
дизель § 129, III, п. 1
дизель § 49, п. 5
дизель-мото́р § 36, п. 2, 2, а
дизель-мото́рний § 40, п. 2, 1
диз'ю́нкція § 138, п. 1, 2
дина́мо § 129, III, п. 1
дипло́м § 129, III, п. 1
дире́ктор § 129, III, п. 1
дире́ктор § 56, прим. 1
Директо́рія Української Нарóдної Респу́бліки § 54, п. 1
дире́кторка § 32, п. 4
диско́клуб § 35, п. 2, 4
дискому́зика § 36, п. 1, 3
диспле́й § 133
дитира́мб § 123
дит'я́сла § 7, п. 4
дифіра́мб § 123
Дихта́у § 50, п. 4, прим.
дияк. — *диякон* § 62, п. 1
дия́кон § 129, I, п. 6
дия́конеса́ § 32, п. 4
діа́гно́з § 129, I, п. 2
діа́лектика § 129, I, п. 2
діа́лектико-матеріалісти́чний § 40, п. 2, 2, б
діа́метр § 127
діа́метрально проти́лежний § 40, п. 1, 4, прим. 1
ді Віттóріо § 146, п. 1, 4
ді Віттóріо § 147, п. 4, 3
ді́вкі-чарі́вніці § 37, п. 1, 1
ді́вчина-грузи́нка § 37, п. 1, 1
ді́вчина-красу́ня § 37, п. 1, 1
ді́вчино́нька § 27, п. 3, прим.
ді́вчи́сько § 32, п. 10
Дід Морóз § 49, п. 7, 3
дід-морóз § 49, п. 7, 3, прим.
Дідро́ § 129, I, п. 3
Дідро́ § 140
Дідуньó § 142, п. 1, прим. 1
діеле́ктрик § 130, п. 1
діеті́л § 130, п. 1
діє́вий § 33, п. 6
Діє́го § 130, п. 1
діє́з § 130, п. 1
ді́ере́за § 130, п. 1
діє́та § 130, п. 1
ді́жечка § 32, п. 8
Ді́зель § 129, I, п. 3
Ді́кенс § 128, п. 4
Ді́кінсон § 128, п. 4
Дін Лінь § 146, п. 2, 5, прим.
діста́в-таки́ § 44, п. 3, 1
де́льта-промі́ння § 36, п. 2, 2, б
де́льта-фу́нкція § 36, п. 2, 2, б
де́льта-часті́нка § 36, п. 2, 2, б
для то́го щоб § 43, п. 2, 2
дм — *дециметр* § 62, п. 1
Дмитро́-Варва́рівка § 154, п. 1, 3
Дмитро́-Варва́рівка § 154, п. 3, 2
дмитро́-варва́рівський § 154, п. 3, 2
Дми́тров § 149, п. 4, 3, б
Дніпро́ § 148
Дніпро́ва Ча́йка § 49, п. 1
Дніпро́-ріка́ § 37, п. 1, 2
Дністе́р § 148
ДНК-ана́ліз § 35, п. 5, 7
ДНК-експерти́за § 35, п. 5, 7
доба́ феода́лізму § 52, п. 2, прим. 3

доберман § 59, п. 1
 д'Обіньє § 146, п. 1, 4, прим. 1
 Д'Обіньє § 147, п. 4, 3
 до біса § 41, п. 2, 1
 дббриво § 32, п. 2
 Добрийвечір § 146, п. 2, 2
 Дóбрий Шлях § 50, п. 11
 довгожданий § 29, п. 3, 2, прим.
 довгоочікуваний § 40, п. 1, 4
 Довгопól § 146, п. 2, 3
 довгохвильовий § 40, п. 1, 2
 доверху § 41, п. 1, 2
 довжєнкївські фільми § 49, п. 9, 3,
 прим. 1
 довіку § 41, п. 1, 2
 довкола § 41, п. 1, 2
 доволі § 41, п. 1, 2
 до вподóби § 41, п. 2, 1
 договóрювати § 11, п. 1
 догола § 41, п. 1, 4
 догорі § 41, п. 1, 2
 до гурту § 41, п. 2, 1
 до-дієз § 36, п. 2, 2, в
 до діла § 41, п. 2, 1
 додóлу § 41, п. 1, 2
 додóму § 41, п. 1, 2
 до зáвтра § 41, п. 1, 1, прим.
 до загíну § 41, п. 2, 1
 до запитáння § 41, п. 2, 1
 доісторíчний § 129, II, прим.
 доісторíчний § 3, прим.
 до краю § 41, п. 2, 1
 до крíхти § 41, п. 2, 1
 до́ктор наук § 56, прим. 1
 доку́пи § 41, п. 1, 2
 до ладу § 41, п. 2, 1
 дол. — долар § 62, п. 1
 до ліха § 41, п. 2, 1
 до лиця § 41, п. 2, 1
 долівка § 32, п. 12
 далóнь § 9, п. 3, 5, б
 Долóрес § 140
 долотó § 9, п. 3, 2, а
 Домáха § 22, 5
 Домáшин § 22, 5
 домашíній § 33, п. 1
 Домбрóва § 149, п. 6
 Домбрóвський § 144, п. 9, 1
 до міри § 41, п. 2, 1
 Донаг'ю § 138, п. 1, 1
 дон Базіліо § 146, п. 1, 5
 до н. е. — до нашої ери § 62, п. 1
 донєцький § 26, п. 2, 1, а
 донжуán § 49, п. 5
 Дон Жуán § 146, п. 1, 5
 донізу § 41, п. 1, 2
 доніні § 41, п. 1, 1
 Дон Кіхóт § 146, п. 1, 5
 дóнна § 128, п. 1
 до ноги § 41, п. 2, 1
 дон Пédро § 146, п. 1, 5
 Донськíй § 144, п. 11
 дон Хосé § 146, п. 1, 5
 Донєцьк § 148
 дóнька § 27, п. 2
 дóньчин § 27, п. 2
 до обі́ду § 41, п. 2, 1
 до остáнку § 41, п. 2, 1
 до páри § 41, п. 2, 1
 допізна § 41, п. 1, 4
 дóпінг § 133
 дóпінг-контрóль § 36, п. 2, 2, а
 до пня § 41, п. 2, 1
 до побáчення § 41, п. 2, 1
 допомагáти § 11, п. 1
 до порі § 41, п. 2, 1
 до пуття § 41, п. 2, 1
 до речі § 41, п. 2, 1
 до рéшити § 41, п. 2, 1
 Дорóжин § 144, п. 7, 3, а
 дорі́жка § 9, п. 3, 5, б
 дорóга § 21
 дорогíй § 5
 дорогой § 20
 Дорогобу́ж § 154, п. 2, 1
 дорогобу́зький § 154, п. 2, 1
 дорóжній § 21
 дорóжній § 33, п. 1
 дорóжче § 20
 дорóжчий § 20
 до смаку § 41, п. 2, 1
 до смéрти § 41, п. 2, 1
 до снагі § 41, п. 2, 1
 Достоє́вський § 144, п. 3, 2
 досьє § 130, п. 1
 до сьогóдни § 41, п. 2, 1
 до то́го як § 43, п. 2, 2
 дотепéр § 41, п. 1, 1
 дотла § 41, п. 1, 2
 дотований § 34, п. 3
 дотувáти § 34, п. 3
 дохíд § 9, п. 1, 1, а
 доц. — доцент § 62, п. 1
 дочка § 22, 5

до чо́го § 41, п. 1, 6
доччiн § 22, 5
до́шка § 22, 3
дощаний § 22, 3
дощенту § 41, п. 1, 2
дощовий § 33, п. 6
дощомiр § 35, п. 2, 1
драгірувати § 34, п. 3
Драй-Хма́ра § 146, п. 4
драмтеáтр § 35, п. 3, 2
дрейф § 136, п. 2
дрига́ти і дри́гати § 6, п. 1
дрибно́ліс § 36, п. 1, 2
Дру́мев § 144, п. 3, 3
дровоно́с § 9, п. 3, 5, д
дровору́б § 36, п. 1, 1
друг § 14, п. 2
друг § 22, 5
дру́гого дня § 41, п. 2, 3
дружелю́бний § 35, п. 2, 3
дружі́ти § 22, 5
дру́жний § 33, п. 1
дру́жній § 33, п. 1
друк § 12, п. 2
друка́рень § 26, п. 2, 2
друко́ваний § 34, п. 1
друкува́ння § 34, п. 1
друкува́ти § 34, п. 1
ДС-3 § 35, п. 5, 5
Діте́ль § 142, п. 1, прим. 3
Дубі́нін § 144, п. 7, 1
дуга́ § 12, п. 1
Да́угавпілс § 154, п. 2, 5
да́угавпілський § 154, п. 2, 5
Дуді́нка § 149, п. 4, 2, прим.
дуе́нья § 139, п. 1, 1
ду́жий § 20
ду́жче § 20
ду́жчий § 20
Ду́мбартон-Окс § 154, п. 3, 3
ду́плува́тий § 33, п. 7
ду́р-зі́лля § 36, п. 2, 2, а
ду́рра § 128, п. 1
ду́хи «Ліле́я» § 58, п. 1
ду́хмяний § 7, п. 1, прим.
ду́ховка § 32, п. 12
ду́че § 140
душогу́б § 35, п. 2, 1
де́хто § 39, п. 1
де́що § 39, п. 1
дьо́готь § 26, п. 1, 2
Дьо́рнов § 144, п. 4, 2

Дья́конов § 144, п. 13, 1, а
дю Га́р § 146, п. 1, 4
Дя́гилєв § 144, п. 13, 1, в, прим.
дя́дько § 4, п. 2
дя́дько § 26, п. 1, 1
де́які § 39, п. 1

Е

егої́зм § 3
егої́ст § 129, П
е-декларува́ння § 35, п. 5, 7
е-деклара́ція § 35, п. 5, 7
Единбу́рг § 129, III, п. 5
еди́нбу́рзький § 129, III, п. 5
Е́йфелева ве́жа § 55, п. 2
економкля́с § 35, п. 4, 2
екопро́дукти § 35, п. 4, 2
екскурсово́д § 9, п. 3, 5, д
ексміні́стр § 35, п. 4, 4
експрези́дент § 35, п. 4, 4
екстракля́с § 35, п. 4, 3
ексчемпіо́н § 35, п. 4, 4
екс-Югосла́вія § 35, п. 4, 4, прим. 1
еле́ктрика § 121, п. 2
електрово́з § 9, п. 3, 5, д
електро́нно-обчислюва́льний § 40, п. 2, 2,
а
електропро́від § 9, п. 3, 5, д
електросило́вий § 40, п. 1, 1
еліпсо́їд § 3
Еліста́ § 149, п. 3
елітжитло́ § 35, п. 4, 1
Елма́с § 140
Елохі́м § 53, п. 1
Ельбу́рс § 149, п. 3
Ель Гре́ко. § 49, п. 2, прим.
Ельза́с-Лотарі́нгія § 154, п. 3, 1
ельза́с-лотарі́нзький § 154, п. 3, 1
Ельто́н § 149, п. 3
емба́рго § 122, п. 1
емоці́йний § 33, п. 1
е́нергія § 130, п. 1
Енн § 140
енцикл. — енциклопедія; енциклопедичний
§ 62, п. 1
енциклопедія «Вікіпедія» § 54, п. 7
Е́нчепі́нг § 132
е́підемситуа́ція § 35, п. 4, 1
е́пічний § 33, п. 2
епо́ха Баро́ко § 52, п. 1
епо́ха Відродже́ння § 52, п. 1
е́ра § 130, п. 1

Ердоган § 122, п. 1
Ерл § 135
Ерне́ст § 135
Ер-Ріяд § 129, III, п. 4, прим. 2
ер-ріядський § 129, III, п. 4, прим. 2
ескадрі́ля § 140
Есхі́л § 130, п. 1
Ете́ль § 140, прим.
е́тер § 123
Етна § 130, п. 1
етногу́рт § 35, п. 4, 2
ефе́нді § 140
ефі́р § 123

Є

Єва́нгеліє § 130, п. 1
Єва́нгеліє § 5
Єва́нгеліє § 53, п. 4
Євге́ньєва § 144, п. 3, 2
Євдокі́мов § 144, п. 3, 1
Євразі́йський степ § 50, п. 1
євро § 140
євроелі́та § 130, п. 1
єврозо́на § 35, п. 4, 2
Європа́рламент § 35, п. 2, 4
Європе́йський Союз § 54, п. 5, прим. 1
євроремóнт § 35, п. 4, 2
єврорі́нок § 36, п. 1, 3
Євросою́з § 35, п. 2, 4
Євтуше́вський § 144, п. 3, 1
євха́рістія § 130, п. 1
єгі́петський § 129, III, п. 6
Єго́ва § 53, п. 1
Єго́р § 144, п. 3, 1
Єго́р'євськ § 149, п. 1, 1
Єго́ршино § 149, п. 4, 3, а
Єго́ршино § 150, п. 1, 2
Єдлі́чка § 144, п. 6, 1
Єжі § 144, п. 6, 2
Єйськ § 149, п. 1, 1
Єйтс § 126
Єлизáров § 144, п. 3, 1
Єлисéйські Поля́ § 50, п. 1, прим.
Єлисéйські Поля́ § 152, п. 4, 1
Єллоустóун § 130, п. 1
Єлена́ Прекра́сна § 146, п. 1, 1
Єла́нський § 144, п. 3, 1
Єле́ць § 149, п. 1, 1
Єль § 130, п. 1
Ємен § 130, п. 1
Єнджихо́вський § 144, п. 9, 2
Єнісе́й § 149, п. 1, 1

Єнси § 144, п. 6, 2
єп. — *єпископ* § 62, п. 1
єпі́скоп § 129, I, п. 6
єпі́скоп § 130, п. 1
єпіті́мія § 129, I, п. 6
єпі́тимія § 130, п. 1
єпітрахі́ль § 129, I, п. 6
єпітрахі́ль § 130, п. 1
єресь § 130, п. 1
Єрусали́м § 129, III, п. 6
Єрио́в § 144, п. 3, 1
Єсенту́кі § 152, п. 2
єствó § 4, п. 1
є́ті § 126
Єфі́мов § 144, п. 3, 1
єхі́дна § 129, I, п. 6

Ж

жабо́ § 140
жага́ § 5
жада́ний § 29, п. 3, 2, прим.
Жан-Жа́к § 49, п. 1
Жан-Жа́к § 146, п. 3, 1
Жан-Жа́к § 147, п. 1
жан-жа́ківський § 147, п. 1
Жа́нна д'Арк § 49, п. 2
Жанне́т § 140
жа́р-пти́ця § 36, п. 2, 2, а
жа́ський § 26, п. 2, 1, а, прим.
Жа́бинка § 149, п. 4, 2, прим.
Жі́вков § 144, п. 6
жа́овто-блакі́тний § 40, п. 2, 2, г
ЖЕК-9 § 35, п. 5, 5
желé § 121, п. 2
желé § 140
Желе́хівський § 9, п. 3, 5, е
Желе́зновóдськ § 149, п. 1, 3
Жене́в'єва § 138, п. 1, 1
жені́ти § 10, п. 1
жені́ти § 10, п. 1
Жі́жка § 144, п. 6, 2
Жі́здра § 149, п. 4, 3, а
Жіга́лово § 149, п. 4, 3, а
Жігулі § 149, п. 4, 1, б
Жігулі § 152, п. 2
Жильє́рон § 144, п. 7, 3, а
жира́ф'ячий § 7, п. 1
Жиро́нда § 129, III, п. 3
Жи́ра́рдув § 150, п. 1, 3
Жито́мир § 148
жи́тній § 33, п. 1
житньо́гірський § 154, п. 2, 6

житньогірці § 154, п. 2, 6
Житомирська автострада § 50, п. 11
життєвий § 33, п. 6
життєздатний § 35, п. 2, 4
життєпис § 35, п. 2, 4
життя § 27, п. 5
життя § 30, п. 1, 1
життя § 30, п. 1, 1
Жізель § 140, прим.
Жіонó § 144, п. 7, 3, а
Жнець § 142, п. 1
жовтогарячий § 40, п. 2, 2, г
жовтувато-рожевий § 40, п. 2, 2, г
жовтоцвіт § 36, п. 1, 2
Жоліó-Кюрі § 146, п. 3, 2
жонатий § 10, п. 1
Жорж Санд § 146, п. 1, 2
Жоффруа § 140
Жітні Гóри § 154, п. 2, 6
Жукóвський § 152, п. 3
жук-короїд § 37, п. 1, 4
Жуль Верн § 147, п. 4, 1, прим.
жуль-вєрнівський § 147, п. 4, 1, прим.
Журавель § 142, п. 1
жури́ § 129, I, п. 5
жури́ § 130, п. 2
журнал «Всєсвіт» § 55, п. 3
журн. — журнал § 62, п. 1
Жєшув § 150, п. 1, 3

З

з § 25, п. 1, 1
з § 25, п. 1, 2
з § 25, п. 1, 3
Заале § 137
забагато § 41, п. 1, 1
за багато § 41, п. 1, 1, прим.
завбільшки § 41, п. 1, 7
заввішки § 29, п. 1, 1
завглибики § 41, п. 1, 7
Завадзький § 144, п. 10
завдóвжки § 41, п. 1, 7
завертіти § 11, п. 2
завєршення § 9, п. 3, 4
завєршувати § 11, п. 2
завідна § 41, п. 1, 4
завірчувати § 11, п. 2
за віцо § 41, п. 1, 6
завкафедри § 35, п. 3, 2
завмирати § 11, п. 2
завóд § 19, п. 2
заводський § 19, п. 2

завóд «Фармак» § 54, п. 5
завойóваний § 8, п. 1, 1
завойóвуваний § 34, п. 2
завойóвування § 34, п. 2
завойóвувати § 34, п. 2
завтовшки § 41, п. 1, 7
завчáсу § 41, п. 1, 7
завши́рки § 41, п. 1, 7
загальнодоступний § 40, п. 1, 2
загальноосвітній § 40, п. 1, 2
загітований § 34, п. 3
загітувати § 7, п. 4, прим. 1
загітувати § 34, п. 3
за годіни § 41, п. 2, 1
зáдля § 42, п. 1, 2
зáдній § 33, п. 1
задньоязиковий § 35, п. 1
за дня § 41, п. 2, 1
зadóвго § 41, п. 1, 1
зáєнько § 32, п. 9
Зáєць § 49, п. 7, 3
заінтригувати § 3, прим.
Зайóнчек § 144, п. 9, 2
Закавказзя § 50, п. 6, прим.
закомпостований § 34, п. 3
закомпостувати § 34, п. 3
закóн § 9, п. 3, 5, е
закóн § 29, п. 1, 3
закóнний § 9, п. 3, 5, е
закóнний § 29, п. 1, 3
закóнний § 29, п. 1, 3
закóнність § 29, п. 1, 3
закóнно § 29, п. 1, 3
законодавчо § 10, п. 2, 4, прим.
Закóн України «Про пенсійне забезпéчення» § 55, п. 1
Закопáне § 149, п. 1, 3, прим.
за кордóн § 41, п. 2, 1
за кордóном § 41, п. 2, 1
залісся § 19, п. 1, 3
заліський § 19, п. 1, 3
Залісся Пєрше § 154, п. 1, 3
Залєський § 144, п. 2
Замбєзі § 129, I, п. 4
заместі § 9, п. 1, 1, е
заместі § 11, п. 2
зáміж § 41, п. 1, 2
зáмість § 42, п. 1, 1
замітати § 11, п. 2
Замóвник § 60, п. 1
зáмок Іф § 55, п. 2, прим.
зáмолodu § 41, п. 1, 4

занáдто § 41, п. 1, 1
зáново § 41, п. 1, 4
заодно́ § 41, п. 1, 5
за́очі § 41, п. 1, 2
запира́ти § 11, п. 2
запівніч § 41, п. 1, 2
Запорі́жжя § 148
Запорі́жжя § 153, п. 2, 1
запорі́зький § 153, п. 2, 1
Запорі́жжя § 9, п. 3, 2, а
Запорі́жжя § 19, п. 1, 2
запорі́жці § 49, п. 6
запорі́зький § 19, п. 1, 2
запусти́ти § 17
запу́щений § 17
зап'ястний § 28
зара́ди § 42, п. 1, 2
за́раз § 41, п. 1, 2
заразо́м § 41, п. 1, 2
Зарату́стра § 53, п. 1
за раху́нок § 41, п. 2, 1
зареє́стрований § 34, п. 3
зареє́струва́ти § 34, п. 3
Заре́мба § 144, п. 9, 1
за сві́тла § 41, п. 2, 1
засі́дання прези́дії Украї́нського товари́ства охоро́ни пам'яток істо́рії та культу́ри § 54, п. 6
заслу́жений діяч мисте́цтв § 56, прим. 1
заспоко́юват § 11, п. 1
зате́ § 43, п. 1
зате́ § 43, п. 1, прим.
за те § 43, п. 1, прим.
зати́м що § 43, п. 2, 2
зати́сувати § 11, п. 2
зате́мна § 41, п. 1, 4
зати́м що § 44, п. 1, 10
зато́ка § 50, п. 1
зато́ка Свято́го Лавре́нтія § 50, п. 2
зато́н § 9, п. 3, 5, г
Заха́р'їн § 3
за́хідний § 33, п. 1
захі́дноєвропе́йський § 154, п. 2, 6
захі́дноєвропе́йці § 154, п. 2, 6
захі́дноукраї́нський § 40, п. 1, 2
за́хід, півде́нь, північ, схід, норд-о́ст, півде́нний захі́д краї́ни За́ходу, Дале́кий Схі́д, За́хідна Украї́на, наро́ди Півночі, Півде́нне Полі́сся, Півні́чна Букови́на. § 50, п. 10
Заха́р'їн § 144, п. 12
за що́ § 41, п. 1, 6
зба́вити § 31, п. 1
Зба́раж § 19, п. 1, 2
зба́разький § 19, п. 1, 2
зберегти́ § 9, п. 3, 3
зберегти́ § 11, п. 2
зберегти́ § 14, п. 3
збере́жений § 14, п. 3
збері́гати § 11, п. 2
зб. — *збі́рник* § 62, п. 1
збі́жжя § 30, п. 1, 1
збі́льшення § 9, п. 3, 4
збо́ку § 41, п. 1, 2
з бо́ку на бі́к § 41, п. 2, 2
з бо́лю § 41, п. 2, 1
збо́ри § 54, п. 6
Збро́йні сили́ Украї́ни § 54, п. 1
зважа́ючи на те що § 43, п. 2, 2
зві́дкись § 44, п. 2, 4
зве́рнення § 32, п. 5
зве́рху § 41, п. 1, 2
звесті́ § 31, п. 1
Зве́рев § 144, п. 3, 4
звісо́ка § 41, п. 1, 4
зві́ку § 41, п. 1, 2
зві́робі́й-трава́ § 37, п. 1, 2
Зво́лінський § 144, п. 6, 1
зв'язо́к § 7, п. 1, прим.
зв'ялі́ти § 7, п. 1, прим.
зга́рячу § 41, п. 1, 4
згин § 5
з о́гляду на те що § 43, п. 2, 2
згорі́ § 41, п. 1, 2
За́греб § 149, п. 1
згубний § 33, п. 1
з да́вніх-даве́н § 35, п. 5, 2
зда́тність § 32, п. 3
з ді́да-праді́да § 35, п. 5, 2
зді́йснений § 29, п. 3, 2, прим.
зді́йсне́нний § 29, п. 3, 2, прим.
з дня на де́нь § 41, п. 2, 2
здорове́нний § 29, п. 3, 1
здрі́бніти § 31, п. 1
Зе́всова колі́сниця. § 49, п. 9, 1
Зейна́б § 140, прим.
зекonóмити § 7, п. 4, прим. 1
зекonóмити § 31, п. 1
Зеленбу́д-4 § 35, п. 5, 5
зеле́ний § 9, п. 1, 2
Зеленодо́льськ § 149, п. 1
зе́лень § 9, п. 2, 3
Зеле́на Гу́ра § 150, п. 1, 1
Зеле́на Гу́ра § 154, п. 1, 1

землемір § 35, п. 2, 3
 землетрус § 35, п. 2, 3
 земля § 9, п. 2, 1
 земля § 51, прим.
 Земля § 51, прим.
 земля-мати § 37, п. 1, 1
 земля Ніжня Саксонія § 50, п. 9
 озеро § 154, п. 2, 1, прим.
 Озеров § 144, п. 2
 з'єднаний § 7, п. 4
 Заєць § 141
 Заєць § 142, п. 1
 заєць-біляк § 37, п. 1, 4
 заєць-русак § 37, п. 1, 4
 зжитися § 31, п. 1
 з-за § 42, п. 2
 ззаду § 29, п. 1, 1
 ззаду § 41, п. 1, 2
 з-за кордону § 41, п. 2, 1
 ззирнутися § 31, п. 1
 Зимовники § 149, п. 4, 3, д
 Зинів'єв § 144, п. 3, 2
 Зинівій-Богдан § 146, п. 3, 1
 Зинівій-Богдан § 49, п. 1
 зі § 25, п. 3
 зібгати § 31, п. 1
 з Іваном Костенком § 142, п. 3, прим. 2
 зів'ялий § 31, п. 1
 зігнорувати § 31, п. 1
 зігнути § 31, п. 1
 зіграти § 31, п. 1
 зігрівати § 31, п. 1
 зідрати § 31, п. 1
 зізнатися § 31, п. 1
 зілля § 9, п. 1, 2
 зімлівати § 31, п. 1
 зім'яти § 31, п. 1
 зініціювати § 7, п. 4, прим. 1
 зіпрівати § 31, п. 1
 зіпсувати § 31, п. 1
 зіп'ястися § 31, п. 1
 зір § 26, п. 2, 2
 зірвіголова § 36, п. 1, 4
 зірка § 9, п. 3, 1, б
 Зірка § 49, п. 8
 зісподу § 41, п. 1, 2
 зіставити § 31, п. 1
 зіткнення § 31, п. 1
 зітліти § 31, п. 1
 зіцулитися § 31, п. 1
 з'їзд § 3
 з'їзд § 54, п. 6
 з'їхати § 7, п. 4
 Зайчик-Побігійчик § 36, п. 2, 1, в
 з краю в край § 41, п. 2, 1
 Златоуст § 153, п. 2
 златоустівський § 153, п. 2
 злегка § 41, п. 1, 4
 зліва § 41, п. 1, 4
 з Ліною Костенко § 142, п. 3, прим. 2
 зловити § 18
 зловлений § 18
 злодійкуватий § 33, п. 7
 зобото-валютний § 40, п. 2, 2, в
 зміїний § 33, п. 4
 з-над § 42, п. 2
 знадвору § 41, п. 1, 7
 знання § 30, п. 1, 1
 знань § 26, п. 2, 2
 зняряддя § 30, п. 1, 1
 значеннєвий § 33, п. 6
 значення § 9, п. 2, 4
 значення § 9, п. 3, 4
 знач. — значення § 62, п. 1
 знāju § 4, п. 1
 знізу § 41, п. 1, 2
 знову § 41, п. 1, 4
 зо § 25, п. 3
 зовнішній § 33, п. 1
 зовнішньополітичний § 40, п. 1, 2
 зогрівати § 31, п. 1
 зозла § 41, п. 1, 2
 зокола § 41, п. 1, 2
 золотá медáль § 57, п. 2
 Золотій Ріг § 50, п. 1, прим.
 Золотоверхий § 50, п. 6, прим.
 золотоніський § 153, п. 2, 3
 Золотонóша § 153, п. 2, 3
 Золя § 121, п. 1, 2
 зомлівати § 31, п. 1
 зоосáд § 35, п. 4, 2
 зопрівати § 31, п. 1
 зорієнтувати § 7, п. 4, прим. 1
 зорієнтуватися § 31, п. 1
 зоря § 51
 зоря Альтаір § 51
 зотліти § 31, п. 1
 Зоя – Зоїн § 33, п. 3
 з-пéред § 42, п. 2
 з переляку § 41, п. 2, 1
 з-під § 42, п. 2
 з-пóза § 42, п. 2
 з-пóміж § 42, п. 2
 з-пóнад § 42, п. 2

з-пóпід § 42, п. 2
з-пóсеред § 42, п. 2
з початку § 41, п. 1, 9, прим.
з-прóміж. § 42, п. 2
з рáдості § 41, п. 2, 1
зрáзу § 41, п. 1, 2
зрáнку § 41, п. 1, 2
зрáння § 30, п. 1, 4
зрéштою § 41, п. 1, 2
зрідка § 41, п. 1, 4
зрóблений § 29, п. 3, 2, прим.
зрóду § 41, п. 1, 2
зрóду-віку § 35, п. 5, 2
з розгóну § 41, п. 2, 1
зростáння § 32, п. 5
зростáти § 32, п. 5
зсадíти § 31, п. 1
зсерéдини § 41, п. 1, 2
зскрібáти § 31, п. 1
з тóго чáсу як § 43, п. 2, 2
зуміти § 7, п. 4, прим. 1
зумовити § 31, п. 1
зупинка «Каравáєві Дáчі» § 50, п. 14
Зáхідна Єврóпа § 154, п. 1, 1
Зáхідна Єврóпа § 154, п. 2, 6
Зáхідний Буг § 148
зці́пити § 31, п. 1
з ЦУМу § 61, п. 2
зчепíти § 31, п. 1
зши́ток § 31, п. 1
Зя́брев § 144, п. 13, 1, в, прим.
з'яві́тися § 7, п. 4

И

ийбéн § 2
ікання § 2
ікати § 2
ип § 2
ірій § 2
ірод § 2
ич! § 2
Ич-обá § 2

І

і § 24, п. 1, 2
і § 24, п. 1, 3
і § 24, п. 3, 1
і § 24, п. 3, 2
Ібн Рўсте § 146, п. 3, 4
Ібн Сіна § 146, п. 3, 4
Ібн Фадлáн § 146, п. 3, 4
Ібсен § 129, I, п. 1

Івáн § 2
Івáн Богослóв § 53, п. 1
Івáнович § 32, п. 11
Івáно-франківський § 40, п. 2, 1
іванофранківці § 154, п. 3, 6, прим. 1
Івáн Петрóвич Котлярéвський § 49, п. 1
івáн-покивáн § 49, п. 7, 3, прим.
Івáн Хресті́тель § 53, п. 1
Іваньó § 142, п. 1
Івашкéвич § 144, п. 6, 1
Івáн Волóве Óко § 146, п. 1, 1
Івáн — мужі́чий син § 146, п. 3, 3
Івáно-Франківськ § 152, п. 5
Івáно-Франківськ § 154, п. 3, 2
Івáно-Франківськ § 154, п. 3, 6, прим. 1
івáно-франківський § 154, п. 3, 2
івáно-франківський § 154, п. 3, 6, прим. 1
Івáн, селя́нський син § 146, п. 3, 3
Івáн-царéнко § 146, п. 3, 3
Іглéсіас § 129, I, п. 2
Ігнатóвич § 144, п. 6
Ігнáтов § 144, п. 7, 1
Їгор § 33, п. 6
Їгорева § 33, п. 6
Їгоре́ве § 33, п. 6
Їгорівна § 32, п. 11
Їгорьович § 32, п. 11
іграшка § 2
Ігáрка § 149, п. 4, 1, а
ігум. — ігумен § 62, п. 1
ідеалі́ст § 32, п. 14
Їден § 129, I, п. 1
ідéя § 129, I, п. 1
іді́-бо § 44, п. 3, 1
іді́ ж бо § 44, п. 3, 1, прим. 1
ідилі́чний § 128, п. 1
ідилі́чний § 33, п. 2
ідол § 2
із § 25, п. 2
Ізабéлла § 129, I, п. 1
Ізабéль § 140, прим.
ізжóвкнути § 31, п. 1
із-за § 42, п. 2
Ізмаї́лов § 144, п. 7, 2
ізнóв § 31, п. 1
із-під § 42, п. 2
ізсерéдини § 31, п. 1
ікати § 2
іко́на § 2
іко́на Ма́тері Бóжжої Теребовля́нської § 53, п. 7
Іконóмов § 144, п. 6

Ілієв § 144, п. 6
Іліада § 129, I, п. 1
іл. — ілюстрація; ілюстративний § 62, п. 1
Іллівна § 32, п. 11
Ілліч § 32, п. 11
Ілля § 30, п. 1, 2
Ілона § 144, п. 6, 1
Ільїн § 144, п. 7, 2
Ільйошин § 144, п. 13, 1, а
імбір § 129, I, п. 6
імення § 9, п. 3, 4
іменувати § 2
ім. — імені § 62, п. 1
імміграція § 128, п. 2
імператор § 56, прим. 2
ім'я § 2
інакодумець § 35, п. 4, 2
інвалюта § 35, п. 4, 1
інвестпроєкт § 35, п. 4, 1
Індигірка § 149, п. 4, 1, а
індік § 2
Індія § 129, I, п. 1
Індія § 129, III, п. 5, прим.
Індокитай § 154, п. 2, 4
індокитайський § 154, п. 2, 4
індустріалізація § 129, I, п. 2
індустрія § 129, I, п. 2
ін'єкція § 126
ін'єкція § 138, п. 1, 2
інженер § 9, п. 2, 6
інженю § 140
ін. — інші § 62, п. 1
інновація § 128, п. 2
іновірець § 35, п. 4, 2
іноді § 2
Інокентій § 143
інофірма § 35, п. 4, 1
інститут § 129, III, п. 1
інституту Національної академії наук § 54, п. 5, прим. 4
Інститут фізики Національної академії наук України § 61, п. 3, прим. 1
інструкція § 129, I, п. 1
інтеграл § 121, п. 1, 1
інтелектуальний § 128, п. 1
інтелігент § 19, п. 2
інтелігентський § 19, п. 2
інтербригада § 35, п. 4, 1
інтерв'ю § 138, п. 1, 1
інтерв'ю § 140
інтермецо § 128, п. 1
інтернаціональний § 129, I, п. 1
інтернет-видання § 36, п. 2, 2, а
інтернет-послуга § 36, п. 2, 2, а
ін-т (інститут) § 62, п. 2
інформповідомлення § 35, п. 4, 1
інформце́нтр § 35, п. 4, 1
ішовірець § 35, п. 4, 2
ішодумець § 35, п. 4, 2
і под. — *і подібне* § 62, п. 1
Ірвінг § 135
Ірен § 140
іржа § 2
ірій § 2
Ірку́тськ § 149, п. 4, 1, а
ірод § 2
ірокéзи § 49, п. 6
Ірпінь § 148
іраціональний § 128, п. 2
ірреальний § 128, п. 2
Іртіш § 149, п. 4, 1, а
Іртіш § 149, п. 5
Ісаакіївський собор § 55, п. 2
Іса́я § 126
Іса́єв § 144, п. 7, 1
Іса́єнков § 144, п. 3, 2
іскрістий § 33, п. 5
існувати § 2
Іссік-Куль § 50, п. 4, прим.
Іссік-Куль § 154, п. 3, 3
Іссік-Куль § 154, п. 3, 6, прим. 2
істина § 2
Іст-Лондон § 154, п. 3, 4
історик § 32, п. 1, прим.
історико-культурний § 40, п. 2, 2, б
історичний § 33, п. 2
Ісус Христос § 49, п. 7, 1
Ісько́ § 22, 4
італієць § 32, п. 3
Італія § 129, I, п. 2
і т. д. — *і так далі* § 62, п. 1
іті § 2
і т. ін. — *і таке інше* § 62, п. 1
Ітон § 129, I, п. 1
ІФ НАНУ § 61, п. 3, прим. 1
Іх'ямас § 138, п. 1, 1
Ішім § 149, п. 4, 3, а
Іщенко § 22, 4
Ішук § 22, 4

І

ідалень § 26, п. 2, 2
іда́льня § 26, п. 1, 3

їжа § 3
їжак § 3
їжджений § 16
їздець § 3
їздити § 3
їздити § 16
їй-бóгу § 35, п. 5, 4
їй-бóгу § 53, п. 2, прим. 3
їй-пράво § 35, п. 5, 4
Їржі § 144, п. 6, 2
їсти § 3
їх § 3
їхати § 3

Й

й § 24, п. 2, 1
й § 24, п. 2, 2
Йóлкін § 144, п. 4, 1
Йóлкіно § 149, п. 2, 1
ймення § 24, п. 2, 2
ймовірність § 24, п. 2, 2
Йогáнн § 126
йогó § 8, п. 1, 1
йому § 8, п. 1, 1
Йордáн-рiчка § 37, п. 1, 2
Йóркишир § 129, III, п. 3
йоркишiр § 50, п. 12
йоркишiрський § 129, III, п. 3
Йóркишир § 154, п. 2, 5

К

Каáба § 137
Кабардá § 153, п. 1
кабардiнський § 153, п. 1
кабарé § 140
кабернé § 140
Кабiнét Міністрiв Украiни § 54, п. 1
Кабмiн § 35, п. 4, 1
Кавкáзький хребét § 50, п. 1
Кавкáз § 153, п. 2, 1
кавкáзький § 153, п. 2, 1
Кавкáзький хребét § 154, п. 1, 2
Кагарлiк § 153, п. 2, 2
кагарлiцький § 153, п. 2, 2
Каєнна § 126
Казбéк § 153, п. 2, 2
казбéцький § 153, п. 2, 2
Казимiрський § 144, п. 7, 3, 6
казинó § 140
кáзка § 9, п. 2, 1
казкóвий § 33, п. 6
кáзна-де § 41, п. 3, 3

кáзна з ким § 39, п. 2
кáзна-коли § 41, п. 3, 3
кáзна-що § 39, п. 2
Казáнка § 153, п. 2
казáнкiвський § 153, п. 2
казáх § 153, п. 2, 3, прим. 1
казáхський § 153, п. 2, 3, прим. 1
Каiр § 129, II
Кáйзер § 136, п. 1
какаду § 140
какáо § 140
Калúга § 153, п. 2, 1
Каледóнiя § 121, п. 2
калузький § 153, п. 2, 1
кáлiєвий § 33, п. 6
калмiк § 129, I, п. 6
калмiк § 153, п. 2, 2
калмiцький § 153, п. 2, 2
кальцiєвмiсний § 40, п. 1, 6
Камберлéнд § 154, п. 2, 5
Каменяр § 49, п. 1
Кáмерна симфóнiя № 1 Євгéна
Станкóвича § 55, п. 2
камер'юнкер § 7, п. 4
камiнecь § 9, п. 3, 1, а
камiння § 27, п. 5
кáмiнь § 9, п. 1, 1, а
Камiшин § 149, п. 4, 3, а
Камiшин § 153, п. 1
камiшинський § 153, п. 1
Кам'яна Бáлка § 154, п. 2, 6
кам'янобáлкiвський § 154, п. 2, 6
кам'янобáлкiвцi § 154, п. 2, 6
Кам'янець-Подiльський § 148
Кам'янець-Подiльський § 152, п. 4, 2
Кам'янець-Подiльський § 154, п. 3, 1
кам'янець-подiльський § 154, п. 3, 1
Канáверал § 134
Кандалáкська затóка § 154, п. 1, 2
кандалáкський § 153, п. 2, 3
Кандалáкша § 153, п. 2, 3
Канзас-Сiтi § 129, I, п. 4
Кáнiв § 9, п. 1, 1, г
Кáнни § 50, п. 5, прим.
Кантемiр § 144, п. 7, 3, 6
кáнцлер § 56, прим. 1
каньйóн § 139, п. 1, 1
капельмéйстер § 136, п. 1
капiтáл § 121, п. 1, 1
Кáпрi § 129, I, п. 4
кáпсула § 140
кáпсули § 140

ка́псулі § 140
караба́ський § 153, п. 2, 3
Караба́х § 153, п. 2, 3
Карагандá § 153, п. 1
караганді́нський § 153, п. 1
карао́ке-бар § 36, п. 2, 2, г
Кара́джич § 144, п. 6
кар'е́ра § 138, п. 1, 1
ка́рієс § 130, п. 1
Карл Смілі́вий § 49, п. 9, 2
Ка́рмен § 140
Карпíнськ § 149, п. 4, 2, прим.
карт-блáни § 35, п. 5, 10
карті́на «Запоро́жці пі́шуть листá турецькому султа́нові» § 55, п. 3
картоплíння § 32, п. 6
карто́пля Серпа́нок § 59, п. 3
Кара́чев § 153, п. 2
кара́чевський § 153, п. 2
касі́р § 32, п. 14
категорíйний § 33, п. 1
кате́дра § 123
Катерíна § 144, п. 1
Катманду́ § 140
католи́цький § 123
Ка́трин § 33, п. 3
Ка́тря § 33, п. 3
кауді́льйо § 140
Ка́унас § 131
кафе́ § 140
ка́федра § 123
ка́федра істо́рії Украíни Терно́пільського національного педагогічного університету́ імені Володі́мира Гнатюка́ § 54, п. 6
кача́ти § 11, п. 1
качі́ний § 33, п. 4
кашне́ § 140
кашовáр § 35, п. 2, 1
кБ — кілобайт § 62, п. 1
квазіглоба́льний § 31, п. 5
квазіетні́чний § 130, п. 1
квазіобертáння § 31, п. 5
квазіоп́тика § 31, п. 5
квазіплóский § 31, п. 5
квазіпру́жність § 31, п. 5
квазірі́нок § 31, п. 5
квазісті́йкість § 31, п. 5
квазічастíнка § 31, п. 5
кварц § 27, п. 7
кварцо́вий § 33, п. 6
кві́слінги § 49, п. 5
кві́тка § 12, п. 1
Кві́тка-Осно́в'я́ненко § 49, п. 1
кв. — кварта́ра § 62, п. 1
Кво́чка § 51
Кві́тка-Осно́в'я́ненко § 146, п. 3, 2
Кві́тка-Осно́в'я́ненко § 146, п. 4
кВт — кіловат § 62, п. 1
кг — кілограм § 62, п. 1
кг — кілограм § 62, п. 1
Ке́льн § 132
Кемаль-паша́ § 146, п. 3, 4
Ке́мерон § 134
Кероглі́ § 146, п. 3, 4, прим.
Кероглі́ § 147, п. 4, 2
керува́ти § 34, п. 1
Керч § 152, п. 1
ка́зна-де § 44, п. 3, 2
ка́зна-кому́ § 44, п. 3, 2
ка́зна-хто § 39, п. 2
ка́зна-чий § 39, п. 2
ка́зна-якій § 39, п. 2
Ки́єва § 9, п. 1, 1, г
Ки́єво-Пече́рська ла́вра § 53, п. 7
Кизі́л-Орда́ § 154, п. 3, 3
Ки́їв § 9, п. 1, 1, г
Ки́йвене́рго § 61, п. 1, 1
Ки́йзеленбу́д § 35, п. 4, 1
Ки́ївська фа́брика іграшок § 54, п. 4
Ки́ївський академі́чний теа́тр ляльо́к § 54, п. 3
Ки́ївський міськíй будíнок учі́теля § 54, п. 3
ки́йо́к § 32, п. 13
кинь § 26, п. 2, 3
кіньмо § 26, п. 2, 3
кіньте § 26, п. 2, 3
кипарі́с § 129, I, п. 6
Кири́лівська це́рква § 53, п. 7
Кири́лов § 144, п. 7, 3, 6
Кисельо́в § 144, п. 7, 3, 6
кисе́т § 129, I, п. 6
Кислово́дськ § 149, п. 4, 3, в
кісло-солóдкий § 40, п. 2, 2, г
кисне́во-водне́вий § 40, п. 2, 2, а
киснетерапі́я § 35, п. 2, 3
Кита́й § 129, III, п. 6
Кита́йська На́родна Респу́бліка § 50, п. 6
Кита́йгород § 154, п. 2, 5
кише́ня § 1
Кишині́в § 153, п. 2
кишині́вський § 153, п. 2
Кишині́в § 52, п. 2, прим. 2

кия́ни § 49, п. 6
 кі́бермаши́на § 35, п. 4, 2
 кібу́ц § 129, I, п. 6
 кі́готь § 9, п. 3, 1, а
 «Кі́Ж» § 61, п. 3, прим. 3
 кі́л § 9, п. 3, 1, в
 кі́лер § 121, п. 2
 кі́лець § 26, п. 2, 2
 кі́лля § 9, п. 1, 2
 кілова́т-годи́на § 36, п. 2, 2, в
 кілогра́м § 129, I, п. 6
 кілогра́м § 5
 30-кілограмо́вий § 40, п. 2, 4
 кіло́к § 9, п. 3, 1, а
 кіло́к § 32, п. 13
 кіло́чок § 9, п. 3, 1, в
 кі́лькаповерхо́вий § 35, п. 2, 4
 кі́лькаразо́вий § 35, п. 2, 4
 кі́льце́ § 9, п. 3, 1, б
 кі́льце́ § 26, п. 1, 1
 кі́льце́ § 26, п. 1, 3
 Кі́м § 140
 Кі́м Ир Сен § 146, п. 1, 6, прим.
 Кі́м Ир Сэ́н § 147, п. 2
 кі́мірсéнівський § 147, п. 2
 кі́моно § 140
 Кі́м Чен Ин § 2
 кі́нець § 9, п. 3, 1, а
 кі́нний § 29, п. 1, 3
 кіно́ § 129, I, п. 6
 кіно́ § 140
 кіноза́л § 36, п. 1, 3
 кіноте́атр «Ки́ївська Русь» § 54, п. 5
 кінофі́льм «Бен Гур» § 55, п. 3
 кінофі́льм § 35, п. 2, 4
 кі́нці́вка § 27, п. 3
 кі́нець кі́нцем § 35, п. 5, 2, прим.
 кі́нчик § 27, п. 2
 кі́нь § 9, п. 1, 1, а
 кі́нь § 26, п. 1, 1
 кі́нь § 29, п. 1, 3
 Кі́ркконне́лл § 128, п. 3
 кі́стля́вий § 28
 Ки́їв § 148
 Ки́їв § 152, п. 1
 Ки́їв-1 § 35, п. 5, 6
 Ке́йптаун § 154, п. 2, 5
 клас § 121, п. 1, 1
 класи́цизм § 32, п. 14
 класи́чний § 33, п. 2
 Кла́ус § 131
 клац § 27, п. 7
 кле́кіт § 1
 кле́котіти § 1
 клу́жський § 153, п. 2, 3, прим. 1
 Кли́н § 149, п. 4, 3, в
 кліє́нт § 129, I, п. 2
 кліє́нт § 130, п. 1
 Клі́рик Остро́зький § 49, п. 1
 Клоді́н § 140
 Ко́ло-Миха́йлівка § 154, п. 3, 1
 ко́ло-миха́йлівський § 154, п. 3, 1
 Клу́ж § 153, п. 2, 3, прим. 1
 Кла́узеви́ц § 144, п. 13, 2, прим. 2
 ку́лько- § 36, п. 2, 4
 Ке́льці § 149, п. 1, 3, прим.
 Кля́йн § 136, п. 1
 Кля́йнерт § 136, п. 1
 км/год (кіломе́трів за годи́ну § 62, п. 4
 км — кіломе́тр § 62, п. 1
 Ке́мпа § 144, п. 9, 1
 Кі́нешма § 149, п. 4, 1, в
 кні́жечка § 10, п. 1, прим.
 кн. — кни́га; кня́гиня; кня́зь § 62, п. 1
 КНР § 61, п. 2
 Ко́нча-За́спа § 152, п. 5
 Кня́жпіль § 154, п. 2, 5
 Кня́зівство Мо́нако § 50, п. 6
 кня́зь § 56, прим. 2
 коа́ліційний § 33, п. 1
 Кобе́ляки § 153, п. 2, 2
 кобе́ляцький § 153, п. 2, 2
 кобза́р § 27, п. 1
 кобза́р § 33, п. 6
 Кобза́р § 49, п. 1
 кобза́ре́ва § 33, п. 6
 кобза́ре́ве § 33, п. 6
 Коби́лянська § 142, п. 2
 кова́ле́нко § 32, п. 9
 кова́лі́в § 9, п. 1, 1, в
 кова́ль § 32, п. 3
 Кова́льо́в § 8, п. 2
 кова́льський § 26, п. 1, 3
 кова́са́ «Кра́ківська» § 58, п. 1
 кова́зкий § 26, п. 2, 1, а, прим.
 Ков'я́ги § 152, п. 2
 Ко́декс Украї́ни про адміні́стративні
 право́порушення § 61, п. 3, прим. 2
 ко́жу́х § 12, п. 2
 коза́к § 14, п. 2
 коза́к § 19, п. 1, 1
 коза́цький § 22, 1
 Коза́ччина § 22, 1
 козе́рі́г § 9, п. 3, 5, д

Козеріг § 9, п. 3, 5, д
Козиний Брід § 50, п. 11
козир-дівка § 36, п. 2, 2, а
козак-характерник § 37, п. 1, 1
Козицький § 144, п. 6, 2
Козьолецький § 144, п. 5, 2
Козятин § 148
кола § 9, п. 1, 2
Коливушко § 36, п. 1, 4
Колгуєв § 149, п. 1, 1
Колгуєв § 153, п. 2
колгуєвський § 153, п. 2
колéзький асéсор § 56, прим. 2
колектів § 128, п. 1
колі б § 43, п. 2, 1
колі б то § 43, п. 2, 1
колі-будь § 41, п. 3, 3
колі-будь § 44, п. 3, 2
колі-небудь § 41, п. 3, 3
колі-не-колі § 41, п. 3, 5
колихати § 14, п. 3
колішній § 33, п. 1
колібри § 129, I, п. 5
колібри § 140
Колізей § 55, п. 2
Коліївщина § 52, п. 1
кóлiр § 9, п. 2, 6, прим.
колонія § 121, п. 1, 1
колісь § 44, п. 2, 4
кóльт § 139, п. 1, 2
колядник § 32, п. 1
команді́р § 32, п. 14
комба́т § 35, п. 4, 1
комба́тівський § 35, п. 4, 1
комісія § 128, п. 1
комітети Верховної Ра́ди Украї́ни § 54, п. 5, прим. 4
компа́кт-диск § 36, п. 2, 2, а
компáнія «Microsof́t» § 54, п. 4
компетéнтнісно орієнтóваний § 40, п. 1, 4, прим. 1
компо́ст § 28, прим.
компо́стний § 28, прим.
комп'ю́тер § 138, п. 1, 1
Комуна́льне підприє́мство «Київблагóустрiй» § 54, п. 4
конвéєр § 126
конвéєр § 130, п. 1
конвоі́р § 32, п. 14
конгрéс § 54, п. 5, прим. 3
конгрéс Міжнародної асоці́ації українці́ств § 54, п. 6
кондотьéр § 139, п. 1, 1
коничéнько § 32, п. 9
конóв'язь § 35, п. 2, 3
коногíн § 35, п. 2, 3
конотáція § 128, п. 2, прим.
Конституці́йний Суд Украї́ни § 54, п. 1
Конститу́ція Украї́ни § 55, п. 1
Конéський § 144, п. 11
контрадміра́л § 35, п. 4, 4
контра́ст § 28, прим.
контра́стний § 28, прим.
контрóльно-вимі́рювальний § 40, п. 1, 3, прим.
контрреволю́ція § 128, п. 2
контрреформа́ція § 128, п. 2
контрудáр § 35, п. 4, 4
КонтЧенстохо́ва. § 149, п. 6
конферансьé § 139, п. 1, 1
конферен́ція § 54, п. 6
конце́рн «Volkswágen» § 54, п. 4
конце́рн «Фольксва́ген» § 54, п. 5
Конько́в § 144, п. 13, 1, 6
конья́к «Та́врія» § 58, п. 1
кон'ю́нктура § 138, п. 1, 2
копі́єчка § 32, п. 8
копі́їст § 129, I, п. 2
Копáйгород § 154, п. 2, 3
копа́йгородський § 154, п. 2, 3
коп. — *копі́йка* § 62, п. 1
Копéрник § 144, п. 6, 2
Кора́н § 53, п. 4
Кордильéри § 129, III, п. 5
Кордильєри § 139, п. 1, 1
кореля́ція § 128, п. 2, прим.
кореспонде́нт § 128, п. 2, прим.
корі́сний § 28
ко́ристь § 28
ко́ристю § 27, п. 3
кори́вка § 9, п. 3, 5, 6
Корова́й § 142, п. 1, прим. 2
корова́й § 142, п. 1, прим. 2
короле́ва § 56, прим. 2
Королі́вство Бахре́йн § 50, п. 6
коро́ль § 56, прим. 2
Корольо́в § 144, п. 4, 2
короткогрушоподі́бний § 40, п. 1, 4, прим. 2
короткостеблові́й § 40, п. 1, 2
Кóрсика § 129, III, п. 2
коря́к § 153, п. 2, 2
коря́цький § 153, п. 2, 2
Кос-Анато́льський § 146, п. 4

косіти § 16
кóсить § 26, п. 2, 3
костогріз § 35, п. 2, 3
костоправ § 35, п. 2, 3
Костянтин Багрянорóдний § 49, п. 9, 2
Костя́нтин Острóзький § 49, п. 9, 2
кóсять § 26, п. 2, 3
котéл § 9, п. 3, 5, а
Котигорóшко § 49, п. 7, 3
коті́рувати § 34, п. 3
коті́ти § 11, п. 1
Котéльников § 144, п. 7, 3, г
Котéльнич § 149, п. 4, 3, д
Котлярéвський § 9, п. 3, 5, е
котра́сь § 44, п. 2, 4
котре́сь § 44, п. 2, 4
котрій-будь § 39, п. 2
котрійсь § 44, п. 2, 4
котрій-небудь § 39, п. 2
котрійсь § 39, п. 1
кофе́їн § 129, П
кохінхі́н § 59, п. 1
кóшений § 16
Кóшицький край § 50, п. 8
Кра́вченко § 32, п. 9
краєзна́вство § 35, п. 2, 4
крає́чок § 32, п. 8
КрАЗ § 58, п. 4
краї́на § 3
краї́на-інвéстор § 37, п. 1, 1
краї́на-кредитóр § 37, п. 1, 1
країнозна́вство § 35, п. 2, 1
крайне́бо § 35, п. 3, 1
кра́йній § 33, п. 1
крайові́й § 33, п. 6
крамні́ць § 26, п. 2, 2
крапледо́бний § 35, п. 2, 3
Кра́сень § 49, п. 8
Красново́дськ § 154, п. 2, 1
Кра́узе § 131
кра́яти § 11, п. 1
Кра́гуєваць § 151, п. 2, 1
крéдо § 140
крéйда § 136, п. 1
крéйцер § 136, п. 1
крéкінг-процéс § 36, п. 2, 2, а
Кременчу́к § 148
Кременчу́к § 153, п. 2, 2
кременчу́цький § 153, п. 2, 2
кривé § 1
Криві́й Ріг § 148
Криві́й Ріг § 152, п. 4, 1
крі́во § 1
Кривоні́с § 141
Кривоні́с § 142, п. 1
Кривоні́с § 146, п. 2, 3
крі́га, § 5
Крижóпіль § 148, прим.
крик § 22, 5
Кі́рик-мужичóк § 146, п. 3, 3
Криміна́льний ко́декс Украї́ни § 55, п. 1
Крит § 129, III, п. 4
крича́ти § 22, 5
Кра́йній § 144, п. 11
Кра́йня § 144, п. 11
Кра́ків § 150, п. 1, 3
Ка́рлові Ва́ри. § 150, п. 1, 1
Крнов § 150, п. 1, 3
кров § 30, п. 1, 3, прим.
кро́їти § 11, п. 1
Ка́ролець § 142, п. 3, прим. 1
Кро́мвель § 121, п. 1, 2
Кро́мвель § 139, п. 1, 2
Ку́ронь § 144, п. 13, 2, прим. 1
кросі́вки «Найк» § 58, п. 1
кροхма́ле-па́токовий § 40, п. 2, 2, в
кροхма́ль § 26, п. 1, 1
кра́пково-штрихові́й § 40, п. 2, 2, а
ко́рпус 3-А § 35, п. 5, 6
Кра́сне Дру́ге § 154, п. 1, 3
Кру́тиков § 144, п. 7, 3, г
круглообертáльний § 40, п. 1, 4
круглува́тий § 33, п. 7
кру́їз § 126
кру-кру́ § 35, п. 5, 4
круп'є § 130, п. 1
круті́ти § 16
Круті́й § 144, п. 11
Круті́нське § 149, п. 4, 2, прим.
Круторóгий § 49, п. 8
Круті́х § 144, п. 8
кру́чений § 16
Крі́чев § 149, п. 4, 3, в
крюк § 7, п. 2, прим.
крюк § 14, п. 1
Крю́ково § 151, п. 1, прим.
крючо́к § 14, п. 1
кря́кати § 7, п. 2, прим.
Кóсово § 150, п. 1, 2
Кóсово § 152, п. 3, прим.
Ку́бок УЄФА § 52, п. 2
куді́-будь § 41, п. 3, 3
куді́-небудь § 41, п. 3, 3
куді́сь § 44, п. 2, 4

куді-небудь § 44, п. 3, 2
Кужчєнко § 22, 4
Кузнецов § 144, п. 2
Кузнєцьк § 151, п. 2, 2
Кузькó § 22, 4
Кузьмíч § 32, п. 11
Кузьмівна § 32, п. 11
Кузьмович § 32, п. 11
ку-ку́ § 35, п. 5, 4
Кукúлевич-Сакцінський § 144, п. 11
Кулінич § 144, п. 7, 3, г
Куліш § 142, п. 1, прим. 2
кулíш § 142, п. 1, прим. 2
ку́лька § 27, п. 3, прим.
ку́лька – ку́льці § 26, п. 1, 3, прим.
«Культура і життя» § 61, п. 3, прим. 3
культурно-технічний § 40, п. 2, 2, а
КУпАП § 61, п. 3, прим. 2
купівля-прóдаж § 35, п. 5, 2
купівля-прóдаж § 36, п. 2, 1, б
кур'єр, § 7, п. 2
ку́риво § 32, п. 2
курíнь § 9, п. 2, 6, прим.
курйóз § 138, п. 2, 1
курйóз § 8, п. 1, 2
курлі-курлі § 35, п. 5, 4
Курíльські островí § 149, п. 4, 3, в
курсóр § 135
Курськ § 151, п. 2, 2
Куснєвич § 144, п. 13, 2, прим. 1
Кустуриця § 144, п. 13, 2, прим. 2
кутя́ § 30, п. 1, 5, прим.
Ку́усінен § 137
Кóшиці § 149, п. 1, 3, прим.
кювєт § 138, п. 2, 2
кювєт § 138, п. 2, 2
Кюсю́ § 140
Кя́хта § 151, п. 1, прим.

Л

лавíрувати § 34, п. 3
ла́вра § 131
лавреáт § 131
Лаврєнтíївський літóпис § 55, п. 3,
прим. 2
Лаврín § 143, п. 2, прим. 1
Лавуазьє́ § 130, п. 1
Лавуазьє́ § 139, п. 1, 1
Лавуазьє́ § 140
Лагáрн § 146, п. 1, 4, прим. 2
ЛАЗ-105 § 63, п. 9
ла́зити § 16

ла́йнер «Гармóнія морів» § 58, п. 3
лакóн § 59, п. 1
Ла-Мáни § 121, п. 1, 1
Ла-Мáни § 50, п. 3
Ламáрк § 121, п. 1, 1
Ламáрк § 128, п. 4
ламáти § 11, п. 1
Ламетрí § 146, п. 1, 4, прим. 2
Ламетрí § 147, п. 4, 3
Ла-Мáни § 154, п. 3, 5
ла-мáниський § 154, п. 3, 5
ландтáг § 54, п. 5, прим. 3
Ланкáстер § 134
ланцюжóк § 27, п. 3
ланч § 121, п. 1, 1
Лáо § 140
Ла-Плáта § 154, п. 3, 5
ла-плáтський § 154, п. 3, 5
Ларíса Петрíвна Кóсач § 49, п. 1
ларкá § 27, п. 1
ларьóк § 26, п. 1, 2
Лас-Вєгас § 154, п. 3, 5
латиноамерикáнци § 49, п. 6
латíши § 49, п. 6
латíський § 153, п. 2, 3
латíши § 153, п. 2, 3
лауреáт § 131
лауреáт Держáвної прємії України в
гáлузі архітектури § 56, прим. 1
Лафонтєн § 146, п. 1, 4, прим. 2
Лєбідь § 142, п. 1
лóгико-граматíчний § 40, п. 2, 2, б
лóдзький § 153, п. 2, 1
Лíдиці § 149, п. 1, 3, прим.
Лáдога § 153, п. 2, 1
лáдозький § 153, п. 2, 1
Лев § 143, п. 2, прим. 2
лев § 9, п. 2, 1, прим. 1
лева́да § 1
легєнда § 121, п. 2
легєнький-легєнький § 35, п. 5, 1
легкíй § 20
легкоатлетíчний § 40, п. 1, 2
легкозаймістий § 40, п. 1, 4
лє́гше § 20
лє́гший § 20
лє́две-лє́две § 35, п. 5, 1
лє́две-лє́две § 41, п. 3, 5
лє́ді § 133
лейбгвардієць § 35, п. 4, 4
лейбмєдик § 35, п. 4, 4
Лєйпциг § 129, III, п. 3

Лейциг § 136, п. 1
Ле Корбюзьє § 140
Ле-Крезо § 50, п. 3
лекція § 121, п. 2
Лемберт § 134
лемкіня § 32, п. 4
Леннон § 121, п. 2
Ленор § 140
Леонардо да Вінчі § 49, п. 2
лепетіський § 153, п. 2, 3
Лепетіха § 153, п. 2, 3
Лесаж § 146, п. 1, 4, прим. 2
Лессінг § 121, п. 2
лестоці § 28
Лєся Українка § 49, п. 1
летіти § 16
ле Шпельє § 146, п. 1, 4
Лєсков § 144, п. 3, 4
лжепророк § 35, п. 4, 2
лжесвідок § 35, п. 4, 2
Лєжнево § 149, п. 1, 2
Лазар § 143, п. 2, прим. 2
лиман § 129, I, п. 6
Линьов § 8, п. 2
липоводолінський § 154, п. 2, 6
липоводолінці § 154, п. 2, 6
Лисія § 49, п. 7, 3
Ліска § 49, п. 8
Лисичка-Сестричка § 36, п. 2, 1, в
літи § 30, п. 1, 5
Лихачов § 144, п. 4, 3
Лихославль § 149, п. 4, 3, в
Лиха (річка) § 150, п. 1, 1
ліберальна партія, партія консерваторів
 § 54, п. 2
лібрето § 128, п. 1
лівоберезжя § 9, п. 3, 2, а
ліворуч § 41, п. 1, 8
Ліга Націй § 54, п. 5, прим. 1
лід § 9, п. 1, 1, а
Лієна § 129, I, п. 2
лієчка § 10, п. 1, прим.
ліжко § 9, п. 3, 1, б
лізь § 26, п. 2, 3
лізьмо § 26, п. 2, 3
лізьте § 26, п. 2, 3
лікар § 27, п. 1
лікар-еколог § 36, п. 2, 1, а
лікарувати § 34, п. 1
лінгвістика § 122, п. 1
лінгвостилістичні § 40, п. 1, 5
лінійно-стрічковий § 40, п. 2, 2, а

Лінкольн § 121, п. 1, 2
ліпінти § 18
ліплений § 18
лірник § 32, п. 1
ліс § 154, п. 2, 1, прим.
Лісабон § 129, I, п. 4
лісабонський § 129, I, п. 4
лісгосп § 35, п. 4, 1
Лісна § 149, п. 1, 3
лісовік § 49, п. 7, 2, прим. 1
Лісовік § 49, п. 7, 3
лісовоз § 9, п. 3, 5, д
лісопільно-стругальний § 40, п. 2, 2, а
лісосплав § 36, п. 1, 1
лісостеп § 36, п. 1, 3
лісостеповий § 40, п. 1, 1
літак «Бойнг 777» § 58, п. 2
література § 129, I, п. 6
Літературний музей § 54, п. 3
літературно-художній § 40, п. 2, 3
літній § 33, п. 1
Літопис Самійла Величка § 55, п. 3,
 прим. 2
літстудія § 35, п. 3, 2
літургія § 53, п. 8
лицейст § 32, п. 14
Лі Чжаодао § 49, п. 3
Лейциг § 153, п. 2, 1
лейцизький § 153, п. 2, 1
Локетек § 142, п. 3, прим. 1
лється § 27, п. 5
лється § 30, п. 1, 5
л — літр § 62, п. 1
Ллойд § 128, п. 3
ляній § 29, п. 4
Ломниця § 151, п. 2, 1
Ломтев § 144, п. 3, 3
Лєна § 149, п. 1
Лінда § 144, п. 6, 1
лоб § 9, п. 2, 1, прим. 1
лобійований § 34, п. 3
лобювати § 34, п. 3
ловелас § 49, п. 5
ловець § 9, п. 3, 5, а
логарітм § 123
логарифм § 123
логічний § 129, I, п. 6
логопед § 5
Лодзь § 153, п. 2, 1
ложечка § 10, п. 1, прим.
лозівський § 153, п. 2
Лозова § 153, п. 2

- Ломáга* § 6, п. 2
Ломáга § 13
ломіти § 11, п. 1
Оломоуць § 151, п. 2, 1
Лонгфелло § 133
Лонгфелло § 140
Лондон § 121, п. 1, 1
Лос-Анджелес § 154, п. 3, 5
Лос-Анджелес § 50, п. 3
Лос-Фрайлес § 50, п. 3
Лось § 144, п. 13, 1, в
лотó § 140
Лóхвицький повіт § 50, п. 8
лояльний § 126
Ліпецьк § 149, п. 4, 3, в
Ліпова Долина § 154, п. 2, 6
лірико-епічний § 40, п. 2, 2, б
Лермонтов § 144, п. 2
Лєся Українка § 146, п. 1, 2
Лубні § 152, п. 2
Луб'янець § 144, п. 12
луг § 14, п. 2
Луганськ § 152, п. 1
Луговська § 144, п. 10
Луговський § 144, п. 10
Луговський § 144, п. 11
лужок § 32, п. 13
Лукіч § 32, п. 11
Луківна § 32, п. 11
Лук'ян § 7, п. 3
Лук'яненко § 7, п. 3
Лук'янець § 7, п. 3
Лук'янов § 144, п. 12
Лук'янюк § 7, п. 3
лу́па § 121, п. 1, 1
Лу Сінь § 146, п. 2, 5, прим.
Луховіці § 149, п. 4, 3, д
Ліфшиц § 144, п. 13, 2, прим. 2
Лóхвиця § 152, п. 1
Лучин § 144, п. 7, 3, а
львівський § 153, п. 2
Львів § 148
Львів § 152, п. 1
Львів § 153, п. 2
Львівська площа § 50, п. 11
Львівська середня загальноосвітня школа № 51 імені Івана Франка § 54, п. 3
Львівське збройне повстання 1848 р. § 52, п. 1
львів'яни § 49, п. 6
Ольвія § 152, п. 1
льон § 8, п. 2
льон § 26, п. 1, 2
льон-довгунець § 37, п. 1, 4
льон-кучерявець § 37, п. 1, 4
льонолавсан § 36, п. 1, 3
льон-сирець § 37, п. 1, 4
льох § 8, п. 2
áльфа-промені § 36, п. 2, 2, б
áльфа-розпад § 36, п. 2, 2, б
áльфа-частінка § 36, п. 2, 2, б
Любек § 121, п. 1, 2
любитель § 32, п. 3
любіти § 18
люд § 19, п. 2
Людвіг ван Бетховен § 146, п. 1, 4
Людвіг ван Бетховен § 49, п. 2
лю́ди § 4, п. 2
Людина § 60, п. 3
людинодень § 36, п. 1, 3
Людмила Василівська-Березіна § 49, п. 1
лю́дство § 19, п. 2
людський § 19, п. 2
лю́дська́сть § 26, п. 2, 1, а
Люксембург § 153, п. 2, 1
люксембурзький § 153, п. 2, 1
Люксембург § 122, п. 1
Лю́тер § 121, п. 1, 2
Люфтганза § 122, п. 4
ля § 140
ляльковóд § 36, п. 1, 1
ляльковóд § 9, п. 3, 5, д
Ляпунов § 144, п. 13, 1, в, прим.

М

- Мáвка* § 49, п. 7, 3
ма́впячий § 7, п. 1, прим.
Мавританія § 129, III, п. 4
Мавританія § 131
мавританський § 129, III, п. 4
магазин § 5
магазин «Ярослав» § 54, п. 5
МАГАТЕ § 61, п. 2
МАГАТЕ § 63, п. 9
магістра́ль § 121, п. 1, 2
магістра́ль § 139, п. 1, 2
магістра́ль § 140
магніто́лог-астроно́м § 36, п. 2, 1, а
Магомéт § 122, п. 1
Магомéт § 49, п. 7, 1
Магомéт § 53, п. 1
Магри́б § 129, III, п. 4
мада́м § 140
мадемуазель § 140

мадэра § 50, п. 12
мадо́нна § 128, п. 1
Мадрі́д § 129, III, п. 4
маэ́стро § 140
Ма́єр § 126
мазь § 30, п. 1, 3
маі́с § 129, II
майбу́тній § 33, п. 1
майдáн Незалежності § 50, п. 11
Ма́йнгоф § 136, п. 1
ма́йстер § 33, п. 6
ма́йстрі́ня § 32, п. 4
ма́йстрова § 33, п. 6
ма́йстрова § 33, п. 6
ма́йстрове § 33, п. 6
Мака́о § 140
макі́нтош § 134
макі́нтош § 49, п. 5
макі́яж § 125
маккарти́зм § 128, п. 4, прим.
Макка́ртні § 128, п. 4, прим.
Макке́нзі § 128, п. 4, прим.
Макке́нна § 128, п. 4, прим.
Маккі́нлі § 128, п. 4, прим.
Мак-Клю́р § 146, п. 1, 4, прим. 1
Мака́р § 143, п. 2, прим. 2
макроеко́но́міка § 35, п. 4, 3
макромо́ле́кула § 35, п. 4, 3
максі́м § 49, п. 5
Максими́юк § 7, п. 1
максіо́дяг § 35, п. 4, 3
максімо́да § 35, п. 4, 3, прим. 1
максісу́кня § 35, п. 4, 3, прим. 1
мале́сенький § 26, п. 2, 1, б
ма́ліна «ге́ракл» § 59, п. 2
Ма́лишев § 9, п. 3, 5, г
ма́лишевський § 9, п. 3, 5, г
Ма́лишкова мета́фора § 49, п. 9, 1
Ма́лінін § 144, п. 7, 1
Ма́лінін § 144, п. 7, 3, б
Мале́нький Вовк § 146, п. 1, 1
Малоази́тське нагі́р'я § 50, п. 1
Малоазі́йське нагі́р'я § 154, п. 2, 1, прим.
маловжи́ваний § 40, п. 1, 4
ма́ло-пома́лу § 35, п. 5, 2
малочу́тливий § 40, п. 1, 4
Малояросла́вець § 154, п. 2, 1
Ма́ліцин § 144, п. 8
Ма́льме § 132
ма́льований § 34, п. 1
малюва́ння § 34, п. 1
малюва́ти § 34, п. 1
мама § 33, п. 3
Мамали́га § 142, п. 1
Мамед-заде́ § 146, п. 3, 4
ма́мин § 33, п. 3
ма́нна § 128, п. 1
Манче́стер § 134
маоцзе́ду́нівський § 147, п. 2
Ма́ргарет § 140
ма́риво § 32, п. 2
Ма́ріє́нбург § 130, п. 1
Ма́ріє́тта § 130, п. 1
Ма́ріє́чка § 32, п. 8
Ма́ріїн § 33, п. 3
Ма́ріїн лист § 49, п. 9, 1
Ма́ріо § 140
Ма́ріупо́ль § 148, прим.
Ма́рія § 33, п. 3
Ма́рія Олекса́ндрівна Вілі́нська § 49, п. 1
ма́рка § 9, п. 2, 1, прим. 2
марке́тинг § 122, п. 1
Ма́рко Вовчо́к § 49, п. 1
Ма́рк По́рцій Ка́тон § 146, п. 1, 3
Ма́рк Твен § 147, п. 4, 1, прим.
марк-тве́нівський § 147, п. 4, 1, прим.
маркше́йдер § 136, п. 1
Ма́рло § 133
марокка́нець § 128, п. 3
Ма́ро́кко § 128, п. 3
Ма́рс § 51
Ма́рс § 53, п. 1
Ма́рсель § 125
ма́рсельє́за § 139, п. 1, 1
Ма́рта § 123
Ма́ру́син § 33, п. 3
Ма́ру́ся § 33, п. 3
Ма́рфа § 123
Ма́рціа́л § 129, I, п. 2
ма́ришувáти § 34, п. 3
Ма́рш ми́ру § 52, п. 2
Ма́рія-Антуа́не́тта § 146, п. 3, 1
Ма́р'я́н § 7, п. 2
Ма́р'я́на § 7, п. 2
ма́сло § 28, прим.
масні́й § 28, прим.
Маса́рик § 144, п. 8
ма́стільник § 32, п. 1
Ма́тве́єв § 144, п. 3, 3
Ма́тве́єва зато́ка § 149, п. 1, 2
матема́тика § 129, III, п. 1
математи́чний § 33, п. 2
мате́ріа́л § 129, I, п. 2
мате́рія § 129, I, п. 2

ма́терній § 33, п. 1
Ма́ти § 60, п. 3
Ма́ти Божя § 53, п. 2
ма́тір § 30, п. 1, 3, прим.
ма́тір'ю § 7, п. 2
ма́триць § 26, п. 2, 2
МАУ § 63, п. 9
ма́узер § 131
Махачка́ла § 152, п. 1
Маце́єв § 144, п. 3, 3
машинобудівний § 40, п. 1, 3
Маяко́вський § 144, п. 10
мо́ва-джерело § 37, п. 1, 1
мо́ва-посере́дниця § 37, п. 1, 1
ме́дико-генети́чний § 40, п. 2, 2, б
мегава́т-годі́на § 36, п. 2, 2, в
мегаефе́кт § 130, п. 1
меда́ль «За військову службу Україні»
 § 57, п. 1, 1
меда́ль «За врято́ване життя́» § 57, п. 1,
 1
Медве́дєв § 144, п. 3, 3
медвя́ний § 7, п. 1, прим.
меджлі́с § 54, п. 5, прим. 3
медза́клад § 35, п. 3, 2
ме́дик § 32, п. 1, прим.
Меди́на § 129, III, п. 5
медіа́лінгві́стика § 35, п. 2, 4
медіа́лінгві́стика § 36, п. 1, 3
медіа́стилі́стика § 35, п. 2, 4
Ме́дічі § 129, I, п. 3
медперсо́нал § 35, п. 4, 1
медуні́верситет § 61, п. 1, 2
Ме́ксика § 129, III, п. 2
Мела́шка § 22, 4, прим.
Мела́щин § 22, 4, прим.
ме́ливо § 32, п. 2
Меліто́поль § 148, прим.
Меморіа́льний буди́нок-музе́й Дмитра́
Яворні́цького § 54, п. 3
Менделє́єв § 144, п. 3, 3
мене́джер § 134
ме́нтор § 49, п. 5
ме́нши § 27, п. 2
меню́ § 140
мер § 56, прим. 1
Ме́редіт § 124
мережа «Фейсбук» § 54, п. 7
мере́живо § 32, п. 2
мереф'я́нський § 7, п. 1
мерзе́нний § 29, п. 3, 2
мерино́с § 59, п. 1
Mercédes § 140
мерсі́ § 129, I, п. 5
мерсі́ § 140
Ме́рфі § 135
металоема́ль § 130, п. 1
металопла́ст § 36, п. 1, 3
металорі́з § 36, п. 1, 1
металу́ргія § 121, п. 1, 1
метамо́ва § 35, п. 4, 2
метеоста́нція § 35, п. 4, 2
мето́дика § 129, III, п. 1
метрó § 140
90-метрóвий § 40, п. 2, 4
меха́нік § 32, п. 1, прим.
меха́ніко-математи́чний § 40, п. 2, 2, б
Мехмед-бе́й § 146, п. 3, 4
меце́нат § 49, п. 5
Мечисла́в § 144, п. 2
Мечисла́в § 146, п. 2, 4
Месте́чкін § 144, п. 3, 4
Мики́тович § 32, п. 11
Мико́ла § 143
Мико́ла § 144, п. 1
Микола́ївна § 32, п. 11
Микола́йович § 32, п. 11
Мико́ла Чудотво́рець § 53, п. 1
Микола́єнко § 141
Мико́лівна § 32, п. 11
Микола́їв § 148
Мико́лович § 32, п. 11
Миле́тич § 144, п. 6
мі́ля § 129, I, п. 6
мимово́лі § 41, п. 1, 8
мимоі́здом § 41, п. 1, 8
мимохі́дь § 41, п. 1, 8
мимохі́ть § 41, п. 1, 8
мину́лий. § 1
Минькі́вський § 9, п. 3, 5, е
Миро́нов § 144, п. 7, 3, б
мі́ро § 129, I, п. 6
ми́рт § 129, I, п. 6
мис § 50, п. 1
мис До́брої Наді́ї § 151, п. 2, 2
мис Де́жньо́ва § 149, п. 2, 2
мис Капіта́на Дже́ральда § 50, п. 2
мисленне́вий § 33, п. 6
мисль § 28, прим.
мис Рум'я́нцева § 149, п. 1, 2
мис Сі́рій § 149, п. 1, 3
мист. — мистецтво; мистецький § 62,
 п. 1
мі́тра § 129, I, п. 6

- митр. — митрополит § 62, п. 1
митрополіт § 129, I, п. 6
митрополіт Вінницький і Бářський,
архімандріт (архимандріт),
архієпископ (архиепископ), пастор,
мулла, імам, ксьондз. § 53, п. 6, прим.
Митрофанов § 144, п. 7, 3, 6
Митіци § 149, п. 4, 1, 6
Митіци § 149, п. 4, 3, д
мать § 30, п. 1, 3
Михайлівський Золотоверхий монастир
§ 53, п. 7
Михальченко § 27, п. 6
Михальчишин § 27, п. 6
Михальчук § 27, п. 6
Михайловське § 149, п. 4, 3, 6
Михайло-Коцюбінське § 152, п. 5
Михайло-Коцюбінське § 154, п. 3, 2
михайло-коцюбінський § 154, п. 3, 2
мишуріно-різький § 154, п. 3, 6
Мишурин Ріг § 154, п. 3, 6
мі-бемоль § 36, п. 2, 2, в
міграція § 122, п. 1
міграція § 128, п. 2
мідіодяг § 35, п. 4, 3
мідімода § 35, п. 4, 3, прим. 1
мідіспідниця § 35, п. 4, 3, прим. 1
мідь § 26, п. 1, 1
міжгір'я § 7, п. 2
міжконтинентальний § 31, п. 2
Міжнародна асоціація українців § 54,
п. 1
Міжнародний валютний фонд, Рада
Європи. § 54, п. 1
Міжнародний рік дитини § 52, п. 2
міжпланетний § 31, п. 2
мій § 9, п. 1, 1, а
мікроорганізми § 35, п. 4, 3
мікрохвілі § 35, п. 4, 3
мікрочастінка § 35, п. 4, 3
мільйон § 8, п. 1, 2
мільйонний § 33, п. 1
35-мільйонний § 38, п. 2
мільярд § 139, п. 1, 1
4-мільярдний § 38, п. 2
мінеральна вода «Моршинська» § 58, п. 1
Мінеральні Води § 152, п. 4, 1
мініблók § 35, п. 4, 3
мінідиск § 35, п. 4, 3
мінієскалатор § 130, п. 1
мінікомп'ютер § 35, п. 4, 3
міністерства України § 54, п. 5, прим. 4
Міністерство освіти і науки України
§ 54, п. 1
міністр § 56, прим. 1
Міністр освіти і науки України § 56,
прим. 3
Мін'юст § 7, п. 4
Мірза-хан § 146, п. 3, 4
міркувати § 34, п. 1
мірошник § 21
мірра § 128, п. 1
міс § 140
місиво § 32, п. 2
місис § 140
Міссісіпі § 128, п. 3, прим.
Міссісіпі § 129, I, п. 4
Міссурі § 128, п. 3
міст § 9, п. 3, 1, в
міст § 50, п. 11
місто Івано-Франківськ § 154, п. 1, 3
містóчок § 9, п. 3, 1, в
місьць § 26, п. 2, 2
міськдержадміністрація § 61, п. 1, 2
міськком § 29, п. 1, 2
міськрада § 35, п. 3, 2
місяцехід § 9, п. 3, 5, д
місяць § 21
місяць § 51, прим.
Місяць § 51, прим.
місячний § 21
міт § 123
мітологія § 123
міф § 123
міфологія § 123
Міцкєвич § 144, п. 2
Міцкєвич § 144, п. 6, 1
міць § 30, п. 1, 3
Мічатек § 144, п. 2
Мічиган-авеню § 50, п. 5
Мічурін § 144, п. 7, 1
Мішель § 121, п. 1, 2
Мішель § 140, прим.
мішечок § 32, п. 8
Майборода § 142, п. 1
Мйодович § 144, п. 5, 1
Мекка § 153, п. 2, 2
меккський § 153, п. 2, 2
Міклóшич § 144, п. 6, 2
Мілач § 144, п. 6
Малець § 142, п. 3, прим. 1
млн (мільйон) § 62, п. 1
млрд (мільярд) § 62, п. 1
м — метр § 62, п. 1

м. — *місто* § 62, п. 1
мм — *міліметр* § 62, п. 1
мóвби § 43, п. 1
мóвно-літературний § 40, п. 2, 2, а
мовностильовий § 40, п. 1, 2
мовознавець § 32, п. 3
могті § 9, п. 1, 1, е
могутній § 5
модернізм § 32, п. 14
моджахед § 122, п. 4
мозаїка § 126
мозаїка § 129, II
мозаїка § 3
мозаїчний § 33, п. 2
мої § 3
молекула § 121, п. 1, 1
молодець § 19, п. 1, 1
молодість § 30, п. 1, 3, прим.
Молодечно § 152, п. 3, прим.
молодь § 30, п. 1, 3
молотьба § 26, п. 1, 1
Мóлòх § 49, п. 7, 2
молох § 49, п. 7, 2, прим. 2
молóчно-білий § 40, п. 2, 2, г
молочнопромисловий § 40, п. 1, 2
молóчно-м'ясний § 40, п. 2, 2, а
Мольєр § 139, п. 1, 1
монастир § 27, п. 1
монголо-татари § 36, п. 2, 3
монголо-татарський § 40, п. 2, 1
монголка — *монголиці* § 26, п. 1, 3, прим.
Монік § 140
моновистава § 35, п. 4, 2
монокультурний § 40, п. 1, 1
Монтевідео § 129, I, п. 4
Монтеск'є § 138, п. 1, 1
Морáвець § 142, п. 3, прим. 1
мóре § 50, п. 1
морепродукти § 35, п. 2, 4
Морóз § 142, п. 1, прим. 2
морóз § 142, п. 1, прим. 2
моріг § 9, п. 2, 3
морквяний § 7, п. 1, прим.
морóз § 9, п. 2, 3
морóзиво § 32, п. 2
Москвá § 152, п. 1
мости́ти § 17
Мотóк § 142, п. 1
мотóк § 9, п. 3, 5, а
мотокрós § 35, п. 4, 2
Мотр § 26, п. 2, 2
мотуззя § 30, п. 1, 1
мох § 9, п. 2, 1, прим. 1
Мáо Цзедун § 147, п. 2
мóщений § 17
моя § 4, п. 1
Міргород § 35, п. 3, 1
мóре § 154, п. 2, 1, прим.
мóре Лánтевих § 149, п. 1, 2
мрійник § 32, п. 1
Мóриц § 144, п. 13, 2, прим. 2
Мáр'їно § 149, п. 4, 2
Мáр'їно § 150, п. 1, 2
Мáркó Вовчóк § 146, п. 1, 2
Мáркó Вовчóк § 147, п. 4, 1
Муромцев § 144, п. 3, 3
Мусоргський § 144, п. 10
мáти-й-мáчуха § 36, п. 2, 2, в
мужній § 33, п. 1
муза § 49, п. 7, 2, прим. 1
Музей мадам Тюссó § 54, п. 3
Музейний провулок § 50, п. 11
музично-танцювальный § 40, п. 2, 2, а
муллá § 128, п. 1
мультимільйонєр § 35, п. 4, 3
мультифільм § 35, п. 4, 1
Муравіóво. § 151, п. 1
Мусієнко § 32, п. 9
мустанг § 59, п. 1
муха § 14, п. 1
Мухáммед § 122, п. 4
мушка § 14, п. 1
Муюн-Кум § 50, п. 4, прим.
м/хв (метрів за хвилину) § 62, п. 4
Мічатек § 144, п. 6, 1
Мішкін § 144, п. 7, 3, б
Мюллер § 128, п. 3
Мюллер § 138, п. 2, 2
Мюнхен § 50, п. 5, прим.
мюрид § 138, п. 2, 2
м'якопіднебінний § 40, п. 1, 2
м'яльно-тіпальный § 40, п. 2, 2, а
м'ясо § 7, п. 1
м'ясо-вóвняний § 40, п. 2, 2, в
м'ясозаготівельний § 40, п. 1, 1
м'ясоїд § 36, п. 1, 1
м'ясо-молóчний § 40, п. 2, 2, в
м'ясо-сáльний § 40, п. 2, 2, в
м'ясо-яєчний § 40, п. 2, 2, в
м'ята § 4, п. 1
М'ятлев § 144, п. 3, 3

Н

на Áдам-стрит § 140

набагато § 41, п. 1, 1
на багато § 41, п. 1, 1, прим.
на бігу § 41, п. 2, 1
на́бик § 41, п. 1, 2
набі́рниця § 32, п. 4
на біс § 41, п. 2, 1
набри́хувати § 11, п. 2
на вагу § 41, п. 2, 1
наве́рх § 41, п. 1, 2
наверху́ § 41, п. 1, 2
навесні́ § 41, п. 1, 2
навесні́ § 41, п. 2, 1
на ве́сну § 41, п. 2, 1
навздогін § 41, п. 1, 7
навздогін § 42, п. 1, 1
на́взнак § 41, п. 1, 7
на ви́бір § 41, п. 2, 1
наві́ворот § 41, п. 1, 2
на видноті́ § 41, п. 2, 1
наві́літ § 41, п. 1, 3
наві́дліг § 41, п. 1, 3
на відмінно § 41, п. 2, 1
наві́дрі́з § 41, п. 1, 3
на відча́й § 41, п. 2, 1
наві́же́ний § 29, п. 3, 2, прим.
наві́к § 41, п. 1, 2
наві́ки § 41, п. 1, 2
на віку́ § 41, п. 2, 1
на́віч § 41, п. 1, 2
наві́чно § 41, п. 1, 1
наві́що § 41, п. 1, 6
накідьки § 41, п. 1, 7
навколо́ § 41, п. 1, 7
навколо́ § 42, п. 1, 1
навкруги́ § 41, п. 1, 7
навкула́чки § 41, п. 1, 7
навмання́ § 30, п. 1, 4
навмі́сне § 28, прим.
навмі́сне § 41, п. 1, 7
навпаки́ § 41, п. 1, 7
навперева́ги § 41, п. 1, 3
навперей́ми § 41, п. 1, 7
навперей́ми § 42, п. 1, 1
навпрі́сядки § 41, п. 1, 7
навпросте́ць § 41, п. 1, 7
навря́д § 41, п. 1, 7
на́вскáч § 41, п. 1, 7
на́вскі́с § 41, п. 1, 7
навскосі́ § 41, п. 1, 7
навспра́вжки § 41, п. 1, 7
на́всті́ж § 41, п. 1, 7
навті́кача́ § 41, п. 1, 7
навча́льний § 40, п. 2, 2, а
навча́льно-виховні́й § 40, п. 2, 2, а
навча́льно-науко́вий § 40, п. 2, 2, а
на га́муз § 41, п. 2, 1
на го́лову § 41, п. 2, 1
на-гора́ § 41, п. 1, 2
нагору́ § 41, п. 1, 2
нада́лі § 41, п. 1, 1
надве́чір § 41, п. 1, 2
на́двоє́ § 41, п. 1, 5
надво́рі § 41, п. 1, 2
на́дголодь § 41, п. 1, 2
Наддні́пря́нщина § 50, п. 6, прим.
Надзвича́йний і Повнова́жний Посо́л § 60, п. 1
на́дзелень § 41, п. 1, 2
на ді́во § 41, п. 2, 1
надмі́р § 41, п. 1, 2
надмі́ру § 41, п. 1, 2
на до́брани́ч § 41, п. 1, 1, прим.
надо́вго § 41, п. 1, 1
на дозві́ллі § 41, п. 2, 1
надпото́ужний § 31, п. 2
на Дру́рі-лейн § 140
над сі́лу § 41, п. 2, 1
Наді́я § 143
на Ё́ббі-роуд § 140
на жа́ль § 41, п. 2, 1
наза́вжди́ § 41, п. 1, 1
на за́втра § 41, п. 1, 1, прим.
наза́д § 41, п. 1, 2
наза́хват § 41, п. 1, 3
наздога́д § 41, п. 1, 3
наздогін § 41, п. 1, 7
на зло́ § 41, п. 2, 1
назо́всім § 41, п. 1, 1
на зразо́к § 41, п. 2, 1
назу́стріч § 42, п. 1, 1
назу́стріч § 41, п. 1, 3
наі́вний § 129, II
наі́вний § 3
наі́мення § 9, п. 3, 4
на льоту́ § 41, п. 2, 1
на мі́ть § 41, п. 2, 1
на Монтріо́л-роуд § 140
на́морозь § 26, п. 1, 1
нані́з § 41, п. 1, 2
нанизу́ § 41, п. 1, 2
на ні́що § 41, п. 2, 1
нано́діагно́стика § 36, п. 1, 3
нанокомп'ю́тер § 35, п. 4, 3
нано́часті́нки § 35, п. 2, 4

наночасті́нки § 35, п. 4, 3
 на о́ко § 41, п. 2, 1
 нао́сліп § 41, п. 1, 7
 наостáнку § 41, п. 1, 2
 наостáнок § 41, п. 1, 2
 напам'ять § 41, п. 1, 2
 напам'ять § 41, п. 1, 9, прим.
 на пам'ять § 41, п. 1, 9, прим.
 напéвне § 41, п. 1, 4
 наперебій § 41, п. 1, 3
 наперéваги § 41, п. 1, 3
 наперéд § 41, п. 1, 2
 напередодні § 42, п. 1, 1
 наперекі́р § 41, п. 1, 3
 наперері́з § 41, п. 1, 3
 напі́вавтома́т § 36, п. 1, 6
 напі́в'європе́йський § 7, п. 4
 напі́вімла́ § 36, п. 1, 6
 напі́вкúц § 36, п. 1, 6
 напі́влюді́на § 36, п. 1, 6
 напі́вма́впа § 36, п. 1, 6
 напі́впітьма́ § 36, п. 1, 6
 напі́впра́вда § 36, п. 1, 6
 напі́вфа́брикат § 36, п. 1, 6
 напі́дні́тку § 41, п. 1, 3
 напі́й «Жі́вчик» § 58, п. 1
 напого́тові § 41, п. 1, 7
 напока́з § 41, п. 1, 3
 напо́ловіну § 41, п. 1, 2
 на пору́ки § 41, п. 2, 1
 на по́тім § 41, п. 1, 1, прим.
 напо́хваті § 41, п. 1, 3
 напочáтку § 41, п. 1, 2
 наприкі́нці § 42, п. 1, 1
 напри́клад § 41, п. 1, 2
 напр. — напри́клад § 62, п. 1
 напро́весні § 41, п. 1, 2
 напроло́м § 41, п. 1, 3
 напропа́ле § 41, п. 1, 3
 на проща́ння § 41, п. 2, 1
 напру́ження § 32, п. 5
 напускні́й § 33, п. 1
 на ра́дість § 41, п. 2, 1
 на ра́дощах § 41, п. 2, 1
 на́раз § 41, п. 1, 2
 на́рдéп § 35, п. 4, 1
 на́ректі́ § 11, п. 2
 на́ре́шті § 41, п. 1, 2
 На́ре́жний § 144, п. 3, 4
 На́рі́жний § 144, п. 3, 4
 на́рівні § 41, п. 1, 2
 на́рі́зно § 41, п. 1, 4
 на́ріка́ти § 11, п. 2
 на́ркобі́знес § 35, п. 4, 2
 на́р. — на́родний § 62, п. 1
 на́ро́д § 9, п. 3, 5, е
 на́ро́дний § 9, п. 3, 5, е
 на́ро́дний § 33, п. 1
 на́ро́дний а́рти́ст Украї́ни § 56, прим. 1
 на́ро́дно-ві́звольний § 40, п. 2, 3
 на́родногоспода́рський § 40, п. 1, 2
 на́роднопоети́чний § 40, п. 1, 2
 на́ро́зхвaт § 41, п. 1, 3
 на ру́ку § 41, п. 2, 1
 На́р'ян-Ма́р § 154, п. 3, 3
 на са́моті § 41, п. 2, 1
 наса́мперед § 41, п. 1, 8
 на світа́нку § 41, п. 2, 1
 на Сeнт-Дже́ймс-стрі́т § 140
 Насе́дкі́н § 144, п. 3, 4
 на́сі́лу § 41, п. 1, 2
 на скаку́ § 41, п. 2, 1
 на́скоком § 41, п. 1, 3
 на́скрі́зь § 41, п. 1, 1
 на сла́ву § 41, п. 2, 1
 на сло́во § 41, п. 2, 1
 на смі́х § 41, п. 2, 1
 на со́вість § 41, п. 2, 1
 на со́ром § 41, п. 2, 1
 наспі́д § 41, п. 1, 2
 на́спі́х § 41, п. 1, 3
 наспо́ді § 41, п. 1, 2
 наспра́вді § 41, п. 1, 1
 наста́вник § 32, п. 1
 на́стін. кале́ндар § 62, п. 1
 на́сторо́жі § 41, п. 1, 2
 на Та́ймс-сквер § 140
 На́та́лка § 22, 5
 На́та́лка — На́та́лці, На́та́лчин § 26,
 п. 1, 3, прим.
 На́та́лчин § 22, 5
 на́трієвмі́сний § 40, п. 1, 6
 на́трі́йоргані́чний § 40, п. 1, 7
 на́тро́є § 41, п. 1, 5
 на́тице́серце § 41, п. 1, 8
 науко́во-експериме́нтальний § 40, п. 2, 2,
 а
 науко́во об́грунто́ваний § 40, п. 1, 4,
 прим. 1
 нау́к. — науко́вий § 62, п. 1
 Науко́во-дослі́дний інсти́тут хі́мічного
 машинобу́дування § 61, п. 3, прим. 2
 науко́во-при́кладний § 40, п. 2, 2, а
 на ура́ § 41, п. 1, 1, прим.

на ходу § 41, п. 2, 1
Нацбанк § 35, п. 4, 1
націєтворення § 35, п. 2, 4
Національна академія наук України § 54,
п. 3
Національна бібліотека України імені
В. І. Вернадського § 54, п. 3
Національна премія України імені Тараса
Шевченка § 57, п. 3
Національний банк України § 54, п. 1
Національний університет «Острозька
академія» § 54, п. 3
Національний художній музей України
§ 54, п. 3
національні збори § 54, п. 5, прим. 3
націонал-патріотичний § 40, п. 2, 1
нац. — національний § 62, п. 1
на́чєб § 43, п. 1
на́чєбто § 43, п. 1
начєтверо § 41, п. 1, 5
нашвидку § 41, п. 1, 4
нашвидкуруч § 41, п. 1, 8
на шкóду § 41, п. 2, 1
на щáстя § 41, п. 2, 1
на́що § 41, п. 1, 6
нащо § 41, п. 1, 9, прим.
на що § 41, п. 1, 9, прим.
наявú § 41, п. 1, 2
но́вгородський § 154, п. 2, 5
Нóвгород § 154, п. 2, 5
Нóвгород § 35, п. 3, 1
Нóвгород-Сіверський § 148
Нóвгород-Сіверський § 152, п. 4, 2
Нóвиков § 144, п. 7, 3, г
Нóвиков-Прибóй § 146, п. 3, 2
Нóвотний § 144, п. 11
Нéврлий § 144, п. 11
Нгуєн Зу § 49, п. 4
Нгуєн Конг Хоáн § 146, п. 1, 6
Нéдзведзь § 144, п. 13, 2, прим. 1
Нéдич § 144, п. 2
НДІ електромехані́чних при́ладів § 61,
п. 3, прим. 2
НДІ трáнспорту га́зу § 61, п. 3, прим. 2
НДІхіммаш § 61, п. 3, прим. 2
не § 44, п. 1, 1
не § 44, п. 1, 2
не § 44, п. 1, 3
не § 44, п. 1, 4
не § 44, п. 1, 5
не § 44, п. 1, 5, прим.
не § 44, п. 1, 6
не § 44, п. 2, 6
не § 44, п. 2, 8
неабі́хто § 44, п. 2, 7
неабі́який § 44, п. 2, 7
небалаку́чий § 44, п. 2, 7
Небі́т-Да́г § 153, п. 2, 3, прим. 1
небі́т-да́гський § 153, п. 2, 3, прим. 1
невблагáнний § 29, п. 3, 1
невважа́ючи на... § 44, п. 2, 7
невда́лий § 44, п. 2, 7
невдо́взі § 44, п. 2, 5
невдога́д § 44, п. 2, 7
невесéлий § 44, п. 2, 7
невже́ § 44, п. 2, 7
неві́нно § 44, п. 2, 5
не від то́го § 44, п. 1, 7
неві́льник § 44, п. 2, 5
невмі́ння § 44, п. 2, 7
нево́лити § 44, п. 2, 5
нево́ля § 44, п. 2, 7
невпа́м'ятку § 44, п. 2, 7
невті́нний § 44, п. 2, 5
невті́нно § 44, п. 2, 5
неврожа́й § 44, п. 2, 7
невсипу́щий § 44, п. 2, 5
невтя́мкі § 41, п. 1, 1
невтя́мкі § 44, п. 2, 7
невче́ний § 44, п. 2, 7
нега́дано § 44, п. 2, 7
нега́йний § 44, п. 2, 5
нега́рдз § 41, п. 1, 1
негáтивний § 122, п. 1
неглі́же § 140
него́да § 44, п. 2, 5
Негорі́ле § 149, п. 1, 3
недалéко § 44, п. 2, 7
недарма́ § 44, п. 2, 7
неді́льник § 52, п. 2
недобачáти § 44, п. 2, 6
недо́биток § 44, п. 2, 6
недо́брый § 44, п. 2, 7
недові́конаний § 44, п. 2, 6
недодéржаний § 44, п. 2, 6
недозрі́лий § 44, п. 2, 6
недоі́дати § 44, п. 2, 6
недо́їдок § 44, п. 2, 6
недока́заний § 44, п. 2, 6
недокрі́в'я § 44, п. 2, 6
недо́літок § 44, п. 2, 6
недолю́блювати § 44, п. 2, 6
недо́ля § 44, п. 2, 7
недооці́нений § 44, п. 2, 6

недописаний § 44, п. 2, 6
недорід § 44, п. 2, 6
недорослий § 44, п. 2, 6
не досить § 44, п. 1, 7
недосяжність § 44, п. 2, 6
недоторканий § 29, п. 3, 1
недоторканність § 44, п. 2, 6
недобук § 44, п. 2, 6
недочувати § 44, п. 2, 6
недочутий § 44, п. 2, 6
недуга § 44, п. 2, 5
не дуже § 44, п. 1, 7
недурно § 44, п. 2, 7
не-Європа § 44, п. 3, 3
нежить § 44, п. 2, 5
незбаром § 44, п. 2, 5
незабутній § 33, п. 1
незбагнений § 44, п. 2, 7
незважаючи на... § 44, п. 2, 7
незважаючи (невважаючи) на те що
 § 43, п. 2, 2
нездійснений § 29, п. 3, 1
нездоланий § 29, п. 3, 2, прим.
нездоланий § 29, п. 3, 1
нездоланий § 29, п. 3, 2, прим.
нездоланність § 29, п. 3, 2
нездоланно § 29, п. 3, 2
нездужати § 44, п. 2, 5
не здужати § 44, п. 2, 5
незлічений § 29, п. 3, 2, прим.
незлічений § 29, п. 3, 1
незлічений § 29, п. 3, 2, прим.
незлічений § 44, п. 2, 5
не зовсім § 44, п. 1, 7
незрівняний § 29, п. 3, 1
не з рукі § 41, п. 2, 1
незчутися § 44, п. 2, 5
неіндуктивний § 129, II, прим.
неісто́та § 44, п. 3, 3
Нельсон § 139, п. 1, 2
нелюдина § 44, п. 3, 3
немалій § 44, п. 2, 7
немов § 43, п. 1
немов § 44, п. 2, 7
немовби § 43, п. 1
немовбито § 43, п. 1
немовля § 44, п. 2, 5
не можна § 44, п. 1, 7
ненавидіти § 44, п. 2, 5
ненависний § 44, п. 2, 5
ненависть § 44, п. 2, 5
ненастанний § 44, п. 2, 5
неначе § 43, п. 1
неначе́то § 43, п. 1
н. е. — нашої ери § 62, п. 1
неначе § 44, п. 2, 7
неначе́то § 44, п. 2, 7
неоімперіалізм § 129, II, прим.
неоліт § 52, п. 2, прим. 3
неомодерніст § 35, п. 4, 2
неособа § 44, п. 3, 3
неписьмений § 44, п. 2, 7
Непійвода § 146, п. 2, 1
Непійвода § 36, п. 1, 4
Непійпиво § 36, п. 1, 4
непокоїтися § 44, п. 2, 5
не по-нашому § 44, п. 1, 7
непорушно § 44, п. 2, 5
непохитний § 44, п. 2, 5
непохитно § 44, п. 2, 5
непра́вда § 44, п. 2, 7
непримиренний § 29, п. 3, 1
несамовіто § 44, п. 2, 5
несказаний § 29, п. 3, 1
нескінченний § 29, п. 3, 1
неславити § 44, п. 2, 5
не славити § 44, п. 2, 5
несміливий § 44, п. 2, 7
несподіванка § 44, п. 2, 7
нести § 9, п. 1, 1, е
Нестор Літописець § 49, п. 1
нестямитися § 44, п. 2, 5
нестямний § 44, п. 2, 5
несу § 1
не сьогодні-завтра § 35, п. 5, 3
не треба § 44, п. 1, 7
Нетудихата § 146, п. 2, 2
неук § 44, п. 2, 5
нехвороц § 30, п. 1, 3, прим.
Нехорошев § 144, п. 3, 3
нехотя § 44, п. 2, 7
не цілком § 44, п. 1, 7
Нечуй-Левіцький § 146, п. 3, 2
Нечуй-Левіцький § 146, п. 4
Нечуй-Левіцький § 49, п. 1
Ніжин § 153, п. 1
ніжинський § 153, п. 1
Нижній Новгород § 151, п. 2, 2
Нижня Тунгуска § 150, п. 1, 1
нижньогірський § 35, п. 1
Нижньодунайська низовина § 154, п. 2, 1,
 прим.
Нижньокилімськ § 154, п. 2, 1
ніжче § 20

ніжчий § 20
низовина § 154, п. 2, 1, прим.
низькій § 20
низькооплачуваний § 40, п. 1, 4
низькопродуктивний § 40, п. 1, 2
Никифоров § 144, п. 7, 3, б
нірка § 129, I, п. 6
Ничіпир § 143, п. 2, прим. 1
ні § 44, п. 1, 8
ніби § 43, п. 1
нібито § 43, п. 1
ні в ко́го § 44, п. 1, 9
ні в я́кому § 44, п. 1, 9
ні́готь § 9, п. 3, 1, а
ніде § 44, п. 2, 9
ніде́ § 44, п. 2, 9
ні до ко́го § 44, п. 1, 9
ні до чо́го § 44, п. 1, 9
ніж § 43, п. 1
ніженька § 9, п. 3, 1, в
ніженька § 10, п. 1
ніженька § 32, п. 9
ніжка § 9, п. 3, 1, б
ніжка § 14, п. 1
ні за́ що § 44, п. 1, 9
ні за що́ § 44, п. 1, 9
ніза́що § 44, п. 2, 9
нізві́дки § 44, п. 2, 9
нізві́дкіля́ § 44, п. 2, 9
ні з кі́м § 44, п. 1, 9
Нікара́гуа § 140
ніку́ди § 44, п. 2, 9
ніко́го § 44, п. 2, 9
Ніко́лаєв § 144, п. 7, 3, б
Ніко́лаєвськ-на-Аму́рі § 149, п. 4, 3, б
ніколи § 44, п. 2, 9
ніко́ли § 44, п. 2, 9
Ніко́ль § 140, прим.
Нікі́тін § 144, п. 7, 3, б
Ні́л § 129, I, п. 4
німе́цький § 22, 1
Німе́ччина § 22, 1
ні́мфа § 49, п. 7, 2, прим. 1
ні на грі́ш § 41, п. 2, 1
ні на́ що § 44, п. 1, 9
ні на що́ § 44, п. 1, 9
ніна́що § 44, п. 2, 9
ні на я́кому § 44, п. 1, 9
«ніса́н» § 58, п. 2
ніскі́льки § 44, п. 2, 9
нітро́хи § 44, п. 2, 9
ніхто́ § 44, п. 2, 9
Ні́цца § 128, п. 3
ніч § 9, п. 1, 1, а
ніч § 30, п. 1, 3
нічи́йм § 44, п. 2, 9
нічи́й § 44, п. 2, 9
нічний § 21
нічо́го § 44, п. 2, 9
ні́ша § 129, I, п. 6
ніщо́ § 44, п. 2, 9
ні́як § 44, п. 2, 9
ні́як. § 44, п. 2, 9
ні́який § 44, п. 2, 9
ні́якому § 44, п. 2, 9
Ніко́поль § 148, прим.
ніку́ди § 44, п. 2, 9
На́льчик § 149, п. 4, 3, а
І́нна § 143
Но́белі́вська пре́мія § 49, п. 9, 3
Но́белі́вська пре́мія § 57, п. 3
Но́ва Зе́ла́ндія § 50, п. 1
но́вація § 128, п. 2
но́вела § 121, п. 1, 1
Но́вий За́віт § 53, п. 4
Но́вий рік § 52, п. 1
Но́вий Са́д § 150, п. 1, 1
Но́вий Са́д § 154, п. 1, 1
Но́ве Ме́сто § 149, п. 1
Но́ве Мі́сто § 154, п. 1, 1
Но́ве Мі́сто § 154, п. 2, 6
Ново́воли́нськ § 154, п. 2, 1
Новогра́д-Воли́нський § 152, п. 4, 2
новозасно́ваний § 40, п. 1, 4
новоі́рла́ндський § 3, прим.
новомі́ський § 154, п. 2, 6
новомі́щани § 154, п. 2, 6
Новомлі́нівська сі́льра́да § 50, п. 8
Новоси́бірськ § 154, п. 2, 1
Новоси́бірські остро́ви § 154, п. 2, 1,
 прим.
Новосі́лки-на-Дні́прі § 154, п. 3, 5
новосі́лківський-на-Дні́прі § 154, п. 3, 5
Новосьо́лов § 144, п. 4, 2
новоутво́рений § 40, п. 1, 4
нога́ § 9, п. 1, 1, б
нога́ § 9, п. 1, 2
нога́ § 14, п. 1
ножетри́мач § 35, п. 2, 3
но́жичок § 32, п. 8
но́жівка § 32, п. 12
Нойба́уер § 136, п. 1
Нойбра́нденбург § 136, п. 1
но́рд-ве́ст § 36, п. 2, 2, в

норд-ост § 36, п. 2, 2, в
норд-остовий § 40, п. 2, 1
Нортгайм § 136, п. 1
носіти § 32, п. 5
носіння § 9, п. 3, 4
носіння § 32, п. 5
носок § 9, п. 3, 5, а
носоріг § 9, п. 3, 5, д
носоріг § 36, п. 1, 3
нотация § 128, п. 2, прим.
Нестір § 143, п. 2, прим. 1
НТШ § 63, п. 9
нульовий § 33, п. 6
Нур ад Дін § 49, п. 2
Нур ед Дін § 146, п. 1, 4
Нур ед Дін § 147, п. 3
нуреддінівський § 147, п. 3
нехтувати § 44, п. 2, 5
націє- § 36, п. 2, 4
Ніцца § 153, п. 2, 2
ніцький § 153, п. 2, 2
Нью-Йорк § 154, п. 3, 4
Нью-Йорк § 154, п. 3, 6, прим. 1
ньюйорквіці § 154, п. 3, 6, прим. 1
нью-йоркський § 154, п. 3, 4
нью-йоркський § 154, п. 3, 6, прим. 1
Ньютон § 139, п. 1, 1
нянька § 27, п. 2
няньчин § 27, п. 2
няньчити § 27, п. 2

О

об § 152, п. 1
обабіч § 41, п. 1, 8
оббіти § 29, п. 1, 1
оберлейтенант § 35, п. 4, 4
обермайстер § 35, п. 4, 4
оберофіцёр § 35, п. 4, 4
оберпрокурор § 35, п. 4, 4
Об'єднання співмешканців багатоквартирних будінків «Наш дім» § 54, п. 4
об'єм § 7, п. 4
обік § 41, п. 1, 2
обіруч § 41, п. 1, 8
обіч § 41, п. 1, 2
об'їхати § 3
область П'ємонт § 50, п. 9
обл. — *область; обласний* § 62, п. 1
оборіг § 9, п. 2, 3
обпаліти § 31, п. 2
обробіток землі § 51, прим.
обтрусіти § 31, п. 2
овва § 29, п. 4
овес § 9, п. 1, 1, г
Овідій § 129, I, п. 3
овочевий § 33, п. 6
овочесховище § 35, п. 2, 3
огірок Корольок § 59, п. 3
огненний § 29, п. 3, 2
ого-го-го § 35, п. 5, 4
Одарка § 22, 5
Одарчин § 22, 5
одвіку § 41, п. 1, 2
одержати § 1
Одеський державний літературний музей § 54, п. 3
одін в одін § 41, п. 2, 2
одинадцять § 38, п. 1, 1
Одинцов § 144, п. 7, 3, б
однім одна § 35, п. 5, 2, прим.
однорічний § 35, п. 2, 1
Одарка § 143, п. 1, прим. 2
Одеса § 148
Одеса § 152, п. 1
Одеса § 153, п. 2, 3
одеський § 153, п. 2, 3
оз. Біле § 149, п. 1, 3
озеро Світязь § 50, п. 1
оз. Ільмень § 149, п. 4, 1, а
оз. Колвіцьке § 149, п. 4, 3, д
оз. — *озеро* § 62, п. 1
оз. Селігер § 149, п. 4, 1, в
ой-ой-ой § 35, п. 5, 4
Окаймов § 144, п. 4, 1
окаїнний § 29, п. 3, 2
О'Кейсі § 146, п. 1, 4, прим. 1
О'Коннор Мак-Магон § 146, п. 1, 4, прим. 1
окілиця § 21
окічний § 21
окрім § 42, п. 1, 2
округлояйцеподібний § 40, п. 1, 4, прим. 2
Оксана § 143
Окуджава § 142, п. 1, прим. 3
Олдос § 133
Олександрович § 141
Олексієнко § 141
Олексієва § 33, п. 6
Олексієнко § 32, п. 9
Олексій § 33, п. 6
Олексійович § 32, п. 11
Олександр § 144, п. 1
олександро-пащенківський § 154, п. 3, 2

Олекса́ндро-Па́щенкове § 154, п. 3, 2
Олефі́р § 143, п. 2, прим. 1
оливе́ць § 9, п. 3, 1, а
оли́стий § 33, п. 5
оли́мпійська меда́ль § 57, п. 2
Олі́мпійські і́гри § 52, п. 2
Олі́йникова Слобода́ § 154, п. 3, 6
оли́йниково-слобідський § 154, п. 3, 6
Оло́нець § 151, п. 2, 1
Оле́ній (острів) § 150, п. 1, 1
О́льга § 143, п. 1, прим. 1
О́льга § 22, 5
Ольго́піль § 148, прим.
Ольго́піль § 154, п. 2, 5
ольго́пільський § 154, п. 2, 5
О́льжин § 22, 5
О́льстер § 121, п. 1, 2
Оні́ська § 22, 4, прим.
Оні́сько § 22, 4
Оні́сьчин § 22, 4, прим.
Оні́щенко § 22, 4
Онищук § 22, 4
онколіка́рня § 35, п. 4, 2
ООН § 61, п. 2
оо́нівський § 61, п. 2
о. — острів, отець § 62, п. 1
о́пера «Трави́та» § 55, п. 3
Опо́ле § 149, п. 1
о́пліч § 41, п. 1, 2
Організа́ція економі́чного спі́вробітництва і ро́звитку § 54, п. 1
Організа́ція Об'є́днаних На́цій § 54, п. 5, прим. 1
органі́чний § 33, п. 2
о́рден Держа́ви § 57, п. 1
о́рден «За доблесну ша́хтарську пра́цю» § 57, п. 1, 1
о́рден «Золота́ Зі́рка» § 57, п. 1, 2
о́рден кня́зя Яросла́ва Му́дрого § 57, п. 1
о́рден «Ма́ти-герої́ня» § 57, п. 1, 1
о́рден Свобо́ди § 57, п. 1
оре́л § 9, п. 3, 5, а
Оре́хово-Зу́єво § 149, п. 1, 3
Оре́хово-Зу́єво § 150, п. 1, 2
Оре́хово-Зу́єво § 152, п. 5
Оре́хово-Зу́єво § 154, п. 3, 1
оре́хово-зу́євський § 154, п. 3, 1
орке́стр «Віртуо́зи Киє́ва» § 54, п. 5
Оре́л § 149, п. 2, 2
Оре́л § 152, п. 1
Оре́л § 153, п. 2
орло́вський § 153, п. 2
орлі́ний § 33, п. 4
ортодо́кс § 123
ортопеді́чний § 33, п. 2
ортопеді́я § 123
Освальд Бу́ргардт § 49, п. 1
осві́тній § 33, п. 1
освітя́нський § 27, п. 2
Осе́л § 49, п. 7, 3
осетин § 153, п. 1
осетинський § 153, п. 1
Осипо́вичі § 149, п. 4, 3, д
осі́нній § 29, п. 1, 3
о́сінь § 9, п. 1, 1, а
осі́нь § 29, п. 1, 3
О́сло § 121, п. 1, 1
Осма́н-паша́ § 147, п. 4, 2
основні́й § 9, п. 3, 5, е
осо́ба § 9, п. 1, 1, б
Оссіа́н § 129, I, п. 2
оста́ннє § 4, п. 2
Остро́вська § 144, п. 11
Остро́вський § 144, п. 10
Остро́вський § 144, п. 11
Остро́г § 153, п. 2, 1
остро́зький § 153, п. 2, 1
о́стрів § 50, п. 1
острові́ Короле́ви Шарло́тти § 50, п. 2
острові́ Свято́ї Трійці § 50, п. 2
остюкува́тий § 33, п. 7
ось-о́сь § 41, п. 3, 5
ота́к § 29, п. 1, 1, прим.
ота́к § 41, п. 1, 1
отакі́й-то § 44, п. 3, 1
ота́м § 29, п. 1, 1, прим.
ота́м § 41, п. 1, 1
отепе́р § 29, п. 1, 1, прим.
о́тже § 43, п. 1
о́тже ж § 43, п. 2, 1
ото́ді § 29, п. 1, 1, прим.
ото́ж § 43, п. 1
ото́й § 29, п. 1, 1, прим.
оту́т § 29, п. 1, 1, прим.
оту́т § 41, п. 1, 1
Охті́рка § 148
ох-хо-хо́ § 35, п. 5, 4
оце́й § 29, п. 1, 1, прим.
очеви́дно § 41, п. 1, 8
очи́куваний § 34, п. 1
очи́кування § 11, п. 2
очи́кування § 34, п. 1
очи́кувати § 11, п. 2
очи́кувати § 34, п. 1

ощадкніжка § 35, п. 4, 1

П

па § 140

пáвза § 131

Павло́ § 131

Па́влов § 9, п. 3, 5, г

па́вловський § 9, п. 3, 5, г

павути́ння § 32, п. 6

пагіне́ць § 5

Па-де-Кале́ § 154, п. 3, 5

Па-де-Кале́ § 50, п. 2, прим.

Пак Вансо́ § 49, п. 3

Пакиста́н § 129, III, п. 6

Пак Чиво́н § 146, п. 1, 6

Пала́у § 140

пала́ці § 27, п. 7

палацо́вий § 33, п. 6

палац Пото́цьких § 55, п. 2, прим.

палеозо́йська ера § 52, п. 2, прим. 3

палео́літ § 52, п. 2, прим. 3

Пале́рмо § 121, п. 2

Палесті́на § 129, III, п. 5

па́лець § 26, п. 1, 1

Пала́жка § 143, п. 1, прим. 1

па́ливо § 32, п. 2

Пали́цин § 144, п. 7, 3, г

па́льто́ § 140

па́льці § 26, п. 1, 3

па́м'ятник Володи́миру Вели́кому § 55, п. 2, прим.

панамерика́нський § 35, п. 4, 2

Пана́мський перешийок § 50, п. 1

Пан Гіму́н § 49, п. 3

пан'європе́йський § 7, п. 4

пан-Євро́па § 35, п. 4, 2, прим.

Панібудьла́ска § 142, п. 1

Панібудьла́ска § 146, п. 2, 2

Панкратьєв § 144, п. 13, 1, а

панно́ § 128, п. 1

Пана́с Мірний § 146, п. 1, 2

Па́нченко § 27, п. 6

Па́па Ри́мський § 53, п. 6

папі́р § 9, п. 2, 6, прим.

па́пка § 9, п. 2, 1, прим. 2

Па́пуа § 140

парано́я § 126

параолімпіе́ць § 35, п. 4, 2

Пара́ска § 22, 4, прим.

Пара́счин § 22, 4, прим.

парацу́т § 130, п. 2

парвеню́ § 140

Пари́ж § 153, п. 2, 1

пари́зький § 153, п. 2, 1

Пари́зька кому́на § 52, п. 1

пари́рувати § 34, п. 3

парі́ § 129, I, п. 5

парі́ § 140

парла́мент § 54, п. 5, прим. 3

Парна́с § 50, п. 5, прим.

па́росток § 9, п. 3, 5, а

Пара́ска § 143, п. 1, прим. 2

парті́йний § 129, I, п. 2

па́ртія війни́ § 54, п. 2

па́ртія міру́ § 54, п. 2

па́рубок § 19, п. 1, 1

парува́ти § 34, п. 3

Па́сіка § 51

па́смо § 27, п. 3, прим.

Пасте́р § 132

пасту́х § 14, п. 2

патронéса § 32, п. 4

патр. — *патріарх* § 62, п. 1

Па́уелл § 133

па́уза § 131

Па́уль § 131

паціе́нт § 130, п. 1

пая́ц § 27, п. 7

па́вдень § 36, п. 1, 6, прим.

п/в (поштове відділення) § 62, п. 4

па́вність § 9, п. 1, 1, а

педаго́г § 5

педа́ль § 121, п. 1, 2

педанти́зм § 32, п. 14

педуніверсите́т § 35, п. 3, 2

Пежо́ § 140

пейзажі́ст § 32, п. 14

пейзажі́ст-художник § 37, п. 1, 3

пекти́ § 14, п. 3

Пеле́ § 121, п. 2

пéлех § 9, п. 2, 3

Пéлл-Мéлл § 134

пе́нні § 128, п. 1

Пенсі́льва́нія § 128, п. 3, прим.

пенсне́ § 140

пеньо́к § 32, п. 13

первіснообщи́нний § 40, п. 1, 2

Переби́йніс § 36, п. 1, 4

переве́ршувати § 11, п. 2

переві́р § 27, п. 1

перев. — *переважно* § 62, п. 1

пе́ред § 9, п. 2, 3

передньо́боковий § 35, п. 1

передплати́ти § 31, п. 2

передусім § 41, п. 1, 6
передчасний § 31, п. 2
переінакішити § 3, прим.
переконувати § 11, п. 1
Перекотиполе § 146, п. 4
перекотиполе § 36, п. 1, 4
Перелесник § 49, п. 7, 3
перелетіти § 11, п. 2
перелітати § 11, п. 2
перемальовуваний § 34, п. 2
перемальовування § 34, п. 2
перемальовувати § 34, п. 2
перемога § 12, п. 1
перемога § 21
переможець § 32, п. 3
переможний § 21
переор § 9, п. 3, 5, г
перістий § 33, п. 5
перістий § 33, п. 5
Перемисьль § 153, п. 2, 3, прим. 1
перемисьльський § 153, п. 2, 3, прим. 1
Персія § 50, п. 8
персня § 28
перстень § 28
Перська затока § 50, п. 1
Перун § 53, п. 1
пестливий § 28
Петро § 143
Петра й Павла § 53, п. 3
Петров § 144, п. 2
Петрів § 9, п. 1, 1, в
Петрівка § 53, п. 3
Петро § 33, п. 6
Петрова § 33, п. 6
Петрове § 33, п. 6
Петропавлівка § 154, п. 3, 2
Печ § 153, п. 2, 3, прим. 1
печений § 14, п. 3
печений § 29, п. 3, 2, прим.
печений § 29, п. 3, 2, прим.
печиводський § 154, п. 2, 3
печиво § 32, п. 2
Печиводи § 154, п. 2, 3
п'є § 7, п. 1
п'єдестал § 138, п. 1, 1
п'ємо. § 4, п. 1
П'ємонт § 138, п. 1, 1
П'єстро § 130, п. 1
Пешківський § 144, п. 3, 4
Пивоваров § 144, п. 7, 3, 6
Пиліпівка § 53, п. 3
Пиляєв § 144, п. 7, 3, 6
писав-писав § 35, п. 5, 1
Писемський § 9, п. 3, 5, е
писк § 28, прим.
писнути § 28, прим.
письмєнник § 29, п. 1, 3
письмо § 27, п. 3, прим.
пиха § 21
пійиний § 21
піанісимо § 128, п. 1
піанісимо § 129, I, п. 6
піаніст § 32, п. 14
піар-кампанія § 36, п. 2, 2, а
піар-акція § 36, п. 2, 2, а
півоберт § 36, п. 1, 6, прим.
піввідєрний § 40, п. 1, 8
пів відра § 36, п. 1, 6, прим.
пів години § 36, п. 1, 6, прим.
Півдєнно-Кавказька залізниця § 50, п. 11,
 прим.
півдєнно-східний § 40, п. 2, 2, г
півдєнь § 35, п. 3, 1
півд.-зах. (південно-західний). § 62, п. 3
Півдєнна Амєрика § 151, п. 2, 2
півдєнно-західний § 40, п. 2, 2, г
пів Європи § 36, п. 1, 6, прим.
півзахист § 36, п. 1, 6, прим.
пів Києва § 36, п. 1, 6, прим.
півкілограмовий § 40, п. 1, 8
півкілометровий § 40, п. 1, 8
півколо § 36, п. 1, 6, прим.
півкуля § 36, п. 1, 6, прим.
пів літра § 36, п. 1, 6, прим.
півлітра § 36, п. 1, 6, прим.
півлітровий § 40, п. 1, 8
півмісяць § 36, п. 1, 6, прим.
пів міста § 36, п. 1, 6, прим.
Північний морський шлях § 50, п. 11
Північний пєлюс § 50, п. 1
північно-західний § 40, п. 2, 2, г
північно-східний § 40, п. 2, 2, г
півн.-сх. (північно-східний) § 62, п. 3
Північний Льодовитий океан § 151, п. 2, 2
Північний пєлюс § 151, п. 2, 2
півовал § 36, п. 1, 6, прим.
пів огірка § 36, п. 1, 6, прим.
піваркуш § 36, п. 1, 6, прим.
пів аркуша § 36, п. 1, 6, прим.
півострів § 36, п. 1, 6, прим.
пів острова § 36, п. 1, 6, прим.
півтора § 38, п. 1, 1
півтораметровий § 35, п. 2, 4
півтораметровий § 35, п. 4, 5

пів України § 36, п. 1, 6, прим.
пів яблука § 36, п. 1, 6, прим.
пів ями § 36, п. 1, 6, прим.
пів ящика § 36, п. 1, 6, прим.
під боком § 41, п. 2, 1
підборіддя § 9, п. 3, 2, а
підв'язати § 7, п. 1, прим.
під гору § 41, п. 2, 1
піддашиця § 30, п. 1, 1
підзозлісто-болотний § 40, п. 2, 3
під'їзд § 3
під'їхати § 7, п. 4
під кінець § 42, п. 3
Підкуймуха § 146, п. 4
Піднебесна § 50, п. 6, прим.
Піднебесна імперія § 50, п. 6, прим.
піднесення § 32, п. 5
підніжжя § 9, п. 1, 2
підпорядкований § 34, п. 1
підпорядкування § 34, п. 1
підпорядкувати § 34, п. 1
підручник «Історія України» § 55, п. 3
підряд § 41, п. 1, 2
під силу § 41, п. 2, 1
підсінюваний § 34, п. 1
підсінювання § 34, п. 1
підсінювати § 34, п. 1
підтримка § 31, п. 2
під час § 42, п. 3
під'юдити § 7, п. 4
пієтет § 129, I, п. 2
пізній § 33, п. 1
пик § 50, п. 1
Пікассо § 140
пикé § 140
пикірувати § 34, п. 3
пик Шевченка § 50, п. 1
пілот § 129, I, п. 6
пілюля § 121, п. 1, 2
пір'я § 7, п. 2
пісень § 26, п. 2, 2
піскуватий § 33, п. 7
після того як § 43, п. 2, 2
пісняр § 33, п. 6
пісняре́ва § 33, п. 6
пісняре́ве § 33, п. 6
пісня «Стоїть гора висо́кая» § 55, п. 3
пісок § 22, 2
пісок § 22, 3
піфагорова теорема § 49, п. 9, 3, прим. 2
піцикато § 128, п. 1
пішохід § 9, п. 3, 5, д
пішохідний § 9, п. 3, 5, д
піщаний § 22, 3
піщи́на § 22, 2
Піщане § 149, п. 1, 3
Пйонтек § 144, п. 9, 2
Пайонк § 144, п. 9, 2
Пйотровський § 144, п. 5, 1
пóки що § 44, п. 1, 10
план § 121, п. 1, 1
планета § 51
плаский § 26, п. 2, 1, а, прим.
Палацький § 144, п. 11
плéер § 121, п. 2
плéер § 126
плéнум § 121, п. 2
плесті § 9, п. 1, 1, е
Плещеев § 144, п. 3, 3
Плещеево § 149, п. 1, 2
плеяда § 126
плисковатий § 33, п. 7
плімутрок § 59, п. 1
плітка § 9, п. 3, 1, б
пліч-о-пліч § 41, п. 3, 5
пломбір § 32, п. 14
плóский § 26, п. 2, 1, а, прим.
пл. — *площа* § 62, п. 1
Пліски § 152, п. 2
плуг § 14, п. 1
плужок § 14, п. 1
плюск § 28, прим.
плóснути § 28, прим.
пляж § 121, п. 1, 2
Пéнза § 149, п. 1
По § 133
По § 140
по-батьківськи § 41, п. 3, 1
по-батьківському § 41, п. 3, 1
пóбіч § 41, п. 1, 2
поблизу § 41, п. 1, 4
побóйце § 32, п. 10
по-бойовому § 41, п. 3, 1
по-братерськи § 41, п. 3, 1
по-братньому § 41, п. 3, 1
по батькові § 41, п. 3, 1, прим. 2
побутовізм § 32, п. 14
по-ведме́жи § 41, п. 3, 1
Повенець § 151, п. 2, 1
повéрх § 41, п. 1, 2
20-поверхóвий § 40, п. 2, 4
повечір'я § 53, п. 8
Пова́жська Бістриця § 154, п. 1, 1
повздóвж § 42, п. 1, 1

Повідомяємо Вам... § 60, п. 2
 повік § 41, п. 1, 2
 повік-віки § 35, п. 5, 2
 повість § 30, п. 1, 3, прим.
 повітродуєв § 35, п. 2, 3
 повітрозабірник § 35, п. 2, 3
 повноголо́сся § 9, п. 3, 2, а
 поволі § 41, п. 1, 2
 повсю́ди § 41, п. 1, 1
 повсякчас § 41, п. 1, 8
 по-генералгуберна́торському § 41, п. 3, 1,
 прим. 1
 погір́дний § 9, п. 2, 2
 поголі́в'я § 9, п. 3, 2, а
 погору́да § 9, п. 2, 2
 по-господа́рськи § 41, п. 3, 1
 по-господа́рському § 41, п. 3, 1
 подві́р'я § 9, п. 1, 2
 по дво́є § 41, п. 2, 4
 поде́куди § 41, п. 1, 1
 по́дорож § 9, п. 2, 3
 по́дорож § 30, п. 1, 3
 Подья́чев § 144, п. 3, 3
 по́ема «Енеї́да» § 55, п. 3
 поета́пний § 130, п. 1
 поетеса́ § 32, п. 4
 по́за § 42, п. 1, 2
 позавчо́ра § 41, п. 1, 1
 позавчо́ра § 41, п. 1, 7
 поза́ду § 41, п. 1, 2
 по зако́ну § 41, п. 2, 1
 поза́торік § 41, п. 1, 1
 по-за́ячи § 41, п. 3, 1
 поздо́вжній § 33, п. 1
 пози́ція § 129, III, п. 1
 по змо́зі § 41, п. 2, 1
 по зна́ку § 41, п. 2, 1
 поінформо́ваний § 34, п. 3
 поінформува́ти § 129, II, прим.
 поінформува́ти § 3, прим.
 поінформува́ти § 34, п. 3
 по-і́ншому § 41, п. 3, 1
 пої́зд «Чорноморець» § 58, п. 3
 по-коза́цькому § 41, п. 3, 1
 поколиха́ти § 14, п. 3
 покосі́ти § 16
 покóшений § 16
 Покро́вське § 150, п. 1, 1
 Покро́ва § 53, п. 3
 Поку́ття, Полі́сся § 50, п. 6, прим.
 по-латі́ні § 41, п. 3, 1
 полудрабок § 36, п. 1, 6
 Полевійі § 144, п. 11
 Поло́зьєв § 144, п. 13, 1, а
 полі́вка § 32, п. 12
 поліе́др § 130, п. 1
 поліе́лей § 53, п. 8
 полі́льник § 32, п. 1
 полімотива́ція § 35, п. 4, 3
 полірува́ти § 34, п. 3
 полісахарі́ди § 35, п. 4, 3
 полі́тико-економі́чний § 40, п. 2, 2, б
 полукі́пок § 36, п. 1, 6
 полумисок § 36, п. 1, 6
 поло́ження § 9, п. 2, 4
 полта́вський § 22, 2
 Полта́вщина § 22, 2
 Полта́ва § 152, п. 1
 полюва́ти § 34, п. 3
 по-лю́дськи § 41, п. 3, 1
 поля́ни § 49, п. 6
 поля́рний § 121, п. 1, 2
 помалу́ § 41, п. 1, 4
 помі́ж § 42, п. 1, 2
 помі́чний § 21
 Пом'я́лівський § 144, п. 12
 по́над § 42, п. 1, 2
 понадпла́новий § 31, п. 2
 по-на́шому § 41, п. 3, 1
 по́ні § 140
 по-німе́цьки § 26, п. 2, 1, а
 по-німе́цькому § 26, п. 2, 1, а
 по́ночі § 41, п. 1, 2
 поняттє́вий § 33, п. 6
 пооди́нці § 41, п. 1, 5
 поо́раний § 29, п. 3, 2, прим.
 попада́ § 30, п. 1, 5, прим.
 попгу́рт § 35, п. 4, 2
 поперед § 42, п. 1, 2
 по-пе́рше, по-дру́ге, по-тре́тє § 41, п. 3, 2
 попі́дікóнню § 30, п. 1, 4
 попі́дті́нню § 30, п. 1, 4
 попі́дті́нню § 41, п. 1, 7
 по́пліч § 41, п. 1, 2
 попму́зика § 35, п. 4, 2
 по пра́вді § 41, п. 2, 1
 по́при § 42, п. 1, 2
 попу́рі § 129, I, п. 5
 пора́дниця § 32, п. 4
 порі́г § 9, п. 2, 3
 порóжній § 33, п. 1
 поро́х § 9, п. 2, 3
 пор. — порівня́й, порівня́йте § 62, п. 1
 порскі́й § 26, п. 2, 1, а, прим.

порт Ольвія § 50, п. 13
 Порт-о-Пренс § 50, п. 2, прим.
 портрёт Мусоргського роботи Рєпіна § 55, п. 2, прим.
 портъє § 130, п. 1
 поруч § 41, п. 1, 2
 поряд § 41, п. 1, 2
 посаджений § 15
 посадити § 15
 по-своєму § 41, п. 3, 1
 посеред § 42, п. 1, 2
 посередині § 41, п. 1, 2
 по силі § 41, п. 2, 1
 послідовно миролюбний § 40, п. 1, 4, прим. 1
 по совісті § 41, п. 2, 1
 Посол Республіки Польща § 56, прим. 3
 по-соціалдемократичному § 41, п. 3, 1, прим. 1
 постачальник § 32, п. 1
 постачально-збутовий § 40, п. 2, 2, а
 постол Матвій § 53, п. 2, прим. 1
 по сусідству § 41, п. 2, 1
 по-сусідськи § 41, п. 3, 1
 по-сусідському § 41, п. 3, 1
 по суті § 41, п. 2, 1
 Потєбнянські читання § 49, п. 9, 3
 потік § 9, п. 3, 5, г
 потоп § 9, п. 3, 5, г
 потоп § 9, п. 3, 5, е
 потребувати § 11, п. 2
 по трое § 41, п. 2, 4
 потроху § 41, п. 1, 1
 Потсдамська угода § 55, п. 1
 поту́жний § 33, п. 1
 по-українськи § 26, п. 2, 1, а
 по-українськи § 41, п. 3, 1
 по-українському § 26, п. 2, 1, а
 по-українському § 41, п. 3, 1
 по-французьки § 26, п. 2, 1, а
 по-французькому § 26, п. 2, 1, а
 по-християнському § 41, п. 3, 1
 Почаївська лавра § 55, п. 2
 поча́сти § 41, п. 1, 2
 по чєрзі § 41, п. 2, 1
 по чєтверо. § 41, п. 2, 4
 почім § 41, п. 1, 6
 почому § 41, п. 1, 6
 поч. — початок § 62, п. 1
 почуття § 30, п. 1, 1
 по щирості § 41, п. 2, 1
 пояснення § 9, п. 3, 4
 п. — пан; параграф; пункт § 62, п. 1
 П-подібний § 35, п. 5, 9
 пп. — пани, панове; параграфи; пункти § 62, п. 1
 по́при те що § 43, п. 2, 2
 правоберєжний § 40, п. 1, 2
 праворуч § 41, п. 1, 8
 Прага § 19, п. 1, 2
 празький § 19, п. 1, 2
 пра́пор § 9, п. 3, 5, е
 працездатний § 35, п. 2, 3
 працівник § 32, п. 1
 Пра́вдинськ § 149, п. 4, 2, прим.
 Прага § 152, п. 1
 Прага § 153, п. 2, 1
 Пардубиці § 149, п. 1, 3, прим.
 прєгáрний § 31, п. 3
 прєзавзятий § 31, п. 3
 прєзидєнт § 56, прим. 1
 Прєзидєнт Національної академії наук України § 56, прим. 3
 Прєзидєнт Сполучених Штáтів Амєрики § 56
 Прєзидєнт України § 56
 прєзидія § 54, п. 6
 прєзирливий § 31, п. 3
 прєзирство § 31, п. 3
 прєкрáсний § 31, п. 3
 прєм'єр § 138, п. 1, 1
 прєм'єр-міністр § 56, прим. 1
 Прєм'єр-міністр Канади § 56
 прєм'єр-міністр § 36, п. 2, 2, в
 прєміумклáс § 35, п. 4, 3
 прємудрий § 31, п. 3
 прєосвящєнний § 31, п. 3
 прєпогáно § 31, п. 3
 прєподобний § 31, п. 3
 прєподобний Сєрафім Сарóвський § 53, п. 2, прим. 1
 прєсвіт. — прєсвїтер § 62, п. 1
 Прєсвятá Богорóдиця § 53, п. 2, прим. 1
 прєсконфєрєнція § 35, п. 4, 2
 прєстóл § 31, п. 3
 прєфектúра Тоя́ма § 50, п. 9
 Прєчїста Дїва § 53, п. 2
 прєчудóво § 31, п. 3
 празький § 153, п. 2, 1
 Приазóв'я § 50, п. 6, прим.
 приамудар'їнський § 154, п. 3, 3
 приберєжний § 31, п. 3
 прибігти § 31, п. 3
 Прибілкін § 144, п. 7, 3, в

прибо́рканий § 31, п. 3
прибо́ркати § 31, п. 3
прибудо́ваний § 31, п. 3
прибудува́ти § 31, п. 3
прива́бити § 31, п. 3
прива́бливий § 31, п. 3
привілейо́ваний § 8, п. 1, 1
Приво́лжя § 149, п. 4, 3, г
Прива́лов § 144, п. 7, 3, в
привселю́дно § 41, п. 1, 8
пригі́рок § 31, п. 3
Придніпро́вська залізни́ця § 50, п. 11
приіссикку́льський § 154, п. 3, 6, прим. 2
приіссикку́льці § 154, п. 3, 6, прим. 2
прийде́шній § 33, п. 1
Прику́мськ § 149, п. 4, 3, г
прикордо́нний § 31, п. 3
прикруті́ти § 31, п. 3
прикру́чений § 31, п. 3
прила́ддя § 27, п. 5
Прилу́ки § 152, п. 2
Прилу́ки § 153, п. 2, 2
прилу́цький § 153, п. 2, 2
Примі́ський вокзал § 50, п. 13
Примо́р'я § 149, п. 4, 3, г
пріму́ла § 121, п. 1, 1
прина́дний § 33, п. 1
принесе́ний § 1
принцеса § 56, прим. 2
при́п'ятський § 27, п. 3
При́п'ять § 27, п. 3
приро́дний § 33, п. 1
приста́нь Ржи́щів § 50, п. 13
приста́ркуватий § 31, п. 3
причепі́ти § 11, п. 2
причі́пляти § 11, п. 2
причо́му § 43, п. 1
пришві́дшення § 31, п. 3
пришві́дити § 31, п. 3
прищеплюва́ти § 11, п. 2
прия́знь § 30, п. 1, 3, прим.
прия́рок § 31, п. 3
при́звисько § 31, п. 3
при́звище § 31, п. 3
при́рва § 31, п. 3
Про́кіп § 143, п. 2, прим. 1
пров. — *провулок* § 62, п. 1
програ́ма «Партне́рство зара́ди ми́ру»
§ 55, п. 3
прога́вити § 6, п. 1
проє́кт § 126
проє́кція § 126

проза́їк § 3
проза́їк § 32, п. 1, прим.
прозаї́чний § 33, п. 2
прої́зд § 28
прої́зний § 28
пройді́світ § 36, п. 1, 4
Про́кіп § 9, п. 2, 6, прим.
прокру́стове ло́же § 49, п. 9, 3, прим. 2
Прокурату́ра мі́ста Ки́єва § 54, п. 1
Проко́ф'єв § 144, п. 12
промені́стий § 33, п. 5
Промете́й § 123
промисло́вий § 40, п. 2, 2, а
про́між. § 42, п. 1, 2
промі́нчик § 27, п. 2
пропаганді́ст § 19, п. 2
пропаганді́стський § 19, п. 2
пропорці́йний § 33, п. 1
проро́к § 9, п. 3, 5, е
прор. — *пророк* § 62, п. 1
проскомі́дія § 53, п. 8
прості́ти § 11, п. 1
прості́ти § 17
протé § 43, п. 1
протé § 43, п. 1, прим.
прото́ка Лаперу́за § 50, п. 1
професі́но орієнто́ваний § 40, п. 1, 4,
прим. 1
проф. — *професор* § 62, п. 1
профспі́лка § 35, п. 4, 1
профспі́лковий § 35, п. 4, 1
проща́ти § 11, п. 1
про́щений § 17
При́п'ять § 148
Просте́йов § 150, п. 1, 3
Пе́рська зато́ка § 151, п. 2, 2
При́швін § 144, п. 7, 3, в
Пе́рше Садо́ве § 154, п. 1, 3
Прише́ров § 150, п. 1, 3
пря́диво § 32, п. 2
Пря́шив § 150, п. 1, 3
Псалті́р § 53, п. 4
Пи́сарев § 144, п. 3, 3
Пи́сарев § 144, п. 7, 3, б
псе́вдо-Фа́уст. § 35, п. 4, 2, прим.
псевдогромадя́нський § 35, п. 4, 2
псевдое́фект § 130, п. 1
псевдоі́сторичний § 129, II, прим.
псевдонау́ка § 35, п. 4, 2
Псков § 152, п. 1
Пташи́нський § 144, п. 8
Пе́тер § 142, п. 3, прим. 1

Пéтер § 142, п. 3, прим. 1
пóтинський § 153, п. 1
Пóті § 153, п. 1
Публічне акціонерне товариство «Вінницький універмаг» § 54, п. 4
Пуґачóв § 144, п. 4, 3
пўжално § 27, п. 4
пўжальце § 27, п. 4
пустіти § 16
пўщений § 16
Пéчський § 153, п. 2, 3, прим. 1
пшениця § 10, п. 1
пшениця § 10, п. 1
пшениця § 21
пшениця «золотоколóса» § 59, п. 2
пшеничний § 21
Пўшкін § 144, п. 7, 1
Пўшкіно § 150, п. 1, 2
пшонó § 10, п. 1
пўща-водіцький § 154, п. 3, 1
Пўща-водіцький § 40, п. 2, 1
Пўща-Водіця § 152, п. 5
Пўща-Водіця § 154, п. 3, 1
пюі́тр § 138, п. 2, 2
пюре́ § 138, п. 2, 2
П'яста § 7, п. 1
П'ясецький § 144, п. 12, прим.
п'ятдеся́т § 38, п. 1, 1
п'ятдесятимі́льйонний § 38, п. 1, 2
п'ятдесяти́тoнний § 40, п. 1, 8
П'ятигóрськ § 149, п. 4, 3, г
П'ятигóрськ § 154, п. 2, 2
П'ятихáтки § 154, п. 2, 2
п'ятихáтський § 154, п. 2, 2
П'ятру́сь Брóвка § 144, п. 1
п'ятсотдвадцятип'ятир́иччя § 35, п. 4, 5
п'ятсоттридцятиті́сячний § 38, п. 1, 2
п'ять § 4, п. 1
п'ять § 7, п. 1
П'ячéнца § 138, п. 1, 1
Óравець § 142, п. 3, прим. 1

Р

Рáві § 49, п. 8
рагу́ § 140
ра́да § 54, п. 6
Ра́да націона́льної безпе́ки та оборо́ни України § 54, п. 1
ра́дий-радісі́нький § 35, п. 5, 2
ра́дити § 15
ра́дій § 129, I, п. 2
ра́діо § 140

радіоко́мітeт § 35, п. 2, 4
радіоко́мітeт § 36, п. 1, 3
радіоспектрогеліографі́я § 36, п. 1, 7
радіофізі́чний § 40, п. 1, 1
ра́дість § 9, п. 1, 1, а
ра́дість § 27, п. 3
ра́діус § 129, I, п. 2
Радчу́к § 27, п. 6
Ра́діщев § 144, п. 7, 3, г
7-разóвий § 40, п. 2, 4
раз у ра́з § 41, п. 2, 2
райо́н § 8, п. 1, 1
Рамбуе́ § 126
Рамбуе́ § 130, п. 1
Рамбуе́ § 140
рандеву́ § 140
ра́нішній § 33, п. 1
ра́нній § 33, п. 1
ранньо́стіглий § 35, п. 1
Рафаéлева «Мадонна» § 49, п. 9, 1
Рафаéль § 121, п. 1, 2
Рафаéль § 139, п. 1, 2
Рафаéль § 140
раціо́н § 129, I, п. 2
раціо́нальний § 128, п. 2
р. Берéзова § 149, п. 2, 2
Ра́ва-Ру́ська § 152, п. 4, 2
Ра́ва-Ру́ська § 154, п. 3, 1
ра́ва-ру́ський § 154, п. 3, 1
Рі́вне § 148
Рі́вне § 152, п. 3
Рі́вне § 152, п. 3, прим.
Рі́га § 153, п. 2, 1
Рі́гор Боро́ду́лін § 144, п. 1
Ра́дич § 144, п. 6
ра́діо- § 36, п. 2, 4
Ру́дольштадт § 154, п. 2, 5
Ра́домишль § 153, п. 2, 3, прим. 1
ра́домишльський § 153, п. 2, 3, прим. 1
реалі́зм § 128, п. 2
реалі́зм § 32, п. 14
реа́льний § 128, п. 2
революціо́нер § 129, I, п. 2
револю́ція § 121, п. 1, 2
револю́ція § 128, п. 2
регулюва́льник § 32, п. 1
регуля́тор § 121, п. 1, 2
реда́кторка § 32, п. 4
ред. — *редактор; редакці́я* § 62, п. 1
ре́дька § 27, п. 3, прим.
рес́тр § 130, п. 1
режі́м § 129, III, п. 1

Резерфорд § 124
Реймське Євангеліє § 55, п. 3, прим. 2
Рейн § 136, п. 1
реквієм Моцарта § 55, п. 2, прим.
рекрутський § 22, 1
рекрутчина § 22, 1
ре́ктор § 56, прим. 1
реляція § 128, п. 2, прим.
ремесло́ § 28, прим.
реміга́ти § 6, п. 1
ремінець § 9, п. 3, 1, а
ремісник § 28, прим.
Ренесанс § 52, п. 1
Рено́ § 140
Рентге́н § 132
рентге́н § 49, п. 5
Реньє́ § 139, п. 1, 1
репети́рувати § 34, п. 3
репетува́ти § 34, п. 3
респонде́нт § 128, п. 2, прим.
республіка § 129, I, п. 6
Республіка Болга́рія § 50, п. 6
Республіка Коре́я § 50, п. 6
Республіканська па́ртія США § 54, п. 2
рестора́н «Либідь» § 54, п. 5
ре́тро § 140
реформа́ція § 128, п. 2
Ре́чиця § 149, п. 1, 3
речови́й § 33, п. 6
речові́зм § 32, п. 14
Ріє́ка § 149, п. 4, 1, в
Рі́пін § 144, п. 3, 4
Рже́в § 149, п. 1, 2
різький § 153, п. 2, 1
Рибако́в § 144, п. 8
риба́лка — *риба́лці, риба́лчин* § 26, п. 1, 3,
 прим.
риба́льство § 26, п. 1, 3
рибокомбіна́т § 35, п. 2, 1
Рив'є́ра § 129, III, п. 4
Рив'є́ра § 138, п. 1, 1
Рі́га § 129, III, п. 4
Риджент-стрі́т § 129, III, п. 4, прим. 1
різький § 129, III, п. 4
Рі́мсько-католи́цька це́рква § 53, п. 5
Рись § 142, п. 1, прим. 2
рись § 142, п. 1, прим. 2
риф § 129, III, п. 1
ришто́ваний § 34, п. 1
ришто́вання § 34, п. 1
риштува́ння § 34, п. 1
риштува́ти § 34, п. 1
рі́вень § 9, п. 3, 1, а
ріє́лтор § 129, I, п. 2
ріє́лтор § 130, п. 1
Різдво́ § 53, п. 3
різдвя́ний § 7, п. 1, прим.
різдвя́ний § 27, п. 3
Різдвя́ний пі́ст § 53, п. 3
різкі́й § 26, п. 2, 1, а, прим.
рі́зко § 26, п. 2, 1, а, прим.
різноспрямо́ваний § 40, п. 1, 4
різьба́р § 27, п. 3
різьба́р § 27, п. 3
рі́к § 21
рі́к у рі́к § 41, п. 2, 2
рі́лля § 30, п. 1, 2
Ріо-де-Жаней́ро § 50, п. 2, прим.
Ріо-де-Жаней́ро § 154, п. 3, 5
Ріо-Не́гро § 50, п. 4, прим.
Рі́чард § 129, I, п. 3
Рі́чард Ле́овоє Се́рце § 49, п. 9, 2
рі́чечка § 32, п. 8
рі́чний § 21
125-рі́чний § 40, п. 2, 4
90-рі́чний § 40, п. 2, 4
750-рі́ччя § 36, п. 1, 5, прим.
Рішельє́ § 132
Ра́їч § 144, п. 6
О́рлов § 150, п. 1, 3
Рі́мський-Корсаков § 146, п. 3, 2
р-н (район) § 62, п. 2
р. н. — рік народження § 62, п. 1
робі́в-робі́в § 35, п. 5, 1
ро́бить § 26, п. 2, 3
робі́нзон § 49, п. 5
робі́тник § 9, п. 1, 2
робі́тниця § 26, п. 2, 2
ро́блять § 26, п. 2, 3
робо́та § 9, п. 1, 2
Рогачо́во § 149, п. 2, 3
родзи́нка § 129, III, п. 1
Рожі́ценський райо́н § 50, п. 8
розгі́н § 9, п. 3, 5, г
розгра́фити § 18
роздо́ріжжя § 9, п. 3, 2, а
роззбро́їти § 29, п. 1, 1
роззя́ва § 29, п. 1, 1
розі́драти § 9, п. 2, 1
ро́зкіш § 30, п. 1, 3
розм'я́кнути § 7, п. 1, прим.
розрі́в-трава́ § 36, п. 2, 2, а
розтягну́ти § 31, п. 2
ро́зтяг-стиск § 36, п. 2, 1, б

розхита́ти § 31, п. 2
ро́зчин § 31, п. 2
роз'ю́шити § 7, п. 4
р. Оленьо́к § 149, п. 2, 2
роликопіди́шник § 36, п. 2, 4
романі́ст § 32, п. 14
ромáн «Сто ро́ків самотності» § 55, п. 3
романти́зм § 32, п. 14
ромáнтик § 32, п. 1, прим.
Ромні́ § 152, п. 2
Ріо-Не́гро § 154, п. 3, 3
Россі́ні § 129, I, п. 3
Россі́ні § 140
Росто́в-на-Дону́ § 152, п. 6
Росто́в-на-Дону́ § 154, п. 3, 5
росто́вський-на-Дону́ § 154, п. 3, 5
рості́ § 9, п. 1, 1, е
Рось § 148
рот § 9, п. 2, 1, прим. 1
роя́ль § 126
р. — *рік; річка* § 62, п. 1
р/р (розрахунковий рахунок) § 62, п. 4
рр. — *роки* § 62, п. 1
ру́ський § 153, п. 2, 3
Рті́щево § 149, п. 4, 3, д
Рудбе́к § 128, п. 4
Рудольф Ді́зель § 129, I, п. 3
рудольшта́дтський § 154, п. 2, 5
Руж'е́ § 138, п. 1, 1
руї́на § 129, II
руї́на. § 3
рука́ § 14, п. 1
Руму́нія § 50, п. 6
рум'я́ний § 7, п. 1
Рум'я́нцев § 144, п. 12
русáлка § 49, п. 7, 2, прим. 1
Руссо́ § 128, п. 3
Русь § 153, п. 2, 3
«Ру́ська пра́вда» § 55, п. 3, прим. 2
Руф § 140, прим.
руче́нька § 26, п. 2, 1, б
ру́чка § 14, п. 1
руши́к § 21
руши́ця § 21
Р. Х. — *Різдво Христо́ве* § 62, п. 1
Річа́рд Ле́вово Сёрце § 146, п. 1, 1
Річа́рд Ле́вово Сёрце § 146, п. 5
Річа́рд Ле́вово Сёрце. § 147, п. 4, 1
Рэ́чиця § 151, п. 2, 1
Рэ́чиця § 152, п. 1
900-рі́ччя. § 36, п. 1, 5, прим.
Ро́щино § 150, п. 1, 2

рюкза́к § 138, п. 2, 2
рюкза́к § 4, п. 2
Рю́мін § 144, п. 12, прим.
рю́мсати § 7, п. 2, прим.
рюш § 138, п. 2, 2
рюш § 4, п. 2
рябі́й § 7, п. 2, прим.
ряд § 4, п. 2
Рязáнь § 151, п. 1, прим.
ря́сно § 4, п. 2

С

Саарбрю́кен § 137
Савао́ф § 53, п. 1
Са́вич § 32, п. 11
Са́вівна § 32, п. 11
Са́вович § 32, п. 11
Саво́я § 126
сади́ти § 15
Садо́ве товари́ство «Лісова́ поля́на»
§ 54, п. 4
Са́зерленд § 124
Саї́д § 129, II
сакво́яж § 126
Сало́ніки § 152, п. 2
Сала́сьєв § 144, п. 13, 1, а
сам на са́м § 41, п. 2, 2
самобу́тній § 33, п. 1
самовихова́ння § 35, п. 2, 1
самовчи́тель § 35, п. 2, 1
самохі́д § 9, п. 3, 5, д
самохі́д § 36, п. 1, 1
самохі́дний § 9, п. 3, 5, д
самохі́дний § 40, п. 1, 1
самохі́ть § 41, п. 1, 8
Сан- § 50, п. 4
саніта́рний день § 52, п. 2
Санкт- § 50, п. 4
Санкт-Га́ллен § 154, п. 3, 4
Санкт-Петербу́рг § 50, п. 4
Сан-Марті́н § 146, п. 1, 4, прим. 1
Сан-Сальвадо́р § 154, п. 3, 4
Санта- § 50, п. 4
Са́нта-Ба́рбара § 50, п. 4
Сан-Франці́ско § 50, п. 4
Сапу́н-гора́ § 37, п. 1, 2
Сарді́нія § 129, III, п. 5
Сара́єво § 150, п. 1, 2
Сара́єво § 152, п. 3, прим.
Сату́рн § 51
Са́уті § 124
сая́ни § 50, п. 12

Сóболь § 144, п. 13, 1, в
сва́ха § 12, п. 1
сва́ха § 22, 5
сва́шин § 22, 5
свекру́ха § 33, п. 3
свекру́шин § 33, п. 3
Свенці́цький § 144, п. 9, 2
свердлі́льно-довба́льний § 40, п. 2, 2, а
свердлі́льно-шліфува́льний § 40, п. 2, 2, а
свинома́тка § 35, п. 2, 3
свинопа́с § 35, п. 2, 3
свинце́во-мі́дний § 40, п. 2, 2, а
свиня́ § 30, п. 1, 5, прим.
Свідзі́нський § 144, п. 13, 2, прим. 1
свіжсі́нський § 26, п. 2, 1, б
свіжсі́сть § 32, п. 3
свіжозру́баний § 40, п. 1, 4
свіжоско́паний § 40, п. 1, 4
Сві́р § 152, п. 1
сві́т § 27, п. 3
Сві́тлана § 143
Сві́тлана § 144, п. 1
світловодо́лікува́ння § 36, п. 1, 7
світлопоглина́льний § 40, п. 1, 3
Сві́тоза́р § 143, п. 2, прим. 2
Све́кор § 142, п. 1
св. — *свя́тий* § 62, п. 1
сва́тівський § 153, п. 2
Сва́тове § 152, п. 3, прим.
Сва́тове § 153, п. 2
Сві́тязь § 152, п. 1
Свѣ́нтек § 144, п. 9, 2
Свя́дек § 144, п. 11
Свя́дек § 144, п. 13, 2, прим. 1
сва́та великому́чениця Варва́ра § 53, п. 2, прим. 1
Сва́та Трѣ́йця § 53, п. 2
Сва́та Трѣ́йця § 53, п. 2, прим. 1
Сва́твѣ́чир § 35, п. 4, 1
Сва́те Письмо́ § 53, п. 4
сва́тий § 50, п. 2
сва́тій Пантелеймо́н § 53, п. 2, прим. 1
Сва́тійши́й Патріа́рх Ки́ївський і всі́єї Руси-України, Католи́кос-Патріа́рх усі́єї Грузі́ї, Верхо́вний Архиє́піскоп (Верхо́вний Архиє́піскоп). § 53, п. 6
сва́тко́вий § 33, п. 6
сва́то § 7, п. 1, прим.
сва́то § 27, п. 3
сва́щенний § 29, п. 3, 2
сва́щенник § 29, п. 1, 3
с.-г. (сі́льськогосподарський) § 62, п. 3
Сі́дір § 143, п. 2, прим. 1
с.-д. — *соціал-демократ, соціал-демократи́чний* § 62, п. 3
се́бто § 43, п. 1
Севасто́поль § 148, прим.
Севасто́поль § 154, п. 2, 5
севасто́польський § 154, п. 2, 5
Севі́лья § 129, I, п. 4
Севі́лья § 139, п. 1, 1
Седан́ § 50, п. 5, прим.
Сѣ́длачек § 144, п. 2
се́йл § 121, п. 1, 1
се́йм § 54, п. 5, прим. 3
секво́я § 126
секре́та́р § 27, п. 1
секре́та́р § 56, прим. 1
се́ла § 1
се́ло Іва́на Франка́ § 154, п. 1, 3
Се́лінджер § 134
се́ло Миха́йло-Коцю́бінське § 154, п. 1, 3
се́ло § 1
се́ло § 9, п. 1, 1, б
се́ло § 9, п. 1, 2
сел. — *се́лянський* § 62, п. 1
се́лян. — *се́лянський* § 62, п. 1
се́лянський § 27, п. 2
се́лянськ. — *се́лянський* § 62, п. 1
Сем § 134
семѣ́стр § 127
Семиго́ри § 154, п. 2, 2
семигі́рський § 154, п. 2, 2
семиде́нний § 35, п. 2, 4
семимі́льярдний § 38, п. 1, 2
Семипала́тинськ § 149, п. 4, 3, г
Семипі́лки § 154, п. 2, 2
семипі́лківський § 154, п. 2, 2
семиразо́вий § 40, п. 1, 8
Семирі́чна війна́ § 52, п. 1
Семе́н § 143
Семе́н § 144, п. 1
Семе́нов § 144, п. 4, 2
Семе́ново § 149, п. 2, 2
Семьо́ркін § 144, п. 4, 2
Сен- § 50, п. 4
сенат́ § 54, п. 5, прим. 3
сенберна́р § 50, п. 12
Сен-Гота́рд § 154, п. 3, 4
Сенке́вич § 144, п. 2
Сенке́вич § 144, п. 6, 2
Сен-Ло́ § 50, п. 4
Сен-Сімо́н § 146, п. 1, 4, прим. 1
Сент- § 50, п. 4

Сент-Бев § 146, п. 3, 2
Сент-Джонс § 50, п. 4
Сент-Луїс § 154, п. 3, 4
сеньйор § 139, п. 1, 1
Сераковський § 144, п. 2
Сергіївна § 32, п. 11
сёрдэнько § 32, п. 9
сердэць § 26, п. 2, 2
сердэчний § 21
сердэшний § 21
сэред § 9, п. 2, 3
серэдні вікі § 52, п. 2, прим. 3
середньовіжньонімэцька § 40, п. 1, 5
середньовіччя § 35, п. 1
середньовіччя § 52, п. 2, прим. 3
середньодобовий § 35, п. 1
середньонижньонімэцька § 40, п. 1, 5
серйозний § 138, п. 2, 1
сёрфінг § 122, п. 1
сёрфінг § 135
сёрце § 21
серць § 26, п. 2, 2
Сесіль § 140, прим.
сесія § 54, п. 6
сесія Хмельницької міськради. § 54, п. 6
Сізрань § 149, п. 5
Сізрань § 152, п. 1
Сівий § 49, п. 8
Сивокінь § 146, п. 4
сиваський § 153, п. 2, 3
Сиваш § 153, п. 2, 3
Сикстінська капела § 55, п. 2
Сиктивкар § 149, п. 5
сіла-силénна § 35, п. 5, 2
силénний § 29, п. 3, 1
силуёт § 129, I, п. 3
силуёт § 129, III, п. 1
сильнодійний § 40, п. 1, 4
Симеон § 144, п. 6
сименталка § 50, п. 12
Симоненко § 142, п. 1
симпозіум § 54, п. 6
синагога § 122, п. 1
Синельникове § 152, п. 3, прим.
синьоокий § 35, п. 1
сінньо-сінньо § 35, п. 5, 1
синьоцвіт § 36, п. 1, 2
синюватий § 33, п. 7
Сиракузи § 153, п. 2, 1
сиракузький § 153, п. 2, 1
Сиракузи § 129, III, п. 6
Сирдар'я § 154, п. 3, 3
Сирдар'я § 50, п. 4, прим.
сирієць § 129, III, п. 6
сирітство § 19, п. 2
сирітський § 19, п. 2
Сірія § 129, III, п. 6
сир «Королівський» § 58, п. 1
сировар § 35, п. 2, 1
сиротá § 19, п. 2
система § 129, III, п. 1
ситро § 140
сітцевий § 33, п. 6
Сицилія § 129, III, п. 6
Сіам § 129, I, п. 2
сі-бемоль § 36, п. 2, 2, в
сі-бемольний § 40, п. 2, 1
Сідней § 129, I, п. 4
сієста § 130, п. 1
Сілітоу § 133
сіль § 30, п. 1, 3
сільрада § 61, п. 1, 2
сільський § 9, п. 1, 2
сільський § 26, п. 1, 3
сільськогосподарський § 40, п. 1, 2
сім § 9, п. 1, 1, а
сімдесятиріччя § 35, п. 4, 5
сімсотсорокаріччя § 35, п. 4, 5
Сімферополь § 148, прим.
сім'ядоля § 35, п. 2, 4
сім'япрóвід § 35, п. 2, 4
Сіндзо Абе § 49, п. 4
сінешній § 33, п. 1
сінокіс § 36, п. 1, 1
Сірко § 49, п. 8
сірководневий § 40, п. 1, 1
сіро-голубий § 40, п. 2, 2, г
Сі Цзін'пін § 49, п. 3
«СіЧ» § 61, п. 3, прим. 3
Січеслав § 35, п. 2, 3
Скадовськ § 153, п. 2
скадовський § 153, п. 2
скажéний § 29, п. 3, 2, прим.
сказаний § 29, п. 3, 2, прим.
сказати § 31, п. 1
скакати § 11, п. 1
Скандинавія § 129, III, п. 5
скандинавський § 129, III, п. 5
Скандинавські країни § 50, п. 7
Скандинавський півострів § 154, п. 1, 2
Скиталець § 144, п. 13, 2
скільки ж то § 44, п. 3, 1, прим. 1
скласти § 31, п. 1
скелелаз § 35, п. 2, 3

сконструйований § 34, п. 3
 сконструювати § 34, п. 3
 Скоріна § 144, п. 8
 Скороход § 146, п. 2, 3
 скочити § 11, п. 1
 Скоп'є § 149, п. 1, 1
 Скоп'є § 151, п. 1
 скраю § 41, п. 1, 2
 скрипалєва § 33, п. 6
 скрипалєве § 33, п. 6
 скрипаль § 32, п. 3
 скрипаль § 33, п. 6
 скріпити § 31, п. 1
 скульптура «Мислитель» § 55, п. 3
 скуповуваний § 34, п. 2
 скуповування § 34, п. 2
 скуповувати § 34, п. 2
 слабконатягнутий § 40, п. 1, 4
 слава Божа § 53, п. 2
 Славутич § 50, п. 6, прим.
 слати § 28
 сліва Зарічна рання § 59, п. 3
 слівце § 9, п. 3, 1, в
 слід § 27, п. 3
 сліпоглухонімий § 40, п. 1, 5
 сліпучо-білий § 40, п. 2, 2, г
 «слобожәнець» § 58, п. 2
 Слобожаницина § 50, п. 6, прим.
 словечко § 9, п. 3, 1, в
 словечко § 32, п. 8
 словак § 153, п. 2, 2
 словник § 9, п. 3, 5, е
 слово § 9, п. 1, 1, б
 «Слово і час» § 61, п. 3, прим. 3
 «Слово о полку Ігоревім» § 55, п. 3,
 прим. 2
 словацький § 153, п. 2, 2
 Слуга з Добрóмиля § 146, п. 1, 1
 Слуга з Добрóмиля § 146, п. 5
 службовий § 33, п. 6
 смерть § 9, п. 2, 2
 Смирнов § 144, п. 7, 3, б
 Смирненський § 144, п. 11
 сміттезбиральний § 35, п. 2, 4
 сміттеочисний § 40, п. 1, 3
 сміх § 27, п. 3
 смóкінг § 133
 Смóллетт § 128, п. 3
 сморід § 9, п. 2, 3
 смородина Софійська § 59, п. 3
 см — сантиметр § 62, п. 1
 смт. — селище міського типу § 62, п. 1
 смуток § 9, п. 2, 1
 сніг § 27, п. 3
 Снігур § 142, п. 1
 Снігур § 142, п. 1
 Сніжинка § 49, п. 8
 сніп § 27, п. 3
 Сноу § 133
 Сноу § 140
 сноуборд § 133
 Санта-Клара § 154, п. 3, 4
 собор Сан-Марко § 55, п. 2, прим.
 собор Святого Петра § 53, п. 2, прим. 1
 собор Святого Петра § 55, п. 2, прим.
 совеня § 32, п. 7
 Сóер § 126
 соколóнько § 26, п. 2, 1, б
 солдатський § 22, 1
 солдатчина § 22, 1
 солевар § 36, п. 1, 1
 Солженіцин § 144, п. 7, 3, г
 солірувати § 34, п. 3
 со́ло § 121, п. 1, 1
 солов'ї § 7, п. 1
 солов'їний § 33, п. 4
 Соловей § 142, п. 1
 Соловійов § 144, п. 4, 1
 Соловійов § 144, п. 12
 Соловійово § 149, п. 2, 1
 Соловійов § 8, п. 1, 2
 Соловійов-Седій § 144, п. 11
 со́лод § 9, п. 2, 3
 Соломіїн § 33, п. 3
 Соломія § 33, п. 3
 соломоподрібнювальний § 40, п. 1, 3
 Солóха § 143, п. 1, прим. 1
 соль-дієз § 36, п. 2, 2, в
 Соль-Ілєцьк § 154, п. 3, 4
 соль-ілєцький § 154, п. 3, 4
 Сомалі § 129, I, п. 4
 сомалійський § 129, I, п. 4
 сомельє § 140
 Сомкова Доліна § 154, п. 1, 1
 сон § 9, п. 2, 1
 сон-трава § 36, п. 2, 2, в
 со́нце § 21
 со́нце § 51, прим.
 Сонце § 51, прим.
 сонцестояння § 35, п. 2, 4
 со́нячний § 21
 со́няшник § 21
 сорокагодінний § 40, п. 1, 8
 сорокадєнний § 40, п. 1, 8

сорокарічний § 35, п. 2, 4
 сорокарічний § 35, п. 4, 5
 Сорокодуби § 154, п. 2, 2
 сорокодубський § 154, п. 2, 2
 Сотбі § 124
 сотня § 9, п. 2, 1
 Софійн § 33, п. 3
 Софія § 33, п. 3
 Сохо-сквер § 154, п. 3, 4
 соцзабезпечення § 35, п. 4, 1
 Соціал-демократична партія України.
 § 54, п. 2
 соціал-демократичний § 40, п. 2, 1
 соціалізм § 129, I, п. 2
 Соціалістична Республіка В'єтнам § 50,
 п. 6
 соціал-патріотичний § 40, п. 2, 1
 соціал-нацифістський § 40, п. 2, 1
 соціально активний § 40, п. 1, 4, прим. 1
 соціально небезпечний § 40, п. 1, 4,
 прим. 1
 соціально свідомий § 40, п. 1, 4, прим. 1
 соціологія § 121, п. 1, 1
 соціологія § 129, I, п. 2
 соціосфера § 35, п. 4, 2
 соцстрах § 9, п. 2, 5
 соцстрах § 35, п. 4, 1
 соцстрахівський § 9, п. 2, 5
 соцстрахівський § 35, п. 4, 1
 спа § 140
 спалахнути § 31, п. 1
 спам § 134
 спанієль § 59, п. 1
 спасінний § 29, п. 3, 2
 Спаситель § 53, п. 2
 Спасівка § 53, п. 3
 Спас-Клепики § 154, п. 3, 4
 спекті § 14, п. 3
 спереду § 41, п. 1, 2
 спецвіпуск § 9, п. 2, 5
 спецвіпуск § 35, п. 4, 1
 спецзавдання § 35, п. 4, 1
 спецкор § 9, п. 2, 5
 спецкорівський § 9, п. 2, 5
 спецодяг § 9, п. 2, 5
 спец. — спеціальний § 62, п. 1
 спечений § 14, п. 3
 спечений § 29, п. 3, 2, прим.
 спирт § 129, I, п. 6
 спиртівка § 32, п. 12
 співавт. — співавтор § 62, п. 1
 співачка § 32, п. 4
 спідлоба § 41, п. 1, 7
 спілка — спілці, спілчанський § 26, п. 1, 3,
 прим.
 спільник § 26, п. 1, 3
 спінно-черевній § 40, п. 2, 2, а
 сповна § 41, п. 1, 4
 Сполучені Штати Америки § 50, п. 6
 спортивний клуб «Сокіл» § 54, п. 5
 спортмайданчик § 35, п. 4, 1
 спостерегти § 11, п. 2
 спостерігати § 11, п. 2
 спочатку § 41, п. 1, 2
 спочатку § 41, п. 1, 9, прим.
 справжній § 33, п. 1
 сприяння § 32, п. 5
 сприяти § 32, п. 5
 спросоння § 30, п. 1, 4
 спроста § 41, п. 1, 4
 спершу § 41, п. 1, 5
 сп'яніти. § 7, п. 1, прим.
 сп'яну § 41, п. 1, 4
 сп'ястіся § 31, п. 1
 срібна медаль § 57, п. 2
 ссавці § 29, п. 4
 ссати § 29, п. 4
 с. — село; сторінка § 62, п. 1
 стаєнь § 26, п. 2, 2
 стакато § 128, п. 1
 сталебетон § 36, п. 1, 3
 сталерозливний § 40, п. 1, 3
 Становий (хребет) § 150, п. 1, 1
 станція метро «Академістечко» § 50,
 п. 14
 станиця Устїнівка § 50, п. 13
 Станюкович § 144, п. 7, 3, г
 Старий Завіт § 53, п. 4
 староіндійський § 3, прим.
 Старокостянтинів § 154, п. 2, 1
 Старá Планіна § 154, п. 1, 1
 стáти § 11, п. 1
 стаття § 30, п. 1, 2
 Статут ООН § 55, п. 1
 стеліти § 28
 Стендаль § 142, п. 1, прим. 3
 Степанчук § 27, п. 6
 Степанов § 144, п. 2
 Степан Тігряча Смерть § 146, п. 1, 1
 Степан Тігряча Смерть § 146, п. 5
 стерегти § 9, п. 3, 3
 стереоапаратура § 35, п. 2, 4
 стереоекран § 36, п. 1, 3
 Стеф'юк § 7, п. 1

стильовий § 33, п. 6
стїмул § 129, III, п. 1
стирати § 11, п. 2
стіжок § 9, п. 3, 1, а
стільки-то § 44, п. 3, 1
Стоїч § 144, п. 6
Столаць § 151, п. 2, 1
стовбóватий § 33, п. 7
стовкті § 31, п. 1
стодвадцятип'ятирїчний § 40, п. 1, 8
стоїк § 129, II
Стокго́льм § 128, п. 4
Столе́тов § 144, п. 3, 4
столи́тровий § 40, п. 1, 8
столя́рно-тесля́рський § 40, п. 2, 2, а
стометровий § 35, п. 2, 4
стоміти § 18
стоп'ятдесятирїччя § 36, п. 1, 5
сторінка § 27, п. 3, прим.
сторі́ччя § 30, п. 1, 1
сторі́ччя § 35, п. 2, 4
сторі́ччя § 35, п. 4, 5
сто́рож § 9, п. 2, 3
сто́рож § 33, п. 6
сто́рожева § 33, п. 6
сто́рожеве § 33, п. 6
сторона́ § 9, п. 3, 2, а
сто́ртинг § 54, п. 5, прим. 3
сторі́ччя § 36, п. 1, 5
Стохі́д § 148
стояти § 9, п. 1, 1, д
стояти § 11, п. 1
стравохі́д § 9, п. 3, 5, д
Страсна́ п'ятни́ця § 53, п. 3
Страсни́й тїждень § 53, п. 3
Страхоли́сся § 154, п. 2, 4
страхоли́ський § 154, п. 2, 4
страше́нний § 29, п. 3, 1
Стрї́йський парк § 50, п. 11
стри́мувати § 1
о́стрів § 154, п. 2, 1, прим.
Стріла́ § 49, п. 8
стріле́ць § 19, п. 1, 1
стрімго́лов § 41, п. 1, 8
стрічко́різ § 36, п. 1, 1
Стра́сбург § 153, п. 2, 1
стра́сбургський § 153, п. 2, 1
струмовимі́рювальний § 40, п. 1, 3
стручо́к § 32, п. 13
ст.-сл. — старослов'янський § 62, п. 3
ст. — станція; стаття; століття § 62, п. 1

ста́тус-кво § 35, п. 5, 10
студе́нт § 9, п. 2, 6
студе́нт § 19, п. 2
студе́нтка § 32, п. 4
студе́нтство § 19, п. 2
студе́нтський § 19, п. 2
Су-53 § 35, п. 5, 5
суб'е́кт § 126
субо́тник § 52, п. 2
субо́тний § 33, п. 1
суддя́ § 30, п. 1, 2
судинно-капіля́рний § 40, п. 2, 2, а
Суе́ц § 27, п. 7
сузі́р'я § 51
сузі́р'я Вели́кого Пса § 51
су́ма § 128, п. 1
Сунь Ятсе́н § 146, п. 2, 5
супермо́дний § 35, п. 4, 3
супермоде́ль § 35, п. 4, 3
суперма́ркет § 35, п. 4, 3
сусі́д § 33, п. 6
сусі́дова § 33, п. 6
сусі́дове § 33, п. 6
суспі́льно корисний § 40, п. 1, 4, прим. 1
суспі́льно необхі́дний § 40, п. 1, 4, прим. 1
суспі́льно-політи́чний § 40, п. 2, 2, а
сутте́вий § 33, п. 6
суть § 26, п. 1, 1
суфле́ § 140
сухий § 22, 5
Сухро́б § 122, п. 4
Суе́ц § 153, п. 2, 2
суе́цький § 153, п. 2, 2
суши́ти § 22, 5
су́ші § 129, I, п. 5
суши́льно-сортува́льний § 40, п. 2, 2, а
сфотографува́ти § 31, п. 1
схили́ти § 31, п. 1
східнослов'янський § 40, п. 1, 2
схі́д сонця § 51, прим.
схо́джений § 15
схо́дити § 15
схопи́ти § 11, п. 1
со́чинський § 153, п. 1
Со́чі § 153, п. 1
су́ші-бар § 36, п. 2, 2, г
Сьє́рра-Леоне́ § 130, п. 1
сього́дні § 8, п. 2
сього́дні § 27, п. 3
сього́днішній § 33, п. 1
сьо́мий § 8, п. 2
сьо́мий § 26, п. 1, 2

Сю § 140
сюдій § 4, п. 2
сюрреалізм § 128, п. 2
сяк-так § 41, п. 3, 4
Сян § 148
Сятківський § 144, п. 11

Т

та § 24, п. 4
табелъ § 121, п. 1, 2
таблৌд § 121, п. 1, 1
таджік § 153, п. 2, 2
таджіцький § 153, п. 2, 2
Тажібáев § 144, п. 7, 3, а
та ін. — та інші (інші) § 62, п. 1
Таїр § 129, П
Таїсія § 123
та й § 43, п. 2, 2
таки § 44, п. 3, 1, прим. 2
так-от § 44, п. 3, 1
таксіст § 129, III, п. 1
таксі § 129, I, п. 5
таксі § 140
так-такі § 44, п. 3, 1
так-то § 41, п. 3, 3
так що § 43, п. 2, 2
талановітий § 33, п. 7
Тамбóв § 153, п. 2
тамбóвський § 153, п. 2
тамплієр § 129, I, п. 2
танцювати § 27, п. 3
Татищев § 144, п. 7, 3, г
Тбілісі § 140
Тбіліс § 153, п. 2, 3
тбіліський § 153, п. 2, 3
твердження § 9, п. 2, 4
Твердохлѐбов § 144, п. 3, 4
твітер § 54, п. 7
твоє § 4, п. 1
твої § 3
творення § 9, п. 2, 4
творець § 9, п. 3, 5, а
Творець § 53, п. 2
творчо § 10, п. 2, 4, прим.
т-во — товариство § 62, п. 1
т. д. — так далі § 62, п. 1
теáтр § 123
теáтр § 127
теж § 41, п. 1, 9, прим.
те ж § 41, п. 1, 9, прим.
теїн § 129, П
Тéкерей § 128, п. 4

Тéкля § 123
телеапарату́ра § 36, п. 2, 4
телеграф § 121, п. 2
телехрónика § 35, п. 4, 2
тѐмно-зелѐний § 40, п. 2, 2, г
тѐмної нóчі § 41, п. 2, 3
темнувати § 33, п. 7
Тѐннессі § 128, п. 3
Теодóр § 123
теóрія § 123
тепѐр § 27, п. 1
тепловóз § 9, п. 3, 5, д
тепловóз § 36, п. 1, 1
теплообмінний § 40, п. 1, 1
Тер-Казаря́н § 146, п. 3, 5
термогiдродина́мика § 36, п. 1, 7
термомѐтр § 127
Терно́піль § 148, прим.
Терно́піль § 152, п. 1
Тер-Ованеся́н § 146, п. 3, 5
терорі́зм § 32, п. 14
Тер-Петрося́н § 146, п. 3, 5
терпу́г § 12, п. 2
Теруѐль § 152, п. 1
тесáти § 11, п. 2
Тессáлія § 123
Тѐтчер § 134
течія́ Куросіо. § 50, п. 11
т. зв. — так званий § 62, п. 1
Тибѐт § 129, III, п. 5
ті́ждень § 28
тижне́вий § 28
Тимофе́ев § 144, п. 7, 3, б
тим рáзом § 41, п. 2, 3
ті́м-то § 44, п. 3, 1
Тимчасóвий у́ряд. § 54, п. 1
тимчасóво § 41, п. 1, 8
тимча́сом як § 43, п. 2, 2
тим ча́сом § 41, п. 2, 3
Тиміш § 143, п. 2, прим. 1
тип § 129, III, п. 1
тис. — тисяча; тисячолі́ття § 62, п. 1
3-ті́сячний § 38, п. 2
титáн § 49, п. 7, 2, прим. 1
Титóв § 144, п. 7, 3, б
ті́хий-тихѐсенький § 35, п. 5, 2
Тихомі́ров § 144, п. 7, 3, б
Тихоре́цьк § 149, п. 4, 3, в
ті́хо-ті́хо § 35, п. 5, 1
Тиціáн § 144, п. 7, 3, а
Тичі́нине слóво § 49, п. 9, 1
ті́шком-ні́шком § 35, п. 5, 2

; тільки ж но § 44, п. 3, 1, прим. 1
тільки-но § 44, п. 3, 1
тільки що § 44, п. 1, 10
т. ін. — таке інше § 62, п. 1
тінь § 142, п. 1, прим. 2
тінь § 30, п. 1, 3
тітка § 33, п. 3
тітчин § 33, п. 3
ткач § 19, п. 1, 1
тоннокілометр § 36, п. 1, 3
тобто § 43, п. 1
товариство § 19, п. 1, 3
Товариство винахідників та
раціоналізаторів України § 54, п. 1
товариський § 19, п. 1, 3
товариш § 19, п. 1, 3
товариш § 33, п. 6
товаришева § 33, п. 6
товаришеве § 33, п. 6
тоді як § 43, п. 2, 2
токай § 50, п. 12
Токмак § 152, п. 1
Толéдо § 121, п. 2
Толста § 144, п. 11
Толсто́й § 144, п. 11
Толстоє § 150, п. 1, 1 прим.
том § 9, п. 2, 6
тому що § 43, п. 2, 2
Томашув-Мазовецький § 150, п. 1, 3
тонкомéлений § 40, п. 1, 4
тонкомі́рний § 40, п. 1, 4
тонкорозпорóшений § 40, п. 1, 4
тónна § 128, п. 1
тónиший § 27, п. 2
тоню́сінький § 26, п. 2, 1, 6
Тóомінг § 137
топмéнеджер § 35, п. 4, 3
топмодéль § 35, п. 4, 3
топóленька § 32, п. 9
Тóра § 53, п. 4
торг § 9, п. 2, 2
торгівéць § 9, п. 3, 1, а
торгфлóт § 9, п. 2, 5
торі́шній § 21
Торквáто Тáссо § 140
торфогні́й § 36, п. 1, 3
торфорі́з § 35, п. 2, 1
торф'яні́й § 7, п. 1, прим.
То Хоа́й § 49, п. 4
то́що § 43, п. 1
Тáо Юаньмі́нь § 146, п. 2, 5
тéпло- § 36, п. 2, 4

Т-поді́бний § 35, п. 5, 9
т. п. — тому поді́бне § 62, п. 1
тра́вень § 9, п. 2, 1
траві́чка § 32, п. 8
традиці́йний § 33, п. 1
трає́кторія § 126
трає́кторія § 130, п. 1
тра́ктор «Слобожа́нець» § 58, п. 2
транснаціо́нальна корпора́ція «Jysk» § 54,
п. 4
трать § 26, п. 2, 3
тра́тьмо § 26, п. 2, 3
тра́тьте § 26, п. 2, 3
трéте § 30, п. 1, 5, прим.
трети́рувати § 34, п. 3
Третьяко́в § 144, п. 13, 1, а
трéтя § 30, п. 1, 5, прим.
триві́дсотковий § 35, п. 4, 5
трио́кисень § 35, п. 2, 4
трикіломе́тровий § 35, п. 2, 4
трику́тник § 35, п. 4, 5
три́лер § 124
трима́ти § 1
трині́жок § 35, п. 2, 4
трипíльська культура § 52, п. 2, прим. 3
Трипíлля § 148
Трипíлля § 154, п. 2, 2
трипудóвий § 40, п. 1, 8
три́ста § 38, п. 1, 1
триáтомний § 35, п. 2, 4
три-чоти́ри § 35, п. 5, 3
трия́русний § 35, п. 4, 5
Триéст § 129, III, п. 4, прим. 2
Триéст § 130, п. 1
тріéстський § 129, III, п. 4, прим. 2
Три́йця § 53, п. 2
тріск § 28, прим.
трі́снути § 28, прим.
тріу́мф § 129, I, п. 2
Три́ш § 140
Тро́їцьк § 149, п. 4, 2
Тро́їцьк § 151, п. 2, 2
трлн (трильйон). § 62, п. 1
тро́їстий § 33, п. 5
Тро́їстий сою́з § 50, п. 7
ту́рок § 153, п. 2, 2
трою́ридний § 35, п. 2, 4
Троя́нда § 49, п. 7, 3
троя́нда «глорія-дей» § 59, п. 2
Трубецька́ § 144, п. 10
Трубецький § 144, п. 10
Трубецький § 144, п. 11

Трубіж § 148
трубоклад § 36, п. 1, 1
трубопровід § 9, п. 3, 5, д
трьох § 8, п. 2
трьох § 26, п. 1, 2
трьохмільярдний § 38, п. 1, 2
трьохсотий § 38, п. 1, 2
трьохсотп'ятдесятиріччя § 36, п. 1, 5
трьохсотріччя § 35, п. 3, 1
трьохтисячний § 35, п. 3, 1
Тіса § 148
Тетерів § 148
Тетерів § 153, п. 2
тетерівський § 153, п. 2
т. — том § 62, п. 1
т — тонна § 62, п. 1
Ту-154 § 35, п. 5, 5
Ту-154, Ан-22, Іл-62. § 61, п. 3, прим. 4
Туапсе § 140
туберкульоз § 121, п. 1, 2
тугоплавкий § 40, п. 1, 4
тук-тук § 35, п. 5, 4
Тулуза § 121, п. 1, 1
Тулчін § 153, п. 1
тулчінський § 153, п. 1
туман § 29, п. 1, 3
туманний § 29, п. 1, 3
туманний § 29, п. 1, 3
Туманний Альбіон § 50, п. 6, прим.
туманність § 29, п. 1, 3
туманно; § 29, п. 1, 3
тунгус § 153, п. 2, 3
тунгусський § 153, п. 2, 3
Тупій Ніж § 146, п. 1, 1
Тупік § 149, п. 4, 3, д
Тургенев § 144, п. 2
турецький § 22, 1
Туреччина § 22, 1
турне § 140
Турсунзаде § 146, п. 3, 4, прим.
турецький § 153, п. 2, 2
тутешній § 33, п. 1
тіхо-тіхо § 41, п. 3, 5
Тушино § 149, п. 4, 3, а
Тушино § 153, п. 1
тушинський § 153, п. 1
тьмяний § 7, п. 1, прим.
тьмяний § 27, п. 3
тьохкати § 8, п. 2
тьохкати § 26, п. 1, 2
тьох-тьох § 35, п. 5, 4
Тьоркін § 144, п. 4, 2

тюгівець § 61, п. 2
ТЮГом. § 61, п. 2
ТЮГу § 61, п. 2
тюльпан Рембрандта § 59, п. 3
Тюменев § 144, п. 13, 1, в, прим.
тюрки § 153, п. 2, 2
тюркський § 153, п. 2, 2
тюрма § 27, п. 1
Тягнібік § 36, п. 1, 4

У

уайт-спірит § 124
УАПЦ § 63, п. 9
Убийвóк § 146, п. 2, 1
убік § 41, п. 1, 2
убік § 41, п. 1, 9, прим.
у бік § 41, п. 1, 9, прим.
Убийвóк § 36, п. 1, 4
убогий § 19, п. 1, 2
убóзтво § 19, п. 1, 2
уболівальник § 32, п. 1
уболівальник § 32, п. 1
увага § 23, п. 3
у вагоні § 23, п. 1, 4
(у) великому § 9, п. 1, 1, а
увертюра § 23, п. 3
увечері § 10, п. 1
увечері § 41, п. 1, 2
у відповідь на Ваш запит... § 60, п. 2
уві сні § 41, п. 2, 1
у воду § 23, п. 1, 4
уволю § 23, п. 1, 4
увóлю § 41, п. 1, 2
у (в) різі § 42, п. 3
УВЧ-терапія, НВЧ-випромінювання. § 61,
п. 3
у гвардії § 23, п. 1, 4
у Гвінеї § 23, п. 1, 4
Углич § 149, п. 4, 3, д
уго́лос § 41, п. 1, 2
у горі § 23, п. 1, 2
угорі § 41, п. 1, 2
угóру § 41, п. 1, 2
Угóрицина § 23, п. 3
Угóрицина § 50, п. 6
Угля § 6, п. 2
удáрник § 23, п. 3
удáча § 23, п. 3
у двері § 23, п. 1, 4
удвоє § 41, п. 1, 5
удво́х § 41, п. 1, 5
удéнь § 41, п. 1, 2

аудио- § 36, п. 2, 4
Удовиченко § 23, п. 3
удосконалення § 32, п. 5
удру́ге § 41, п. 1, 5
удоб́світа § 41, п. 1, 7
Уэльс § 124
Ужгород § 152, п. 1
у житі́ § 23, п. 1, 1
узберéжжя § 9, п. 3, 2, а
узберéжжя § 23, п. 3
узбéк § 153, п. 2, 2
узбéцький § 153, п. 2, 2
узímку § 41, п. 1, 2
узнакі́ § 41, п. 1, 2
ука́з § 23, п. 3
у Києві́ § 23, п. 1, 5
укла́д § 23, п. 3
Украї́на § 23, п. 3, прим.
Украї́на § 50, п. 6
Украї́на-не́нька § 37, п. 1, 1
украї́нка § 49, п. 6
Украї́нська гре́ко-католи́цька це́рква
 § 53, п. 5
Украї́нська люте́ра́нська це́рква § 53, п. 5
Украї́нська правосла́вна це́рква § 53, п. 5
Украї́нський музе́й § 54, п. 3
укра́й § 41, п. 1, 2
Укрзалі́зниця § 61, п. 1, 1
Укрпрофра́да § 61, п. 1, 1
укр. — *украї́нський* § 62, п. 1
уку́пі § 41, п. 1, 2
у купі́ § 41, п. 1, 9, прим.
ула́д § 41, п. 1, 2
уле́сливий § 28
у лісі́ § 23, п. 1, 2
Ула́н-Уде́ § 154, п. 3, 3
улі́тку § 41, п. 1, 2
у Льво́ві § 23, п. 1, 4
ультима́тум § 23, п. 3
ультрае́ро́зія § 130, п. 1
ультразвúк § 35, п. 4, 3
ультрамо́дний § 35, п. 4, 3
Умани́цина § 27, п. 2
умі́сний § 28, прим.
умо́ва § 23, п. 3
у наслідок § 23, п. 1, 2
уна́слідок § 42, п. 1, 1
уни́з § 41, п. 1, 2
унизу́ § 41, п. 1, 2
уни́чию́ § 41, п. 1, 6
уночі́ § 41, п. 1, 2
Унтер-ден-Лінден-штра́се § 50, п. 5
унтерофіце́р § 35, п. 4, 4
ун-т (університет) § 62, п. 2
У Ну Мунг § 146, п. 1, 6
упако́ваний § 34, п. 1
упако́вання § 34, п. 1
упакува́ння § 34, п. 1
упакува́ти § 34, п. 1
упе́нь § 41, п. 1, 2
уперéд § 41, п. 1, 2
уперéмиш § 41, п. 1, 3
упла́в § 41, п. 1, 3
упла́ч § 41, п. 1, 3
упа́м'ятку § 41, п. 1, 3
уподо́вж § 41, п. 1, 7
уподо́вж § 42, п. 1, 1
у по́міч § 41, п. 2, 1
упо́перек § 41, п. 1, 2
упра́ва § 23, п. 3
Управлі́ння осві́ти Шевче́нківської в
мі́сті Киє́ві державно́ї адміністра́ції
 § 54, п. 1
у при́смерку § 23, п. 1, 3
упри́тул підійшли до юрби § 23, п. 1, 3
упродо́вж § 42, п. 1, 1
упо́ру § 41, п. 1, 2
упе́рше § 41, п. 1, 5
ура́з § 41, п. 1, 2
Ура́л § 23, п. 3
Урба́на § 135
Урба́нчик § 144, п. 13, 2, прим. 1
ури́вні § 41, п. 1, 2
уро́зкид § 41, п. 1, 3
уро́зліт § 41, п. 1, 3
уро́зсип § 41, п. 1, 3
уро́зтіч § 41, п. 1, 3
ури́вень § 41, п. 1, 2
ура́нці § 41, п. 1, 2
уручну́ § 41, п. 1, 4
ури́шти § 41, п. 1, 2
ура́д § 41, п. 1, 2
Усвя́тцев § 144, п. 3, 3
усе́ ж таки § 44, п. 3, 1, прим. 1
усере́дині § 41, п. 1, 2
усере́дині § 41, п. 1, 9, прим.
у сере́дині § 41, п. 1, 9, прим.
усе́-таки́ § 44, п. 3, 1
услі́д § 41, п. 1, 2
усма́к § 41, п. 1, 2
уста́лення § 23, п. 3
устано́ва § 23, п. 3
устано́влювати § 11, п. 1
у сто́крат § 41, п. 2, 1

устрій § 9, п. 1, 1, а
у структурі § 23, п. 1, 3
уступ § 23, п. 3
Усть-Каменогорськ § 154, п. 3, 4
усть-каменогорський § 154, п. 3, 4
утім § 41, п. 1, 9, прим.
у тім § 41, п. 1, 9, прим.
утім § 41, п. 1, 6
утопія § 23, п. 3
ўтренняя § 53, п. 8
утроє § 41, п. 1, 5
утрічі § 41, п. 1, 1
утроє § 23, п. 1, 3
утрєте § 41, п. 1, 5
утрьох § 41, п. 1, 5
у т. ч. — у тому числі § 62, п. 1
у фое § 23, п. 1, 4
у формуванні § 23, п. 1, 4
у хвилях § 23, п. 1, 4
у хвою § 23, п. 1, 4
у ЦУМі § 61, п. 2
ученіця § 32, п. 4
учень § 10, п. 1
учень § 32, п. 3
учитель § 23, п. 1, 1
учитель-фізик § 37, п. 1, 3
учителювати § 34, п. 1
учотирьох § 41, п. 1, 5
учетверо § 41, п. 1, 5
уцєртъ § 41, п. 1, 2
уява § 23, п. 3

Ф

фа § 140
фа́брика § 129, III, п. 1
фавн § 49, п. 7, 2, прим. 1
фа́вна § 131
файл § 121, п. 1, 1
фан-клуб § 36, п. 2, 2, а
Фараон § 49, п. 8
Фара́х § 140
фармпрепа́рат § 35, п. 4, 1
Фа́стів § 9, п. 1, 1, г
Фатья́нов § 144, п. 13, 1, а
фа́уна § 131
Фа́уст § 131
фахівець § 9, п. 3, 1, а
фаянс § 126
Федін § 144, п. 2
Федір § 143, п. 2, прим. 1
Федоров § 144, п. 4, 2

Федера́ція незале́жних профспіло́к
України § 54, п. 1
Федір § 32, п. 11, прим.
Федорівна § 32, п. 11, прим.
Федорович § 32, п. 11, прим.
Федченко § 27, п. 6
Федчішин § 27, п. 6
Феєрба́х § 126
фесєрвєрк § 126
фесєрвєрк § 130, п. 1
Фесса́лія § 123
фея § 49, п. 7, 2, прим. 1
Ф'єзоле § 138, п. 1, 1
Філіп § 144, п. 6
фіа́лка § 129, I, п. 2
фігури́стка § 32, п. 4
фі́зик § 32, п. 1, прим.
фі́зика § 140
фі́зик-учі́тель § 37, п. 1, 3
фі́зичний § 129, III, п. 1
Фікрет-кизи́ § 146, п. 3, 4
філе́ § 130, п. 1
Філіппіни § 152, п. 2
Філіппіни § 153, п. 1
філіппі́нський § 153, п. 1
філологі́ня § 32, п. 4
фі́льм § 139, п. 1, 2
фін § 128, п. 1
фіна́нси § 129, I, п. 6
фі́ни § 128, п. 1
Фінля́ндія § 121, п. 1, 2
фіоле́товий § 129, I, п. 2
Фірдоусі́ § 140
фі́рма «Імідж» § 54, п. 5
фітнес-клуб § 36, п. 2, 2, а
фітотерапі́я § 35, п. 4, 2
Фі́юме § 129, I, п. 2
ф-ка (фа́брика) § 62, п. 2
флаєр § 126
флешінтерв'ю § 35, п. 4, 3
Фліт-стрі́т § 129, III, п. 4, прим. 1
Флобе́р § 121, п. 1, 1
Флорі́да § 129, III, п. 2
флот § 121, п. 1, 1
Фляйше́р § 136, п. 1
Фінська зато́ка § 154, п. 1, 2
фоє § 126
фоє § 130, п. 1
фолкгу́рт § 35, п. 4, 2
Фолл-Рі́вер § 154, п. 3, 4
фолл-рі́верський § 154, п. 3, 4
фолькму́зика § 35, п. 4, 2

Фольксваген § 122, п. 1
«Фольксваген» § 58, п. 2
«фольксваген» § 58, п. 2
фон Бісмарк § 147, п. 3
Фонвізін § 146, п. 1, 4, прим. 2
фон дер Гольц § 146, п. 1, 4
фонозапис § 35, п. 4, 2
Фонтен-сюр-Рон § 50, п. 2, прим.
формула § 121, п. 1, 1
форпост § 28, прим.
форпостний § 28, прим.
фотографія § 5
фотосправа § 36, п. 1, 3
Франківська кімната § 49, п. 9, 3
франківські сонети § 49, п. 9, 3, прим. 1
франкознавець § 49, п. 5
Франкфурт-на-Майні § 50, п. 2, прим.
француз § 153, п. 2, 1
французький § 153, п. 2, 1
француз § 49, п. 6
Французька Республіка § 50, п. 6
фрау § 140
Фрідріх-Вільгельм § 146, п. 3, 1
фрекен § 140
Франкфурт-на-Майні § 152, п. 6
Франкфурт-на-Майні § 154, п. 3, 5
франкфуртський-на-Майні § 154, п. 3, 5
фройляйн § 136, п. 1
фройляйн § 140
Фур'є § 138, п. 1, 1
футбол § 121, п. 1, 1
Фучик § 144, п. 6, 2
фюзеляж § 138, п. 2, 2

Х

Хаїм § 129, II
хакер § 134
Хакім § 122, п. 4
халва § 121, п. 1, 1
Хаммурані § 122, п. 4
ханум § 122, п. 4
ханум § 140
хапати § 11, п. 1
харакірі § 122, п. 4
харакірі § 129, I, п. 5
Хара-Нур § 50, п. 4, прим.
Харків § 9, п. 1, 1, г
Харків § 27, п. 1
Харківський тракторний завод § 54, п. 4
хатній § 33, п. 1
Хаям § 126
хвастливий § 28

хвастнути § 28
Хесрдал § 126
хіжсо § 10, п. 2, 4, прим.
химера § 129, I, п. 6
хіба що § 44, п. 1, 10
хіджаб § 122, п. 4
хімістерапія § 35, п. 2, 4
хімік § 32, п. 1, прим.
хімічно стійкий § 40, п. 1, 4, прим. 1
хімія § 129, I, п. 6
хірург § 129, I, п. 6
Хліб § 49, п. 7, 3
хлібодар § 36, п. 1, 1
хлібозаготівельний § 40, п. 1, 1
хліборіз § 36, п. 1, 1
хлібороб § 9, п. 3, 5, д
хліборобство § 9, п. 3, 5, д
хліб-сіть § 35, п. 5, 2
хлопець-богати́р § 37, п. 1, 1
хлопчесько § 32, п. 10
хлорбензол § 35, п. 3, 1
хлорвініл § 35, п. 3, 1
хлорфенольний § 40, п. 1, 7
хлопчик-мізінчик § 37, п. 1, 1
хмелівський § 153, п. 2
хіміко-бактеріологічний § 40, п. 2, 2, б
Хмелеве § 153, п. 2
хобі § 122, п. 4
ходів-ходів § 35, п. 5, 1
ходити § 32, п. 5
ходить § 26, п. 2, 3
ходіння § 9, п. 3, 4
ходіння § 32, п. 5
ходять § 26, п. 2, 3
хокей § 122, п. 4
хол § 122, п. 4
холдинг § 122, п. 4
холодний § 33, п. 1
Холодний Яр § 154, п. 1, 1
Хоміч § 32, п. 11
Хомівна § 32, п. 11
Хомович § 32, п. 11
хоріст § 32, п. 14
хорт § 9, п. 2, 2
Хотінський замок § 55, п. 2
хоча б § 43, п. 2, 1
хоч би § 43, п. 2, 1
хоч-не-хоч § 41, п. 3, 5
Хо Ши Мін § 146, п. 1, 6
Хо Ши Мін § 146, п. 1, 6, прим.
храм Васи́лія Блаже́нного § 55, п. 2, прим.

храм Хри́ста Спа́сителя § 53, п. 7
хребе́т § 50, п. 1
хребе́т § 154, п. 2, 1, прим.
хре́сний хід § 53, п. 8
Хре́ст Іва́на Мазе́пи § 57, п. 1
хресто́ві походи § 52, п. 2, прим. 3
христия́нство § 129, I, п. 6
Христия́нсько-демократи́чний сою́з
 Німе́ччини § 54, п. 2
Ха́рків § 148
Ха́рків-Това́рний § 154, п. 3, 1
ха́рків-това́рний § 154, п. 3, 1
Хри́стов § 144, п. 6
Хрущо́в § 144, п. 4, 3
хто́зна-колі́ § 44, п. 3, 2
хто́зна при ко́му § 39, п. 2
хто́зна-які́й § 44, п. 3, 2
хто-бу́дь § 39, п. 2
хто́зна-де § 41, п. 3, 3
хто́зна-як § 41, п. 3, 3
хто́зна-які́й § 39, п. 2
хто-не́будь § 44, п. 3, 2
хто-не́будь § 39, п. 2
хто́сь § 39, п. 1
хто́сь § 44, п. 2, 4
худо́жник-кари́катури́ст § 36, п. 2, 1, а
худо́жньо-реста́враці́йний § 40, п. 2, 2, а
худо́жник-пейза́жист § 37, п. 1, 3
худо́жній § 33, п. 1
худ. — худо́жній § 62, п. 1
Хусаї́нов § 129, II
Ха́рма § 151, п. 1, прим.

Ц

Цап- Відбува́йло § 36, п. 2, 1, в
ца́р § 56, прим. 2
Ца́ріця Небе́сна § 53, п. 2
ца́рка § 27, п. 1
ца́рьо́к § 26, п. 1, 2
ца́рьо́к § 27, п. 1
Цві́к § 144, п. 11
цвях § 7, п. 1, прим.
цвях § 27, п. 3
це́бто § 43, п. 1
целуло́їд § 3
цементобето́нний § 40, п. 1, 1
цементово́з § 35, п. 2, 1
це́нтр § 127
Центра́льний автовокза́л § 54, п. 4
це́рк. — це́рковний § 62, п. 1
Цеці́лін § 144, п. 7, 3, а
Цига́нко́в § 144, п. 8

цига́рки «Украї́нські» § 58, п. 1
цилі́ндр § 127
Цимля́нськ § 149, п. 4, 3, а
Цинда́о § 129, III, п. 3
цисте́рна § 129, III, п. 1
ці́фра § 129, III, п. 1
Цице́ро́н § 144, п. 7, 3, а
ціа́нід § 129, I, п. 2
Ціолко́вський § 144, п. 7, 3, а
ціпи́лно § 27, п. 4
цукро-протеї́новий § 40, п. 2, 2, в
Це́нкий § 144, п. 2
Ці́рлиць § 144, п. 13, 2, прим. 1
цуке́рки «Асорті́» § 58, п. 1
ц — це́нтнер § 62, п. 1
цього́ § 8, п. 2
Цю́й Юа́нь § 146, п. 2, 5, прим.
Цю́рих § 19, п. 1, 3
цю́рихський § 19, п. 1, 3
Цюру́пинськ § 153, п. 1
цюру́пинський § 153, п. 1
Цявло́вський § 144, п. 13, 1, в, прим.

Ч

чає́ня § 32, п. 7
Ча́н Кайші́ § 146, п. 1, 6, прим.
Ча́н Кайші́ § 146, п. 2, 5, прим.
Ча́плін § 134
ча́р-зілля § 36, п. 2, 2, а
Ча́рльз § 139, п. 1, 2
ча́с від ча́су § 41, п. 2, 2
ча́сті́вка § 32, п. 12
ча́сто-гу́сто § 35, п. 5, 2
ча́т § 134
чв. — чверть § 62, п. 1
Чебокса́ри § 149, п. 5
Чебокса́ри § 152, п. 2
чекáння § 11, п. 2
чекáти § 11, п. 2
Челя́бінськ § 149, п. 4, 1, в
Че́мберлен § 133
Черво́на Ша́почка § 49, п. 7, 3
червонога́рячий § 40, п. 2, 2, г
черво́но-зеле́но-сі́ній § 40, п. 2, 2, г
червононі́жка § 36, п. 1, 2
червонопі́рка § 36, п. 1, 2
черв'я́к § 7, п. 1, прим.
череда́ § 9, п. 3, 2, а
че́рез § 9, п. 2, 3
черезплі́чник § 31, п. 2
че́рез си́лу § 41, п. 2, 1
че́рез те що § 43, п. 2, 2

Череповець § 151, п. 2, 1
Череповець § 153, п. 2, 2
череповецький § 153, п. 2, 2
Черкаське старóство § 50, п. 8
черкес § 153, п. 2, 3
Черкаси § 153, п. 2, 3
черкаський § 153, п. 2, 3
черкеський § 153, п. 2, 3
Чернігів § 148
Чернігів § 153, п. 2
чернігівський § 153, п. 2
чернётка § 10, п. 1
чернётка § 10, п. 1
Чернишóв § 144, п. 8
Чернівці § 148
Чернівці § 152, п. 2
Чернігів § 9, п. 1, 1, г
Чернець § 142, п. 1
Чёрчилль § 135
чесний § 28
честь § 28
Честь § 60, п. 3
честь чéстю § 35, п. 5, 2, прим.
чеський § 19, п. 1, 3
четвёртий § 10, п. 1
четвёртий § 10, п. 1
чех § 153, п. 2, 3
чех § 19, п. 1, 3
Чигирін § 153, п. 1
чигирінський § 153, п. 1
чий-бóдь § 39, п. 2
чий-небóдь § 44, п. 3, 2
чий-небóдь § 39, п. 2
чийóго § 8, п. 1, 1
Чикаго § 122, п. 1
Чикаго § 129, III, п. 3
Чиковáні § 144, п. 7, 3, а
Чілі § 129, III, п. 3
чилійський § 129, III, п. 3
чималéнький § 44, п. 2, 1
чимáло § 41, п. 1, 9
чимало § 41, п. 1, 9, прим.
чи мало § 41, п. 1, 9, прим.
чимáло § 44, п. 2, 1
чím би то § 44, п. 3, 1, прим. 1
чимдóуж § 41, п. 1, 8
чимрáз § 41, п. 1, 8
Чингисхán § 146, п. 3, 4
Чингисхán § 144, п. 7, 3, а
чин чíном § 35, п. 5, 2, прим.
числénний § 29, п. 3, 1
числénність § 29, п. 3, 2

числénно § 29, п. 3, 2
Чистовóдне § 154, п. 2, 1
чистовóднівський § 154, п. 2, 1
Читá § 153, п. 1
читінський § 153, п. 1
чи то § 44, п. 1, 11
чичерóне § 129, III, п. 1
чабáта § 129, I, п. 2
óчі-намистінки § 37, п. 1, 1
член-кореспондéнт § 36, п. 2, 1, а
член-кореспондéнт § 56, прим. 1
чл.-кор. — член-кореспондент § 62, п. 1
чоловік § 10, п. 1
чомóсь § 10, п. 1
чорнóзем § 35, п. 1
чорнóзем § 36, п. 1, 2
чóрний § 10, п. 1
чóрний § 10, п. 2, 4
чорніло § 10, п. 2, 4
чорніти § 10, п. 2, 4
чорніці § 10, п. 2, 4
чорніти § 10, п. 2, 4
чорнозémний § 40, п. 1, 1
чорноліс § 36, п. 1, 2
чорнорóб § 9, п. 3, 5, д
Чорнотінь § 142, п. 1, прим. 2
чорнослив § 36, п. 1, 2
чотіри § 10, п. 1
чотирибáльний § 35, п. 2, 4
чотириколісний § 40, п. 1, 8
чотириáктний § 35, п. 4, 5
чотирикóтний § 35, п. 2, 4
чотиримісячний § 35, п. 4, 5
чотириосьовій § 35, п. 2, 4
чотирьохмільóнний § 35, п. 3, 1
чотирьохмільóнний § 38, п. 1, 2
чотирьохмільярдний § 35, п. 3, 1
чотирьохсотрїччя § 35, п. 3, 1
Чапек § 144, п. 2
Чóрне мóре § 154, п. 1, 2
чеський § 153, п. 2, 3
чїтко окрéслений § 40, п. 1, 4, прим. 1
чувáський § 153, п. 2, 3
чувáш § 153, п. 2, 3
Чумáцький Шлях § 51
Чусовá § 152, п. 3
Чхве Чхвївóн § 49, п. 3
Чічиков § 144, п. 7, 3, а

III

шалé § 140
шалéний § 29, п. 3, 2, прим.

шалі́вка § 32, п. 12
Шампа́нь § 139, п. 1, 2
шампу́нь «Оли́вковий» § 58, п. 1
Шанті́ї § 125
Шанті́ї § 129, I, п. 2
Шанті́ї § 140
шардо́не § 130, п. 1
шаруді́ння § 32, п. 5
шаруді́ти § 32, п. 5
шасі́ § 128, п. 1
шасі́ § 129, I, п. 5
шах § 19, п. 1, 3
шах. § 56, прим. 2
шахі́д § 122, п. 4
ша́хський § 19, п. 1, 3
Ша́ші § 49, п. 8
Швейца́рія § 136, п. 1
Швець § 141
Швець § 142, п. 1
швидкохі́д § 9, п. 3, 5, д
швидкохі́дний § 9, п. 3, 5, д
шевро́ле § 130, п. 1
шевці́в § 9, п. 1, 1, в
шевченкі́ана § 49, п. 5
Шевче́нківська премо́ія § 49, п. 9, 3
шевче́нківський сти́ль § 49, п. 9, 3,
прим. 1
Шевче́нко § 33, п. 6
Шевче́нкова § 33, п. 6
Шевче́нкове § 33, п. 6
Шевче́нкові пое́зії § 49, п. 9, 1
Шекспі́р § 133
Шекспі́р § 142, п. 1, прим. 3
ше́лест § 9, п. 2, 3
Ше́ллі § 140
Шепеті́вка § 148
Шепеті́вка § 152, п. 1
ше́піт § 1
шепоті́ти § 1
Шереме́тьєво § 152, п. 3, прим.
Ше́рлок § 128, п. 4
ше́стї § 10, п. 1
шестиде́нка § 10, п. 1
шестиде́нка § 36, п. 1, 5
Широ́кий Яр § 154, п. 1, 1
ши́рма § 129, III, п. 1
широ́кий § 1
ши́роко § 1
шифр § 129, III, п. 1
шихті́вка § 32, п. 12
Шіо́фок § 129, III, п. 3
ші́стдесятип'ятимі́льйо́нний § 38, п. 1, 2

ші́стна́дцять § 28
школя́р § 27, п. 1
шлакобло́к § 36, п. 1, 3
шлях § 50, п. 11
Шмельо́в § 144, п. 2
Ші́мчак § 144, п. 6, 2
шовк § 9, п. 2, 2
шокола́д «Сві́точ» § 58, п. 1
шосе́ § 140
шо́стий § 10, п. 1
шо́у § 133
шо́у § 140
шпі́лька – шпі́льці § 26, п. 1, 3, прим.
шприц § 27, п. 7
штабскапіта́н § 35, п. 4, 4
штат Теха́с § 50, п. 9
Што́кманн § 128, п. 4
штрейкбра́хер § 136, п. 1
Ша́хти § 149, п. 5
Ша́хти § 153, п. 1
ша́хтинський § 153, п. 1
Ші́шкін § 144, п. 7, 3, а

Щ

щаслі́вий § 28
ща́стя § 27, п. 3
ща́стя § 28
щемі́ти § 10, п. 1
щети́на § 10, п. 1
Щигло́в § 144, п. 7, 3, а
Щигри́ § 149, п. 4, 3, а
Щипачо́в § 144, п. 4, 3
Що́кіно. § 149, п. 2, 3
щоб § 43, п. 1
щоб § 43, п. 1, прим.
щоб § 43, п. 1, прим.
щоб § 43, п. 1, прим.
щоб-бу́дь § 39, п. 2
щоб-бу́дь § 44, п. 3, 2
щовече́ра § 41, п. 1, 9
щовече́ра § 44, п. 2, 1
щогоди́ни § 41, п. 1, 9
щогоди́ни § 44, п. 2, 1
щода́лі § 41, п. 1, 9
щоден́ник § 44, п. 2, 1
щоден́но § 41, п. 1, 9
щодня́ § 41, п. 1, 9
щодня́ § 44, п. 2, 1
щодоби́ § 44, п. 2, 1
щоду́ху § 41, п. 1, 9
щоду́ху § 44, п. 2, 1
щоб ж до § 44, п. 1, 10

щокá § 10, п. 1
щомісяця § 41, п. 1, 9
щомóга § 41, п. 1, 9
щонайбільше § 41, п. 1, 9
щонайдóвше § 41, п. 1, 9
щонайдóжче § 41, п. 1, 9
щонайкраще § 41, п. 1, 9
щонайкращий § 44, п. 2, 1
щонаймéнше § 41, п. 1, 9
щонайши́рше § 41, п. 1, 9
що-не́будь § 39, п. 2
щонóчі § 41, п. 1, 9
щопра́вда § 41, п. 1, 9
щопра́вда § 44, п. 2, 1
щорáз § 41, п. 1, 9
щорáзу § 41, п. 1, 9
щорáзу § 44, п. 2, 1
щорóку § 41, п. 1, 9
щосі́ли § 41, п. 1, 9
щосі́ли § 44, п. 2, 1
щось § 39, п. 1
щось § 44, п. 2, 4
що то § 44, п. 1, 11
що то за § 44, п. 1, 11
щохвилі́ни § 41, п. 1, 9
Щу́ка § 49, п. 7, 3
Ще́цин § 149, п. 1
ю́дині срі́бнякі § 49, п. 9, 3, прим. 2

Ю

юнак § 14, п. 2
ЮНЕСКО § 61, п. 2
юнна́т § 29, п. 1, 2
Юно́на § 126
Юпі́тер § 51
Юр'єв § 144, п. 12
Юрі́ївна § 32, п. 11
Юрі́й Клен § 49, п. 1
Юрі́йович § 32, п. 11
юроді́вий § 4, п. 1

Я

Яблóнський § 144, п. 11
Я́гич § 144, п. 6
яє́чко § 32, п. 8
яє́чня § 21
яйце́ § 21
Як-42 § 35, п. 5, 5
яка́сь § 44, п. 2, 4
якби́ § 43, п. 1
якби́ § 43, п. 1, прим.
якби § 43, п. 1, прим.

як би § 43, п. 1, прим.
якій-бу́дь § 39, п. 2
якій-не́будь § 39, п. 2
якійсь § 44, п. 2, 4
Які́вна § 32, п. 11
які́сний § 28
які́сть § 4, п. 1
які́сть § 28
якійсь § 39, п. 1
якнайбільше § 41, п. 1, 9
якнайдо́вше § 41, п. 1, 9
якнайдо́жче § 41, п. 1, 9
якнайшви́дше § 44, п. 2, 1
як-не́будь § 41, п. 3, 3
як-не-я́к § 41, п. 3, 5
Яко́б-Ка́йзер-плац § 50, п. 5
Якович § 32, п. 11
якомóга § 41, п. 1, 9
якомóга § 44, п. 2, 1
яко́сь § 41, п. 1, 9
яко́сь § 41, п. 1, 9
яко́сь § 41, п. 1, 9, прим.
як ось § 41, п. 1, 9, прим.
яко́сь § 44, п. 2, 4
яко́сь-то § 44, п. 3, 1
як-о́т § 44, п. 3, 1
якра́з § 41, п. 1, 9
яке́сь § 44, п. 2, 4
як тре́ба § 41, п. 2, 1
якщо́ § 43, п. 1
якщо § 43, п. 1, прим.
як що § 43, п. 1, прим.
Я́мпіль § 148
яр § 50, п. 11
Яропо́лк § 146, п. 2, 4
Яросла́вів Вал § 50, п. 11
Яросла́в Му́дрий § 49, п. 9, 2
Яросла́в § 143
Яр-під-За́йчиком § 154, п. 3, 5
я́рський-під-за́йчиком § 154, п. 3, 5
Ясна Поля́на § 154, п. 2, 6
Ясногоро́дка § 154, п. 2, 1
яснозо́рий § 35, п. 1
яснополя́нський § 154, п. 2, 6
яснополя́нці § 154, п. 2, 6
Я́сси § 52, п. 2, прим. 2
Я́ссько-Кишині́вська опера́ція § 52, п. 2, прим. 2
Я́ффа § 128, п. 3
Ях'я́ § 138, п. 1, 1
ячмі́нний § 21
я́чний § 21

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	2
I. ПРАВОПИС ЧАСТИН ОСНОВИ СЛОВА.....	6
БУКВЕНІ ПОЗНАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ГОЛОСНИХ ЗВУКІВ	6
§ 1. Правопис наголошених і ненаголошених Е, И	6
§ 2. Уживання І, И на початку слова	6
§ 3. Ї.....	6
§ 4. Я, Ю, Є	7
БУКВЕНІ ПОЗНАЧЕННЯ ДЕЯКИХ ПРИГОЛОСНИХ ЗВУКІВ.....	7
§ 5. Буква Г.....	7
§ 6. Буква Ґ	7
§ 7. Апостроф.....	7
§ 8. ЙО, БО.....	8
Чергування голосних	8
§ 9. Чергування О — І, Е — І.....	8
О, Е, що не переходять в І.....	9
Відхилення в чергуванні О — І, Е — І.....	10
§ 10. Чергування Е – О після Ж, Ч, Ш, ШЧ, ДЖ, Й	12
Чергування голосних у дієслівних коренях	12
§ 11. Чергування О — А.	12
Е (невипадний) — І (невипадний).....	13
Е (випадний) — И.....	13
Чергування приголосних.....	13
Чергування приголосних під час словозміни	13
§ 12. Чергування Г, К, Х із м'якими З, Ц, С.....	13
§ 13. Чергування Ґ із м'яким З.....	14
§ 14. Чергування Г, К, Х із Ж, Ч, Ш.....	14
§ 15. Чергування Д із ДЖ	14
§ 16. Чергування Т із Ч; З із Ж; С із Ш; ЗД із ЖДЖ; СТ із Щ.....	14
§ 17. Чергування СТ із Щ.....	15
§ 18. Чергування Б із БЛ; П із ПЛ; В із ВЛ; М із МЛ; Ф із ФЛ.....	15
Зміни приголосних перед наступним приголосним під час словотворення	15
§ 19. Зміни приголосних перед -СЬК-(ИЙ), -СТВ-(О).....	15
§ 20. Зміни приголосних у прикметниках і прислівниках вищого ступеня порівняння	16
§ 21. Зміни приголосних перед суфіксом –Н.....	16
§ 22. Зміни приголосних перед суфіксальним голосним під час словотворення.....	16
§ 23. Позиції вживання прийменників і префіксів У та В.....	17
§ 24. Позиції вживання сполучників і часток І, Й та І, Й на початку слів	18

§ 25. Позичі вживання прийменника З та його варіантів	
ІЗ, ЗІ (ЗО)	19
Уживання м'якого знака (ь).....	20
§ 26. Коли пишемо Ь	20
§ 27. Коли не пишемо Ь	21
Спрощення в буквосполученнях	22
§ 28. -ЖДН-, -ЗДН-, -СТН-, -СТЛ-	22
-ЗКН-, -СКН-	23
-СЛН-	23
Подвоєння букв	23
§ 29. Подвоєння букв як наслідок їх збігу	23
§ 30. Подвоєння букв як наслідок подовження приголосних.....	24
ПРАВОПИС ПРЕФІКСІВ	25
§ 31. З- (ІЗ-, ЗІ-).....	25
БЕЗ-, ВІД-, МІЖ- та ін.....	25
ПРЕ-, ПРИ-, ПРІ-.....	26
АРХІ-.....	26
АНТИ-, КВАЗІ-	26
ПРАВОПИС СУФІКСІВ	27
Іменникові суфікси.....	27
§ 32. -ІК-, -НИК / -ІВНИК, -ЛЬНИК	27
-ІВ-(О)	27
-АЛЬ-, -ЕНЬ-, -ЕЦЬ (-ЄЦЬ), -ІСТЬ-, -ТЕЛЬ.....	27
-К-, -ИЦ-(Я), -ИН-(Я), -ЕС	27
-НН-(Я) / -ІНН-(Я), -АНН-(Я) (-ЯНН-(Я), -ЕНН-(Я))	
-ІНН-(Я).....	27
-ЕН-(Я) (-ЄН-(Я))	28
-ЕЧОК (-ЄЧОК), -ЕЧК-(А) (-ЄЧК-(А), -ЕЧК-(О))	
(-ЄЧК-(О), -ИЧОК-ИЧК-(А)).....	28
-ЕНК-(О) (-ЄНК-(О) і -ЕНЬК-(О, А))	28
-ИСЬК-(О) (-ЇСЬК-(О), -ИЩ-(Е) (-ЇЩ-(Е))	28
-ОВИЧ (-ЬОВИЧ), -ІВН-(А) (-ЇВН-(А)).....	28
-ІВК-(А), -ОВК-(А)	29
-ОК.....	29
-ІР-, -ІСТ-, -ІЗМ-, -ІР-, -ІСТ-, -ІЗМ.....	29
Прикметникові та дієприкметникові суфікси.....	29
§ 33. -Н-(ИЙ), -Н-(ІЙ)	29
-ИЧН-(ИЙ), -ІЧН-(ИЙ) (-ЇЧН-(ИЙ)).....	30
-ИН-, -ІН.....	30
-ИН-(ИЙ), -ІН-(ИЙ).....	30
-ИСТ-(ИЙ), -ІСТ-(ИЙ)	30
-ЕВ-(ИЙ), -ЄВ-(ИЙ), -ОВ-(ИЙ).....	30
-УВАТ-(ИЙ) (-ЮВАТ-(ИЙ), -ОВАТ-(ИЙ), -ОВИТ-(ИЙ))	31
Дієслівні суфікси	31
§ 34. -УВА- (-ЮВА-), -ОВА-.....	31
-ОВУВА- (-ЬОВУВА-).....	32

-ІР-, -ІР-	32
ПРАВОПИС СЛІВ РАЗОМ, ІЗ ДЕФІСОМ, ОКРЕМО.....	32
Загальні правила правопису складних слів.....	32
§ 35. Складні слова зі сполучними голосними звуками О, Е (графічно Е та Є)	32
Складні слова без сполучного голосного звука.....	33
§ 36. Складні іменники	36
§ 37. Прикладка	38
§ 38. Складні числівники	39
§ 39. Складні займенники.....	39
§ 40. Складні прикметники.....	40
§ 41. Прислівники.....	43
§ 42. Прийменники	46
§ 43. Сполучники.....	47
§ 44. Частки	47
УЖИВАННЯ ВЕЛИКОЇ БУКВИ (ЛІТЕРИ).....	50
§ 45. Велика буква на початку речення	50
§ 46. Велика буква у звертаннях і в ремарках.....	51
§ 47. Велика та мала букви в рубриках.....	51
§ 48. Велика буква після двокрапки, на початку прямої мови, цитати тощо	52
§ 49. Власні імена людей, міфологічних осіб, клички тварин	53
§ 50. Географічні та адміністративно-територіальні назви.....	55
§ 51. Астрономічні назви	58
§ 52. Назви історичних подій, епох, календарних періодів і свят, суспільних заходів	58
§ 53. Назви, пов'язані з релігією	59
§ 54. Назви органів влади, установ, організацій, товариств, партій, об'єднань, підприємств, фірм, агентств.....	60
§ 55. Назви документів, пам'яток історії та культури, творів літератури та мистецтва, друкованих органів тощо.....	62
§ 56. Назви посад, звань, титулів.....	63
§ 57. Назви орденів, медалей, відзнак, премій	63
§ 58. Назви товарних знаків, марок виробів.....	64
§ 59. Назви порід тварин, видів і сортів рослин	64
§ 60. Велика буква в особливому стилістичному вживанні	65
§ 61. Велика буква у складноскорочених назвах	65
§ 62. Графічні скорочення	66
ПРАВИЛА ПЕРЕНОСУ	69
§ 63. Орфографічні правила переносу	69
§ 64. Технічні правила переносу	70
ЗНАК НАГОЛОСУ (´).....	70
§ 65.	70
II. ПРАВОПИС ЗАКІНЧЕНЬ ВІДМІНЮВАНИХ СЛІВ	72

ІМЕННИК.....	72
§ 66. Поділ на відміни.....	72
§ 67. Поділ на групи.....	73
§ 68. Зразки відмінювання іменників	76
Уваги до правопису відмінкових форм.....	84
I відміна	84
А. Однина	84
§ 69. Родовий відмінок	84
§ 70. Давальний відмінок	84
§ 71. Знахідний відмінок.....	84
§ 72. Орудний відмінок.....	84
§ 73. Місцевий відмінок	85
§ 74. Кличний відмінок.....	85
Б. Множина	85
§ 75. Називний відмінок	85
§ 76. Родовий відмінок	86
§ 77. Давальний відмінок	86
§ 78. Знахідний відмінок	87
§ 79. Орудний відмінок	87
§ 80. Місцевий відмінок.....	87
§ 81. Кличний відмінок.....	87
II відміна.....	88
А. Однина	88
§ 82. Родовий відмінок	88
§ 83. Давальний відмінок	92
§ 84. Знахідний відмінок	93
§ 85. Орудний відмінок	93
§ 86. Місцевий відмінок.....	94
§ 87. Кличний відмінок.....	95
Б. Множина	97
§ 88. Називний відмінок	97
§ 89. Родовий відмінок	97
§ 90. Давальний відмінок	98
§ 91. Знахідний відмінок	98
§ 92. Орудний відмінок	99
§ 93. Місцевий відмінок.....	99
§ 94. Кличний відмінок.....	99
III відміна	100
§ 95. Однина.....	100
§ 96. Множина	101
§ 97. Відмінювання слова МА́ТИ	101
IV відміна	101
§ 98. Однина.....	101
§ 99. Множина	102
§ 100. Відмінювання іменників, що мають тільки форму множини	103

ПРИКМЕТНИК	104
§ 101. Тверда група прикметників	104
§ 102. М'яка група прикметників	104
§ 103. Зразки відмінювання прикметників	105
§ 104. Ступенювання прикметників	107
Вищий ступінь прикметників	107
Найвищий ступінь прикметників	107
ЧИСЛІВНИК	107
КІЛЬКІСНІ ЧИСЛІВНИКИ	107
§ 105. Відмінювання кількісних числівників	107
ПОРЯДКОВІ ЧИСЛІВНИКИ	109
§ 106. Відмінювання порядкових числівників	109
ДРОБОВІ ЧИСЛІВНИКИ	110
§ 107. Відмінювання дробових числівників	110
ЗАЙМЕННИК	110
§ 108. Особові займенники	110
Відмінювання особових займенників	111
§ 109. Зворотний займенник	111
Відмінювання зворотного займенника	111
§ 110. Присвійні займенники	111
Відмінювання присвійних займенників	111
§ 111. Вказівні займенники	112
Відмінювання вказівних займенників	112
§ 112. Питальні займенники	112
Відмінювання питальних займенників	113
§ 113. Означальні займенники	113
Відмінювання означальних займенників	113
§ 114. Складні займенники (неозначені й заперечні)	114
Відмінювання складних займенників	114
ДІЄСЛОВО	115
§ 115. Дійсний спосіб	115
Теперішній час	115
Поділ дієслів за дієвідмінами	115
Перша дієвідміна	115
Друга дієвідміна	115
Зміни приголосних у дієсловах, дієприкметниках і віддієслівних іменниках	118
Відмінювання дієслів ДА́ТИ, Ї́СТИ, ВІДПОВІ́СТІ (та ін. з компонентом -ВІ́СТИ), БУ́ТИ	118
Майбутній час	119
Минулий і давноминулий час	120
§ 116. Наказовий спосіб	120
§ 117. Умовний спосіб	121
§ 118. Неозначена форма дієслова (інфінітив)	121
§ 119. Дієприкметник	122
§ 120. Дієприслівник	122

III. ПРАВОПИС СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ	124
Приголосні звуки і букви на позначення приголосних.....	124
§ 121. Звук [l]	124
§ 122. Звуки [g], [h].....	124
§ 123. Буквосполучення th у словах грецького походження	125
§ 124. Букви w, th у словах англійського походження	125
§ 125. Буквосполучення ll та ill у словах французького походження.....	125
§ 126. Звук [j]	126
§ 127. Кінцеві буквосполучення - dr, - tr	126
§ 128. Неподвоєні й подвоєні букви на позначення приголосних	126
Голосні звуки і букви на позначення голосних	127
§ 129. Голосний [i].....	127
§ 130. Голосні [e], [u].....	129
§ 131. Буквосполучення au, ou	129
§ 132. Букви та буквосполучення ö, ø, eu, oe.....	130
§ 133. Дифтонги [au], [ei], [ou] у словах англійського походження.....	130
§ 134. Звук [æ] у словах англійського походження	130
§ 135. Звук [ə:] у словах англійського походження.....	130
§ 136. Буквосполучення ei, eu у словах німецького походження. Буквосполучення ij та буква u в словах нідерландського походження.....	131
§ 137. Подвоєння букв на позначення голосних.....	131
§ 138. Апостроф.....	131
§ 139. М'який знак (ь).....	131
ВІДМІНЮВАННЯ СЛІВ ІНШОМОВНОГО ПОХОДЖЕННЯ	132
§ 140	132
Невідміювані іменники іношомовного походження	132
Особливості відмінювання власних назв іношомовного походження.....	133
IV. ПРАВОПИС ВЛАСНИХ НАЗВ	134
§ 141. Українські прізвища та імена.....	134
§ 142. Відмінювання прізвищ.....	134
§ 143. Відмінювання імен	138
§ 144. Слов'янські прізвища та імена.....	143
Прізвища з прикметниковими суфіксами й закінченнями	145
Апостроф	146
М'який знак (ь)	146

§ 145. Неслов'янські прізвища та імена	147
СКЛАДНІ І СКЛАДЕНІ ОСОБОВІ ІМЕНА ТА ПРИЗВИЩА	
Й ПОХІДНІ ВІД НИХ ПРИКМЕТНИКИ	147
§ 146. Імена та прізвища (прізвиська)	147
§ 147. Похідні прикметники	149
ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ	150
§ 148. Українські географічні назви	150
§ 149. Географічні назви інших країн.....	150
§ 150. Географічні назви з прикметниковими закінченнями	152
§ 151. Апостроф, м'який знак	153
§ 152. Відмінювання географічних назв.....	154
§ 153. Правопис прикметникових форм від географічних назв і від назв народів	155
Суфікси -ІНСЬК(ИЙ), -ІНСЬК(ИЙ)	155
Суфікси -ОВСЬК(ИЙ) [-ЬОВСЬК(ИЙ)], -ЕВСЬК(ИЙ) [-ЄВСЬК(ИЙ)], -ІВСЬК(ИЙ) [-ЇВСЬК(ИЙ)]	156
§ 154. Правопис складних і складених географічних назв	157
V. УЖИВАННЯ РОЗДІЛОВИХ ЗНАКІВ	161
§ 155. Крапка (.)	161
§ 156. Знак питання (?)	163
§ 157. Знак оклику (!)	164
§ 158. Кома (,)	165
I. Кома в простому реченні	165
II. Кома в складному реченні	178
§ 159. Крапка з комою (;).....	182
I. Крапка з комою в простому реченні	182
II. Крапка з комою в складному реченні	182
§ 160. Двокрапка (:).	184
I. У простому реченні.....	184
II. У складному реченні.....	185
§ 161. Тире (–).....	185
I. У простому реченні.....	185
II. У складному реченні.....	190
III. У простому і складному реченнях (у деяких стилістичних фігурах)	193
§ 162. Три крапки, або крапки (...).....	194
§ 163. Дужки (), [], < >	195
§ 164. Лапки (« », “ ”, „ “, рідше „ ”)	197
§ 165. Скісна риска (/)	199
§ 166. Комбіноване вживання розділових знаків	199
§ 167. Розділові знаки для оформлення прямої мови та цитат	200
§ 168. Правила рубрикації тексту і розділові знаки для оформлення пунктів переліку	204
ПОКАЖЧИК	206